

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІЧНИЙ ФОРУМ № 1/2015

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Вісин В.В., Вісина Т.М.

Виникнення та розвиток споживчої кооперації у Волинській губернії в другій половині XIX ст..... 4

Задорожнюк Н.О., Донець А.С., Щелкунова А.В.

Дослідження та розвинення економічної сутності терміну «інновація»..... 8

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Барський Ю.М., Поліщук В.Г.

Фінансове стимулювання сталого розвитку лісового господарства регіонів України..... 13

Рябенко Г.М., Бузник О.В.

Сучасний стан ринку агрострахування в Україні..... 23

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Волинчук Ю.В.

Глобальні виміри сталого розвитку..... 27

Манзюк О.О.

Світовий досвід мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій на економіку..... 33

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Вахович І.М., Пушкарчук І.М.

Механізми подолання регіональної диференціації рівня життя населення України..... 41

Ворвинець Б.М.

Програмно-цільовий підхід до розв'язання проблем на регіональному ринку праці..... 50

Зелінська Г.О.

Методологічні підходи до дослідження регіонального освітнього менеджменту..... 59

Карлін М.І.

Розширення фіскальних можливостей регіонів України як чинник стабілізації соціально-економічної ситуації в умовах глобальної фінансової турбулентності..... 64

Крюкова І.О.

Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму у Південному регіоні України..... 69

Пушак Я.Я., Максимчук М.В.

Структурно-інституційні зміни в економіці регіону: аналіз та напрями коригування..... 75

Салівончик О.М., Оксенюк К. І.

Соціальний розвиток регіонів держави..... 83

Скупський Р.М.

Марикультура Чорного моря - концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру..... 86

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Кобзар О.М.

Економічні механізми екологічної політики: порівняльний аналіз України і Боснії та Герцеговини..... 102

Пушкарчук І.М. Інвестиційні інструменти стимулювання екологічного розвитку регіону.....	106
---	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Баришевська І.В., Зайченко Н.В., Гріщенко І.В. Управління доходами сільськогосподарських підприємств та напрями їх вдосконалення.....	113
Живко З.Б. Значення і роль контррозвідки в сучасних умовах ведення бізнесу.....	117
Кроніковський Д.О. Оптимізація розподілу ресурсів згідно системи контролінгу.....	123
Кулик Ю.М. Інноваційні стратегії розвитку логістичної діяльності машинобудівних підприємств.....	129
Лозовський О.М., Шарчук С.І. Особливості державного регулювання малого підприємництва в Україні.....	135
Мороз В.М. Єдність та протиріччя змісту категорій «ефективність» та «результативність» у межах теорії та практики функціонування соціально-економічної системи...	139
Рябенко Г.М., Лисай Н.П. Інституціональний підхід щодо формування оборотних активів сільськогосподарських підприємств.....	147
Сакун Л.М., Дринь О.Я. Важливість впровадження системи менеджменту якості у вищих навчальних закладах.....	154
Селезньова О.О. Особливості маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку.....	158
Сіренко Н.М., Голота І.М. Роль інновацій у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку України.....	164
Сіренко Н.М., Мінаєва А.С. Механізм управління фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств.....	167
Сумець О.М. Системна модель середовища функціонування підприємств олійно-жирової галузі як основа організації їх логістичної діяльності.....	171
Турило А.А. Удосконалення теоретико-методичних засад відносно системності і цілеполягання в процесах дослідження і оцінки ефективності діяльності підприємства.....	178

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Бурковська А.В., Куракова К.В. Овердрафт як вид кредитування сільськогосподарських підприємств.....	188
Волковець Т.В. Наукові підходи до визначення складових елементів податкового механізму..	193
Dorosh V., Koretsky N. Conceptual approaches to the classification of the range of problems connected with the interbudgetary relations regulation.....	199
Забедюк М.С. Особливості формування та функціонування фінансових систем зарубіжних країн.....	202

Карпухно І.О.	
Фіскальне регулювання та його специфіка в умовах трансформації економічних інститутів.....	207
Марачевська А.В.	
Аналіз основних систем іпотечного кредитування.....	212
Олійник В.М., Роєнко В.В.	
Тестування гіпотези «ризик-дохідність» при побудові оптимального інвестиційного портфеля страхової компанії.....	218
Полінкевич О.М., Дужук Л.В.	
Складові моніторингу видатків місцевих бюджетів.....	225
Цицик К.Ю.	
Ефективність пруденційного банківського нагляду в Україні.....	231
Чиж Н.М., Дзямуч М.І., Урбан О.А.	
Капіталізація вітчизняних комерційних банків та її перспективи.....	240
Якимів А.М.	
Цифровий банкінг: необхідність територіальної організації	244
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ	
Баришевська І.В., Висоцька Ю.В.	
Особливості формування та обліку фінансових результатів сільськогосподарських підприємств.....	250
Бенько М.М., Сопко В.В.	
Інформаційні технології як фактор інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту.....	254
Потриваєва Н.В., Боєнко М.В.	
Значення дебіторської заборгованості як складової фінансових активів.....	262
Садовська І.Б.	
Облікове забезпечення в системі стратегічного управління трудовим потенціалом аграрних підприємств.....	268
Штимер Л.Т.	
Облікова система установ державного сектору економіки: проблеми та перспективи розвитку.....	276
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
Кіріченко О.В.	
Сучасна інтерпретація поняття «мотивація».....	282
Кужель В.В.	
Соціальна політика та соціальні інвестиції підприємств агропродовольчої сфери.....	286
Скриль В.В., Галайда Т.О.	
Ефективне використання мотиваційного механізму в системі управління персоналом на підприємстві.....	294

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 94 (477.8) 19

Вісин В.В., к.і.н, доцент,

Вісіна Т.М., к.і.н, доцент

Луцький національний технічний університет

**ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ
ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

У статті проаналізовано зародження та розвиток споживчої кооперації у Волинській губернії в другій половині ХІХ ст. Досліджено умови зародження споживчої кооперації на Волині, еволюцію кооперативного законодавства Російської імперії та його вплив на розвиток споживчих товариств. Розкрито особливості функціонування споживчих кооперативних товариств. Показано кількісну та якісну динаміку становлення споживчих кооперативних установ. Визначено позитивний досвід і зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, споживча кооперація, споживче товариство, Волинь.

Visyn V., Visyna T.

**ORIGIN AND DEVELOPMENT OF CONSUMER CO-OPERATION IN VOLYN
PROVINCE IN THE SECOND HALF OF XIX C.**

In the article an origin and development of consumer co-operation is analysed in the Volyn province in the second half of XIX c. The terms of origin of consumer co-operation are investigational on Volyn, evolution of co-operative legislation of the Russian empire and his influence on development of consumer societies. The features of functioning of consumer co-operative societies are exposed. The quantitative and high-quality dynamics of becoming of consumer co-operative establishments is rotined. Positive experience is certain and the proper conclusions are done.

Key words: co-operation, co-operative motion, consumer co-operation, consumer society, Volyn.

Висын В.В., Висына Т.Н.

**ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ В
ВОЛЫНСКОЙ ГУБЕРНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ В.**

В статье проанализировано зарождение и развитие потребительской кооперации в Волынской губернии во второй половине ХІХ в. Исследовано условия зарождения потребительской кооперации на Волини, эволюцию кооперативного законодательства Российской империи и его влияние на развитие потребительских обществ. Показана количественная и качественная динамика становления потребительских кооперативных учреждений. Определен позитивный опыт и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: кооперація, кооперативное движение, потребительская кооперація, потребительское общество, Волинь.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна українська держава розбудовує ринкову систему, тому надзвичайно актуальним стає питання забезпечення належного життєвого рівня українських громадян. Зокрема, мова йде про об'єднання українських споживачів у кооперативні організації з метою захисту своїх економічних інтересів. Для розвитку кооперативного руху державі, насамперед, необхідно сформувати ефективне поле діяльності. Створюючи базу функціонування споживчих кооперативів необхідно врахувати накопичений досвід існування споживчої кооперації. Вивчення статутів товариств, кооперативного законодавства, практики кооперативного

будівництва дореволюційного періоду, дасть змогу визначити найбільш значимі принципи, а також допоможе уникнути прорахунків у роботі споживчих товариств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В історіографії проблеми діяльності волинської споживчої кооперації не мали прямого і конкретного висвітлення. Головна увага більшості дослідників зосереджувалася на суто історичних аспектах розвитку дореволюційних споживчих товариств усю Російською імперією, а питання становлення і розвитку споживчих кооперативів окремих регіонів, зокрема Волинської губернії, фактично залишилися поза увагою. Характерною рисою української та російської науки останнього часу стало зацікавлення дослідників різноманітними аспектами розвитку дореволюційної кооперації, свідченням чому є праці О. Болотової, А. Кореліна, З. Хаджуової, Г. Волошкевича, Ю. Магась-Демидас. Незважаючи на великий дослідницький доробок, досліджень, присвячених становищу волинської споживчої кооперації другої половини XIX – початку XX ст. сьогодні практично немає.

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз становлення та розвитку споживчої кооперації у Волинській губернії в другій половині XIX ст. Для реалізації цієї мети слід виконати такі завдання: виявити передумови виникнення споживчої кооперації; проаналізувати адміністративно-правові умови розвитку споживчої кооперації на Волині; показати кількісні та якісні показники діяльності споживчих кооперативних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кооперативний рух в Наддніпрянській Україні почався у другій половині 60-х років XIX ст. з появою споживчих товариств у Харківській, Катеринославській, Полтавській, Херсонській губерніях та м. Києві. Першим кооперативом стало Харківське споживче товариство, статут якого було затверджено у жовтні 1866 р.. У 1867 р. споживчий кооператив відкрився в Одесі, у 1868 р – у Катеринославі, Києві, Полтаві, Лебедині, Миколаєві та Херсоні, у 1869 р. – у Балті, Борзні, Єлисаветграді [1]. У 1870 р. в українських губерніях існувало біля 20 споживчих товариств [2]. Творцями кооперативного руху в Україні були М. Баллін, В. Козлов, а також члени Київської «Громади» – В. Антонович, О. Кістяківський, М. Драгоманов та М. Зібер – активні діячі українського визвольного руху [3, с. 62]. Протягом кількох років перші споживчі товариства занепали. Причини цього занепаду були різні. Це і те, що організатори перших товариств були більше ідеалістами-мрійниками, ніж практиками торгівлі й організації господарського підприємництва; і те, що економічно й організаційно слабкі товариства не могли змагатися з приватними крамарями. Окрім цього, російська влада вороже ставилася до всяких проявів українства. Після Емського указу 1876 р. почалося переслідування репрезентантів національного руху, обмеження контактів інтелігенції з трудящим людом. Все це призвело до майже повного припинення діяльності споживчих товариств в Україні.

Слабкий стан споживчої кооперації на початковому етапі пояснюється і тим, що потреба населення у споживчих товариствах ще не була нагальною. Виникнення перших споживчих кооперативів зумовлювалася не стільки об'єктивною доконечністю, скільки захопленням їх творців – інтелігентів-народників – успіхами європейської кооперації, зокрема Рочдельського товариства [4]. Також в епоху реформування люди з активною громадською позицією, переважно з демократичних кіл міського населення, виступали за створення товариств, убачаючи в цьому ознаку ліберальних поглядів [3, с. 64]. Ось типова картина споживчого товариства у ті часи: «Появу кооперативу населення зустрічало із захопленням, члени вірили у велике майбутнє кооперації. Через певний час ставало очевидним невміння кооператорів керувати роботою товариства, додавалися несприятливі економічні умови, зокрема протидія приватних торгівців. Члени починали сваритися з правлінням, забирати внески. Вони скаржилися на дорожнечу, неякісність товарів, самовладдя правління тощо. Правління, у свою чергу, нарікало на байдужість членів, що не ходили на збори. Товариство занепадало,

громадське ставлення до нього ставало негативним, учорашній ідеал перетворювався на розчарування» [5].

У 1870-х–1880-х рр. перші осередки споживчої кооперації в українських землях майже повністю занепали. До 1880 р. виникло тільки два кооперативи, у 1881–1885 рр. – чотири, з яких до початку ХХ ст. не проіснувало жодне [6]. Зазначимо, що у 1880 р. у м. Житомирі виникло перше споживче товариство Волинської губернії [7]. У 1882 р. було створене споживче товариство у м. Ровно. Однак, невдовзі вони закрилися. Волинський губернатор зазначав, що «...споживчі товариства губернії в більшості випадків не мали успіхів, навіть заможне та інтелігентське товариство м. Житомира зазнавало збитків» [8]. За соціальним складом споживчі товариства об'єднували в основному інтелігентські прошарки міст та містечок, за висловами П. Пожарського, «малозаможну, чиновницьку, учительську й студентську масу» [9]. Спільним для цих категорій була відсутність навичок у громадських справах. Тому навіть діяльність палких захисників кооперативної ідеї не давала вагомих результатів [10]. За неповними даними, з 53 товариств, відкритих в українських губерніях у 1877–1895 рр., 38 були міськими і містечковими. Проте, з 1877 р. з'являються сільські споживчі кооперативи, з 1888 р. – так звані фабрично-заводські, а згодом – залізничні, офіцерські та чиновницькі. За підрахунками П. Височанського, у 1894 р. загалом діяло 51 товариство, з яких 28 у містах, три – у містечках, чотири – в сільській місцевості. Дев'ять споживчих товариств були залізничними, п'ять – фабрично-заводськими й два – офіцерськими [11].

Першим сільським споживчим кооперативом вважається Олександрівське товариство, яке виникло на Катеринославщині у 1877 р. [11, с. 42]. На Волині спрощені кооперативні форми сільської споживчої кооперації були запозичені з сусідньої Галичини у вигляді сільських «компанійських» крамничок. Пізніше з Волинської губернії ця ідея поширилась на інші правобережні українські землі [12]. Громадські крамниці засновувалися за рішенням сільських сходів як органів селянського самоврядування з ініціативи мирових посередників. Громада обирала прикажчиків та посадових осіб і забезпечувала їх обіговим капіталом для торгівлі. Ревізійні функції виконували волосні писарі і старости. Ці установи не мали класичних ознак кооперативу. Діяльність цих утворень позитивно відобразилася на матеріальному стані селян. Громадські крамниці торгували за помірними цінами, значно нижчими, ніж у приватних лавках. Чистий прибуток від діяльності використовувався на потреби громади [13]. Однак, громадські крамниці швидко припинили існування (зокрема, зі смертю у 1895 р. П. Окулова – одного з їх організаторів). Основною ж причиною стало те, що ці кооперативи, створені зверху, так і не перетворилися на самодіяльні. Як тільки мирові посередники відходили від справ, безконтрольне правління привласнювало собі кооперативне майно [14].

Цікавими є й інші випадки створення перших волинських кооперативів. Рішення про утворення приймалося шляхом проголошення присудів. Зокрема, у присуді Дубенського волосного сходу в січні 1897 р. селяни звернулися до мирового посередника з проханням відкрити споживче товариство. До присуду вони додали рукописний статут майбутнього об'єднання. Постанова про його затвердження була прийнята у березні 1898 р. на з'їзді мирових посередників. Проте товариству не судилося відкритися: його ініціатори виїхали з Дубенського повіту й селяни відмовилися від цієї ідеї [15]. Траплялися випадки створення своєрідних спеціалізованих товариств серед заможних міщан (дворян, лікарів, чиновників та ін.). Так, 1895 р. у містечку Славуті Ізяславського повіту Волинської губернії міщани відкрили споживче товариство для постачання м'ясних продуктів. Засновники, не обізнані з кооперативною справою, не подали статут товариства на затвердження, тому невдовзі об'єднання було закрито [16; 17]. Зародження споживчої кооперації на Волині було надзвичайно складним і тривалим процесом. Хоча перші спроби налагодження споживчо-кооперативної діяльності давали помітні позитивні результати у боротьбі зі

спекуляцією, однак це не сприяло навіть сталому поширенню відповідних товариств, серед яких лише одиниці впродовж пореформеного періоду виявляли спроможність стабільно працювати. Швидкоплинність існування була чи не головною їх рисою тієї доби. Причини такої ситуації, очевидно, крилися у соціальному складі кооперативів; відсутності досвіду кооперативної діяльності та домінуванні у складі перших товариств осіб з низькою кооперативною свідомістю, не зацікавлених у дотриманні класичних принципів, вироблених піонерами кооперації. Міські прошарки населення, що залучалися до споживчих товариств, не мали великої потреби в їхній діяльності, а селянство за своїми соціально-психологічними характеристиками було ще не готовим до використання модерної форми захисту матеріальних інтересів, якою виступала кооперація. Однак перші спроби налагодження споживчо-кооперативної діяльності стимулювали активістів цієї справи, давали приклад наступним поколінням її прихильників. Збережений інтерес до кооперативного життя, перший досвід його організації у несприятливих умовах пореформеної доби був повністю використано в часи інтенсивного поширення кооперативних форм на початку ХХ ст. [18].

Розвитку споживчої кооперації у Волинській губернії сприяло прийняття у 1897 р. типового статуту споживчих товариств. За цим статутом першим у 1899 р. було створено Новоград-Волинське споживче товариство. Згодом кооперативи почали виникати не тільки в містах чи містечках, а й при цукро заводах, у великих селах. Так, наприклад, у 1900 р. відкривається одне товариство у м. Любарі, в 1901 р. – одне в м. Полонному; в 1902 р. – три (у Здолбунові, Острозі, Устилузі), в 1903 р. – чотири (у м. Житомирі, м. Рівному, м. Овручі, м. Луцьку), в 1904 р. – два (у с. Теофіполі і м. Шепетівці), в 1905 р. – чотири (при Коровинецькому та Читинському цукрових заводах, у м. Березному і в с. Підлужному), в 1906 р. – чотири «Товариства взаємної допомоги трудящих» у м. Житомирі, м. Купелі, с. Фрідріхівці і в м. Кременці. Це були переважно міські та містечкові товариства, і лише два сільських і два заводських [19]. До складу товариств міського типу входила міська інтелігенція, чиновники і сусідні поміщики. Представників міщанства або селянства в них майже не було. Ці товариства мали великі, як на той час, пайові – від 25 до 100 руб. і вступні – від 5 до 10 руб. внески. Це затримувало доступ до них широких верств бідного населення, відтак кількість пайщиків була обмежена. Асортимент товарів у цих товариствах відповідав потребам своїх членів. Заводські товариства мало чим відрізнялися від міських і містечкових товариств. Вони не були суто робітничими кооперативами. Відсоток робітників серед пайовиків був досить незначним, а участь в товариствах виражалася у тому, що вони мали кредит у магазині товариства. Переважаючим елементом були більш заможні службовці та окружні поміщики, які й ініціювали створення споживчих кооперативів. З Теофіпільського та Підлужанського сільських товариств більший інтерес викликає останнє. До складу Теофіпільського товариства входило сільське німецьке населення, причому магазин товариства знаходився не в селі, а в містечку. Підлужанське товариство за своїм складом було суто сільським. Проте виникло воно не з ініціативи селян. Організатором його став управляючий Підлужанським удільним маєтком Г. Белевич. Під його керівництвом товариство досить успішно розвивало свою діяльність у перші роки існування.

Висновки. Таким чином, функціонування споживчих кооперативів Волинської губернії регламентувалося нормативно-правовими актами, що розповсюджувалися в межах усїєї Російської імперії. Розуміючи, що кооперативні установи є одним із дієвих засобів стимулювання економічного розвитку країни, уряд розробляв для них певну законодавчу базу, що знаходило відтворення в окремих положеннях та статутах. Разом із тим, влада прагнула до встановлення жорсткого контролю над товариствами, втручаючись у їх повсякденну діяльність та стояла на заваді виконанню споживчими товариствами та їх союзами тих завдань, що виходили за межі економічної допомоги своїм членам. Причиною подібного ставлення став притаманний царському урядові погляд на кооперативи як організації не лише економічного, а й політичного характеру,

які створювали потенційну загрозу для існування правлячого режиму. Побоювання влади щодо виходу кооперації з-під їхнього контролю призводило до ряду обмежень її діяльності та недоліків у нормативних документах, а також затримало процес кодифікації кооперативного законодавства, який було завершено лише під час революційних подій 1917 р. Загалом, у 1899–1907 рр. споживча кооперація на Волині розвивалася дуже повільно, заснування товариств носило випадковий характер [20]. Однак саме поява цих товариств мала величезне значення для розповсюдження кооперативної ідеї в наступні роки, коли ідея самопомоги «обганяти злидні» спільними силами перекинулася і на волинські села.

Список використаних джерел:

1. *Зиббер Н.* Потребительные общества / *Н. Зиббер.* – К. : В типографии Е. Я. Федорова, 1869. – С. 89–90, 97.
2. *Баллин Н.* Первая памятная книжка русских потребительных обществ / *Н. Баллин.* – СПб. : Общественная польза, 1870. – С. 46–48.
3. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / *І. Витанович.* – Нью-Йорк : Товариство «Української кооперації», 1964. – 624 с.
4. *Жук А.* Про перших кооператорів і першу кооперативну літературу на Великій Україні / *А. Жук* // Кооперативна республіка. – Львів, 1932. – Ч. 2. – С. 61.
5. *Балабанов Н.* История рабочей кооперации в России / *Н. Балабанов.* – М. : Экономическая жизнь, 1925. – С. 25.
6. *Стопневич Б.* Споживча кооперація на Україні: спроба історико-статистичного начерку / *Б. Стопневич.* – Полтава : Видання Полтавської спілки споживчих товариств, 1919. – С. 49.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 535, спр. 188, 3 арк.
8. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 535, спр. 327, арк. 1-1 зв.
9. *Пожарський П.* Соціальний склад української кооперації / *П. Пожарський.* – К. : Друкарня К. Ф. Книгоспілки, 1928. – С. 24.
10. *Меркулов А.* Исторический очерк потребительной кооперации в России / *А. Меркулов.* – М. : Издание Московского союза потребительных обществ, 1915. – С. 14.
11. *Височанський П.* Начерк розвитку української споживчої кооперації (Дорядянська доба). У 2 ч. / *П. Височанський.* – Катеринослав : Книгоспілка, 1925. – Ч. 1. – С. 12, 51, 54–55.
12. *Ворников В.* Потребительская кооперация в Подольский губернии / *В. Ворников.* // Экон. жизнь Подолии. – 1913. – № 1. – С. 13.
13. *Височанський П.* З минулого української кооперації / *П. Височанський* // Правобережний кооператор. – 1923. – № 1–2. – С. 57.
14. Воспоминания о П. И. Окулове // Кооперативный листок. – 1909. – №2. – С. 11.
15. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 703, спр. 250, арк. 2–2 зв., 23, 24 зв.
16. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 626, спр. 212, арк. 1, 2, 2 зв., 4, 7.
17. Магась-Демидас, Юлія (2012) Перші споживчі товариства в Правобережній Україні (II пол. XIX ст.). In: V Волинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, 9–10 листопада 2012 року, м. Житомир. – С. 3. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/8255/1/Юлія%20Магась.pdf>. – 15. 09. 2013.
18. *Фареній І.* Зародження споживчої кооперації у Наддніпрянській Україні (1860-ті – перша половина 1890-х рр.) / *І. Фареній* // Проблеми історії України XIX – на початку XX ст. – Випуск XI. – Київ, Інститут історії України, 2006. – С. 176.
19. *Павлюк П.* Волинська українська кооперація у минулому і сучасному / *П. Павлюк* // Волинське слово. – 1937. – 4 лютого. – С. 5.
20. *Височанський П.* Коротка історія кооперативного руху на Україні / *П. Височанський.* – Харків : Червоний шлях, 1925. – С. 22.

Рецензент д.е.н., професор Черчик Л.М.

УДК 339.13.027

Задорожнюк Н.О., к.е.н., доцент

Донець А.С., Щелкунова А.В.

Одеський національний політехнічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗВИНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ТЕРМІНУ «ІННОВАЦІЯ»

В статті розглянуто теоретичні аспекти поняття «інновація» як однієї з ключових економічних категорій сучасності. Досліджено інноваційні теорії та їх розвиток, розглянуто різні підходи щодо визначення поняття «інновація». На основі проведеного аналізу існуючих наукових підходів запропоновано авторський підхід щодо визначення досліджуваних термінів.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційні теорії.

Zadorozhnyuk N., Donets A., Shchelkunova A.

RESEARCH AND THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC ESSENCE OF CONCEPT "INNOVATION"

In the article the theoretical aspects of the concept of «innovation» as one of the key economic categories of modernity. Investigated innovative theories and their development, considers different approaches to the definition of "innovation". Based on the analysis of existing scientific approaches proposed architectural approach to determine the timing investigated.

Keywords: innovation, innovative development, innovative theories.

Задорожнюк Н.А., Донец А.С., Щелкунова А.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ТЕРМИНА «ИННОВАЦИЯ»

В статье рассмотрены теоретические аспекты понятия «инновация» как одной из ключевых экономических категорий современности. Исследовано инновационные теории и их развитие, рассмотрены различные подходы к определению понятия «инновация». На основе проведенного анализа существующих научных подходов предложен авторский подход к определению исследуемых терминов.

Ключевые слова: инновация, инновационное развитие, инновационные теории.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасний період швидкого розвитку продуктивних сил інновації є головною рушійною силою динамічного розвитку суспільного виробництва. Такі поняття, як «інновації», «інноваційні процеси», «інноваційні зміни», міцно закріпилися в поточному лексиконі підприємців як новаторів, які практично реалізують основні прогресивні зміни в економіці через її реформування.

Термін «інновація» одним з перших використав відомий австрійський економіст Й.А. Шумпетер, хоча сутність цього явища розглядали ще його попередники: видатний український економіст М. Туган-Барановський та його ученик і послідовник М. Кондратьєв.

Актуальність напряму дослідження обумовлена тим, що теоретичні аспекти інноваційної діяльності, з одного боку, найбільш обговорювана економічна доктрина сьогодення для більшості країн світу, а з іншого – знаходяться на стадії свого формування та подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання ролі інновацій в економічній системі та дослідження проблем інноваційного розвитку економіки зайняли одне з провідних місць у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. Дослідження існуючих теорій інновацій відображено у працях Й. Шумпетера, Б. Твіста, Б. Санто, Ф. Ніксона, К.Р. Галстяна. Сутність категорій «інновації» та «інноваційний розвиток» є предметом дослідження у роботах В.А. Макаренко, Р.А. Фатхудинова, А.М. Мединського, А.Е. Яковлєва, О.В. Тарасова та ін. [1-12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У роботах вищезазначених вчених проведено огляд теорій інновацій, доведено визначальне значення інноваційної діяльності в системі світової та національних економік. Проте в цих працях наведено різні підходи до виділення інноваційних теорій та розуміння економічної сутності інновацій. Загальноприйнятого визначення терміну «інновація» на даний момент не існує, що загострює проблему розуміння сутності та місця інновацій в економіці й призводить до протиріччя в основних категоріях, які пов'язані зі здійсненням інноваційної діяльності.

Цілі статті. Метою статті є дослідження та розв'язання економічної сутності «інновацій».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «інновація» вперше з'явилося в дослідженнях культурологів і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. У процесі вдосконалення традиційних укладів життя стали вивчатися закономірності технічних, технологічних, організаційних, економічних та інших інновацій. В даний час особливого значення набуває вивчення інновацій з економічної точки зору.

Й. Шумпетер у праці «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) ввів у науковий обіг термін «інновація» уперше розглянув питання нових комбінацій змін у розвитку інновацій, а саме [7]:

- 1) використання нової техніки, технологічних процесів, чи нового ринкового забезпечення виробництва;
- 2) впровадження продукції з новими властивостями;
- 3) використання нового джерела сировини;
- 4) зміни в організації виробництва і його матеріально-технічному забезпеченні;
- 5) поява нових ринків збуту.

Існує багато різних пояснень терміну «інновації», однак вони загально відображають теорію інновацій. У зв'язку з цим доцільно дослідити ключові підходи щодо пояснення терміну «інновація», які наведено у табл.1.

Таблиця 1

Дослідження підходів що пояснення терміна «інновація»

Науковий підхід	Сутність поняття інновації
Й. Шумпетер [7]	Зміна з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості.
Б. Твісс [9]	Процес передачі наукового або технічного знання «безпосередньо в сферу потреб споживача.
В.А. Макаренко [11]	Вкладення коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки і технології, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу.
Науковий підхід	Сутність поняття інновації
Б. Санто [8]	Суспільно-економічний процес, який шляхом практичного використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за властивостями технологій та виробів.
Р.А. Фатхудинов [4]	Кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління й одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та іншого ефекту.
Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про інноваційну діяльність» [13;14]	Новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.
Відповідно до міжнародних стандартів [4]	Інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

Аналіз табл.1 підтверджує наявність декількох підходів до визначення сутності інновації та дозволяє виділити найбільш розповсюджені дві точки зору. Перша – полягає в розумінні інновації як динамічного процесу введення нових виробів,

елементів, підходів, принципів замість діючих застарілих. Цієї точки зору дотримуються Б. Твісс, Б. Санто, Ф. Ніксон, К.Р. Галстян та інші. Друга – інновація є статичним результатом творчого процесу у вигляді нової продукції (техніки), технології, методу тощо. Прихильниками цього підходу є такі вчені, як Р.А. Фатхутдінов, А.М. Мединський, А.Е. Яковлев, А.В. Плеханов та інші.

На думку авторів, розвинення цього терміну можна здійснити таким чином: інновація – це результат інноваційної, розумової, творчої діяльності людини або групи людей, який може бути реалізований у конкретній сфері та приносити економічний, соціальний або екологічний ефект.

Деякі науковці, такі як А.В. Пригожин, Н.Л. Маренков, вважають, що термін «інновація» є синонімом «нововведення» і може застосовуватися поряд з ними. Але між цими поняттями є істотні смислові відмінності, які необхідно відзначити. Так, у рамках розвитку економіки і суспільства саме інновації сприяють:

- економічному зростанню країни в довгостроковій перспективі;
- створенню нових галузей національної економіки;
- створенню єдиного ринкового простору;
- стимулюванню конкуренції та підвищенню конкурентоспроможності як підприємства, так і країни в цілому;
- взаємопроникненню культур і економік різних країн;
- зміцненню обороноздатності країни, її економічної, продовольчої безпеки;
- розвитку та вдосконаленню законодавчої бази у сфері захисту інтелектуальних прав на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації;
- отриманню комерційної вигоди;
- збільшенню частки ринку, розширенню кола потенційних покупців, завоюванню нових сегментів ринку, стабілізації і закріпленню положення на ринку;
- зниженню витрат виробництва за рахунок використання технологій, що дозволяють скорочувати обсяги споживання різних видів ресурсів;
- підвищенню якості виробленої продукції;
- зростанню кількості кваліфікованих кадрів;
- задоволенню потреб людини;
- вирішенню глобальних проблем людства;
- зростанню рівня та якості життя населення.

Роль інновацій у сучасному світі є визначальною для забезпечення інноваційного розвитку підприємства, галузі та національної економіки. Інновації виконують як економічну, так і соціальну функцію та охоплюють усі сторони життя суспільства.

Висновки. Дослідження підходів щодо визначення поняття «інновація» дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Специфічним змістом інновації є якісні зміни, які приводять до поліпшення, удосконалення або появи нового продукту або технології.

2. Інновація не завжди є успішною.

3. Основними властивостями інновації є: науково-технічна новизна, виробнича застосовність і комерційна реалізованість. Всі три властивості в рівній мірі важливі для визначення та існування терміну «інновація».

4. Авторами запропоновано розвинення економічної сутності цього терміну, а саме інновація – це результат інноваційної, розумової, творчої діяльності людини або групи людей, який може бути реалізований у конкретній сфері та приносити економічний, соціальний або екологічний ефект.

В подальших дослідженнях планується зосередити увагу на класифікації сучасних інновацій з урахуванням світового досвіду.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Л., Поручник А., Савчук В. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. – К.: КНЕУ, 2001. – 394 с.
2. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : Монографія. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.
3. Бузько И.Р. Стратегия управления инвестиционной и инновационной деятельностью предприятия / И.Р. Бузько, Е.В. Варганова, А.А. Голубенко. – Луганск : Восточноукр. нац. ун-т, 2007. – 175 с.
4. Жданова О.А. Роль инноваций в современной экономике / О.А. Жданова // Экономика, управление, финансы: материалы Междунар. науч. конф. (г. Пермь, июнь 2011 г.). – Пермь : Меркурий, 2011. – С. 38-40.
5. Забарна Е.М., Дімітрашко К.І. Інновації на промисловому підприємстві та специфіка їх реалізації / Е.М. Забарна, К.І. Дімітрашко // Науковий вісник ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» – Серія: економічні науки. – 2012. – № 4 (55). – С.77-80.
6. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К. 1999. –253 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер. – М.: Эксмо, 2007. – 386 с.
8. Санто Б. Инновации как средство экономического развития: пер. с венг. / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
9. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями : пер. с англ. / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
10. Кирич Н.Б. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Н.Б. Кирич, Б.М. Андрушко, О.Б. Погойдак // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1 (15). – С. 23-25.
11. Тарасова О.В. Теоретико-методологічні основи інноваційної діяльності підприємств / О.В. Тарасова // Економіка харчової промисловості. – 2013. – № 1 (13). – С. 37-41.
12. Комеліна О. В. Напрямки вдосконалення фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах / О. В. Комеліна // Інвестиції: практика та досвід. - 2009. - №17. - С.21-28.
13. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 1.12.1998 р. № 284-ХІУ // Економіка АПК, 1999. – № 2 – С. 66-68.
14. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4 липня 2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 36. – С. 266.

Рецензент д.е.н., професор Забарна Е.М.

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336.144:334

Барський Ю.М., д.е.н., професор

Поліщук В.Г., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ФІНАНСОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню фінансове стимулювання сталого розвитку лісового господарства регіонів України. Розглядаються теоретичні основи стимулювання сталого розвитку регіонів. З'ясовано обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства за ряд років за регіонами України. З'ясовано обсяг збору за спеціальне використання лісових ресурсів за ряд років. Визначено напрями удосконалення та покращення умов розвитку лісового господарства в Україні.

Ключові слова: фінансове стимулювання сталого розвитку, сталий розвиток регіонів, лісові ресурси, лісове господарство.

Барский Ю.М., Полищук В.Г.

ФИНАНСОВОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию финансового стимулирования устойчивого развития лесного хозяйства регионов Украины. Рассматриваются теоретические основы стимулирования устойчивого развития регионов. Установлено объемы продукции, работ и услуг лесного хозяйства за ряд лет по регионам Украины. Установлено объем сбора за специальное использование лесных ресурсов за ряд лет. Определены направления совершенствования и улучшения условий развития лесного хозяйства в Украине.

Ключевые слова: финансовое стимулирование устойчивого развития, устойчивое развитие регионов, лесные ресурсы, лесное хозяйство.

Barskyi Y., Polishchuk V.

FINANCIAL INCENTIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF FORESTRY OF REGIONS OF UKRAINE

The article investigates the financial incentives of sustainable development of forestry in the regions of Ukraine. The theoretical foundations promoting sustainable regional development are considered. The volume of products and services forestry for several years by region of Ukraine are found. The amount of the fee for special use forest resources for a number of years are found. The ways of improvement and improve forestry development in Ukraine are defined.

Keywords: financial incentives of sustainable development, sustainable development of the regions, forest resources, forestry.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сталий розвиток – процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних і наступних поколінь за обставин збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища [1, с. 28]. Об'єктом стимулювання є сталий розвиток регіональних соціо-еколого-економічних систем. Перш ніж досягнути сталого розвитку регіону, система повинна досягти стану рівноваги, гармонії, збалансованості, стабільності, конкурентоспроможності та безпеки. Міра досягнення динамічного рівноважного стану буде визначатись комплексом ознак. Кожна з ознак матиме межі, вихід чи недосягнення яких системою означатиме

недосягнення сталого розвитку. Проте залишається невизначеним стимулювання регіональної соціо-еколого-економічної системи через механізм формування мотивації до внутрішньорегіональної самоорганізації системи з метою досягнення сталого розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням лісових ресурсів та питаннями збалансованого природокористування у дісовій сфері займалися такі вчені як: О.М. Алимов, І.К. Бистряков, О.О. Веклич, І.О. Драган, Я.В. Коваль, В.І. Куценко, С.О. Лизун, В.В. Микитенко, В.С. Міщенко, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов та ін. Переважна більшість вітчизняних вчених, що займалась цим питанням, розглядали окремі інструменти стимулюючого впливу на соціальну, економічну та екологічну сфери регіонів. Вагомий поступ у цьому питанні був зроблений такими вченими як Герасимчук З.В., Вахович І.М., Козьменко О.В., Хлобистовим Є.В., Семеновим В.Ф. та ін. Проте в даному контексті розглянуті підходи є досить ваговими для стимулювання розвитку регіонів з різних позицій.

Цілі статті. Необхідно дослідити перспективи стимулювання сталого розвитку лісового господарства регіонів України, розглянути теоретичні основи фінансового стимулювання сталого розвитку регіонів, а також визначити напрями удосконалення та покращення умов розвитку лісового господарства в Україні.

Метою наукового дослідження є аналіз екологічного стану та науково-методичного обґрунтування раціонального використання й охорони земель лісогосподарського призначення в контексті сталого розвитку регіонів України, та з'ясування перспектив активізації сталого розвитку лісового господарства регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сталий розвиток регіону – це процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованого на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь з дотриманням принципів рівноважності, збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності та безпеки регіону [3].

Стимулювати розвиток регіонів необхідно тому, що регіональний рівень є сполучною ланкою між локальним та національним рівнем, а зараз все частіше – між національним та глобальним. Саме в регіони залучаються найбільше інвестиційних та інноваційних коштів, адже регіональні системи є будівельними складовими будь-якої держави. Щодо сталого розвитку регіонів, то слід пам'ятати, що сталість системи – це в першу чергу взаємозв'язок (лінкідж), взаємовплив трьох основних складових системи (економіки, суспільства та довкілля). Можна впливати на регіональну систему через стимулюючі заходи з позицій соціально-економічного розвитку і результатом буде розвиток суспільства та економіки. Натомість екологічні проблеми залишатимуться не вирішені, що є недопустимим. У такому випадку підхід до вирішення проблем з позицій сталого розвитку дозволяє впливати на систему комплексно, злагоджено та одночасно, не виокремлюючи ні одну із системних складових чи функціональних процесів. Саме тому об'єктом активізуючого впливу в рамках дослідження має бути саме сталий розвиток регіонів.

Комплекс заходів стимулюючого характеру сприятиме досягненню стану рівноважної регіональної системи і виходу із нерівноважного стану регіональної соціо-еколого-економічної системи. Під цим розуміється, що об'єктом стимулювання є сталий розвиток регіонів. Сталий розвиток – не є теперішнім станом регіональної системи, чи навіть національної. Натомість сталий розвиток регіону є перспективою, пріоритетом, до якого необхідно прагнути. Слід пам'ятати, що саме стимулюючі інструменти впливають на прагнення системи досягти сталого розвитку регіону і вийти із теперішнього стану регіональної системи. Зрозуміло, що будь-яка регіональна система прагне не допустити стану нерівноваги, проте в силу дії різних факторів (зовнішніх та внутрішніх) починання по досягненню сталого розвитку регіону можуть

бути зупинені ще на початку. Тому стимулювати сталий розвиток необхідно: по-перше, на предмет досягнення сталого розвитку як стратегічної мети; по-друге, на предмет досягнення динамічної рівноваги регіональної СЕЕ системи; по-третє, на предмет досягнення оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик регіональної СЕЕ системи, а саме досягнення збалансованості сталого розвитку регіону; по-четверте, на предмет досягнення взаємозв'язку між соціальною, економічною та екологічною сферами регіону, тобто, досягнення гармонійності; по-п'яте, на предмет підтримання протягом тривалого терміну позитивних параметрів розвитку регіональної СЕЕ системи, а саме досягнення стабільності сталого розвитку регіону; по-шосте, на предмет активізації потенційних можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у соціальній, економічній та екологічній сферах регіону, тобто, досягнення конкурентоспроможності регіону; по-сьоме, на предмет досягнення здатності регіональної СЕЕ системи до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників, а саме досягнення безпеки сталого розвитку регіону.

Стимул у регіональному вираженні виступає зовнішнім каталізатором розвитку регіональної СЕЕ системи, спрямованим на досягнення динамічної рівноваги регіону, а відтак і його сталого розвитку. Регіональна СЕЕ система не може існувати без стимулів розвитку, вона залежить від них. Особливо ця залежність посилюється на етапі погіршення ситуації в одній чи одночасно кількох сферах життєдіяльності. Стимули у даному випадку матимуть як матеріальну форму (безпосередній прямий фінансовий вплив через інвестиції), так і нематеріальну форму (опосередкований непрямий вплив через дозволи та угоди). Стимули регіонального розвитку, на відміну від мотивів, є усвідомленими, цілеспрямованими конкретними заходами, що спонукають до дії. Дія стимулу пов'язана не тільки з прямим впливом на діяльність господарюючих структур регіону, але й з демонстрацією конкретного втілення. Іншими словами, стимули впливають на систему, вимагаючи досягнення результату з високою ефективністю. Таким чином, стимул регіону передбачає задіяння (залучення) зовнішніх впливів на регіональну систему для досягнення сталого розвитку регіону. Крім того, стимулювання сталого розвитку регіону буде означати процес активізації спонукань державними і регіональними органами влади регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіону [3].

Економічна сфера розвитку регіональних систем за першооснову ставить задоволення економічних потреб. Під впливом економічної потреби, наприклад, нестачі фінансових ресурсів у регіоні, формується відповідний економічний інтерес господарюючих структур. Тобто шукається спосіб, інструмент, метод для задоволення потреби. Інтерес породжує як внутрішнє бажання задовольнити економічну потребу всередині регіональної системи (економічний мотив), так і зовнішнє (економічний стимул). Під дією стимулювання та мотивування здійснюється активна діяльність суб'єктів сталого розвитку регіону з досягнення конкретної цілі. Проте активну діяльність не так легко проводити, оскільки на шляху досягнення виникають різноманітні перепони: зовнішні (позасистемні) та внутрішні (системні). Тому іноді доводиться чекати на впровадження активних дій до регіональної системи з досягнення економічної цілі (надходження коштів). Тобто, стимули та мотиви повинні діяти і по відношенню до суб'єктів, а не лише до об'єктів сталого розвитку регіону. У тому разі, коли економічну ціль досягнуто, автоматично система спрацьовує на зародження нової економічної потреби, що спрямована на якісне чи кількісне покращення параметрів регіональної системи.

Лісопромисловий комплекс (ЛПК) є галуззю, що займається розведенням лісу, його вирубкою, переробкою і виготовленням виробів з деревини, а також випуском целюлози, паперу та іншої продукції. До його складу входять лісове господарство, лісозаготівельна промисловість, галузі лісової промисловості по механічній і хіміко-механічній (лісопильна, фанерна, сірникова, виробництво дерев'яних будівельних

деталей і будинків, деревностружкових і деревноволокнистих плит, меблів) та хімічній (лісохімічна, целюлозно-паперова промисловість) переробці деревини, а також гідролізна і дубильно-екстракційна промисловість, обслуговуючі виробництва (виробництво і ремонт машин та устаткування), заводи по виготовленню предметів праці для окремих галузей, підприємства матеріально-технічного постачання, галузі і заклади невиробничого обслуговування (підготовка науково-дослідна і проекторно-конструкторна діяльність).

Основою розвитку ЛПК є лісові ресурси. Це ліси певної території, які використовуються або можуть бути використані для задоволення будь-яких потреб суспільства. У останні десятиліття на ринку виробів з деревини зростає увага до екологічних аспектів виробництва продукції лісового сектору. Такі тенденції вимагають об'єктивного і відкритого інформування її зацікавлених сторін про вплив на лісові екосистеми, походження деревини, умови виробництва, вимоги до експлуатації та утилізації тощо. В Україні за роки незалежності створено нормативно-правову базу, що регламентує маркетингову діяльність українських підприємств, й, зокрема, регулює маркетингові комунікації (наприклад, рекламну діяльність), а також законодавчу базу у сфері комунікацій та зв'язків із громадськістю. За проведеними оцінками, ліси Європи займають 44% території Європи, і становлять 25% загальної площі лісів в світі. За останні 15 років площа лісів Європи збільшилася майже на 13 млн. га, в основному завдяки створенню лісових культур і природному поновленню лісів на землях, що вийшли із сільськогосподарського використання. Щорічний приріст деревини в лісах Європи складає приблизно 360 мільйонів кубічних метрів, з яких тільки дві третини в даний час відведено під лісозаготівлі.

Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах) за 2010-2013 рр. за регіонами України представлено на рис. 1-3.

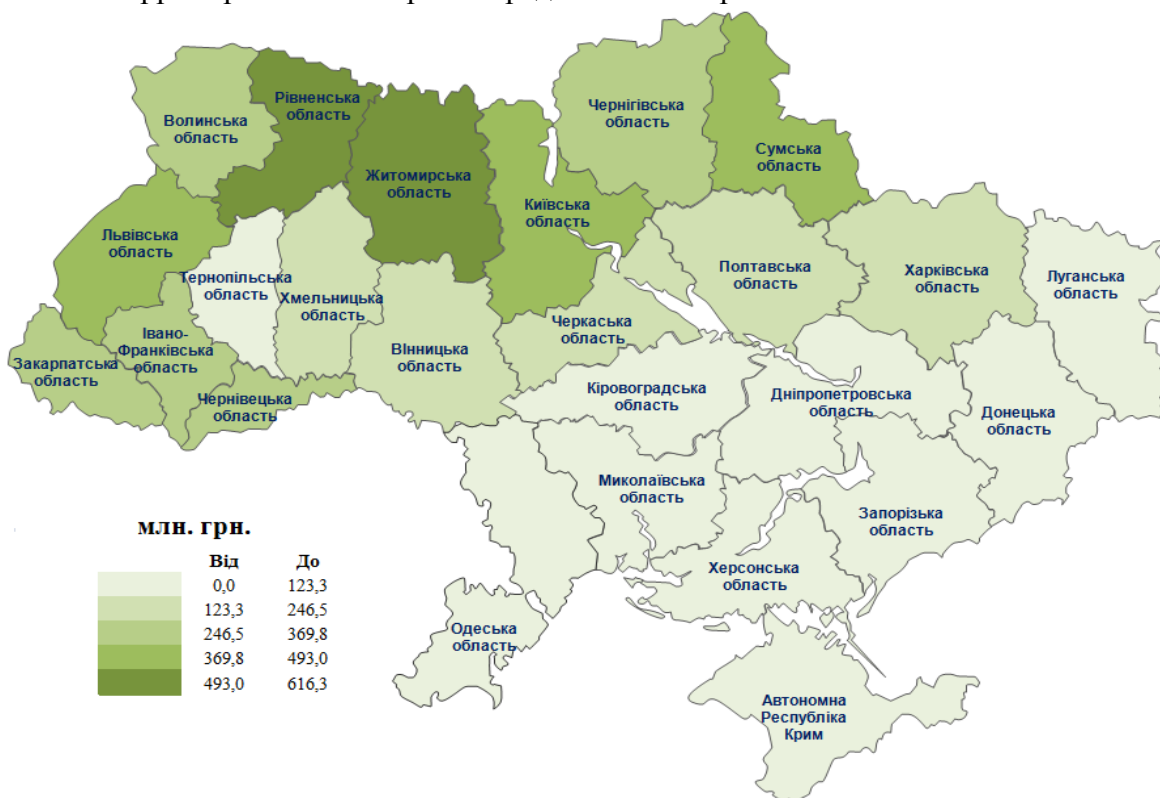

Рис. 1. Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах) у 2011 рр. за регіонами України, млн. грн.

Джерело: розроблено авторами

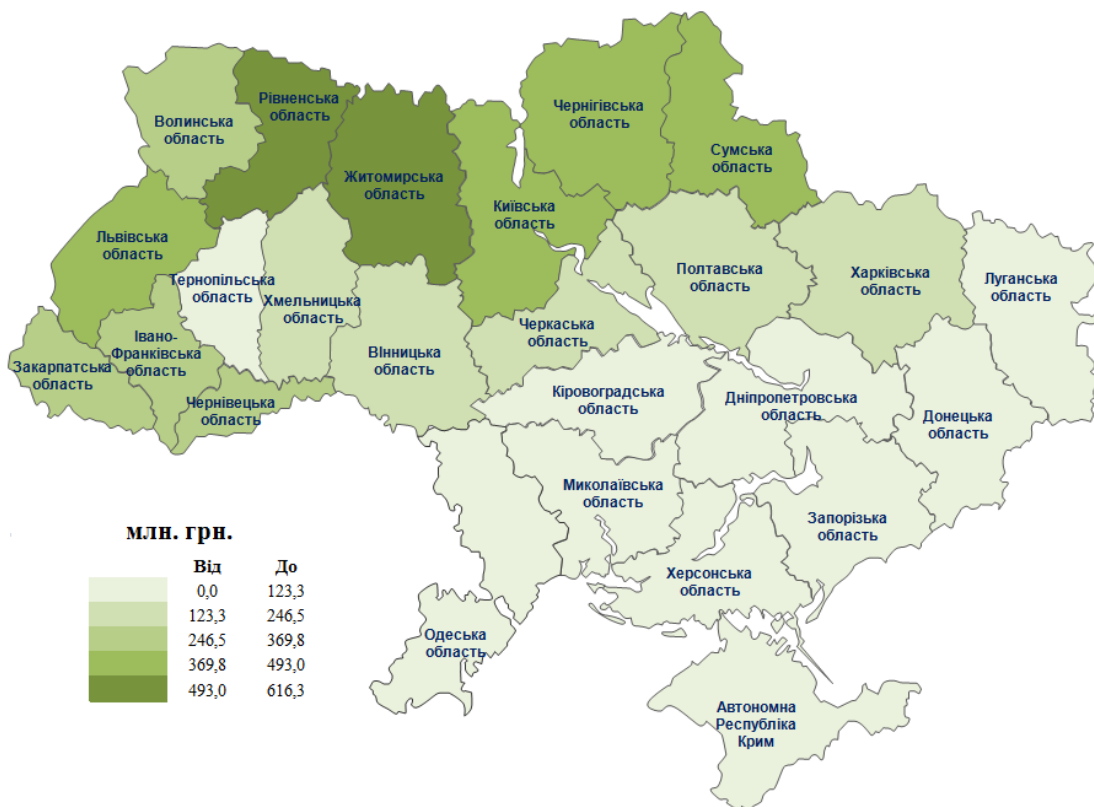

Рис. 2. Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах) у 2012 рр. за регіонами України, млн. грн.

Джерело: розроблено авторами

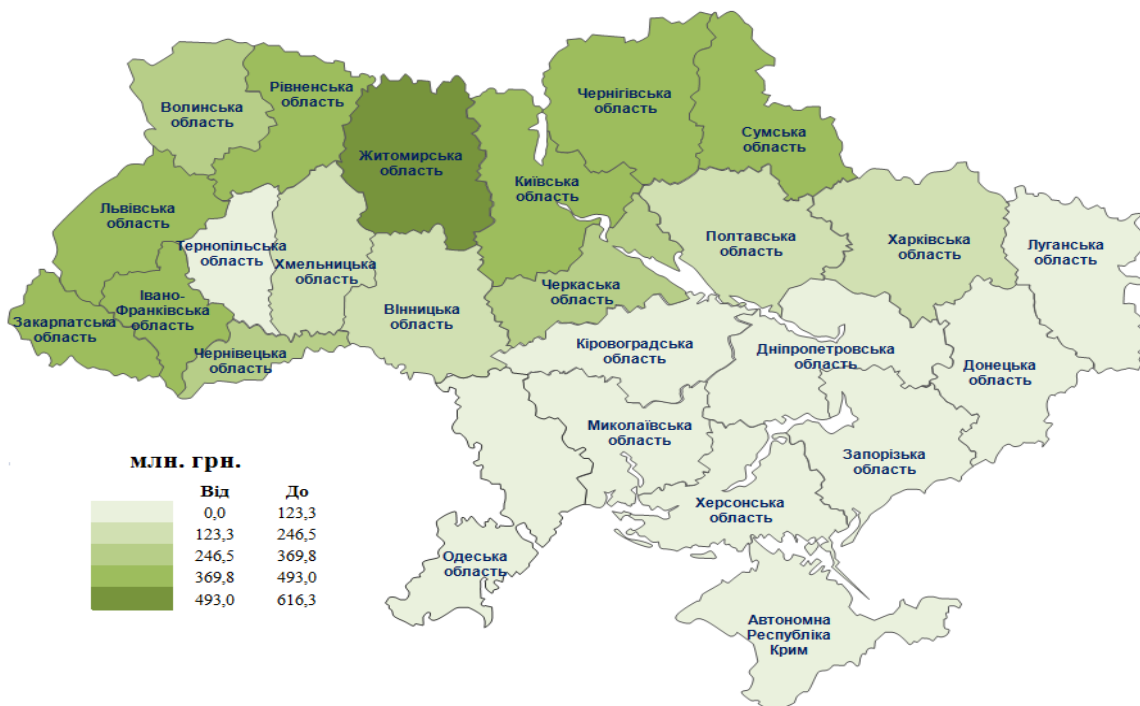

Рис. 3. Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах) у 2013 рр. за регіонами України, млн. грн.

Джерело: розроблено авторами

Згідно Лісового кодексу України від 21.01.94., спеціальне використання лісових ресурсів, користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт є платним. Плата справляється за встановленими таксами або у вигляді орендної плати чи доходу, одержаного від реалізації лісових ресурсів на конкурсних умовах.

Збір за спеціальне використання лісових ресурсів справляється за ресурси державного та місцевого значення. До лісових ресурсів державного значення належать деревина від рубок головного користування і живиця. До лісових ресурсів місцевого значення належать: пні, луб, кора, деревна зелень тощо –другорядні лісові матеріали; лісові дикорослі плоди, горіхи, гриби, ягоди, лікарські рослини і технічна сировина, деревні соки, сіно, лісова підстилка та очерет, інші продукти лісу, які використовуються при здійсненні побічних лісових користувань у тому числі при випасанні худоби та розміщенні пасік. За користування земельними ділянками лісового фонду для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, для потреб мисливського господарства та проведення науково-дослідних робіт нарахована сума збору вноситься до місцевих бюджетів.

У постійне користування земельні ділянки лісового фонду надаються спеціалізованим лісгосподарським підприємствам, іншим підприємствам, установам, організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи для ведення лісового господарства для спеціального використання лісових ресурсів, для потреб мисливського господарства, для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та для проведення науково-дослідних робіт. До них належать: державні органи лісового господарства, лісгосподарські підприємства, військові лісові господарства, сільськогосподарські підприємства та інші. Постійними лісокористувачами можуть бути громадяни (фермери) із спеціальною підготовкою, яким надано в постійне користування земельну ділянку лісового фонду (постійні лісокористувачі).

Тимчасовими користувачами земельних ділянок лісового фонду є підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, релігійні організації, іноземні юридичні особи та громадяни, яким за погодженням з постійними лісокористувачами надані земельні ділянки лісового фонду для спеціального використання лісових ресурсів, потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт у порядку, визначеному лісовим законодавством, без їх вилучення у постійних лісокористувачів. Тимчасове користування лісовими ресурсами може здійснюватися на умовах оренди.

Об'єктом обчислення збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду є деревина, що відпускається на пні, живиця, другорядні лісові матеріали, продукти побічного користування та окремі земельні ділянки лісового фонду. Такси на деревину лісових порід, що відпускається на пні застосовуються з урахуванням розподілу лісів за лісотаксовими поясами і розрядами.

Спеціальне використання лісових ресурсів провадиться за умов наявності спеціального дозволу — лісорубного квитка (ордері) або лісового квитка. Державні органи лісового господарства та лісгосподарські підприємства, які видають спеціальні дозволи, проставляють у них суму збору, що підлягає сплаті лісокористувачем.

Збори за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення перераховуються платниками в розмірі 80% до державного бюджету і 20% – до бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за місцем адміністративного розташування ділянок лісового фонду.

Платниками збору є лісокористувачі – юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи з джерел їх походження з України

або виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, фізичні особи (крім фізичних осіб, які мають право безоплатно без видачі спеціального дозволу використовувати лісові ресурси відповідно до лісового законодавства), а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка) або відповідно до умов договору довгострокового тимчасового користування лісами.

Об'єктом оподаткування збором є:

- а) деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;
- б) деревина, заготовлена під час проведення заходів.

Ставки збору за заготівлю деревини основних лісових порід визначені Податковим кодексом України з урахуванням розподілу лісів за поясами і розрядами та якості деревини (велика, середня, дрібна, дров'яна).

Суб'єкти лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, до 10 числа місяця, що настає за звітним кварталом, направляють органам державної податкової служби перелік лі-сокористувачів, яким видано лісорубні квитки та лісові квитки, за формою, встановленою центральним органом державної податкової служби за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства. Сума збору обчислюється суб'єктами лісових відносин, які видають спеціальні дозволи, і зазначається у таких дозволах.

Лісокористувачі сплачують збір у строки, визначені для квартального податкового (звітного) періоду. Збір сплачується лісокористувачами щокварталу рівними частинами від суми збору, зазначеної в спеціальних дозволах, виданих у відповідному календарному році.

Податковим кодексом України визначено такі об'єкти оподаткування збором за спеціальне використання лісових ресурсів:

– деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування – Держкомлісгоспом наказом від 23.12.2009 р. № 364 затверджено Правила рубок головного користування, які встановлюють норми і вимоги до заготівлі деревини під час спеціального використання лісових ресурсів у порядку рубок головного користування;

– деревина, заготовлена під час проведення заходів:

а) щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (у деревостанах віком понад 40 років – рубки догляду за лісом, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; незалежно від віку деревостанів – суцільні санітарні та суцільні лісовідновні рубки) – підставою для рубок формування і оздоровлення лісів є матеріали лісовпорядкування та обстежень, які проводяться власниками лісів і постійними лісокористувачами. Особливості проведення рубок формування і оздоровлення лісів, залежно від їх цільового призначення, породного складу насаджень, а також лісорослинних умов, визначаються в інструкції з проведення рубок формування і оздоровлення лісів, що затверджується Держкомлісгоспом за погодженням з Мінприроди, а також у Правилах поліпшення якісного складу лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724.

б) з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо, тобто рубок, не пов'язаних з веденням лісового господарства;

– другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства);

– побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки,

заготівля очерету та інших побічних лісових користувань, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства).

Об'єкт оподаткування збором є: деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування; деревина, заготовлена під час проведення заходів (щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей (у деревостанах віком понад 40 років – рубки догляду за лісом, вибіркові санітарні рубки, вибіркові лісовідновні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; незалежно від віку деревостанів – суцільні санітарні та суцільні лісовідновні рубки); з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо).

Однією з актуальних проблем розвитку людства є забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів світу. Ліси є глобальним і життєво важливим чинником усього комплексу екологічних систем Землі, оскільки вони характеризуються найвищою інтенсивністю біологічного кругообігу та мають найбільшу органічну масу, значення якої постійно зростає.

Відповідно до Бюджетного кодексу, збір за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування розподіляється рівними частинами (по 50 %) до державного та місцевих бюджетів. Розрахунок збору за спеціальне використання лісових ресурсів здійснено з урахуванням обсягу ліміту лісосічного фонду, із застосуванням ставок за заготівлю деревини основних та неосновних лісових порід, затверджених Податковим кодексом.

Збір за спеціальне використання лісових ресурсів у 2010-2013 рр. представлений на рис. 4.

На сучасному етапі в галузі склалася така ситуація: організаційно-управлінська структура, сформована в період колишньої адміністративної регульованої системи господарювання, незважаючи на докорінні економічні реформи останніх десятиліть у країні, не зазнала позитивних змін; реформування лісоресурсних відносин необґрунтовано стримується; економічні фактори й важелі (ціна, прибуток, рентабельність, ефективність, рента, мотивація, власність тощо) у лісоресурсне виробництво впроваджуються на недостатньо високому ринково орієнтованому рівні; відсутня інвестиційна активність щодо примноження лісоресурсного потенціалу, розвитку агроландшафтних формувань, модернізації технологічних процесів з лісовирощування та використання лісових ресурсів.

До основних чинників зовнішньоекономічної діяльності лісових підприємств галузі, що не сприяють їх розвитку, слід віднести: 1) відсутність науково обґрунтованого механізму формування експортного потенціалу ресурсів лісу і лісопродукції; 2) переважання в структурі експорту лісопродукції необробленої деревини та продукції з низькою доданою вартістю, що спричиняє зменшення обсягів деревообробки та робочих місць у галузі.

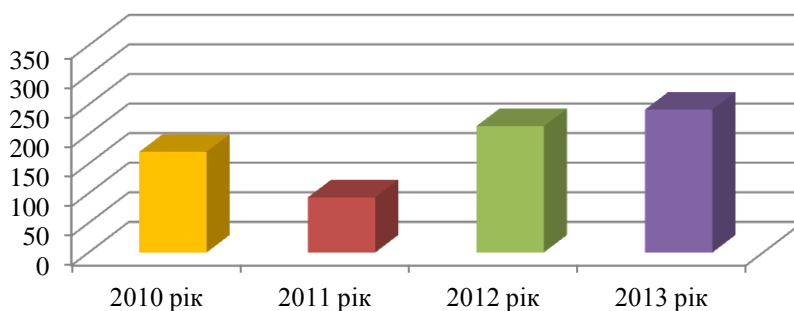

Рис.4. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів по факту у 2010-2013 рр., млн. грн.

Джерело: розроблено авторами

Інноваційний розвиток лісгосподарського виробництва щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища має відбуватися за такими напрямками:

- посилення екологічних і соціальних функцій лісових екосистем, вибір ефективних форм державно-приватного партнерства у сфері лісгосподарської діяльності та шляхів інвестування ресурсомістких виробництв;

- створення єдиної організаційно-управлінської структури з питань забезпечення розробки стратегічних орієнтирів розвитку лісоресурсної галузі, виконання контрольних функцій за результатами відтворення лісових ресурсів, їх охорони та комплексного використання в лісах різних форм власності;

- обґрунтування дієвих механізмів взаємодії різних лісо-ресурсних структур у процесі їх економічної діяльності з іншими галузевими структурами та інституціями близького зарубіжжя.

По-друге, зовнішня економічна діяльність підприємств лісоресурсної сфери, виходячи із узагальнення статистичної звітності країни, не достатньо орієнтована на поліпшення їх фінансового стану, а спрямована передусім на задоволення посередницьких структур та приватно-корпоративних інтересів.

Україна підтримує міжнародні програми захисту лісів взяла на себе зобов'язання вести лісове господарство на узгоджених європейських принципах сталого розвитку. Основні пріоритети сталого розвитку лісового господарства України закріплені у Державній програмі “Ліси Україн” на період 2010–2015 роки. Загальна площа лісового фонду України становить 10,4 млн га, з яких вкритих лісовою рослинністю – 9,6 млн га. Лісистість території країни становить 15,9%. За 50 років площа лісів зросла на 21%, а запас деревини – майже у три рази. До спеціального використання лісових ресурсів відносять використання лісових ресурсів державного значення і лісових ресурсів місцевого значення.

Реалії сьогодення лісового сектору економіки по-новому ставлять питання щодо розробки науково-методологічних напрямів системи платежів за користування природними ресурсами, специфіки адміністрування збору за спеціальне використання лісових ресурсів, розробки фінансово-економічних інструментів стимулювання раціонального використання лісових ресурсів. Проте неконтрольованість лісозаготівель та порушення технологій заготівель тимчасовими користувачами негативно вплинули на екологічне середовище. За даними Державного агентства лісових ресурсів України, на території нашої країни пошкоджено ерозією 15 мільйонів гектарів земель, а щорічний приріст еродованих земель перевищує 80 тис. га. З метою зменшення впливу ерозійних процесів на сільськогосподарські угіддя та підвищення родючості ґрунтів здійснюється розширене відтворення лісів за рахунок залучення нових земель. Для досягнення оптимальної лісистості України (20%) необхідно створити понад 2 млн га нових лісів. З 1992 року Держлісагентство України, як представник держави, що є членом Організації Об'єднаних Націй, співпрацює об'єднаною секцією по лісоматеріалах та лісовому господарству Європейської економічної комісії ООН/ФАО щодо оцінки стану лісових ресурсів, технологій, управління й кооперації у Європейському регіоні.

Варто звернути увагу, що на розвиток лісового господарства в Україні негативно впливають: недосконалість фінансово-економічного механізму управління та недосконалість податкової бази, яка не враховує довгостроковості вирощування лісів, тоді як розумний підхід до оподаткування лісового господарства сприятиме зростанню природно-ресурсного потенціалу і стимулюватиме процеси лісозбереження і надходжень платежів до бюджету.

Набуття Україною членства у ООН (ФАО) розширило можливості міжнародної співпраці у сфері лісового господарства. З 2005 року Україна стала членом Комітету лісового господарства ФАО, а Держлісагентство – представником країни у цьому

комітеті. Приєднання України до європейського процесу щодо збереження і захисту лісів дало змогу [5]:

1) визначити рівень ведення національного лісового господарства порівняно з європейськими країнами (українське лісівництво як наукова школа і практичне виробництво відповідає всім європейським критеріям сталого розвитку лісового господарства, а в деяких напрямках має навіть більш жорсткі принципи й підходи до господарювання);

2) залучитися до активного обміну інформацією та виконання ряду міжнародних проектів (наприклад Спільна програма оцінки та моніторингу впливу забруднення повітря на ліси в регіоні Європейської економічної комісії ООН). Діяльність Держлісагентства України та його підвідомчих підприємств сьогодні спрямована на збереження лісів, нарощування їх ресурсного потенціалу, посилення державної лісової служби, недопущення розвитку процесів споживацького ставлення до лісів. Ресурсне оподаткування є найважливішим компонентом економічного механізму користування природними ресурсами та їх відтворення. Податковим кодексом України сформована правова основа для встановлення плати за користування лісовими ресурсами на основі фіксованих платежів.

Запровадження системи екологічного маркетингу в лісовому секторі набуває особливої актуальності за умов формування регіональних промислових кластерів. Інтегрування цілей та завдань комунікаційної політики в систему управління кластерами гарантуватиме зміцнення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі, сприятиме виникненню синергетичного ефекту та підвищить якість інформаційного забезпечення лісового сектору України.

Держлісагентство України згідно Наказу № 20 від 26.01.2012 р. затвердило План заходів з реалізації Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Це великий крок на шляху до покращення комунікаційної політики галузі, важливе місце у якому має належати об'єктивному і неупередженому громадському обговоренню не лише економічних, але й соціальних та екологічних проблем лісового сектору. Соціально екологічно відповідальний маркетинг повинен реалізовуватися на засадах доведення до споживачів у зрозумілій та переконливій формі шляхом вдалого вибору інструментів комунікаційної політики. Останні повинні використовуватися на етапі підготовки соціального звіту під час впровадження соціальної відповідальності підприємств лісового сектору.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що у сучасних умовах, коли перед світовою спільнотою постало вирішення глобальних екологічних проблем, міжнародне співробітництво у сфері лісового господарства виходить на новий рівень. Збереження, примноження та відтворення лісових насаджень, як головного чинника екологічної рівноваги на планеті, стало спільним завданням для всіх країн світу. Держлісагентство України усвідомлює важливість активізації міжнародного співробітництва для вирішення лісівничих проблем країни.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія / З. В. Герасимчук – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
2. Сідельникова Л.П. Оподаткування суб'єктів підприємництва: [навч. посібник] / Сідельникова Л.П., Чижова Т.В., Якуша Я.В. – К., 2013. – 424 с.
3. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
4. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком: монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Сум: ТОВ «Друкарський дім «Папірус». – 2011. – 644 с.
5. Методичний посібник по роботі з громадськістю у лісовому господарстві [Електронний ресурс] / Держ. ком. лісового господарства, Науково-інформаційний центр лісоуправління. – Київ, 2007. – 177 с. – Режим доступу: http://www.lvivlis.com.ua/file/2007_posibnyk.pdf
6. Польовська В. Т. Формування позитивного іміджу лісових і деревообробних підприємств за допомогою екологічного маркетингу / В. Т. Польовська // Науковий вісник. – Львів : РВВ НЛТУУ. – 2012. – Випуск 22.9. – С. 103-111.

УДК 332.1:368.5

Рябенко Г.М., к.е.н., доцент

Бузник О.В.

Миколаївський національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНИ

У статті досліджено стан ринку агостраховання України, проаналізовано страхування сільськогосподарських культур у динаміці та за регіонами України, розглянуто діяльність страхових компаній з аграріями. Визначено основні проблеми ринку агостраховання України та запропоновано шляхи його подальшого удосконалення та розвитку.

Ключові слова: страхування, аграрне страхування, сільськогосподарський ризик, страхова компанія.

Riabenko G., Buznyk O.

THE CURRENT STATE OF THE AGRICULTURAL INSURANCE MARKET IN UKRAINE

This article explores the state of agricultural insurance market of Ukraine, analyzed crop insurance in the dynamics and the regions of Ukraine, reviewed the activities of insurance companies with farmers. The main problems of agricultural insurance market of Ukraine and the ways of its further improvement and development.

Keywords: insurance, agricultural insurance, agricultural risk, insurance company.

Рябенко Г.М., Бузник О.В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЫНКА АГРОСТРАХОВАНИЯ УКРАИНЕ

В статье исследовано состояние рынка агострахования Украины, проанализировано страхование сельскохозяйственных культур в динамике и по регионам Украины, рассмотрена деятельность страховых компаний с аграриями. Определены основные проблемы рынка агострахования Украины и предложены пути его дальнейшего совершенствования и развития.

Ключевые слова: страхование, аграрное страхование, сельскохозяйственный риск, страховая компания.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У реформуванні аграрного сектора економіки України важливе значення має розвиток страхування сільськогосподарських ризиків, адже сільське господарство традиційно є ризиковою сферою діяльності, що в першу чергу пов'язано із непередбачуваністю природних умов та мінливістю обсягів збору врожаїв. Аграрне страхування, як один із найбільш ефективних способів управління ризиками, надає змогу вигідно поєднувати інтереси учасників ринку аграрного страхування та держави, як сторони, першочерговим завданням якої є забезпечення стабільного економічного зростання, добробуту громадян та їх соціального захисту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Висвітлення проблем агостраховання знаходить своє відображення у працях таких вітчизняних учених як О.О. Альшанова, О.В. Сахно та ін. Але дане питання постійно залишається відкритим, тому потребує подальших досліджень.

Цілі статті. Досягнення продовольчої незалежності країни можливе лише за стабільного функціонування сільськогосподарських підприємств, що можливе через

зменшення ризиків їх діяльності, а саме агростраховання. Метою статті є дослідження оцінки сучасного стану ринку агростраховання України та можливості його подальшого удосконалення та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головною метою страхування в аграрному секторі економіки є стабілізація виробництва шляхом відшкодування втрат внаслідок несприятливих подій, настання яких не можна передбачити у часі та просторі. Страховий захист сільськогосподарського виробництва є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості і стабільності розвитку аграрного ринку та одним із ефективних методів повернення збитків в аграрному секторі. Основна мета страхування сільськогосподарських ризиків – це часткова чи повна компенсація суб'єкту господарювання втрат через несприятливі, в основному, природні явища. Об'єктивна економічна необхідність використання страхування в сільському господарстві пояснюється недостатніми можливостями держави і ринку забезпечити широку маневреність фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів.

На кінець 2013 року структура ринку агростраховання розподілилася таким чином: 84% ринку України займають компанії-члени аграрного Страхового Пулу (Домінанта, Страхові Гарантії, Брокбізнес Страхування, Українська Аграрно-Страхова Компанія (УАСК)) та 16% ринку України зайняли компанії які розвивають добровільне та банківське агростраховання (ІНГО Україна, АСКА, ПЗУ Україна, Оранта, Оранта-Січ, Провідна).

Нами проведений аналіз кількості укладених договорів по страхуванню сільськогосподарських культур (табл.1). Проведене дослідження кількості укладених договорів дає змогу зробити висновок, що за період 2011-2013 років спостерігається тенденція до зменшення кількості укладених договорів, що свідчить про нестабільність ринку агростраховання в Україні.

Таблиця 1

Динаміка кількості укладених договорів страхування в розрізі регіонів України за період 2011-2013 андеррайтингових років

Роки	Регіон України					Разом по Україні
	Південь	Північ	Захід	Схід	Центр	
2011	502	443	450	241	1074	2710
2012	234	342	241	218	901	1936
2013	227	337	317	151	690	1722

Джерело: розраховано за даними [2, 3, 4]

Дослідивши детально динаміку укладання договорів страхування в розрізі регіонів України, у 2013 році ми спостерігаємо стрімке та стабільне зменшення кількості договорів агростраховання за всіма регіонами України, окрім Заходу України, де у 2013 році порівняно з 2012 роком кількість договорів страхування сільськогосподарських культур збільшилася на 31,5%.

Нами проведений аналіз діяльності страхових компаній з аграріями (рис.1). Кількість договорів страхування, укладених із сільськогосподарськими товаровиробниками склала 1722 договори. Лідируючі позиції по кількості договорів агростраховання займає страхова «Домінанта» – 344 договори. Друге місце займає страхова компанія «УАСК», яка уклала 289 договорів страхування сільськогосподарських культур. Третє місце посідає страхова компанія «ІНГО Україна» - з 237 заключеними договорами страхування. Найменшу кількість договорів страхування було укладено аграріями із страховою компанією «Оранта» – 31 договір страхування.

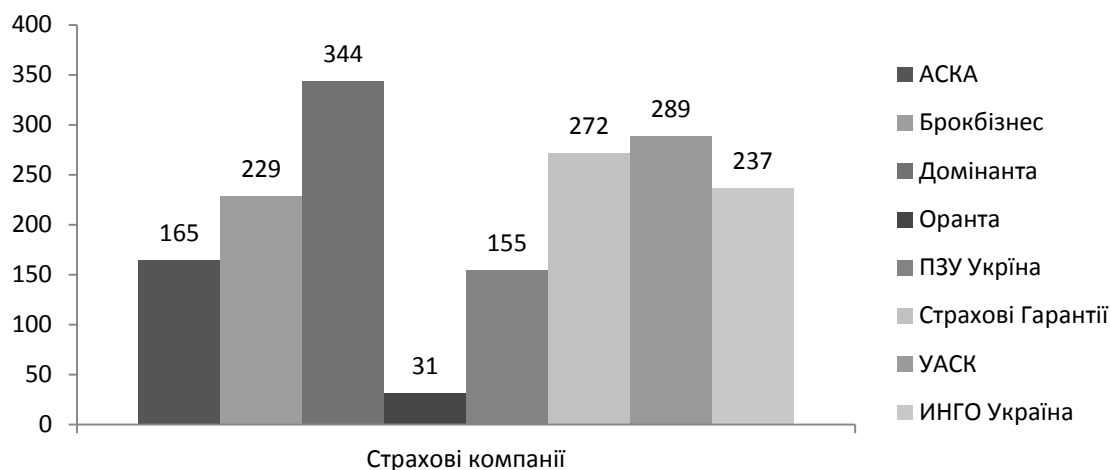

Рис. 1. Кількість договорів укладених з аграріями у 2013 році в розрізі страхових компаній

Джерело: побудовано з використанням [2, 3, 4]

Основними передумовами лідерства зазначених страхових компаній є наявність розвинутої мережі офісів у регіонах, впровадження довгострокових програм агрострахування і цілеспрямована робота з окремими категоріями виробників сільськогосподарської продукції. Аграрії бажають страхувати основні стратегічні озимі культури – пшеницю, рапс і ячмінь. Найчастіше при виборі страхового продукту аграрії зупиняються на страхуванні посівів озимих культур від повної загибелі і часткової або повної загибелі. Страхування озимих культур на весь цикл виробництва поки що не користується попитом, хоча можливо, що і самі страхові компанії обережно ставляться до цього складного і комплексного страхового продукту.

Досліджуючи динаміку кількості укладених договорів за регіонами виявлено, що найбільше договорів за досліджуваний період укладено в Центрі України, що у першу чергу пов'язано з переважною більшістю площ сільськогосподарських культур. У Центрі України у 2012 році було укладено майже половину усіх договорів агрострахування по Україні — 46,5% (рис. 2).

У 2013 році кількість укладених договорів у Центрі України склала 40,1 % від загальної кількості по Україні, на Півночі – 19,6 %, на Заході – 18,4 %, на Півдні – 13,2%, на Сході – 8,8 %.

Сучасний стан системи сільськогосподарського страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови і передбачає визначення і законодавче оформлення взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільгосптоваровиробників, страхових компаній і держави. Це надасть можливість ефективно використовувати державні кошти на здешевлення вартості страхових премій і стабілізувати сільськогосподарське виробництво.

Основними заходами такого рішення є: поновлення державної програми субсидування страхових премій і збільшення її обсягів; при розподілі коштів враховувати не лише обсяги посівних площ, а й попит на страхові послуги, що залежить від рівня ризикованості в регіонах; на урядовому рівні визначити довгострокову політику держави щодо розвитку аграрного страхування; надати можливість всім страховим компаніям, які мають відповідні ліцензії на рівних умовах стати учасниками Всеукраїнського страхового пулу.

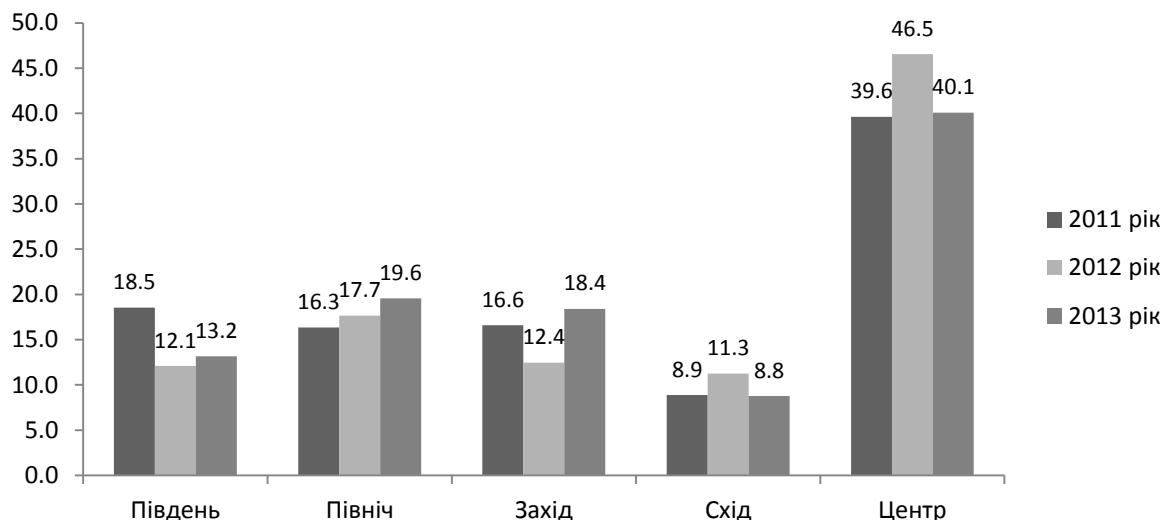

Рис. 2. Регіональний розріз кількості укладених договорів до загальноукраїнської кількості, %

Джерело: побудовано з використанням [2, 3, 4]

Така практика є у країнах заходу і приносить позитивні результати. За допомогою ринкової організації держава буде мати можливість контролювати механізм страхування в аграрному секторі, своєчасно і ефективно впливати на всі діючі процеси.

Висновки. Сучасний стан розвитку системи аграрного страхування диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови. Системний підхід передбачає визначення та законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду. Виходячи з інтересів та можливостей учасників системи, центральна роль у ній має належати уряду, який, реалізуючи державну політику підтримки аграрного страхування, забезпечує узгодження інтересів інших учасників системи та консолідацію їх зусиль, спрямовуючи їх на досягнення основної мети розвитку системи.

Список використаних джерел:

1. Альшанова О.О. Страхування в управлінні ризиками вирощування сільськогосподарських культур / О.О. Альшанова // Економіка АПК.— 2010.— №10.— С.86-91.
2. Рынок аграрного страхования Украины в 2011 году: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroinsurance.com>.
3. Рынок аграрного страхования Украины в 2012 году: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroinsurance.com>.
4. Рынок аграрного страхования Украины в 2013 году: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroinsurance.com>.
5. Сахно О.В. Агрострахування як інструмент управління ризиками в агропромисловому комплексі України / О.В. Сахно // Агросвіт.— 2010.— №10.— С.12-13.

Рецензент д.е.н., професор Гончаренко І.В.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9:502:303.7

Волинчук Ю.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ГЛОБАЛЬНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти реалізації концепції сталого розвитку людства в глобальному вимірі. Охарактеризовано її вплив на діяльність міжнародних структур. Виокремлено ключові індикатори, що застосовуються для оцінки та ранжування сталого соціо-еколого-економічного розвитку країн світу, та визначено аутсайдерські позиції України в них. Доведено необхідність нагальної розробки і дотримання Національної стратегії сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, глобальні процеси, концепція, індикатори.

Волыничук Ю.В.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены теоретические и прикладные аспекты реализации концепции устойчивого развития человечества в глобальном измерении. Охарактеризовано ее влияние на деятельность международных структур. Выделены ключевые индикаторы, применяемые для оценки и ранжирования устойчивого соціо-еколого-економического развития стран мира, и определены аутсайдерские позиции Украины в них. Доказана необходимость срочной разработки и соблюдения Национальной стратегии устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобальные процессы, концепция, индикаторы.

Volynchuk Yu.

GLOBAL MEASUREMENTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Theoretical and applied aspects of implementation of conception of sustainable human's development in the global dimension are considered in the article. Its influence on activity of international organizations is described. Key indicators, which are used for an estimation and ranking the sustainable socio-ecological-economic development of the countries are determined. Outside positions of Ukraine are generalized there. The necessity of urgent development and observance of National Sustainable Development Strategy are proved.

Keywords: sustainable development, global processes, conception, indicators

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Концепція сталого розвитку визнана світовою спільнотою як домінантна ідеологія розвитку людської цивілізації у XXI столітті. Зокрема, у заключній Резолюції 66 сесії, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН, зазначено, що «беремо до уваги життєво важливе значення інклюзивної, транспарентної, реформованої, укріпленої та ефективної багатосторонньої системи, яка необхідна для того, щоб можна було краще вирішувати нинішні нагальні глобальні проблеми у сфері сталого розвитку, визнаючи універсальний характер і центральну роль Організації Об'єднаних Націй...» [1]. Таким чином, важливим як науковим, так і практичним завданням сучасності залишається дослідження особливостей зазначеного напрямку з врахуванням трансформаційних процесів глобального рівня.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Базові ідеї, принципи, стратегії та механізми реалізації концепції сталого розвитку достатньо глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці відомих іноземних та вітчизняних вчених, серед яких Б. Большаков, Л. Мельник, М. Згуровський, С. Гоф, В.

Скотт, А. Садовенко, В. Данілов-Данільян, О. Кузнецов, Т. Акімова, К. Лосєв, А. Гілпін та чимало інших.

Разом з тим, нові виклики зумовлюють необхідність поглибленого розуміння природи подальшого сталого конкурентоспроможного розвитку держав, для досягнення якого активно розробляються різноманітні підходи до формування системи вимірів, індексів та індикаторів для кількісного та якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Серед таких вітчизняних розробок найбільш ґрунтовним можна вважати дослідження Інституту прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України, здійснене під керівництвом проф. М. Згуровського, в якому запропоновано метрику для вимірювання процесів сталого розвитку у просторі соціо-економіко-екологічного вимірів та виконано глобальне моделювання цих процесів у контексті якості та безпеки життя людей [2].

Проте чимало показників, які раніше розглядалися науковцями важливими індикаторами, нині з різних причин вже використовуються. До таких можна віднести показник реального прогресу (Genuine Progress Indicator), індекс суспільства, оснований на знаннях (The Index of Knowledge Societies), індекс фізичної якості життя (Physical Quality-Of-Life Index) тощо.

Проблематикою розробки та обґрунтування індексів на міжнародному рівні займаються численні агентства, організації та комітети, такі як ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Комітет екологічного моделювання (ISEM), Європейська комісія, ОЕСР, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ін. Для комплексної оцінки сталості розвитку враховують показники за соціальним, економічним та екологічним аспектами, іноді виділяють окрему групу інституційних показників. Головними вимогами до зазначеної системи вимірів є її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаної тріади складових сталого розвитку.

Цілі статті. Зважаючи на сказане вище, метою даної статті є дослідження особливостей вектору розвитку сучасних глобалізаційних процесів на засадах сталості, підходів до їх оцінювання та місця в них України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як образно зазначає Є. Тюгашев, концепція сталого розвитку базується на трьох наріжних каменях, які забезпечують формування її конфігурації. В якості таких вчених розглядає [3]:

а) «поколінноцентризм», адже з усіх трактувань поняття сталого розвитку найбільш часто вживається визначення Комісії Брундтланд: «Сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби сьогоденного покоління і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити їх власні потреби»;

б) «економцентризм», згідно якого вирішення проблеми бідності є передумовою розв'язання інших глобальних проблем (насамперед, демографічної та екологічної), особливо для країн, що розвиваються;

в) «природоцентризм», оскільки звертається увага на охорону навколишнього середовища, збереження екосистем, відтворюваних природних ресурсів та біорізноманіття, збалансованість демографічного зростання і біосферних обмежень.

Варто відзначити, що саме сталий розвиток визначено першим з п'яти імперативів в програмі дій Генерального секретаря ООН на 2012-2016 роки [4, 5]. При цьому передбачається:

1) прискорити здійснення Цілей розвитку тисячоліття:

- сприяти створенню в різних країнах світу сприятливих умов для досягнення цільових показників скорочення масштабів убогості, загострюючи увагу на проблемах нерівності та концентруючи зусилля в першу чергу на країнах з особливими потребами та країнах, які не добилися достатнього прогресу;

– здійснити останній ривок, щоб до 2015 року покінчити з хворобами, які забирають життя найбільшій кількості людей: малярією, поліомієлітом, кором, новими

педіатричними ВІЛ-інфекціями, післяпологовим правцем, правцем новонароджених;

– повністю реалізувати глобальну стратегію у сфері охорони здоров'я жінок і дітей, щоб зберегти десятки мільйонів життів, включаючи надання послуг у галузі репродуктивного здоров'я для покриття незадоволених глобальних потреб;

– розкрити потенціал нинішнього і прийдешніх поколінь, покінчивши з прихованою трагічною проблемою уповільненого розвитку – недугою, якій піддаються майже 200 мільйонів дітей, за допомогою мобілізації фінансових, людських і політичних ресурсів, порівнянних з масштабами цієї проблеми;

– стимулювати прогрес поколінь, активізуючи глобальну кампанію за якісну, цілеспрямовану і загальну освіту в ХХІ столітті;

2) вирішувати проблеми зміни клімату;

3) сформувати консенсус щодо рамкової програми в сфері сталого розвитку на період після 2015 року і здійснити її:

– визначити нові цілі в галузі сталого розвитку, спираючись на Цілі розвитку тисячоліття, і підготувати малюнок «дорожньої карти» для розгляду державами-членами;

– мобілізувати систему Організації Об'єднаних Націй для надання підтримки у здійсненні глобальних, регіональних і національних стратегій зміцнення структурних елементів сталого розвитку за сферами:

енергетика: мобілізувати зусилля широкої багатосторонньої коаліції в рамках ініціативи «Стійка енергетика для всіх» з метою домогтися до 2030 року загального доступу до сучасних послуг в галузі енергетики, подвоєння показників підвищення енергоефективності та збільшення вдвічі частки енергії з відновлюваних джерел у світовому енергетичному балансі;

продовольство і харчування: затвердити глобально узгоджені цілі із забезпечення безпеки в сфері продовольства і харчування, мобілізувати всі ключові зацікавлені сторони на надання підтримки малоземельним сільським господарям і виробникам готових харчових продуктів, а також підвищити спроможність місцевого населення і держав протистояти періодично виникаючим продовольчим кризам;

водні ресурси: висунути і здійснити загальну ініціативу щодо забезпечення загального доступу до безпечної питної води та належних засобів санітарії в глобальному масштабі;

океани: узгодити договір щодо океанів, спрямований на подолання надмірного промислу і забруднення шляхом вдосконалення методів господарювання в океанах і прибережного середовищі існування і шляхом розвитку інституційно-правової бази для захисту біорізноманіття Світового океану;

транспорт: спільно з постачальниками послуг в галузі авіаційного, морського, поромного, залізничного, автодорожнього та міського громадського транспорту та державними відомствами та інвесторами виробити і прийняти заходи щодо реалізації рекомендацій про створення більш екологічних транспортних систем, що дозволяють долати зростаючу в усьому світі, особливо в містах, проблему перевантаженості і забруднення.

Важливим для реалізації визначених завдань є їх фінансове підґрунтя, розробці якого приділяється увага в рамках роботи Міжурядового експертного комітету з фінансування сталого розвитку, спрямованої на ефективне залучення і використання ресурсів з метою сталого розвитку. На думку експертів, міжнародні торгова, фінансова і валютна системи потребують реформ, що дозволяють країнам, які розвиваються, акумулювати необхідні ресурси. Одним з можливих рішень є посилення ролі національних банків розвитку, а також поширення екологічних вимог до всіх нових проектів розвитку. Серед перспектив, що стосуються реформування глобальної фінансової системи в цілому, розглядалися [6]:

- встановлення податку на фінансові операції з метою створення ресурсів для сталого розвитку та ліквідації феномена «triple North-South arbitrage» – багаторазового

перепродажу цінних паперів;

- використання прогресивних податків з метою створення ресурсів для фінансування проектів у сфері сталого розвитку;

- подолання обмежень для приватних інвесторів і фінансових організацій у наданні «довгих грошей»;

- використання механізмів змішаного фінансування.

З метою розробки політики, законодавчої бази та рамкових угод у сфері фінансування сталого розвитку Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) розпочала роботу над проектом «Моделювання стійкої фінансової системи для «зеленої» економіки» (Inquiry). Концепція проекту сформувалася за результатами обговорення на Всесвітньому економічному форумі в Давосі в січні 2014. Діяльність Inquiry будується на базі двох проектів ЮНЕП: Ініціативі зі створення «зеленої» економіки, що здійснює стратегічні дослідження і надає підтримку урядів у більш ніж 40 країнах, і Фінансової ініціативи. Найближчим часом Inquiry почне аналіз фінансової системи з точки зору її ефективності в рамках концепції «зеленої» економіки, а також визначить можливості проведення реформ і потенційні проблеми.

Ще однією з новітніх вимог є обов'язковість розкриття нефінансової звітності для великих європейських компаній. Зокрема, у квітні 2014 Європейський парламент прийняв директиву, що зобов'язує великі компанії Європейського союзу чисельністю понад 500 співробітників (кількість таких компаній в ЄС сягає 6000) розкривати нефінансову інформацію про підходи в області менеджменту, ризики та результати діяльності в екологічній сфері; щодо соціальних та кадрових питань; в галузі дотримання прав людини; про боротьбу з шахрайством і корупцією; про соціальне різноманіття складу керівних органів. Директива залишає формат розкриття інформації на вибір великим компаніям і групам, спосіб розкриття – публікація окремого звіту або доповнення існуючих.

Також динамічно розвивається ринок «зелених» облігацій, що випускаються для фінансування проектів у сфері сталого розвитку. У першому кварталі 2014 найбільшими емітентами «зелених» облігацій стали Європейський інвестиційний банк (2,9 млрд дол), Toyota (1,75 млрд дол) і Світовий банк (1,3 млрд дол).

У березні 2014 світовий виробник товарів повсякденного попиту Unilever вперше вийшов на ринку «зелених» облігацій з корпоративними облігаціями сталого розвитку на суму 250 млн фунтів стерлінгів на чотири роки. Зазначені облігації випущені під реалізацію проектів, мета яких – забезпечити скорочення відходів, використовуваної води і викидів вуглекислого газу на діючих підприємствах компанії, в тому числі в країнах пострадянського простору, як мінімум удвічі. «Зелені» облігації сталого розвитку мають безпосереднє відношення до Плану сталого розвитку і підвищення якості життя. Випуск був повністю розміщений за три години, при цьому попит на облігації перевищив пропозицію більш ніж утричі, що вказує на їх високу затребуваність ринком.

Зважаючи на складність розробки, на сьогодні у світі немає єдиного загальноприйнятого показника, що дозволив би оцінити сталість розвитку кожної країни. Найбільш узагальненим та визнаним серед існуючих напрацювань є індекс сталості суспільства, що досліджується Фондацією сталого суспільства [7]. Проте в останньому досліджуваному періоді Україна займала лише 102 рейтингову позицію з розрахунковим значенням 4,42 при середньому в світі 4,48. Розраховані субіндекси становили: щодо добробуту людини як частини соціуму – 7,03; щодо економічного стану – 4,33; щодо екологічного благополуччя – 2,88 [8].

Ідея тісної інтеграції економічного, соціального та екологічного виміру дозволяє проводити також порівняльне дослідження сталого розвитку країн на основі ключових індексів, що характеризують кожен з них (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники оцінки сталого розвитку країн світу та місце України серед них

Вимір сталого розвитку	Показники для вимірювання та їх характеристика	Розробники індексу. Рейтингове місце України за останній досліджуваний період (за попередній період) / загальна кількість країн
Економічний	Індекс глобальної конкурентоспроможності (<i>Global Competitiveness Index, GSI</i>) – глобальне дослідження за показником економічної конкурентоспроможності, засноване на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній	Світовий економічний форум (World Economic Forum [9]) 76 (↑8) / 144
	Індекс економічної свободи (<i>Index of Economic Freedom, IEF</i>) – передбачає аналіз відданості країн верховенству права, принципам обмеження втручання уряду, регуляторної ефективності та відкритості ринків.	Стратегічний дослідницький інститут США (Heritage Foundation [10]) 155 (↑6) / 178
Екологічний	Індекс екологічної ефективності (<i>Environmental Performance Index, EPI</i>) – аналіз проводиться за двома укрупненими групами показників: зниження навантаження навколишнього середовища на здоров'я людини та забезпечення життєздатності екосистем і розумного використання природних ресурсів	Наукові колективи Єльського та Колумбійського університетів США [11] 95 (↑7) / 178
	Агрегований індекс «живої планети» (<i>Living Planet Index, LPI</i>) – розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети	Всесвітній фонд дикої природи (World Wild Fund [12]) 58 / 152
	Екологічний слід (<i>The Ecological Footprint</i>) – виражає міру тиску людини на навколишнє середовище у вигляді площі територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів	Глобальна мережа екологічного сліду (Global Footprint Network [13]) 62 / 151
Соціальний	Індекс людського розвитку (<i>Human Development Index, HDI</i>) – розраховується для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території	Організація Об'єднаних Націй (United Nation Development program) [14] 83 (↓5) / 187
	Всесвітній індекс щастя (<i>Happy Planet Index, HPI</i>) – відображає добробут людей та стан навколишнього середовища	Нова економічна фундація (New Economics Foundation) [15,16] 100 (↓13) / 151

Системне узгодження і баланс цих трьох складових – завдання надзвичайно складне. Зокрема, взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових зумовлює необхідність збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості у розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля [2, с. 7].

Як зауважено у аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [17], Україна також офіційно підтримала ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку, таких як «Порядок денний на XXI століття» [18] (Ріо-де-Жанейро, 1992), Декларація Тисячоліття ООН [19], Йоханесбургська декларація [20] та План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку [21] (Йоганнесбург, 2002 рік), «Майбутнє, якого ми прагнемо» [22] (Ріо-де-Жанейро, 2012), проте досі не має загальнонаціонального плану практичного впровадження ідей сталого розвитку у життя. Важливою причиною цього є відсутність до цього часу затвердженої національної стратегії сталого розвитку та плану дій з її реалізації, і навіть концепції, а

також відсутність імплементації у чинному законодавстві положень міжнародних документів і угод у даній сфері. Ситуація ускладнюється тим, що сьогодні в структурі органів державної влади відсутній орган або підрозділ, які б займалися питаннями сталого розвитку та виконанням Україною взятих на себе зобов'язань, а створені раніше структури (Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України, Національна рада зі сталого розвитку тощо) були ліквідовані.

Сталий розвиток вже є основою формування політик більшості розвинених країн світу, а також на пострадянському просторі, адже в таких державах як Республіка Білорусь, Киргизстан, Узбекистан, Казахстан тощо прийняті національні стратегії сталого розвитку, впроваджуються механізми зеленої економіки. Тоді як Україна опиняється осторонь загальносвітового тренду та зазнає іміджевих втрат на міжнародній арені через невиконані зобов'язання [23]. Зважаючи на досить низькі рейтингові позиції нашої країни за усіма розглянутими індексами та офіційно закріплений європейський вектор руху після підписання навесні 2014 року політичної частини Угоди про асоціацію з ЄС [24], питання щодо прийняття Національної стратегії сталого розвитку у найкоротші строки загострюється.

Висновки. Розглядаючи глобалізацію як черговий об'єктивний етап еволюції, слід враховувати і використовувати можливості впливу на неї, як на міжнародному рівні, так і в межах національної та регіональної площини, задля досягнення визначених соціальних, екологічних та економічних цілей сталого розвитку людства. При цьому передумовами реальних заходів повинні стати ґрунтовно проаналізовані показники розвитку країни за ключовими індикаторами, що характеризують кожен із вимірів тріади сталості.

Список використаних джерел:

1. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 июля 2012 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>
2. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти : У 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.] ; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя"людей". – 252 с.
3. Тюгашев Е. А. Экономика устойчивого развития: возрождение ценностей традиционной экономики / Е. А. Тюгашев [Электронный ресурс] // Новые исследования Тувы. – 2010. – № 2. – Режим доступа: http://www.tuva.asia/journal/issue_6/1713-tyugashev.html
4. Выступление Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна (официальная страница) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/sg/priorities/sustainable_development.shtml
5. Пятилетняя программа действий Генерального секретаря ООН // Регионы России и Цели развития Тысячелетия ООН : Отчет 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unab.org.br/admin/upload/arquivos/038b73adca72004440f266e7be7ca805.10>
6. Принципы устойчивого развития в деятельности финансовых институтов развития и международных организаций [Электронный ресурс] // Ежеквартальный бюллетень. – 2014. – № 2. – Режим доступа: <http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/sd/2014q2.pdf>
7. Sustainable Society Index 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.ssfindex.com/cms/wp-content/uploads/ssi2012.pdf>
8. Волинчук Ю. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. В. Кривов'язюк, Ю. В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 56–62
9. The World Economic Forum : official website. – Mode of access : www.weforum.org
10. The Heritage Foundation : official website. – Mode of access : www.heritage.org
11. 2014 EPI: Country Rankings [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://epi.yale.edu/epi/country-rankings>
12. Living Planet Report 2014 [Electronic Resource]. – Mode of access : http://awsassets.panda.org/downloads/wwf_lpr2014_low_res_full_report.pdf
13. Global Footprint Network [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/>
14. Human Development Reports : United Nations Development Programme [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en>
15. The Happy Planet Index [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.happyplanetindex.org/countries/ukraine/>
16. The Happy Planet Index : Report 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access : http://b3cdn.net/efoundation/1c5606c88532a0033d_hpm6vi4wp.pdf
17. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України [Електронний ресурс]. – 15 червня 2014 року. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>
18. «Повестка дня на XXI век» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
19. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml
20. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

21. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/gu/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf

22. Будущее, которого мы хотим [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>

23. Щодо запровадження індикаторів сталого розвитку : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс] // <http://www.niss.gov.ua/articles/1160/>

24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>

Рецензент д.е.н, професор Вахович І.М.

УДК : 339.74

Манзюк О.О.

Львівська комерційна академія

СВІТОВИЙ ДОСВІД МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНОЇ РОЛІ ОФШОРНИХ ЮРИСДИКЦІЙ НА ЕКОНОМІКУ

Виділено негативні результати діяльності офшорних зон: перевищення вкладених коштів у діяльність зони над розміром іноземних інвестицій; бажання компаній в межах зони, користуватися внутрішнім ринком для демпінгу, не сходяться з інтернаціональними стандартами товарів. Вивчено діяльність Базельського комітету з банківського контролю, Міжнародної організації контролю з цінних паперів, Комісія з проблем відмивання грошей – Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), щодо упорядкування діяльності офшорних зон. Досліджено досвід США, Великобританії, Греції, Індії, Італії, Німеччини, Франції, Японії, Китаю та Росії.

Ключові слова : офшорна юрисдикція, боротьба, контроль, відмивання коштів.

Manzyuk O.

GLOBAL EXPERIENCE MINIMIZE THE NEGATIVE ROLE OF OFFSHORE JURISDICTIONS ON THE ECONOMY

Selected negative results of offshore zones: excess funds invested in the activity zone on the size of foreign investments; the desire of companies within the zone, to use the internal market for dumping, do not converge with international standards of goods. We studied the activities of the Basel Committee on banking supervision, International organization of control on securities, Committee on problems of money laundering is the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), the ordering activity offshore zones. Studied the experience of the USA, great Britain, Greece, India, Italy, Germany, France, Japan, China and Russia.

Keywords : offshore jurisdiction, control, control, money laundering.

Манзюк О.О.

МИРОВОЙ ОПЫТ МИНИМИЗАЦИИ НЕГАТИВНОЙ РОЛИ ОФФШОРНЫХ ЮРИСДИКЦИЙ НА ЭКОНОМИКУ

Выделены негативные результаты деятельности офшорных зон: превышение вложенных средств в деятельность зоны над размером иностранных инвестиций; желание компаний в пределах зоны, пользоваться внутренним рынком для демпинга, не сходятся с интернациональными стандартами товаров. Изучена деятельность Базельского комитета по банковскому контролю, Международной организации контроля по ценным бумагам, Комиссия по проблемам отмывания денег - Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), по упорядочению деятельности офшорных зон. Исследован опыт США, Великобритании, Греции, Индии, Италии, Германии, Франции, Японии, Китая и России.

Ключевые слова : офшорная юрисдикция, борьба, контроль, отмывание средств.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Будь-яка країна зацікавлена у формуванні офшорних зон для забезпечення стабілізації і злагоженого розвитку економіки. Саме через це сьогодні офшорні зони є головним елементом глобальної економіки. Усе

більш популярною є перспектива створення не лише відокремлених офшорних фірм, але і схем, які охоплюють офшорні та неофшорні фірми, а також їх відділи в різноманітних державах. Проблемні питання усунення наслідків негативного впливу офшорних юрисдикцій потребують вивчення досвіду іноземних держав.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемними питаннями усунення негативних впливів діяльності офшорних юрисдикцій на економічну ситуацію окремих країн займалися такі науковці теоретики та практики : Булатов А.С. [1], Глушкова Е. [2], Мак-Канн Х. (McCann H.) [9], Обстфельд А. (Obstfeld A.) [10], Ратушенко О.С. [6], А. Тейлор (Taylor A.) [10], Халдін М. А.[4], Хейфец Б.А. [5], Чуркіна О.С. [6], Шонджиєв Б. [7] та інші. Проте, узагальнення зарубіжного досвіду та виявлення можливостей його застосування в Україні так і не досліджені достатньою мірою.

Цілі статті. Основною метою статті – є дослідження досвіду зарубіжних країн, що може бути застосований у вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Важливим аспектом розвитку офшорних зон є їх взаємини з індустріально розвиненими країнами, що отримали в останні роки неоднозначну оцінку через поширення таких явищ як «вивезення» капіталу та легалізація злочинних доходів. Незважаючи на очевидну економічну доцільність присутності офшорних форм ділової активності в економіці незалежних держав, що розвиваються, провідні промислово розвинені країни (США, Великобританія, Швеція, Швейцарія, Франція, Німеччина тощо) почали займати іншу позицію.

Використання офшорних зон має як позитивні, так і негативні результати, (рис.1.).

Світовий досвід демонструє такі позитивні результати функціонування офшорних зон : зростання рівня інтегрованості країни у національну економіку; інвестиційна продуктивність національної економіки активізація експорту країни; заохочування компаній до зростання свого техніко-технологічного рівня; продуктивність зайнятості населення; зростання економіки насамперед на регіональному рівні, потім і на рівні держави; спрощення трансформації національної економіки; інноваційні перспективи території.

Серед негативних результатів діяльності офшорних зон виділяють: перевищення вкладених коштів у діяльність зони над розміром іноземних інвестицій; бажання компаній в межах зони, користуватися внутрішнім ринком для демпінгу, не сходяться з інтернаціональними стандартами товарів; недосконалість зворотних взаємовідносин компаній з країною, що веде до непродуктивності справджувати пріоритети держави; нехтування психологічних перешкод, які з'являються при імміграції населення в офшорну зону; непередбачуваність прогнозування, відносно діяльності офшорних зон; безпідставність розповсюдження пілґ майже на всі типи діяльності в межах зони.

Уряди країн, з яких капітал почав активно емігрувати в офшорні зони, не стали байдужими спостерігачами стрімкого розвитку офшорного бізнесу. У цих країнах стали приймати спеціальні антиофшорні закони, покликані знизити відтік капіталу, звести до мінімуму переваги ведення бізнесу через офшорні зони.

Громадяни і компанії великих країн обирають офшорні юрисдикції з метою: податкової оптимізації; юридичної оптимізації (наприклад, обмеження ризиків бізнес-діяльності розмірами статутного капіталу офшорних компаній з мінімальними фінансовими витратами); захисту власності (актуально для країн, де вона в невизначеності, типу Росії); анонімності своїх фінансових операцій (зовсім не обов'язково для криміналу, а, наприклад, для збереження комерційної або сімейної таємниці); тіньових і відверто кримінальних схем, особливо фінансування наркотрафіку та нелегальної торгівлі зброєю.

Процес упорядкування діяльності офшорних зон почався ще в 80-х роках ХХ ст. У 1975 р. був заснований Базельський комітет з банківського контролю, що запропонував пакет мінімальних вимог з контролю за міжнародними банківськими групами. Звіт Базельського комітету в жовтні 1996 році містив рекомендації, спрямовані на поліпшення та сприяння банківському контролю на міжнародній основі. Він був підтриманий на 9-ій Стокгольмській міжнародній конференції з банківського контролю (червень, 1996 р.), участь в якій взяли співробітники контролюючих органів з 140 країн.

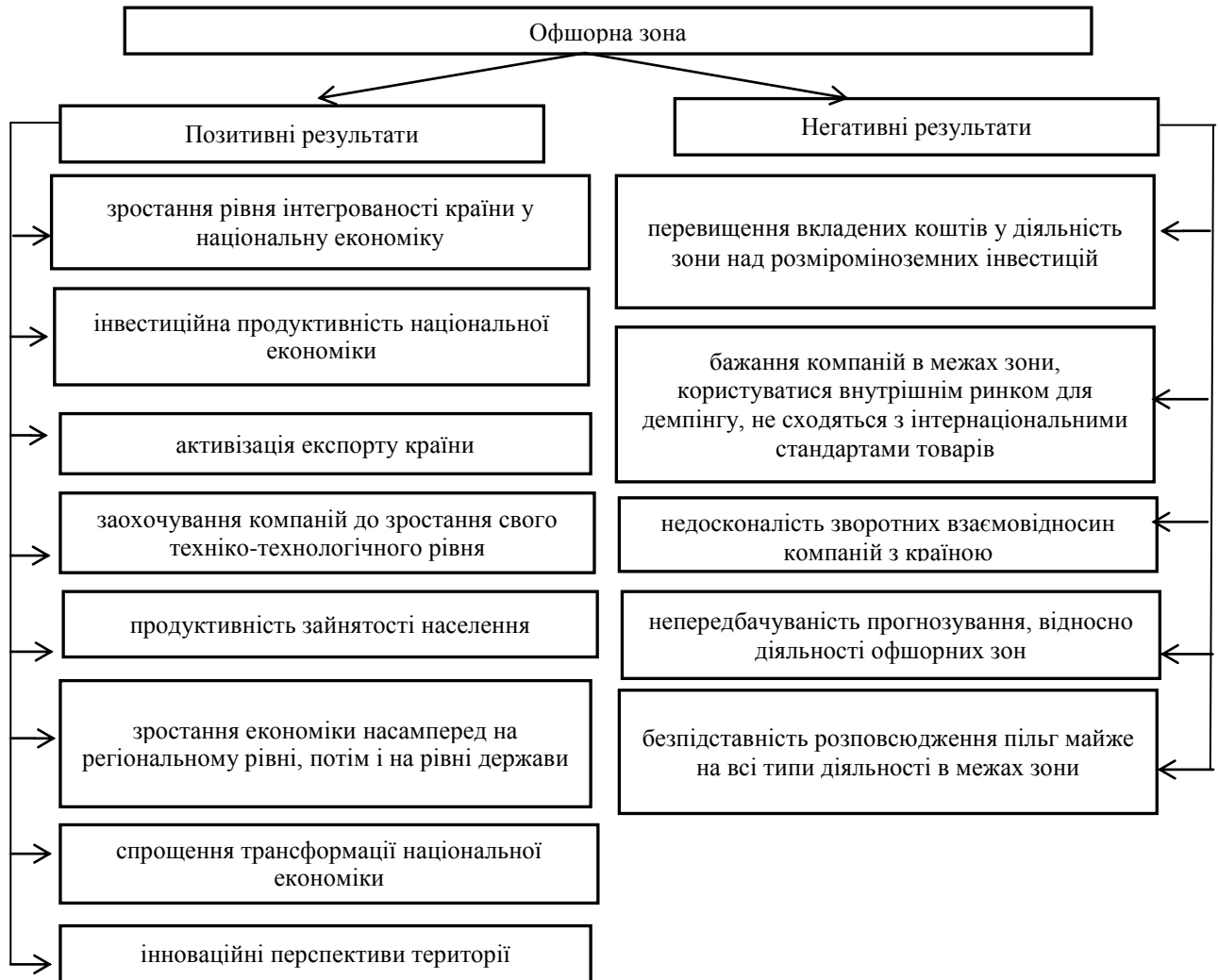

Рис.1 Позитивні і негативні результати використання офшорних зон для соціально-економічного розвитку національної економіки

Крім того, в цій сфері працює Міжнародна організація контролю з цінних паперів, яка налічує 136 членів з понад 70 країн. А в 1989 р. з ініціативи «великої сімки» в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) була створена Комісія з проблем відмивання грошей – Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF). Мета діяльності комісії – дослідження та публікація списків країн, викритих у злочинній фінансовій діяльності.

Лондонська міжнародна конференція «Offshore-2000» у листопаді 1997 р. також здійснила вплив на хід процесу протидії офшорним зонам. Сьогодні підвищену увагу, яку приділяє міжнародне співтовариство діяльності офшорних зон, пояснюється насамперед тим, що за допомогою засобів, що зберігаються в них, бізнесмени здійснюють експортно-імпорتنі операції без сплати відповідних податків. Кошти на

рахунках в офшорних банках, які не підпадають оподаткуванню, розглядаються усіма офшорними зонами як «виняткова власність».

Сьогодні, центральним місцем дискусій, присвячених офшорним юрисдикціям, є конфіденційність, декларована офшорними зонами, оскільки саме конфіденційність (у тому числі використання номінальних директорів, випуск акцій на пред'явника і без вказівки номіналу вартості) особливо приваблює злочинний капітал.

Інститут номінальних директорів заснований на наступному: коли власник (засновник) не бажає бути офіційним директором компанії, він вдається до послуг осіб (юридичні, адвокатські, нотаріальні та інші фірми в країні реєстрації компанії), які за певну плату виконують всі необхідні дії в межах визначених повноважень, попередньо погоджених зі справжнім власником. Для юридичної фірми, нерозголошення імені справжнього власника є справою професійної етики [7, с. 99].

Цілком зрозуміло, що для капіталу, здобутого злочинним шляхом, це найкраща система безпеки. Легалізовані капітали потім використовуються засновником офшорної компанії від її імені в самих різних проектах, причому справжній власник абсолютно впевнений, що його ім'я надійно приховане. Багато країн проводять чимало заходів з мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій. Насамперед, такі заходи пов'язані із пильним відстеженням резидента. По-перше, ставляться вимоги відносно розкриття інформації, по-друге, встановлюються прямі заборони на певні види діяльності фірм деяких офшорних юрисдикцій [3, с. 122].

Відповідно з цією метою, чимало держав формують перелік юрисдикцій, які перевіряються національними компаніями (такий перелік ще називають «чорним списком»), або перелік країн, з якими хотілося б мати економічні взаємозв'язки і які не породжують сумнівів щодо їх діяльності (так звані «білий список»).

Зараз уряди багатьох держав борються з офшорними зонами. Ще й криза світової економіки додала цій боротьбі вагомий стимул.

Протягом багатьох років офшори були вигідні для багатьох розвинутих країн. : економіки потребували інвестицій, і офшорні території цю потребу вдовольняли [1, с.133].

Втім зростання кризового стану економіки у 2008 р. внесло чимало коректив. Насамперед, зміни відбулися у психології інвестора, який прийняв рішення не інвестувати в економіку. Результати досліджень міжнародної асоціації «Мережа податкового правосуддя» свідчать, що найбільший рівень закритості фінансових систем мають американський штат Делавер, офшорні території : Люксембург, Швейцарія, Кайманові острови, а також лондонський Сіті [2]. Уряди багатьох держав використовують два напрями мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій, а саме офіційний і неофіційний (рис. 2.).

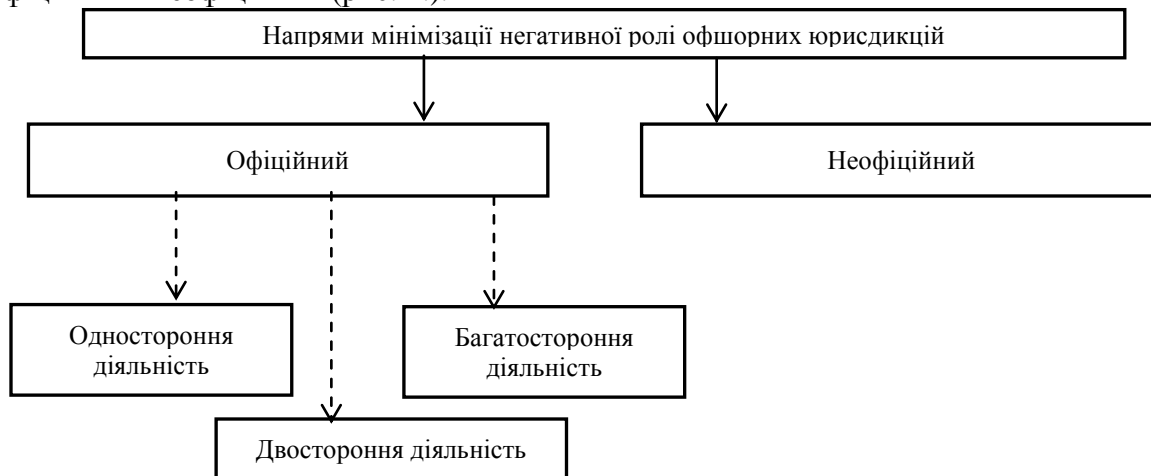

Рис. 2. Основні напрями мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій у провідних країнах світу

Більш поширеним – є офіційний напрям мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій. Відповідно до офіційного напрямку передбачається одностороння, двостороння та багатостороння діяльність офшорних юрисдикцій. Наприклад, на односторонньому рівні уряд приймає закон про кримінальну відповідальність щодо недотримання фінансової дисципліни. Двосторонній рівень характеризується укладанням договорів про обмін інформацією у порушених кримінальних справах щодо дізнання фінансових правочинів. Багатостороння діяльність передбачає угоду країн ЄС у 2009 році, згідно якої оприлюднюється «чорний» і «білий» список офшорних юрисдикцій.

Порівняно з офіційним напрямом, неофіційний є несистемним. Швидше за все, це випадки, коли хто-небудь за відповідну винагороду подає певним органам відповідної держави дані щодо банківських рахунків громадян.

Серед заходів з мінімізації негативної ролі офшорних юрисдикцій виділяють скасування укладених Угод про усунення подвійного оподаткування (УУПО). Зокрема, у 1988 році США скасували угоду про усунення подвійного оподаткування з Нідерландськими Антильськими островами, що призвело до зменшення стійкості даної офшорної зони. Ще одним прикладом даного заходу є скасування США домовленостей з окремими офшорними зонами, що спричинило економічні потрясіння Багамських і Карибських островів у 2000-х роках [8].

Позаяк, внутрішні операції компаній займають більше половини світової торгівлі, податкові структури не тільки схвильовані тим, що інтернаціональні фірми мають змогу переправляти дохід з офшорних юрисдикцій із завищеним оподаткуванням в офшорні юрисдикції, а й дискутують щодо простору, на якому фірма зобов'язана оподатковувати свій прибуток.

Важливим інструментом впливу на офшорні зони стала щорічна публікація ОЕСР з 2009 р. трьох списків: «чорний», «сірий» і «білий» список офшорних зон. Класифікація країн здійснюється згідно ступеня готовності країн відповідати прийнятним міжнародним стандартам ОЕСР щодо запобігання відмиванню коштів і нелегальним фінансовим обороткам. У білий список потрапляють юрисдикції, які в достатній мірі впровадили податкові стандарти, в сірий – юрисдикції, які взяли на себе зобов'язання щодо прийняття податкових стандартів, але поки ще не в достатній мірі їх впровадили [8].

Серед держав з інтенсивним розвитком антиофшорного законодавства, знаходяться США, які суттєво впливають на офшорний бізнес. У США дане законодавство створюється різноманітними органами влади. Насамперед це Казначейство США, яке поєднує роботу фінансових та податкових органів. Також в державі організовано багато органів, які здійснюють моніторинг і заходи з мінімізації випадків уникнення від податків із застосуванням офшорних юрисдикцій.

Після прийняття відомого антитерористичного закону USA Patriot Act практично була ліквідована галузь приватних офшорних банків, оскільки американським банкам було заборонено кореспондентські відносини з банками-«пустушками» (shell banks), які не мають офісу в жодній країні [5].

Поряд з інструментами тиску США застосовували і стимулюючі заходи. Так, у жовтні 2004 р. було підписано так званий Закон про створення робочих місць (American Jobs Creation Act), який передбачає те, що компанії, які вирішили повернути в США капітали, раніше вивезені за кордон і розміщені в офшорах, отримують можливість вільно їх використовувати. Метою подібних нововведень була спроба зменшити дефіцит платіжного балансу.

У випадку, коли власниками фірми, яка виступає посередником або агентом в договорах, є нерезиденти, коли більша частка доходу переводиться в офшорну фірму,

залишаючи фірмі декілька комісійних відсотків, то податкові структури Великобританії можуть вжити до фірми «правило довгої руки». Згідно даного правила таку діяльність розглядають як асоціацію групи осіб, зацікавлених у зменшенні податкового навантаження. В такому випадку вся сума доходу вважається доходом фірми-посередника і підлягає оподаткуванню у Великобританії [3, с. 122].

Крім Великобританії, публікацію «білих списків» здійснюють Німеччина, Швеція та Канада. Великобританія прагне створити альтернативи офшорним зонам за рахунок поліпшення податкового режиму бізнес-діяльності.

Для боротьби з використанням офшорних зон з метою уникнення від податків на нерухомість в Греції застосовується спеціальний збір на нерухомість, якою володіють офшорні компанії. Цей збір розповсюджується на грецькі фірми і фірми країн ЄС. Для протидії використанню офшорних зон з метою ухилення від оподаткування більшість держав почали формувати спеціальні служби. Наприклад, у 2008 р. в Німеччині відбулася податкова сутичка, яка зачепила багато високопоставлених жителів держави, які переховували свої тіньові прибутки в банках Ліхтенштейну, оскільки дана країна для Німеччини є привабливою офшорною зоною [6].

Антиофшорне законодавство зазнає змін також і у країнах, які розвиваються. Наприклад, 22 вересня 2007 р. Резервний банк Індії заборонив функціонування так званих «закордонних корпоративних структур» (overseas corporate bodies – ОСВ). Закордонні корпоративні структури – це закордонні фірми, які майже на 60% перевіряються нерезидентами, себто жителями Індії, які не мешкають в Індії. Колись дані структури мали деякі преференції з оподаткування вкладаючи кошти в Індію. Проте такі структури неодноразово використовувалися резидентами Індії з метою одержання таких пільг незважаючи на закон [6].

Найбільше сутичок здійснювали маврикійські офшорні компанії. У 2001 р. для цих структур було скасовано пільги щодо портфельних інвестицій. Зараз відмінені також пільги щодо прямих інвестицій.

Практику Італії в сфері регулювання офшорних зон, простежимо на прикладі Кампіоне. Податкові преференції в Кампіоне розповсюджуються лише на тутешніх громадян або імігрантів, які повинні мати власне помешкання, щоб отримати прерогативу на проживання. Намагання країни мають на меті мінімізацію негативної ролі офшорних юрисдикцій на національну економіку країни.

Також практика Італії в сфері протидії податковим порушенням є показовою. Зокрема, у міжнародному праві функціонує «презумпція вини», себто особа, яка сплачує податки зобов'язана довести податковим і судовим органам свою непричетність до махінацій щодо ухилення від сплати податків. Стосовно незаконного вивозу капіталу, то в 1976 році таке явище з адміністративного злочину було переведене у кримінальний. Боротьба з таким злочином направлена не лише проти вивозу капіталу, але й на уникнення причини злочину [9].

Німеччина – світовий лідер за кількістю угод про усунення подвійного оподаткування. Німеччина наполягає на укладенні угод з офшорними юрисдикціями щодо обміну податковою інформацією.

На території Франції немає спеціального законодавства про банківську таємницю. Кожен місяць банківські установи повідомляють про факти закриття та відкриття рахунків, отриманих сумах на рахунки в якості процентів або доходу від капіталу. Податковою службою ведеться централізована база даних про всі відкриті банківські рахунки.

Законодавство Японії розглядає офшорні юрисдикції не в ролі засобу оптимізації податків, а в якості операційної бази обслуговування іноземної мережі і закордонних клієнтів, купівлі активів і випуску цінних паперів, поглинань і злиттів, організації

аутсорсингу, валютних операцій за кордоном. Специфіка регулювання офшорних зон в Японії – напрямок руху капіталу в інші юрисдикції без можливості вільного переміщення фінансових потоків з офшорів до Японії. Фізичним особам – резидентам країни доступ до офшорних послуг практично повністю закритий, а юридичні особи повинні дотримуватися особливих процедур. З офшорних банківських рахунків можливий переказ на японський ринок не більше 5% активів на день. Для виконання переказу на японські рахунки нерезидентів офшорні банківські установи повинні надати податковим органам плани використання даних коштів.

У серпні 2010 р. США і Південна Корея домовилися про спільні дії щодо запобігання фактів нелегального ухилення від оподаткування. Південна Корея підписала договори щодо обміну податковою інформацією з Багамськими, Каймановими, Британськими Віргінськими Островами та Панамою, які відповідають стандартам ОЕСР. Досягнута угода з розширення співпраці у сфері фінансового моніторингу з Малайзією та Швейцарією [9].

Позитивний приклад застосування офшорних зон на добробут країни засвідчує Китай. Дана діяльність ведеться в межах державних програм іноземних інвестицій. Однак зберігається валютний контроль над рухом капіталів. Особливу увагу китайськими регуляторами приділяється використанню офшорних схем фізичними особами. Китаєм укладено більше 120 угод з обміну податковою інформацією, включно з основними офшорними юрисдикціями. Дана ситуація дозволяє виявляти схеми з ухилення від податків. Гонконгом підписано більше 40 угод з обміну податковою інформацією та усунення подвійного оподаткування, зокрема офшорними територіями Джерсі, Маврикій, Макао, Люксембург. Китайський уряд проявляє інтерес до продуктивної діяльності економічної системи і має на меті поглиблювати перспективи використання Гонконгу в ролі головного економічного виходу держави і осередку інвестицій [3, с. 123].

Боротьба з офшорними юрисдикціями вже не перший рік є пріоритетним напрямком політики більшості розвинених країн. До них приєдналася і Росія. Незважаючи на те, що на даний момент офшорний бізнес залишається одним з найбільш затребуваних і ефективних способів оптимізації оподаткування юридичних і фізичних осіб.

У законодавстві багатьох країн передбачені певні обмеження на офшорні операції, повної заборони практично ніде немає.

Російські законодавці зробили спробу запровадити повну заборону на офшорні операції на початку 2003 року, розробивши законопроект "Про особливий правовий статус на території Російської Федерації офшорних компаній", де заборонялося офшорним компаніям на території Росії експортувати та імпортувати товари, послуги, результати інтелектуальної діяльності, у тому числі виключних прав на них, здійснення валютних операцій, брати участь в якості покупців у приватизації державного та муніципального майна, володіти акціями російських відкритих акціонерних товариств [7, с. 101].

Зарубіжний досвід можна імплементувати і в Україні. Розв'язання питання легалізації економіки, на нашу думку, має ґрунтуватися на наступних принципах: створення належних умов для здійснення підприємницької діяльності, включаючи формування типової податкової політики; заохочення поширення системи безготівкових розрахунків; протидія легалізації злочинних доходів; вживання заходів з приводу знищення корупції.

Висновки.

Велика кількість різних міжнародних угод не здійснює істотного впливу на кількість фінансових махінацій. Контролювати фінансові потоки вкрай складно, а в

умовах конфіденційності інформації – в десятки разів важче. Тому, перш ніж дати дозвіл на заснування офшорної компанії, слід ретельно перевіряти всі фінансові джерела і реєструвати основні напрями фінансових потоків. Необхідно запитувати якомога детальнішу інформацію про торгових партнерів та основні пріоритетні напрями розвитку, про обсяги торговельних угод та географічної орієнтації компанії. В іншому ж випадку поняття «відмивання» коштів і «офшорний бізнес» так назавжди і залишаться синонімами для більшості компаній і населення.

Список використаної джерел:

1. Булатов А. С. Вывоз капитала: своя компания за рубежом / А. С. Булатов. – М.: Дело, 2000. – 256 с.
2. Глушкова Е. Стадии и методы «отмывания» денежных средств в финансовой системе государства / Е. Глушкова // Финансовое право. – 1998. – № 12. – С. 28–30.
3. Усиление борьбы международного сообщества с отмыванием денег // Інформаційний бюлетень Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з міжнародною злочинністю. – Київ: Національна академія МВСУ – 2003 - №1 – с. 112-123
4. Халдин М. А. Мировой опыт офшорного бизнеса / М. А. Халдин. – М.: Международные отношения, 1995. –
5. Хейфец Б. А. Офшорні юрисдикції в глобальній та національній економіці / Б. А. Хейфец. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010. – 335с.
6. Чуркіна О.С. Світовий досвід офшорного бізнесу / О. С. Чуркіна, О. С. Рагушенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/churkina-os-ratushenko-os-svitoviy-dosvid-ofshornogo-biznesu/>.
7. Шонджиєв Б. Современный офшорный бизнес и проблемы борьбы с отмыванием «грязных денег» / Б. Шонджиєв // Мировая экономика в XXI веке: Новые проблемы и решения (сборник статей). – М.: Финансовая академия при Правительстве РФ, 2003. – 265 с.
8. Annual Review of Non-Cooperative Countries and Territories. 2006-2007. FATF. 2007.
9. McCann H. Offshore Finance / H. McCann. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 177 p.
10. Obstfeld A. Global Capital Markets: Integration, Crisis and Growth / A. Obstfeld, A. Taylor // Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – p. 67.

Рецензент д.е.н., професор Флейчук М.І.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.59

Вахович І.М., д.е.н., професор

Пушкарчук І.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано регіональну диференціацію рівня життя населення України, що посилює соціальне напруження та перешкоджає суспільному розвитку країни. Сформовано дієві механізми подолання регіональної диференціації рівня життя населення України, що забезпечать рівні умови життя населення, незалежно від території проживання.

Ключові слова: регіон, регіональна диференціація, асиметрії, рівень життя населення, механізми подолання регіональної диференціації.

Vachovych I., Pushkarchuk I.

MECHANISMS OF OVERCOMING REGIONAL DIFFERENTIATION OF LIVING STANDARDS OF POPULATION IN UKRAINE

The regional differentiation of living standards of population in Ukraine that strengthens social tensions and prevent social development of the country are analyzed in the article. Effective mechanisms of overcoming regional differentiation living standards of population in Ukraine that will ensure equal conditions of life, regardless of territory of residence are formed.

Key words: region, regional differentiation, asymmetry, living standards, mechanisms of overcoming regional differentiation.

Вахович І.М., Пушкарчук І.Н.

МЕХАНИЗМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье проанализировано региональную дифференциацию уровня жизни населения Украины, что усиливает социальное напряжение и препятствует общественному развитию страны. Сформировано действенные механизмы преодоления региональной дифференциации уровня жизни населения Украины, которые обеспечат равные условия жизни населения, независимо от территории проживания.

Ключевые слова: регион, региональная дифференциация, асимметрии, уровень жизни населения, механизмы преодоления региональной дифференциации.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В останні роки поглибились негативні тенденції в рівні життя населення за регіонами України, зріс рівень соціального розшарування, знизилась купівельна спроможність населення, погіршилась демографічна ситуація, спостерігається масштабне безробіття, недостатній рівень соціального захисту населення, що підсилюють соціальне напруження та перешкоджають суспільному розвитку. Центральним елементом суспільного розвитку в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки виступає людина. Тому підвищення рівня життя населення України та подолання його регіональної диференціації є пріоритетним напрямом суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем бідності, регіональної асиметрії та територіальної диференціації рівня життя населення внесли вітчизняні і зарубіжні

науковці: О.Богущий, З.Варналій, А.Гвелесіані, О.Гордей, В.Геєць, А.Даниленко, М.Мазнева, В.Мандибура, Л.Черенько та багато інших. Увага дослідників акцентується, в основному, на дослідженні умов і факторів, що обумовлюють міжрегіональну диференціацію в рівнях життя населення, методичних підходах до їх оцінки та державній політиці у даному напрямі, а також причинах і наслідках низького рівня життя населення. Проте подальших досліджень потребують механізми подолання регіональних диференціацій населення України, що актуалізує дослідження в даному напрямку.

Цілі статті. Так, основна мета дослідження полягає в обґрунтуванні механізмів подолання регіональної диференціації рівня життя населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під рівнем життя населення у широкому розумінні розглядається інтегральний показник добробуту населення, забезпеченості матеріальними благами, а також його купівельної спроможності, умов життєдіяльності та розвитку.

Регіональна диференціація рівня життя населення обумовлена цілим рядом причин і факторів, серед яких історичні передумови, різний економічний потенціал регіонів, особливості розміщення виробництва на території країни та їх спеціалізація, переважання нерентабельних підприємств депресивних секторів економіки, низька здатність населення адаптуватися до нового типу економічних відносин, незадовільна структура зайнятості, відсутність адресної і ефективною програми соціального захисту тощо [1].

Рівень життя населення за своєю іманентною характеристикою носить співставний характер і передбачає порівняння значень відповідних показників у міжтериторіальному аспекті [1].

З метою аналізу та оцінки рівня життя населення регіонів країни, а також його просторової диференціації застосовується безліч показників, які характеризують матеріальне становище населення, умови його проживання та життєдіяльності.

Насамперед, рівень і якість життя населення визначається їх фінансовою спроможністю, адже саме від фінансових ресурсів залежить добробут і матеріальне становище громадян. Фінансові ресурси населення формуються з доходів громадян від трудової, господарської або іншої діяльності, або внаслідок отримання спадщини тощо.

Загалом, доходи населення регіонів України у розрахунку на одну особу у 2000-2013 роках зростали. Відповідно зростали і витрати населення, основна частина яких (близько 80%) припадала на придбання товарів та оплату послуг. Рівень диференціації середнього розміру доходів населення у розрахунку на одну особу у 2013 році складав 4,49, а середнього рівня витрат – 3,12 (табл. 1). Доходи населення Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Полтавської областей та міста Києва у 2000-2013 роках перевищували середнє значення в Україні. Витрати населення у розрахунку на одну особу лише за 6-ма регіонами України (Дніпропетровська, Запорізька, Одеська та Харківська області, міста Севастополь та Київ) перевищували середні значення в країні.

Здебільшого грошові доходи населення західних регіонів у досліджуваному періоді були значно нижчі, ніж в середньому в Україні, що зумовлено галузевими факторами – аграрною спрямованістю їх економіки, а тому зайнятістю, як правило, більшої частки населення у сільському господарстві, за яким рівень доходів населення значно менший [6].

Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення України у 2000-2013 роках був на рівні 1,9-2,2 (грошових доходів – 2-2,6).

Аналіз основних показників регіональної диференціації рівня життя населення України*

Показники	Роки	Середнє значення в Україні	Максимальне значення	Мінімальне значення	Розмах варіації (ст.4-ст.5)	Рівень диференціації (ст.4/ст.5)	Мінімальне значення, у % до середнього
1	2	3	4	5	6	7	8
1. ВРП на душу населення, грн.	2000	2788	5965 (м. Київ)	1411 (Чернівецька обл.)	4554	4,23	50,61
	2011	28488	79729 (м. Київ)	13228 (Чернівецька обл.)	66501	6,03	46,43
	2012	32002	97429 (м. Київ)	14529 (Чернівецька обл.)	82900	6,71	45,40
2. Індекс споживчих цін (індекс інфляції), % (грудень до грудня попереднього року) ¹	2000	125,8	129,1 (Херсонська обл.)	120,2 (Чернігівська обл.)	8,9	1,07	95,55
	2012	99,8	101,6 (м. Київ)	98,4 (АРК)	3,2	1,03	98,60
	2013	100,5	101,5 (м. Київ)	99,2 (Тернопільська обл.)	2,3	1,02	98,71
	10. 2014 ²	121,2	123,6 (Одеська обл.)	118,1 ³ (Донецька обл.)	5,47	1,05	97,47
3. Середній рівень доходів у розрахунку на одну особу, грн.	2000	1755,7	6162,0 (м. Київ)	1725,4 (Тернопільська обл.)	4436,6	3,57	98,27
	2012	25206,4	52708,9 (м. Київ)	17191,4 (Закарпатська обл.)	35517,5	3,07	68,20
	2013	26167,5	52924,5 (м. Київ)	11789,2 (Закарпатська обл.)	41135,3	4,49	45,05
4. Питома вага грошових доходів у сукупних доходах домогосподарств, %	2012	94,1	96,4 (АРК)	83,7 (Тернопільська обл.)	12,7	1,15	88,95
	2013	93,9	97,9 (м. Севастополь)	83,3 (Тернопільська обл.)	14,6	1,18	88,71
5. Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %	2005	55,3	77,9 (Рівненська обл.)	23,7 (м. Севастополь)	54,2	3,29	42,86
	2012	14,1	32,9 (Тернопільська обл.)	2,3 (м. Севастополь)	30,6	14,30	16,31
	2013	13,4	29,9 (Тернопільська обл.)	2,5 (м. Севастополь)	27,4	11,96	18,66
6. Середній рівень витрат у розрахунку на одну особу, грн.	2000	1632,4	6925,3 (м. Київ)	906,1 (Тернопільська обл.)	6019,2	7,64	55,51
	2012	28570,8	66224,6 (м. Київ)	20263,5 (Луганська обл.)	45961,1	3,27	70,92
	2013	33802,0	72861,3 (м. Київ)	23382,8 (Закарпатська обл.)	49478,5	3,12	69,18
7. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	2000	230	405 (м. Київ)	135 (Тернопільська обл.)	270	3,00	58,70
	2012	3026	4607 (м. Київ)	2185 (Тернопільська обл.)	2422	2,11	72,21
	2013	3265	5007 (м. Київ)	2359 (Тернопільська обл.)	2648	2,12	72,25
	01-11. 2014 ²	3421	5273 (м. Київ)	2473 (Тернопільська обл.)	2800	2,13	72,29
8. Забезпеченість населення приватними легковими авто (на 1000 населення), од.	2000	104	148 (м. Київ)	75 (Львівська обл.)	73	1,97	72,12
	2012	143	235 (м. Київ)	88 (Сумська обл.)	147	2,67	61,54
9. Забезпеченість населення житлом, м ² загальної площі у розрахунку на одну особу	2000	20,7	25,9 (Київська обл.)	18 (АРК)	7,9	1,44	86,96
	2012	23,7	32,7 (Київська обл.)	20,3 (АРК)	12,4	1,61	85,65
	2013	23,8	33,0 (Київська обл.)	20,3 (АРК)	12,7	1,63	85,29

продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
10. Прийняття в експлуатацію житла, м ² загальної площі на 1 тис. осіб	2000	113	330 (м. Київ)	68 (Кіровоградська обл.)	262	4,85	60,18
	2012	237	681 (Київська обл.)	78 (Луганська обл.)	603	8,73	32,91
	2013	248	681 (Київська обл.)	79 (Луганська обл.)	602	8,62	31,85
	01-09. 2014 ²	146	658 (Київська обл.)	24 (Луганська обл.)	634	27,42	16,44
11. Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу, грн.	2000	585	1571 (м. Київ)	334 (Тернопільська обл.)	1237	4,70	57,09
	2012	8885	15895 (м. Київ)	2765 (Тернопільська обл.)	13130	5,75	31,12
	2013	9520	16748 (м. Київ)	2841 (Тернопільська обл.)	13907	5,90	29,84
	01-11. 2014 ²	18873	38859 (м. Київ)	9678 (Луганська обл.)	29181	4,02	51,28
12. Співвідношення продовольчих і непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті, %	2012	67,1	93,3 (Чернігівська обл.)	43,7 (Закарпатська обл.)	49,6	2,14	65,13
	2013	69,7	95,8 (Чернігівська обл.)	44,2 (Хмельницька обл.)	51,6	2,17	63,41
13. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років, % до економічно активного населення відповідного віку	2000	11,6	17,1 (Чернівецька обл.)	8,1 (АРК)	9	2,11	69,83
	2012	7,5	9,8 (Рівненська, Чернігівська обл.)	5,5 (м. Київ)	4,3	1,78	73,33
	2013	7,2	9,8 (Рівненська, Тернопільська обл.)	5,2 (м. Київ)	4,6	1,88	72,22
	01-06. 2014 ²	8,6	10,8 (Житомирська обл.)	6,3 (м. Київ)	4,5	1,71	73,26
14. Рівень вимушеної неповної зайнятості (перебування у відпустках без збереження заробітної), % до середньооблікової кількості штатних працівників	2000	16,1	21,8 (Закарпатська обл.)	8,0 (м. Севастополь)	13,8	2,73	49,69
	2012	1,3	3,7 (Хмельницька обл.)	0,3 (Сумська обл.)	3,4	12,33	23,08
	2013	1,0	2,8 (Хмельницька обл.)	0,3 (Сумська обл.)	2,5	9,33	30,00
15. Кількість зареєстрованих злочинів, на 1 тис. населення	2000	11,5	17,8 (Дніпропетровська обл.)	5,2 (Чернівецька, Закарпатська обл.)	12,6	3,42	45,22
	2012	9,6	20,6 (м. Севастополь)	3,6 (Івано-Франківська обл.)	17	5,72	37,50
	2013	12,2	17,0 (м. Севастополь)	5,2 (Тернопільська обл.)	11,8	3,27	42,62
16. Кількість хворих на активний туберкульоз (на 100 тис. населення)	2000	60,4	92,2 (Херсонська обл.)	36,7 (м. Київ)	55,5	2,51	60,76
	2012	68,2	108,1 (Херсонська обл.)	41,0 (м. Київ)	67,1	2,64	60,12
	2013	86,0	96,5 (Херсонська обл.)	52,3 (м. Київ)	44,2	1,85	60,81
17. Кількість пенсіонерів (на 1 тис. населення), на кінець року осіб	2000	295	356 (Чернігівська обл.)	226 (Закарпатська обл.)	130	1,58	76,61
	2012	301	349 (Чернігівська обл.)	235 (Закарпатська обл.)	114	1,49	78,07
	2013	299	347 (Чернігівська обл.)	233 (Закарпатська обл.)	114	1,49	77,93

* Розроблено за даними Державної служби статистики України [2-5].

¹ Дані за 2014 рік наведено за листопад місяць (до грудня попереднього року).² Дані наведено без урахування тимчасово окупованих територій.³ Дані може бути уточнено.

Співвідношення загальних доходів найбільш і найменш забезпечених 20% населення за роками становило 3,3-4,2 (грошових доходів – 3,5-5,4) та в динаміці скорочувалось. Частка населення із середньодушовими загальними еквівалентними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, станом на 2012 рік становила 9,1% (грошовими – 14,1%), а у 2013 році – дещо скоротилась до рівня 8,4% (13,4%).

У структурі грошових доходів населення найбільша частка припадає на оплату праці. У 2000 році за всіма регіонами України частка заробітної плати в особистих доходах населення перевищувала 60%, в 2012-2013 роках – тільки за 10 регіонами. В той час, як у розвинутих країнах частка заробітної плати в особистих доходах населення становить 60-65%.

Середньомісячна (номінальна) заробітна плата найманих працівників за регіонами України у 2000-2013 роках збільшувалась, що стало основою розширення внутрішнього попиту. У січні-листопаді 2014 року вона становила 3421 грн, що у 2,8 разів вище рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на одну працездатну особу (1218 грн.) [2]. Проте, у 2005-2013 роках лише у Дніпропетровській, Донецькій, Київській областях та місті Київ значення даного показника було вище середнього рівня в економіці та соціальній сфері України в цілому, так і показник зростання середнього рівня заробітної плати за цими регіонами був майже удвічі вищим, ніж у Тернопільській, Волинській, Львівській, Хмельницькій областях. Станом на листопад місяць 2014 року рівень диференціації номінальної середньомісячної заробітної плати працівників за регіонами України становив 2,13, що перешкоджає подоланню бідності та становленні середнього класу. Водночас, така диференціація в оплаті праці унеможливорює забезпечення єдиних національних стандартів рівня життя населення окремих регіонів. Окрім того, зараз поглиблюються диспропорції в оплаті праці не тільки між регіонами України, а й між видами економічної діяльності та й у їх середині.

Так, найбільш оплачуваними в економіці залишалися працівники підприємств авіаційного транспорту, фінансової та страхової діяльності, а серед промислових видів діяльності – підприємств із добування кам'яного та бурого вугілля та виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, де заробітна плата перевищила середній показник в економіці в 1,8-3,2 рази. Водночас абсолютний розмір заробітної плати працівників, зайнятих на підприємствах поштової та кур'єрської діяльності, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, сільського, лісового та рибного господарств, тимчасового розміщування й організації харчування не перевищував 67,0% від середнього рівня в економіці [7, с. 63]. Таким чином, заробітна плата працівників в Україні залежить не стільки від їх особистого трудового внеску, кваліфікації, професіоналізму, як від того, в якому виді економічної діяльності вони задіяні та в якому регіоні проживають. Водночас, для України характерним є те, що в Хмельницькій, Волинській та Тернопільській областях за останні роки, при найнижчих рівнях середньої заробітної плати і значному рівні безробіття, спостерігається досить високий рівень цін на основні товари народного споживання та послуги, а також на товари підвищеної комфортабельності. Однак, при цьому зберігається сталий попит на дані групи товарів. Це дає підстави стверджувати, що населенню і цих регіонів вистачає фінансових ресурсів для забезпечення власних потреб у даних товарах та послугах.

Відмітимо, що диференціації рівня життя населення України є не лише регіональною, а й класовою, адже щороку посилюється розподіл населення на багатих і бідних. Наявність освіти, її високий рівень і кваліфікація не гарантують громадянину України приналежності до середнього класу. За даними ООН, за межею бідності в Україні перебуває 78% населення, що є підтвердженням несприятливих тенденцій у суспільстві [6; 8]. Це означає, що «споживчий кошик» (вартість якого відображає прожитковий мінімум) 78% українців менший від визнаної у світі межі бідності, що складає 17 доларів на день [9; 10].

Також суттєві відмінності спостерігаються і в рівнях соціальної захищеності

населення регіонів. Так, неоднакові суми коштів виділяються із місцевих бюджетів регіонів за соціальними статтями (соціальна політика, охорона здоров'я, фізкультура, освіта). У 2012-2013 роках власні доходи населення щонайменше не перевищували суму одержаної допомоги більше, ніж на 12% у Тернопільській та Чернівецькій областях, а за Дніпропетровською, Запорізькою, Київською, Миколаївською і Полтавською областями таке перевищення становило понад 69%.

В ефективній економіці розвиток досягається на основі росту заробітної плати як результату підвищення продуктивності праці, норми доданої вартості. Однак, за регіонами України темпи росту продуктивності праці дуже рідко випереджали темпи росту заробітної плати. Зокрема, у 2000 році таке явище спостерігалось за 23 регіонами (окрім АРК, Запорізької, Рівненської, Черкаської областей), а у 2012-2013 роках – тільки за Дніпропетровською, Донецькою областями та м. Київ. Що стосується зарплатомісткості ВДВ, то найнижчі її значення зберігається за м. Київ, а найвищі – за Житомирською, Луганською та Сумською областями.

Рівень життя населення досить чутливий до показника індексу споживчих цін [11, с. 4]. Станом на сьогодні спостерігаємо явище гіперінфляції – значного росту цін та повернення економіки регіонів України у 2000 рік. Це безперечно впливає на якість харчування та недоступність для широких верств населення багатьох ліків, у зв'язку з чим постійно збільшується кількість хворих на туберкульоз, темпи поширення якого в Україні є одними з найвищих в Європі [8].

Забезпеченість населення соціальними благами та послугами можна проаналізувати на основі роздрібного товарообороту підприємств на душу населення, що відображає сукупну вартість продажу предметів споживання на одну особу та слугує індикатором купівельної спроможності доходів населення. Найвищі значення цього показника у 2000-2013 роках були притаманні м. Київ, Харківській, Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській областям, а найменші – Житомирській, Луганській, Івано-Франківській, Тернопільській областям, що не вище 70% середньоукраїнського значення. У 2014 році спостерігається суттєвий ріст обсягів роздрібного товарообороту, але це не є свідченням підвищення життєвого рівня населення, а обумовлене високим рівнем інфляції.

Аналіз структури споживання за співвідношення продовольчих і непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті підприємств на душу населення відображає домінування продовольчої складової, що свідчить про задоволення, переважно, первинних потреб, та зменшення непродовольчої складової як наслідку зниження споживчих можливостей населення в частині задоволення соціальних потреб [11, с. 36].

Про рівень матеріальної забезпеченості населення регіонів у значній мірі свідчить рівень депозитів фізичних осіб. За даним показником, регіональні асиметрії є значними. Найвищий рівень депозитів населення спостерігається у містах Києві та Севастополі, Дніпропетровській, Запорізькій та Львівській областях. Найнижчою є фінансова спроможність населення та рівень його довіри до банківських установ у Київській, Закарпатській, Хмельницькій, Чернівецькій, Рівненській, Вінницькій областях.

Згідно аналізу регіональна диференціація у рівні життя населення України також спостерігається і за житловими умовами, забезпеченістю приватними авто, рівнем злочинності тощо.

Найбільш однорідними є регіони України щодо забезпеченості населення житлом, демографічного навантаження. Дещо вищим є рівень регіональної диференціації за рівнем безробіття.

Підсумовуючи вище проведений аналіз, відмітимо, що Тернопільська, Житомирська та Кіровоградська області характеризуються стійкою бідністю та падінням рівня життя населення. Провідні позиції за рівнем життя населення утримують такі регіони, як м. Київ, Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька області. Крім того, в Україні сьогодні існує значний розрив між містом, особливо великим, і селом за рівнем матеріальної забезпеченості, який є одним із найбільш вагомих

факторів, що формує загальну ситуацію з розширення населення та свідчить про те, що жителі сіл та малих міст наперед обмежені у можливостях підвищення матеріального благополуччя [6].

Як зазначають А. Гвелесіані, І. Литвин, нерівний майновий стан членів суспільства вважається одним з потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал [12, с. 82]. Однак, нерівність, що посилюється, не сприяє оздоровленню економіки, а, навпаки, породжує тіньові розподільчі процеси [13, с. 93].

Зауважимо, що посилення регіональної диференціації в рівнях життя населення України зумовлене недостатньо ефективною державною і регіональною політиками у напрямі забезпечення конвергенції добробуту населення регіонів, а також неналежною дієвістю застосовуваних механізмів подолання соціальної нерівності. Тому розв'язання регіональної бідності та проблем диференціації рівня життя населення регіонів України може бути досягнуто лише в результаті формування та реалізації виваженої регіональної політики на державному та регіональному рівнях, що є важливим завданням і для науки, і для практики [14, с. 8]. Саме через регіональну політику держава реалізує свою функцію «гаранта соціальної справедливості», який усуває регіональні нерівності. Це потребує застосування дієвих механізмів реалізації такої політики, які б забезпечили рівні умови життя населення, незалежно від території проживання. Вважаємо, такими механізмами подолання регіональної диференціації рівня життя населення України є:

1) підвищення мінімальної заробітної плати і загалом заробітної плати населення і водночас зниження цін на головні, стратегічні споживчі товари, що дозволить збільшити особисті доходи й накопичення громадян, а тому підвищить їх купівельну спроможність та матеріальне становище, а разом і стимулюватиме товаровиробників нарощувати фізичні обсяги виробництва продукції і послуг;

2) індексація заробітної плати у випадку затримання її виплати та росту цін задля нейтралізації факторів часу та інфляції;

3) оптимізації податкових ставок за критеріями максимізації добросовісної сплати податків (мінімізації рівня ухилення від сплати податків) та узгодження регіональних і особистісних інтересів на основі оптимізації співвідношення між доходами бюджету та населення, суб'єктів господарювання. У результаті це створить додаткове джерело фінансування соціального розвитку регіону та забезпечить підвищення рівня життя населення;

4) покращення підприємницького середовища та стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в регіонах України на основі пільгового оподаткування, пільгового кредитування та бюджетного фінансування. Водночас, щоб такий механізм був максимально дієвим необхідним вважається застосування додаткових механізмів, таких як:

- надання консалтингових, інформаційних та інших послуг функціонуючим, новоствореним та проєктованим суб'єктам господарювання;

- формування чіткого законодавчого визначення об'єктів застосування та груп платників податкових пільг;

- здійснення ефективного контролю за правильністю надання і обліку податкових пільг;

- надання пільгових кредитів за результатами, досягнутими суб'єктами господарювання, а не авансом;

- підвищення рівня захищеності підприємницького середовища шляхом посилення правової, судової, інституційної відповідальності держави перед суб'єктами господарювання регіону;

- проведення більш жорсткої регулятивної політики й недопущення проявів монополізму та корупції.

Це сприятиме росту пропозиції на ринку, збільшенню надходжень у бюджети різних рівнів, створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури і на цій основі поліпшенню добробуту населення;

5) надання населенню регіонів країни державної підтримки за принципами адресності та гласності на місцевому рівні;

6) підвищення ролі та впливу місцевих органів влади у формуванні місцевих бюджетів за рахунок децентралізації бюджетних коштів, адже наявний високий рівень централізації бюджетних коштів знижує значення місцевих бюджетів у вирішенні життєво важливих для населення завдань. Децентралізація бюджетних коштів можлива за рахунок розширення власних джерел доходів шляхом закріплення на довгостроковій основі окремих загальнодержавних податків за місцевими бюджетами, чи розщеплення їх між бюджетами різних рівнів, або ж на основі розподілу обсягу бюджетних коштів по вертикалі залежно від результативності їх використання на державному та регіональному рівнях. Проведення децентралізації дозволить підвищити фінансову самостійність місцевих бюджетів у фінансуванні соціального розвитку регіону, узгодити повноваження і функції органів державного управління та місцевого самоврядування й покрити додаткові видатки, які виникли із наділенням регіональних органів влади ширшими повноваженнями, але при цьому не було встановлено джерел їх фінансування;

7) реформування пенсійної системи через:

- запровадження накопичувальної пенсійної системи з урахуванням досвіду розвинутих держав світу, що забезпечить її соціальну справедливість і зрозумілість для населення, а також дозволить громадянам самостійно відкладати кошти на забезпечену старість;

- ліквідацію диспропорції в пенсійному забезпеченні, що є результатом спеціальних пенсійних програм для певних категорій громадян, яким передбачено окремі умови пенсійного забезпечення;

- перехід до єдиних правил призначення пенсій;

- скорочення чисельності пільгових категорій пенсіонерів;

8) розвиток системи соціального партнерства регіональних органів влади, бізнесу та населення, за якого розробляються та реалізуються корпоративні соціальні програми, що максимально враховують інтереси працівників підприємства і населення того міста, чи регіону, де безпосереднього функціонує даний суб'єкт господарювання.

9) забезпечення сплати податків за місцем фактичної діяльності підприємств, чи проживання громадян, що дозволить їх акумулювати у бюджетах тих регіонів, на території яких вони виникли;

10) вдосконалення трансфертної політики шляхом:

- оптимізації розподілу офіційних трансфертів, одержаних від органів державної влади, на соціальні, екологічні та економічні цілі, відповідно до об'єктивної потреби в централізованій підтримці соціальної, екологічної та економічної сфер регіону на основі першочергового спрямування трансфертів у найбільш проблемні сфери регіону. Це дасть змогу підвищити соціальну, економічну та екологічну значимість державної допомоги;

- забезпечення взаємозв'язку трансфертної політики із фінансовою результативністю наповнення місцевих бюджетів регіонів, або результативністю виконання певних програм;

- посилення стимулюючої функції трансфертів шляхом встановлення «граничної величини» міжбюджетного вирівнювання (за граничною величиною вилучення

сукупного податкового потенціалу регіону), або шляхом введення прогресивного механізму «негативних трансфертів» для регіонів, що володіють більш як n -кратною величиною власних бюджетних доходів (чим більше перевищення, тим більша його частина вилучається у вигляді «негативного (від'ємного) трансферту»);

- розміщення на офіційних сайтах адміністрацій регіонів результатів розподілу дотацій на вирівнювання бюджетної забезпеченості населення;

- посилення ефективного внутрірегіонального контролю та контролю «зверху» за правомірністю і доречністю витрачання міжбюджетних трансфертів;

11) створення належних інституціональних умов соціального розвитку регіонів;

12) розробка програм подолання депресивності регіонів України, чи їх окремих територій;

13) розробка державних цільових програм підвищення рівня життя населення регіонів України та подолання регіональної диференціації рівня життя населення.

Висновки. Отже, механізми подолання регіональної диференціації рівня життя населення України, що використовуються сьогодні, є недостатньо ефективними у результаті чого, як підтвердив проведений аналіз, за останні роки посилюються асиметрії за соціальними параметрами адміністративно-територіальних одиниць країни. Тому постає необхідність їх вдосконалення, а також розробки та реалізації нових дієвих таких механізмів, що дадуть змогу досягти європейських стандартів життя. Це вимагає передусім створення потужної економічної бази регіонів, що зміцнить соціальну складову регіонального розвитку; реформування системи державного управління та місцевого самоуправління, а також пенсійної, бюджетної і податкової систем задля зміцнення фінансово-економічної основи соціального розвитку та підвищення самостійності регіонів у даних процесах; забезпечення дотримання державних соціальних гарантій; створення рівних можливостей і сприяння розвитку людського потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Кохова И. В. Региональная дифференциация уровня жизни населения России : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Ирина Владимировна Кохова. – Москва, 2004. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/regionalnaya-differentsiatsiya-urovnya-zhizni-naseleniya-rossii>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.
4. Регіони України 2014 : статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – Ч. 1. – 299 с.
5. Регіони України 2014 : статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – Ч. 2. – 733 с.
6. Лисенко А. В. Дифференціація доходів населення: регіональний аспект : [Електронний ресурс] / А. В. Лисенко, М. К. Чернявська. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65732.doc.htm.
7. Про соціально-економічне становище України за січень-березень 2014 року: доповідь [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. – К. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення України [Електронний ресурс] / Г. Л. Вербицька. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10045/1/47.pdf>.
9. Солонина Є. Українська бідність: небезпеки і шляхи подолання / Є. Солонина. – Режим доступу : www.radiosvoboda.org/content/article/2006851.html.
10. Лучик В. Є. Оцінка рівня життя населення регіонів [Електронний режим] / В. Є. // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/8098-ocinka-rivnya-zhittya-naseleniya-regioniv.html>.
11. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с. : іл. – Бібліогр. : с. 417-426.
12. Гвелесіані А. Вплив соціально-економічного розвитку диференціації доходів населення України / А. Гвелесіані, І. Литвин // Економіка України. – 2010. - №1. – С.82-89.
13. Пишуліна О. М. Дифференціація населення за рівнем доходу та ефективність інституційної організації механізмів його перерозподілу в Україні / О. М. Пишуліна // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №»(3). – С. 93-102.
14. Демографічні чинники бідності: монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – 2009. – 184 с.

УДК 331.2:338.2

Ворвинець Б.М.

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Досліджено теоретико-методичні підходи до визначення сутності програмно-цільового методу на ринку праці регіону. Сформовані принципи управління на ринку праці, які застосовуються при програмно-цільовому підході. Запропонований механізм реалізації регіональної програми зайнятості на засадах програмно-цільового підходу.

Ключові слова: програмно-цільовий підхід, регіон, зайнятість, ринок праці, принципи, програма зайнятості населення.

Vorvynec B.

PROGRAM-BASED APPROACH TO SOLVING THE PROBLEMS OF THE EMPLOYMENT MARKET IN THE REGION

Theoretical and methodological approaches to defining the essence of program budgeting in the labor market region. These management principles in the labor market that are used in target-oriented approach. The proposed mechanism for the implementation of regional programs and employment scheme of program-based approach at the regional labor market.

Keywords: target-oriented approach, region, employment, labor market principles Employment Program

Ворвинець Б.М.

ПРОГРАМНО-ЦЕЛЕВОЙ ПОДХОД ПРИ РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ НА РИНКЕ ТРУДА РЕГИОНА

Исследованы теоретико-методические подходы к определению сущности программно-целевого метода на рынке занятости региона. Приведенные принципы управления на рынке труда, которые применяются при программно-целевом подходе. Предложенный механизм реализации региональной программы занятости и схема реализации программно-целевого подхода на региональном рынке труда.

Ключевые слова: программно-целевой подход, регион, занятость, рынок труда, принципы, программа занятости населения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні умови розвитку України та її інтеграція у систему світогосподарських зв'язків характеризується великою кількістю негативних структурних змін. Недосконалість державного управління та політики «некерованої» реструктуризації призвели до негативних наслідків в сфері освіти, науки, зайнятості та ін.

Тенденції економічного розвитку України потребують використання на практиці широкого набору різноманітних інструментів державного управління. Одним із таких інструментів є програмно-цільовий підхід в управлінні соціально-економічними об'єктами та процесами. Незважаючи на нескінченні дискусії відносно доречності застосування такого підходу в сучасній економіці, цільове програмування є найбільш ефективним і розповсюдженим інструментом управління. Воно дозволяє втілювати планову основу в ринковій економіці, закріплювати державний вплив на соціально-економічні процеси, протидіяти ринковій стихії. Але головне призначення програмно-цільового методу полягає у можливості для керівного органу домогтися значної концентрації ресурсів саме в рамках програмного вирішення окремої проблеми.

Принцип «мета – ресурси (заходи) – результат» підвищує ефективність вирішення цієї проблеми [14].

Сучасний розвиток регіонів України в значній мірі залежить від ефективності якісних структурних перетворень в економіці. Для досягнення цього використовуються програмні заходи різного рівня, зокрема національні цільові програми, регіональні програми, інвестиційні проекти тощо.

Відомо, що соціально-економічна політика реалізується через сукупний механізм державного впливу на господарство та суспільство. При цьому методи впливу держави на ринок та соціум містять у собі такі глобальні напрямки, як прогнозування, планування, державне цільове управління та регулювання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних проблем програмування соціально-економічного розвитку внесли зарубіжні та вітчизняні науковці, такі як: В.Беседін, В.Будавай, М.Бутко, В.Геєць, З.Герасимчук, Б.Данилишин, Л.Дідківська, М.Долішній, С.Дорогунцов, В.Керецман, В.Кінг, Д.Клиланд, М.Кульчицький, Е.Лібанова, О.Макарова, Т.Максимова, В.Мамонова, Б.Райзберг, Д.Стеченко, Л.Чернюк, М.Чумаченко та інші.

Цілі статті. Метою даного дослідження є визначення сутності програмно-цільового підходу та його застосування саме на ринку праці та розробити механізм застосування програмно-цільового підходу у сфері зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Програмно-цільовий метод (далі – ПЦМ) є важливим інструментом здійснення державної політики розвитку країни та її окремих регіонів. Функціональне призначення програмно-цільового управління визначено у ст. 119 Конституції України. У ній, зокрема, зазначається, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують «виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку; підготовку та виконання відповідних обласних і регіональних бюджетів» [8].

Застосування ПЦМ дозволяє здійснити обґрунтування концентрації ресурсів для вирішення комплексних проблем, забезпечити координації видів діяльності та заходів, що здійснюються окремими відомствами і різними рівнями управління, підвищити ефективність виконання прийнятих рішень.

ПЦМ – це одна із форм комплексного, системного підходу до процесів управління об'єктами, процесами, відносинами різної природи та змісту.

Сучасні теоретичні дослідження, нажаль не дають єдності в розумінні визначення програмно-цільового методу.

Так, Л. Дідківська зазначає, що: «програмно-цільовий метод – це розробка важливих програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства» [3, с.68]. Д. Стеченко вважає, що «програмно-цільовий метод в управлінні регіональним розвитком – це система науково-методичних заходів, яка забезпечує розв'язання проблем міжгалузевого та міжрегіонального характеру шляхом ув'язування цілей з ресурсами» [13, с.117]. Досліджуючи проблеми програмно-цільового методу управління, Н. Карданська зазначає, що «програмно-цільова модель забезпечує прив'язку цілей плану і проекту з ресурсами за допомогою спеціальних програм, що налаштовує на комплексне здійснення проектних робіт та ефективний розвиток виробництва» [6, с. 57]. Погоджуючись з думками вчених-економістів України, на нашу думку програмно-

цільовий підхід – це вибір кінцевих цілей та механізмів і інструментів задля досягнення цілей сталого розвитку регіону.

Програмно-цільовий підхід забезпечує єдність дій, спрямованих на узгодження цілей і задач різних рівнів управління, а також часових періодів різної тривалості. Даний метод дозволяє розглядати вирішення проблеми як цілеспрямований процес, що передбачає: декомпозицію проблеми на складові частини (задачі); виявлення несуперечливості цих частин і їх взаємозв'язок; встановлення пріоритетів; виділення провідної ланки в сукупності задач; визначення умов для їх комплексного вирішення [7].

Спрямованість у майбутнє, цільова орієнтація, динамічність і локальна централізація управління – найважливіші характеристики програмно-цільового управління, органічно пов'язані з комплексним, системним підходом до аналізу поведінки керованого об'єкта, а також до процесу прийняття і здійснення управлінського рішення [1, 2, 11, 12].

Отже всі ці характеристики можна представити у вигляді принципів на основі яких повинно здійснюватись програмно-цільове управління в сучасних умовах (рис. 1).

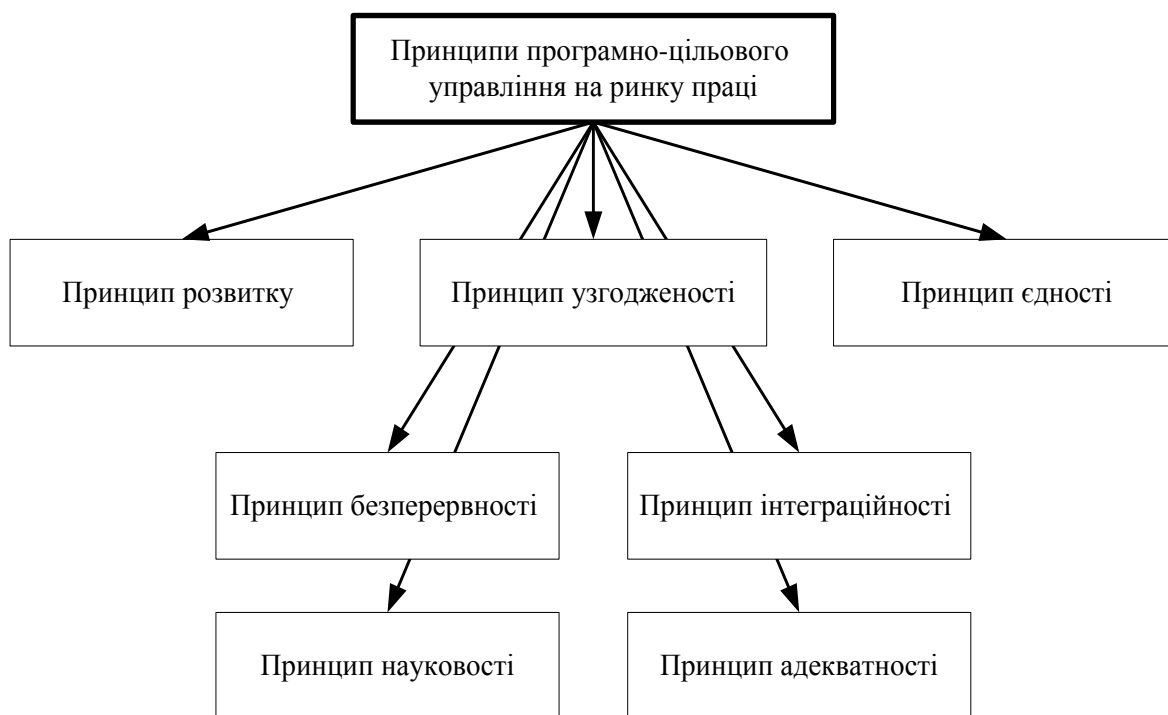

Рис. 1 – Принципи програмно-цільового управління на ринку праці*

*Складено автором

Принцип розвитку означає, що система управління процесами на ринку праці націлена на зміну об'єкта відповідно до закономірностей його розвитку та в залежності від ситуації, яка склалася у сфері зайнятості.

Принцип узгодженості полягає в тому, що необхідне погодження цілей на основі загальних інтересів тобто необхідно здійснювати функції координації державних органів в сфері зайнятості для забезпечення об'єктивно обумовлених соціальних пріоритетів, пов'язаних з досягненням загальних результатів. При цьому слід зазначити, що зміст координації полягає в тому, щоб шукати доцільне співвідношення між діями всіх суб'єктів державних органів у сфері зайнятості, а не пропонувати

послідовність дій. Необхідне узгодження інтересів різних верств населення, соціальних груп з метою уникнення підвищення соціальної напруги у суспільстві.

Принцип єдності можна трактувати з одного боку як єдність економіки і політики у виконання вимог, згідно яких розробники програми мають виходити з цілей політики, розробленої суб'єктами управління. А з іншого повинна бути єдність процесу розробки, можливості виконання, контролю за виконанням програм, це означає, що розробники програм мають в процесі розробки прагнути забезпечити внутрішню узгодженість всіх розділів та показників, точність розрахунків та можливість контролю.

Принцип безперервності означає постійне вдосконалення управління у сфері зайнятості, а саме зміна методів та форм управлінського впливу до змін у властивостях керованого об'єкта.

Принцип інтеграційності характеризує здатність програмно-цільового управління одночасно забезпечувати реалізацію двох типів інтеграції: поєднувати зусилля соціально-економічних суб'єктів, відомчо- і територіально роз'єднаних, й організувати їхню діяльність відповідно до вимоги дотримання чіткої послідовності, черговості, взаємної погодженості етапів загального процесу руху до поставленої мети.

Принцип науковості означає необхідність врахування дії всіх теоретико-методологічних досліджень у сфері зайнятості та застосування програмно-цільового управління для покращення ситуації на ринку праці, а також удосконалення інформаційного та методичного забезпечення.

Принцип адекватності характеризується тим, щоб програма та засоби щодо її реалізації відповідали реаліям сьогодення з урахуванням можливих і необхідних змін, виходячи із інтересів держави і регіону, а також загальної політичного та економічної ситуації.

Узагальнюючі вище сказане та враховуючи досвід застосування програмно-цільового методу для розвитку певних територій, можна стверджувати, що програмно-цільовий метод належить до найбільш сучасних способів управління соціально-економічним розвитком і може бути практично використаний у будь-якій сфері економічного життя як країни так і окремого регіону. Основою його є розробка спеціальних програм, які направлені на вирішення складних проблем з детальним описом заходів як на державному так і на місцевому рівнях.

Розроблення програм здійснюється на основі Закону України «Про державні цільові програми». Згідно із цим законом, державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [5].

Виходячи із нашого дослідження ринок праці не став виключенням у застосуванні програмно-цільового підходу на управління у сфері зайнятості.

Так, на державному рівні, законодавчо закріплена «Програм сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» [9]. Програма визначає заходи і шляхи розв'язання проблем у сфері зайнятості населення та передбачає консолідацію зусиль усіх сторін соціального діалогу, що спрямовані на підвищення рівня економічної активності населення, сприяння його продуктивній зайнятості та посилення соціального захисту від безробіття.

Серед основних проблем, на розв'язання яких направлена Державна програма зайнятості є такі:

- нелегальна (тіньова) зайнятість населення;
- приховування доходів фізичних осіб і як наслідок зниження податкових надходжень до бюджетів відповідних рівнів;
- тіньова заробітна плата та тінзація зобов'язань роботодавців із сплати відповідних внесків;
- проблеми малого підприємництва, розмір заробітної плати майже наполовину нижчий порівняно із середнім в економіці;
- обмеження можливостей підвищення кваліфікаційного рівня працівників;
- невідповідність рівня отриманої освіти вимогам займаних посад;
- недостатня мотивація зацікавленої молоді в оволодіння робітничими професіям, незадовільність умов праці та низький рівень професійної адаптації молоді на виробництві;
- працевлаштування осіб з інвалідністю;
- працевлаштування населення сіл, селищ та малих міст;
- проблеми зовнішньої та внутрішньої трудової міграції.

Перспективні тенденції щодо створення умов для забезпечення стабільного економічного розвитку Чернігівської області визначено середньостроковою Програмою на 2011-2015 роки «Чернігівщина - 2015. Спільний шлях до добробуту».

Посилення відповідальності та підвищення ролі органів виконавчої влади, соціальних партнерів за стан реалізації державної політики зайнятості в регіоні, зокрема, щодо формування підґрунтя для стабілізаційних процесів та відповідного регулювання ринку праці регіону, у т.ч. за рахунок розширення сфери застосування праці, стимулювання попиту на робочу силу, реалізації активних програм сприяння зайнятості населення, оптимізації соціально-трудова відносин та недопущення зростання рівня безробіття.

Виконання Програми передбачається здійснювати за рахунок бюджетних коштів, зокрема, в частині забезпечення молоді, яка здобула професійно-технічну або вищу освіту, першим робочим місцем за отриманою професією (спеціальністю) та підтримки молодих працівників, залучених до роботи у сільській місцевості, а також за рахунок інвестицій, коштів фінансових організацій, інших джерел, не заборонених законодавством.

В загальному вигляді механізм реалізації програми зайнятості на регіональному рівні можна представити у вигляді схеми (рис. 2.)

Складовими механізму є:

- організаційно-економічна складова направлена на організацію роботи в процесі розробки та виконання регіональної програми зайнятості, а саме: визначення виконавців, терміну реалізації програми та перспективи для господарюючих суб'єктів;
- освітня складова характеризує умови та засоби отримання освіти як молоді так і дорослого населення;
- інформаційно-аналітична складова – це агентства, основної метою яких є проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з метою формування в суспільстві соціально відповідального бізнесу, позитивного іміджу робітничих професій та підвищення соціального статусу робітника, формування активної життєвої позиції у молоді;
- правова складова механізму ґрунтується на дотриманні чинного законодавства в сфері занятості та постійне слідкування за його змінами.

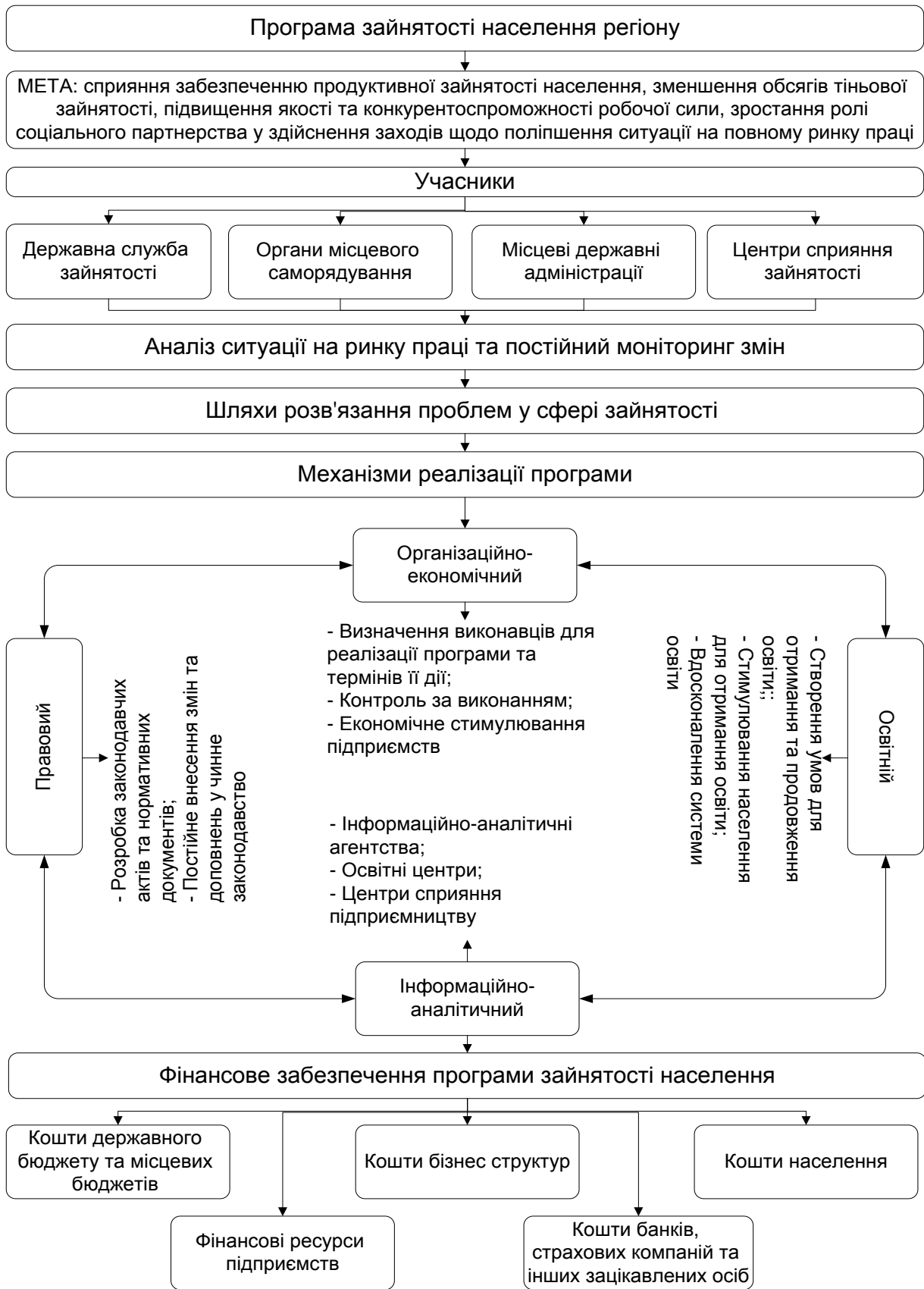

Рис. 2 – Механізм реалізації програми зайнятості населення регіону*

* Складено автором на основі [4]

В загальному вигляді програмно-цільовий підхід при розробці програми сприяння зайнятості на регіональну рівні зображений на рис. 3.

Програма зайнятості населення Чернігівської області на період до 2017 року має такі напрями [10]:

1) Розширення сфери застосування праці та стимулювання заінтересованості роботодавців у створенні нових робочих місць.

2) Підвищення професійного рівня та конкурентоспроможності економічно активного населення.

3) Підвищення мобільності робочої сили на ринку праці та удосконалення регулювання трудової міграції.

4) Сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці.

По першому напрямку для розширення сфери застосування праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні нових робочих місць необхідно вжити наступних заходів:

– з метою підвищення обсягів та рівня зайнятості населення забезпечити створення нових робочих місць з належними умовами та гідною оплатою праці в усіх сферах економічної діяльності: не менш 16,0 тис. – у 2013 році; не менш 16,2 тис. – у 2014 році; не менш 16,5 тис. – у 2015 році, не менш 16,7 тис. – у 2016 році та не менш 17,0 тис. – у 2017 році. Сприяти оптимізації структури нових робочих місць.

– розширити сферу прикладання праці у малих містах області, для цього створювати щорічно не менше 3,4 тис. нових робочих місць у 2013-2017 роках шляхом реконструкції і технічного переоснащення діючих виробництв, впровадження новітніх технологій глибокої переробки місцевої сировини, підтримки малого та середнього бізнесу та ін.

Для підвищення професійного рівня та конкурентоспроможності економічно активного населення необхідно проводити наступні заходи:

– на підставі даних про вакантні посади та вільні робочі місця проводити моніторинг потреби роботодавців у робочій силі для створення відповідної бази даних для

– приведення обсягів та напрямів професійної підготовки кадрів вищими та професійно-технічними навчальними закладами у відповідність до потреб роботодавців області.

– оптимізувати мережу професійно-технічних та вищих навчальних закладів шляхом укрупнення і створення на їх базі центрів по впровадженню інноваційних технологій з урахуванням територіальних особливостей, демографічної ситуації, пріоритетів розвитку регіонального ринку праці та потреби в робочій силі.

Для підвищення мобільності робочої сили на ринку праці та удосконалення регулювання трудової міграції необхідно:

– підвищити ефективність державного нагляду і контролю за дотриманням діючого трудового законодавства та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на підприємствах, установах та організаціях всіх форм власності та господарювання, а також за фізичними особами, які використовують найману працю, з метою забезпечення реалізації прав і гарантій працівників, детінізації трудових відносин.

– активізувати діяльність, спрямовану на збільшення частки працівників, які отримують заробітну плату вище прожиткового мінімуму та недопущення зменшення вже досягнутих показників для створення привабливих робочих місць.

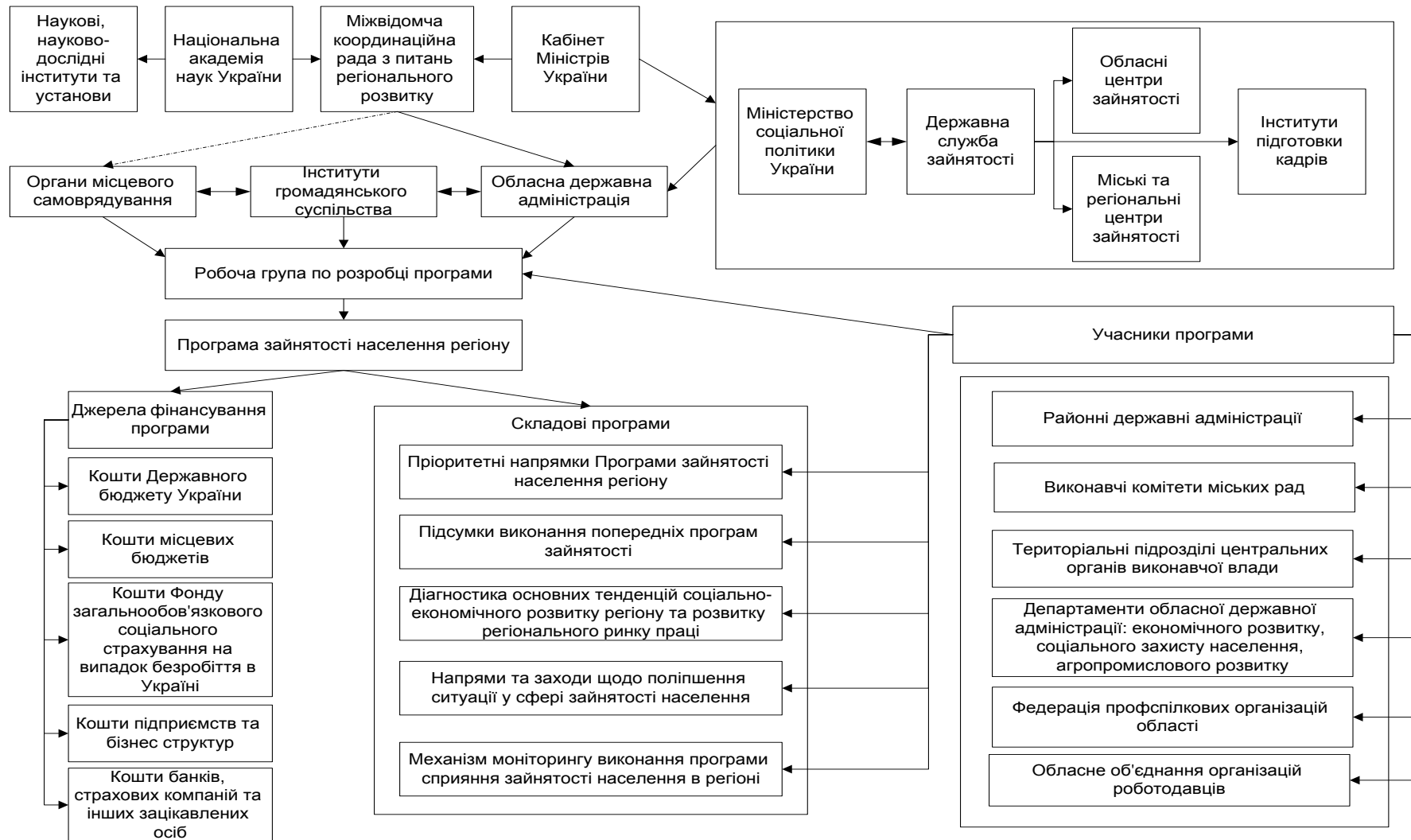

Рис. 3 – Програмно-цільовий підхід до формування та реалізації програми сприяння зайнятості на регіональному рівні
* Складено автором

– сприяти розвитку всіх рівнів соціального діалогу, спрямованого на поліпшення ситуації у сфері зайнятості, укладанню та реєстрації колективних договорів на підприємствах, в установах та організаціях області та здійснювати активну роботу щодо збільшення чисельності працюючих, охоплених колективно-договірним регулюванням трудових відносин та ін.

Сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці можливо досягти шляхом виконання наступних заходів:

– метою забезпечення ефективності вирішення проблеми зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, зменшення терміну перебування їх у стані безробіття сприяти першочерговому працевлаштуванню осіб даної категорії на вільні та новостворені робочі місця.

– надавати повний комплекс адресних послуг громадянам, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, в тому числі шляхом розробки індивідуальних програм та планів робіт з громадянами зазначеної категорії та ін.

Виконавцями цих заходів будуть обласний та базові центри зайнятості, райдержадміністрації, виконкоми міських рад, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання області, Управління освіти і науки Департамент соціального захисту населення облдержадміністрації, обласний координаційний комітет сприяння зайнятості населення, відділення Фонду соціального захисту інвалідів.

Джерелом фінансування виступають кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також Фонд України соціального захисту інвалідів.

Висновки. Запропоновані заходи дадуть змогу покращити ситуацію на регіональному ринку праці, а саме знизити рівень безробіття, залучати населення до вторинної зайнятості, забезпечити працевлаштування на вільні та новостворені робочі місця, розширити сфери прикладання праці у малих містах області, залучати до участі у громадських роботах безробітних та ін.

Список використаних джерел:

1. Бесєдін В. Ф. Прогнозування і розробка програм : метод. посіб. / В.Ф. Бесєдін [та ін.] ; за ред В. Ф. Бесєдіна. – К., 2000. – 468 с.
2. Воронков А. А. Методы анализа и оценки государственных программ в США / А. А. Воронков. – М. : Экономика, 1986. – 264 с.
3. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л.І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання-Прес, 2002. – С. 68
4. Заїка О.В. Державне регулювання ринку праці в регіоні [Текст]: автореф. дис. к. наук з держ.упр.: 25.00.02/ О.В. Заїка.: Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – Запоріжжя, - 2007. – 23 с.
5. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
6. Карданская Н. Л. Основы принятия управленческих решений / Н.Л. Карданская. – М. : Русская деловая лит-ра, 1998. – С. 57.
7. Коновалова І.В. Науково-теоретичні аспекти програмно-цільового підходу в управлінні / І.В. Коновалова/[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/18.pdf>
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Програм сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15.10.2012 № 1008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF> (Постанова Кабінету Міністрів України)
10. Програма зайнятості населення Чернігівської області на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://upsz.cg.gov.ua/index.php?id=5055&tp=1&pg=>
11. Соціальне управління і соціальне прогнозування, проектування та планування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://winchesterpubguide.com/22-socialne-upravlinnya-i-ocialneprognozuvannya-proektuvannya-ta-planuvannya.html>
12. Стеченко Д. М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону / Д. М. Стеченко // Університетські записки : часопис Хмельницьк. ун-ту управління та права. – 2007. – №3. – С. 167–172.
13. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа. 2000. – 224 с.
14. Цільові програми та механізми по забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. – Кіровоград: ІСКМ, 2010. – 100 с.

Рецензент д.е.н., професор Бутко М.П.

УДК 332.005: 37

Зелінська Г.О, д.е.н., доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

В статті обґрунтовується необхідність застосування до дослідження регіонального освітнього менеджменту (РОМ) комплексного підходу. Трансформаційні зміни в освітніх системах України супроводжуються необхідністю використання нової моделі управління. Системний та компонентний підходи до розгляду РОМ дають можливість вивчати його структурно-компонентну будову. Використання ж геопросторового підходу зумовлює його вивчення територіальної організації. Необхідність застосування в управлінській практиці інноваційного підходу до вивчення освітніх систем вимагає від менеджменту побудови моделі, яка б враховувала територіальні особливості і ресурси освіти, що в свою чергу потребує вивчення системної його будови.

Ключові слова: підхід, освітня система, будова, управління.

Zelinska H.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF REGIONAL EDUCATIONAL MANAGEMENT

In the article the necessity of application to the study of regional educational management (REM) integrated approach. Transformational changes in the educational systems of Ukraine accompanied by the need to use a new model of governance. System and component approach to the REM enable to study its structural component structure. The use of geospatial approach leads his study of territorial organization. The need for innovation in management practice approach in the education systems management requires building a model that takes into account the territorial characteristics and resources of education, which in turn requires a systematic study of its structure.

Keywords: approach, the educational system, structure, management

Зелинская Г.А.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ДО ИССЛЕДОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

В статье обосновывается необходимость применения к исследованию регионального образовательного менеджмента (РОМ) комплексного подхода. Трансформационные изменения в образовательных системах Украины сопровождаются необходимостью использования новой модели управления. Системный и компонентный подходы к рассмотрению РОМ дают возможность изучать его структурно-компонентное строение. Использование же геопространственного подхода обуславливает его изучение территориальной организации. Необходимость применения в управленческой практике инновационного подхода к изучению образовательных систем требует от менеджмента построения модели, которая бы учитывала территориальные особенности и ресурсы образования, что в свою очередь требует изучения системного его строения.

Ключевые слова: подход, образовательная система, строение, управление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з причин кризи освітньої системи в період трансформаційних змін стала невідповідність нових форм, завдань і змісту моделі управління, яка формувалася впродовж тривалого часу. Неадекватність традиційних підходів щодо управління регіональними освітніми системами в умовах формування ринкового освітнього середовища стає все більш очевидною. Характерною рисою формування системи інноваційного регіонального освітнього менеджменту (РОМ) стає застосування в управлінській діяльності низки підходів зокрема ринково

орієнтованого, геопросторового, компетентнісного, інституційного тощо. Системний підхід в дослідженні РОМ, як один з провідних, може бути дієвим і ефективним механізмом покращення системи менеджменту в умовах розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. свідчить, що дослідження управлінського процесу у освітніх системах на різних рівнях з одної сторони стає актуальною проблемою сучасного освітнього менеджменту, з іншої – засвідчує, що нині в Україні має місце формування освітнього менеджменту як системи. Серед науковців, що займаються проблемами освітнього менеджменту виділяємо Л.І. Даниленко, Н.Л.Коломінського, В.В.Крижко, М.М. Поташника, В.П. Симонова, Л.М. Карамушку тощо.

Невирішені складові загальної проблеми. Невирішеними залишаються проблеми подальшого розвитку регіональної специфіки менеджменту освіти в умовах розвитку освітньої системи.

Цілі статті. Основною метою статті є вивчення системної будови РОМ. Нині проблеми дослідження формування РОМ як системи все ще розрізнені та методично не об'єднані. Недостатня повнота і системність досліджень напрямків перетворюючої дії освіти на соціум регіону, змісту суспільних перетворень, зміни ступеня впливу освіти на різні суспільні сфери як результату її регіоналізації, актуалізують необхідність вивчення питань стосовно формування РОМ як системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Існує низка чинників, що викликають необхідність наукового вивчення РОМ в умовах його регіоналізації.

По-перше, потреба в розробці теоретичних основ РОМ виникла у зв'язку із переходом від планової економіки до ринку та стратегічним курсом держави на посилення ролі регіонів у регулюванні суспільного життя. Це зумовило переоцінку традиційних факторів регіонального розвитку, переосмислення функцій освіти, набуття нею першочергового значення як рушійної сили позитивних суспільних змін в регіоні.

По-друге, потреба стимулювання інноваційних процесів в управлінні РОС викликає необхідність наукового обґрунтування виваженої та гнучкої регіональної освітньої політики.

По-третє, актуальність проблем РОМ зростає у зв'язку з переходом від національних до інтегрованих систем освіти і створення єдиного освітнього простору (ЄОП). Його формування передбачає інтеграцію освітніх систем на підставі єдиних критеріїв та міжнародних вимог з обов'язковим урахуванням впливу національних та регіональних особливостей на зміст функцій освіти та рівень їх виконання.

Теоретичне усвідомлення освітнього менеджменту зумовлює використання складних методологічних підходів до його вивчення, серед яких особливе місце посідають регіональні методи і прийоми. Вони мають враховувати цілісність бачення перспектив розвитку освіти регіону, базуватися на постійному аналізі ситуації та коригуванні планів з урахуванням запитів і регіональних потреб населення та громадських інституцій. Характерною рисою новітніх досліджень РОМ є їх міждисциплінарний характер - орієнтація на врахування економічних і позаекономічних інтересів, на аналіз соціальних взаємозв'язків (речовинних, інформаційних, енергетичних), на вивчення середовища, у якому живе і працює людина, бо "...всебічне вивчення людини означає об'єднання підходів і висновків різних наук. РОМ сьогодні відновлює на якісно вищому витку свого розвитку кращі традиції політекономії як своєрідної науки наук, яка ставить людину у центрі наукового дискурсу і всебічно аналізує її діяльність у суспільстві, використовуючи ідеї та висновки всіх наук, починаючи від філософії і закінчуючи прикладними теоріями" [1,с.46].

Серед загальнонаукових методологічних підходів до дослідження РОМ заслуговують уваги:

- структурний підхід, який акцентує увагу на виявленні структурної будови системи РОМ, тобто його внутрішньої будови, сукупності зв'язків між його елементами. Він використовує структурно-функціональний аналіз, визначає субординованість елементів системи (принцип ієрархічності), характеризує різноманітні поєднання і перегрупування основних елементів системи, базується на методах математичної логіки і моделювання [1, с.78–79];

- еволюційний підхід, заснований на ідеях нелінійності та самоорганізації РОС (синергетиці);

- діалектичний підхід акцентує увагу на процесах розвитку, показуючи їх закономірний характер;

- компетентнісний підхід, спрямований на визначення цілей та змісту освіти, організації освітнього процесу і оцінки освітніх результатів.

- інституційний підхід, спрямований на вивчення інститутів, визнання об'єктивного характеру взаємодії економічних і позаекономічних факторів, зокрема, соціальних.

Головним базисом методологічних засад дослідження формування РОМ є комплексний підхід до його розуміння.

Системний підхід до формування РОМ передбачає наступне:

- будь - яке явище розглядається як деяка система, яка або керується ззовні, або самокерована, або керована за змішаним типом;

- будь - яка система визначається як елемент більш загальної системи (ціль системи). Вона може зазнавати зовнішнього впливу у формі контролю, стимулювання, організації, корекції, цілепокладання;

- будь - яка система розвивається від стадії зародження, через стадії становлення до зрілості.

Система РОМ розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають "вхід" (мету), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок - "вихід". "Вхід" системи характеризується параметрами проблеми (ефективне управління РОС), яку необхідно вирішити за даних умов. На "виході" системи постає управлінське рішення (надання освітньої послуги). Ми погоджуємося з думкою Н. Колісниченко, яка вважає, що "системний підхід до управління освітою - це пізнавальний метод (інструмент пізнання) і засіб перетворення (зміни) в цій галузі" [2, с. 11].

РОМ є відкритою системою, а тому усі явища й процеси, що відбуваються у визначеному освітньому середовищі швидко позначаються на його розвитку. Вони є елементами того чи іншого регіонального освітнього процесу — "будь-якого виду руху, модифікації, трансформації, чергування чи "еволюції", іншими словами, будь-якої зміни даного об'єкта, який вивчається протягом певного часу, будь то зміна його місця в просторі чи модифікація його кількісних та якісних характеристик" [3, с. 53] під дією геопросторових факторів.

Підсистемами РОМ можна вважати:

- підсистему *ризик менеджменту* (досліджує взаємодію регіональної освітньої системи (або її підсистем) з загрозами і небезпеками, породженими процесом модернізації як таким). У зв'язку з тим, що виключити модернізаційні ризики в процесі управлінської освітньої діяльності в принципі неможливо, необхідно говорити про механізми управління ними. Він дозволяє прогнозувати появу ризикових подій у функціонуванні РОС і вживати заходів стосовно нейтралізації негативних наслідків настання таких подій [4, с. 48]. При цьому управління ризиками розглядають на двох рівнях - як взаємодія керованої підсистеми (освітня система локального, регіонального,

державного рівнів) і керуючої підсистеми (керівники, які за допомогою управлінських процедур здійснюють функціонування керованої підсистеми).

- підсистему *кадрового менеджменту* (досліджує питання управління людьми, мотивації, організації та контролю їхньої освітньої діяльності);
- підсистему *інтелектуального менеджменту* (полягає в управлінні інтелектуалізованими освітніми знаннями);
- підсистему *технологічного менеджменту* (відповідає за розробку та реалізацію освітніх технологій);
- підсистему *маркетингу* (зорієнтована на вивчення середовища суб'єкта освітньої діяльності з умовами регіонального ринку освітніх послуг через реалізацію властивих йому конкурентних переваг);
- підсистему *інноваційного менеджменту* (передбачає розробку планів і програм інноваційної освітньої діяльності, здійснення узгодженої інноваційної освітньої політики між суб'єктами РОМ);
- підсистему *фінансового менеджменту* (полягає в управлінні фінансовими потоками і ресурсами суб'єктів освітньої діяльності) [5, с. 12–15];
- підсистему *інформаційного менеджменту* (полягає у забезпеченні управління інформаційними потоками). Вона забезпечує РОМ в умовах ринку всіма видами інформації (науково-дослідної, технологічної, матеріально-технічної, кадрової, фінансової та ін.) на основі їх комплексного використання;
- підсистему *інвестиційного менеджменту* (полягає в управлінні всіма аспектами інвестиційної діяльності суб'єктів РОМ). Її основна мета — забезпечити найефективнішу реалізацію інвестиційної стратегії;
- підсистему *екологічного менеджменту* (орієнтована на формування й розвиток екологічного виробництва (надання освітньої послуги з боку навчальних закладів РОС) й екологічної культури життєдіяльності людини).

Зв'язки між елементами та підсистемами формують інформаційні та фінансові потоки, нормативно-методичний документообіг тощо, які відображають процеси, що протікають в регіональних освітніх системах і відповідно, потребують менеджменту.

РОМ має компонентну структуру. Його компонентами виступають цільова, змістовна, організаційна, технологічна, оціночно-результативна. Суть цільової компоненти полягає в постановці мети й завдань здійснення РОМ, що дає уявлення про загальну векторну спрямованість розвитку освіти в регіоні, тобто орієнтує на її ефективне функціонування й розвиток. Змістовна компонента вказує на специфіку РОМ, виокремлює його об'єкти, освітні процеси або явища, особливості здійснення його в регіоні, визначає проблеми, в яких віддзеркалюються освітні потреби населення регіону, передбачає оцінку можливих інвестицій і отримання даних про ефективність їх вкладення. Структурно-організаційна компонента пов'язана з методами здійснення РОМ відповідно до структурної будови РОС. В арсеналі методів дослідження РОМу використовуються: індивідуальна експертна оцінка, рейтинг, метод самооцінки, метод попарних порівнянь тощо. Кожний метод має власну сферу застосування, свої переваги та обмеження. Процесуально-технологічна компонента пов'язана з інструментарієм та характером забезпечення норм та освітніх стандартів РОС. Вона передбачає поетапну послідовність досягнення мети, технологію навчання на кожному етапі і кінцевих результатів, засоби встановлення зворотного зв'язку. Оціночно-результативна компонента пов'язана з використанням критеріального оцінювання (перш за все ефективності) РОМ. Наявність критеріального апарату дозволить не лише оцінити можливість досягнення запланованих цілей та результатів, а й прогнозувати подальший розвиток освітньої системи регіону. Критерії розкриваються через систему показників.

До компонентів “зовнішнього середовища” системи РОМу належать: інфраструктура регіону; соціально - демографічний стан; фінансовий стан; конкретні зв'язки закладу (установи) освіти з іншими об'єктами; культурологічний чинник.

Дослідженням встановлено, що розвиток регіональної економіки обумовлює становлення нових галузей економічної наукової думки. Це стосується й регіонального освітнього менеджменту, теорія якого формувалася на перетині багатьох методологічних напрямів теоретичного мислення. Поєднання, синтез понятійних, теоретико-методологічних, прикладних положень таких наук як соціальна філософія, економіка, демографія, соціологія, право, екістика, соціальна географія та регіональна економіка забезпечив формування власних основ РОМ. Він функціонує відповідно з законами розвитку ринкової системи господарювання, його механізми повинні забезпечувати гнучке регулювання освітніх процесів в регіоні, а, отже, мати власну методологічну базу. Сучасний інноваційний РОМ потребує високого професіоналізму та різнобічних знань дотичних до нього соціально-адекватного менеджменту, педагогічної та дидактичної інноватики, інвестиційного менеджменту, методичного менеджменту тощо. Він повинен «працювати» як над забезпеченням функціональної наукової, загальнокультурної та практичної підготовки фахівців, які будуть задіяні в усіх галузях економіки та культури, так і брати активну участь у вирішенні невідкладних економічних, науково-технічних та соціальних проблем регіону.

Висновки. Таким чином, сучасні дослідження РОМ у сфері регіональної економіки пов'язані з необхідністю розв'язання кола теоретичних проблем стосовно управління регіональними освітніми системами, що в свою чергу потребує удосконалення і збагачення понятійно-термінологічного апарату РОМ, розробки нових підходів до його вивчення і практичного застосування з метою максимального задоволення потреб населення в наданні освітніх послуг. Застосування методології системного підходу до вироблення ефективних рішень по управлінню РОС не тільки пом'якшить й оздоровить ситуацію працевзабезпечення в регіоні, але й дасть змогу враховувати інтереси різних інституційних суб'єктів освітнього менеджменту: державних органів влади, органів регіонального (обласного) територіального управління, органів місцевого самоврядування, представницьких органів роботодавців, бізнес-структур, громадськості у формуванні стратегії освітньої політики. Критерієм ефективності менеджменту РОС має стати ступінь узгодження попиту та пропозиції на регіональному ринку праці. В цих аспектах вбачається його особливе місце у структурі регіонального менеджменту й регіональної економіки.

Перспективи подальших розробок. Враховуючи сучасні освітні тенденції в Україні й загальну геосоціальну ситуацію, стан опрацювання проблем формування системи РОМ в теорії та на практиці, вважаємо актуальним і доцільним дослідження його організації в існуючому регіональному освітньому просторі країни.

Список використаних джерел:

1. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження./ С.В. Мочерний. - Л.: Світ, 2001. - 416с.
2. Колісниченко Н.М. Взаємозв'язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою : дис.канд. наук з держ. упр. : 25.00.02/ Н.М. Колісниченко. - К., 2003. - 201 с.
3. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації (Зб. наук. пр.). Вип. № 2(52)/ НАНУ. ІРД. Редкол.: М.І.Долішній і ін. — Львів, 2005. — 629 с.
4. Уткин Э. А. Риск-менеджмент /Э. А. Уткин - М.: Ассоциация авторов и издателей "Тандем", Изд-во ЭКМОС, 1998. - 382 с.
5. Бебик В.М. Менеджмент освіти глобального суспільства / В.М.Бебик Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. — К.: МАУП, 2005.-658с.
6. Даниленко Л.І. Менеджмент інновацій в освіті / Л.І. Даниленко. - К.: Шк. світ, 2007. - 120 с.
7. Коломінський Н.Л. Науково-психологічні засади менеджменту в освіті / Н.Л.Коломінський. // Освіта і управління. — 1997. — № 5. -135 с.
8. Крижко В. В. Менеджмент в освіті./ В.В. Крижко, Є.М. Павлютенков – Д.: ІЗМН „Твін-Сервіс”, 1998. – 192 с.
9. Симонов В. П. Педагогический менеджмент. 50 НОУ-ХАУ в области управления образовательным процессом: / В. П. Симонов. 2-е изд., испр. и доп. - М. : Рос. пед. агентство, 1999. - 264с.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 336.2

Карлін М.І., д.е.н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РОЗШИРЕННЯ ФІСКАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У статті обґрунтовуються необхідність зміни підходу до фіскальної політики в Україні, яка повинна бути направлена на розширення прав не тільки територіальних громад, а й регіонів нашої країни щодо формування та використання коштів своїх бюджетів.

Для удосконалення фіскальних відносин у нашій країні насамперед необхідно в основу розподілу ПДВ між центром та регіонами України покласти чисельність населення кожного регіону.

Ключові слова: фіскальна політика, глобальна фінансова турбулентність, податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, акцизний податок, Україна, Донецька область, Луганська область, Польща, Естонія, США.

Karlin M.

FISCAL EXPANSION OPPORTUNITIES REGIONS AS A FACTOR OF STABILIZATION OF UKRAINE SOCIO ECONOMIC SITUATION UNDER GLOBAL FINANCIAL TURBULENCE

The article justified the need to change the approach to fiscal policy in Ukraine, which should be aimed at empowering not only local communities but also the regions of our country's formation and use of their budgets.

To improve fiscal relations in our country must first VAT The division between the center and the regions of Ukraine put the population of each region.

Keywords: fiscal policy, global financial turbulence, value added tax, income tax, excise taxes, Ukraine, Donetsk region, Luhansk region, Poland, Estonia, USA.

Карлин М.И.

РАСШИРЕНИЕ ФИСКАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ КАК ФАКТОР СТАБИЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ

В статье обосновываются необходимость изменения подхода к фискальной политике в Украине, которая должна быть направлена на расширение прав не только территориальных общин, но и регионов нашей страны по формированию и использованию средств своих бюджетов.

Для усовершенствования фискальных отношений в нашей стране прежде всего необходимо в основу распределения НДС между центром и регионами Украины положить численность населения каждого региона.

Ключевые слова: фискальная политика, глобальная финансовая турбулентность, налог на добавленную стоимость, налог на прибыль предприятий, акцизного налога, Украина, Донецкая область, Луганская область, Польша, Эстония, США.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобальна фінансова турбулентність, яка зараз проявляється у постійних фінансових кризах, ставить на порядок денний необхідність розробки нової фіскальної політики для України, особливо - в умовах конфронтації з Росією. В цьому плані важливо розширити фіскальні права регіонів нашої країни, щоб подолати соціально-економічну кризу, викликану прихованою агресією Росії проти України. Тому важливо знайти такі шляхи удосконалення фіскальної політики в нашій країні, в тому числі й в регіональному аспекті, які дозволять не тільки подолати фінансову кризу, але й забезпечити стале економічне

зростання всіх регіонів України, зменшивши тим самим відцентрові тенденції у нашій країні.

Важливо здійснювати ці зміни скоординовано, а не частково, як це поки відбувається в Україні, що провокує відцентрові тенденції у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В Україні особливості фіскальної політики держави в тій чи іншій мірі досліджували такі відомі вчені, як: В. Андрущенко, В. Базилевич, В. Вишневський, В. Геєць, В. Дем'янишин, І. Жаліло, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, Е. Лібанова, І. Луїна, І. Лютий, Ц. Огонь, А. Соколовська, В. Федосов, І. Чугунов, А. Чухно, К. Швабій, С. Юрій та інші. Разом з тим, в умовах макроекономічної та політичної нестабільності, яка характерна для України в останні роки, необхідно шукати нові шляхи координації фіскальної політики між центром і регіонами, які б відповідали не тільки умовам виходу з економічної кризи, але й новим викликам глобалізації, передусім прагненню Росії відірвати від нашої країни східні області. Поки ж пропозиції щодо удосконалення фіскальної політики в Україні досить часто суперечать потребам населення і бізнесу.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування шляхів удосконалення фіскальної політики між центром і регіонами в Україні в сучасних умовах, які б не тільки не суперечили одне одному, а й дозволили нашій країні ефективно включитися в глобалізовану економіку в якості повноцінного гравця, а не сировинного додатку. Крім того, ці заходи повинні призупинити відцентрові тенденції в Україні, які в 2014 р. призвели ускладненню соціально-економічного розвитку нашої країни. Аналіз змін до Конституції України, внесених Президентом нашої країни П. Порошенком до розгляду Верховною Радою, свідчить про недостатнє врахування в них інтересів регіонів. Орієнтація на польський досвід у проведенні адміністративно-територіальної реформи в Україні, де наголос було зроблено на максимальне врахування інтересів громад найнижчого рівня (гмін), не враховує того факту, що в Україні існують набагато більші відмінності (гуманітарні та фінансові) між регіонами, ніж в Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метою фіскальної політики демократичної держави є фінансове забезпечення всіх прав і свобод для кожного члена суспільства, постійного зростання рівня їх життя, досягнення параметрів сталого розвитку. Засобами реалізації цього є інструменти фіскальної політики держави, зміст яких поки неоднозначно трактується в світовій та українській науці. Цієї проблеми поки не вдається уникнути і в Україні, що вимагає насамперед уточнення змісту поняття «фіскальна політика держави» та її інструментів.

В сучасній економічній літературі фіскальна політика асоціюється з державним регулюванням урядових видатків і оподаткуванням. Так, відомі американські економісти К. Макконнелл та С. Брю стверджують, що фіскальна політика – це зміни в урядових видатках і оподаткуванні, які спрямовані на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва [1, с. 665]. Р. Дорнбуш та С. Фішер дають наступне визначення фіскальної політики: «фіскальна політика – це політика уряду, яка стосується обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків» [2, с. 90]. П. Самуельсон та В. Нордгауз під фіскальною політикою розуміють процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, щоб: по-перше, зменшити коливання ділових циклів; по-друге, сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції [3, с. 389].

Відомий український вчений А. Крисоватий розглядає фіскальну політику як регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також як вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування державних витрат [4, с. 11].

Л. П. Сідельникова визначає фіскальну політику як комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових надходжень до державного бюджету, напрями здійснення державних видатків та способи залучення позикових коштів, з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави та потенційного фіскального ефекту економічно виправданого державного запозичення задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання [5, с. 13].

В цілому в економічній теорії розглядаються дві основні форми функціонування фіскальної політики: автоматична і дискреційна, а інструментами цих форм фіскальної політики є: політика витрат, політика доходів, податкова система, трансфертна політика [6, с. 14].

Погоджуючись з основними підходами до визначення фіскальної політики та її інструментів, разом з тим, хотілося внести деякі доповнення до них. На наш погляд, інструментарій фіскальної політики держави треба розглядати в широкому розумінні слова, оскільки податки є головним, але не єдиним наповнювачем бюджету. Крім цього, до складових фіскальної політики необхідно віднести і внески до позабюджетних державних цільових фондів (в Україні – це єдиний соціальний внесок (ЄСВ)). Разом з тим, в Україні доцільно запровадити і внесок на загальнодержавне обов'язкове медичне страхування, оскільки він існує у більшості країн Європи. У той же час цей внесок доцільно зробити складовою частиною ЄСВ. Щодо видатків, як складової фіскальної політики, то до них слід віднести не тільки видатки державного та місцевих бюджетів, але й видатки позабюджетних державних цільових фондів (поки в Україні їх нараховується чотири).

Виходячи з вищесказаного фіскальну політику слід розглядати як систему заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових платежів до бюджетів всіх рівнів і позабюджетних державних цільових фондів та відповідних видатків з них.

Фінансування соціальної політики в Україні повинно здійснюватися з урахуванням реальних можливостей бізнесу. В цьому плані необхідно підвищити ставку ЄСВ з доходів працівників хоча б удвічі, оскільки соціальні внески працівників в Україні, за оцінками фахівців, забезпечують лише 2,6 % сукупних фіскальних надходжень, або лише 9 % загальної суми сплачених соціальних внесків, тоді як у більшості країн Європи працівники сплачують біля 25 % загальної суми соціальних внесків. Для зменшення податкового тягаря на доходи працівників за рахунок підвищення ставки ЄСВ було б доцільним, як свідчить досвід Польщі, на таку ж суму збільшити їм зарплату. Позитивно б вплинуло на оптимізацію соціальних видатків й створення єдиного Соціального фонду на базі чотирьох позабюджетних державних цільових фондів, оскільки їх функції досить часто пересікаються, а рівень ефективності витрачання коштів з цих фондів значно нижчий, ніж з бюджету.

Сьогодні, як показують події в Криму та на Сході України, вкрай важливо виявити нові підходи до фіскальних відносин, щоб зупинити відцентрові тенденції у нашій країні. Причому важливо знайти такі перерозподільчі механізми, які були б справедливими у соціальному та фіскальному плані для всіх регіонів України. На наш погляд, одним із таких механізмів міг би стати перерозподіл податку на додану вартість (далі – ПДВ) між регіонами з урахуванням чисельності населення кожного регіону. Також важливо змінити й механізм розподілу між регіонами і центром податку на прибуток підприємств (далі - ПНП). Але при цьому, значну частину соціальних видатків, які раніше надавалися з Державного бюджету України, також важливо закріпити за регіональними бюджетами. В першу чергу це стосується видатків на ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Подібне стосується видатків й на охорону здоров'я, які максимально повинні надаватися з бюджетів територіальних громад, а не з Державного бюджету України.

Пенсійне забезпечення працівників органів місцевого самоврядування було б доцільним надавати з місцевих бюджетів, а також виплати регресних відшкодувань.

Історичний досвід свідчить, що непрямі податки (насамперед, універсальні акцизи) завжди використовувались на утримання держави (війська, органів управління державою, фіскального апарату). Виходячи з цього досвіду, було б доцільним в Україні «прив'язати» розподіл ПДВ (між регіонами і центром) до кількості населення в тому чи іншому регіоні: чим більша його чисельність, тим більший відсоток ПДВ потрібно віддати державі, оскільки за рахунок цього податку повинні утримуватися органи правопорядку, армія тощо [7, с. 119].

Подібний до розподілу ПДВ принцип в майбутньому було б доцільним застосувати й до акцизного податку, хоча тут можливі й інші варіанти, оскільки передача значної частини ПДВ до регіонів може призвести до нестачі коштів у ДБУ для підтримки недостатньо розвинутих регіонів нашої країни. Для вирішення проблеми з нестачею коштів в ДБУ від надходжень ПДВ було б доцільним розглянути питання про кратність розмірів ПДВ, який залишається в регіонах. Коефіцієнт кратності повинен визначатися Верховною Радою України пропорційно до частки населення регіону в населенні України і дорівнювати від 1 до 2.

Понадпланові надходження ПДВ доцільно ділити між регіоном і центром у співвідношенні 50% на 50%, щоб стимулювати керівництво регіонів до його збільшення, для підвищення частки експортно направлених галузей в областях.

В той же час щодо ПНП доцільно застосувати дещо інший принцип перерозподілу, щоб стимулювати регіони України до зменшення своєї дотаційності. Виходячи з пропозицій мерів найбільших міст України, на місцях треба залишити близько 50% ПНП, але при умові, що й 50% всіх належних їм дотацій, субвенцій і субсидій вони також будуть фінансувати з своїх бюджетів.

Понадпланові надходження від ПНП доцільно повністю залишити в регіонах, щоб стимулювати їх керівництво до створення нових виробництв і робочих місць в регіонах, в тому числі інноваційного спрямування.

Урядовці пропонують залишати в місцевих бюджетах 10% податку на прибуток, що є вкрай незначною сумою і навряд чи стимулюватиме місцевих керівників до боротьби за роботодавця (інвестора) та, відповідно, до створення для нього кращих умов, аніж у інших областях чи містах.

В цілому новий механізм перерозподілу ПДВ і ПНП повинен привести до того, щоб в регіонах залишалось не менше 70% податкових та інших платежів, а не 30%, як було в 2013 р. Тільки таким чином можна буде зупинити відцентрові тенденції в Україні. Поки ж, в ході реформи місцевого самоврядування передбачається закріплення за територіальними громадами частини податків, які сплачуються на їх території, у розмірі до 25% [8].

Позитивно оцінюючі ці ініціативи, важливо з'ясувати, які соціальні видатки в такому випадку будуть фінансуватися з різних видів місцевих бюджетів. В цьому плані заслугоує на увагу досвід Польщі [9, с. 35-37].

У 1999 році в Польщі було проведено адміністративну реформу, кількість воєводств було значно скорочено, а права первинної територіальної одиниці – гміни – значно розширено. Гміна самостійно фінансує видатки на утримання території, шляхів, вулиць, мостів, парків, охорону довкілля, водопостачання, каналізацію та вивезення сміття, забезпечення електроенергією, газом, первинну охорону здоров'я, дошкільні заклади та початкові школи, міський громадський транспорт, бібліотеки та культурні центри, спортивні майданчики тощо. Для цього гміна має відповідні джерела доходів.

На рівні польського повіту, до складу якого входять гміни, вже немає безпосередньої присутності держави. Повіт виконує повноваження з утримання закладів середньої, спеціальної та професійної освіти, медичних установ і лікарень, культурних установ, збереження культурних цінностей тощо.

Найвищою ланкою місцевого самоврядування в Польщі є воєводство, що його можна умовно порівняти з українською областю. Головною функцією воєводства є регіональний розвиток, а не диктування умов розподілу коштів та видатків між районами та містами.

Оскільки відцентрові тенденції у Донецькій та Луганській областях у 2014 р. зайшли занадто далеко, було б доцільним для них запровадити більші можливості у формуванні і використанні своїх бюджетів, ніж для інших регіонів нашої країни. Подібне зроблено в Іспанії для Наварри та Країни Басків, щоб зменшити сепаратистські настрої в цих регіонах [10, с. 312]. Восени 2014 р., щоб не дати сепаратистам відколоти Шотландію від Великої Британії, уряд консерваторів прийняв рішення про значне розширення повноважень даного регіону країни.

Без сумніву, запропонований нами механізм розподілу ПДВ і ПНП суттєво збільшить ресурси регіональних бюджетів, але тільки так можна зацікавити керівництво регіонів працювати ефективніше. Крім того, регіони набагато ефективніше будуть використовувати кошти на дотації, субвенції і субсидії, оскільки 50% з них буде фінансуватися з регіонального бюджету, який краще контролюється громадою. Але для цього, за досвідом Естонії, в Україні доцільно поступово запроваджувати систему «електронного уряду», яка не дозволить розкрадати бюджетні кошти. Важливо до цього процесу залучити кошти спонсорів і меценатів та провести експеримент в одній з невеликих областей України, (насамперед, на Волині), оскільки населення Естонії нараховує близько 1,3 млн. осіб. Про це можна було б отримати значні кошти від Євросоюзу

Висновки. Особливістю сучасного етапу глобалізації є прагнення Росії перетворитися в одного з головних гравців у сучасному світі, свідченням чого є її агресивна політика по відношенню до Грузії, Молдови та України, в якій наголос робиться на провокуванні регіональних суперечностей в цих країнах та відриві окремих регіонів від вказаних країн. Все це сприяє нестійкості фінансової системи світу. Тому нашій країні слід кардинально змінити фіскальну політику.

Фіскальну політику слід розглядати як систему заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових платежів (податків та зборів) до бюджетів всіх рівнів і державних цільових фондів (які не входять до бюджету) та відповідних видатків з них.

Для збільшення фінансових ресурсів регіонів нашої країни та координації соціальної та фіскальної політики в Україні сьогодні слід основні фінансові ресурси передати на рівень регіонів, а не місцевих громад, як це пропонується новим урядом.

Для удосконалення фіскальних відносин у нашій країні необхідно в основу розподілу ПДВ між центром і регіонами України покласти чисельність населення кожного регіону, оскільки це є єдиним критерієм, з яким погодяться жителі всіх регіонів нашої країни. Відповідно, ПДВ з регіонів повинно надходити до центру пропорційно частки кожного регіону в населенні України.

Розподіл податку на прибуток підприємств треба здійснювати за принципом 50% на 50%: половина повинна залишатися в регіонах, а друга половина повинна направлятися до Державного бюджету України. Але при цьому 50% належних регіону дотацій, субвенцій та субсидій повинно фінансуватися за рахунок регіонального бюджету. Це дозволить оптимізувати механізм надання і використання міжбюджетних трансфертів в регіонах.

В цілому, у регіонах повинно залишатися не менше 70 % податкових платежів, що дозволить зупинити відцентрові тенденції в Україні та оптимізувати видатки на соціальну політику, оскільки на місцях вони будуть краще контролюватися територіальними громадами.

Список використаних джерел:

1. Економікс: принципы, проблемы и политика [Текст] (13-е издание) / Кэмпбелл Р. МакКоннел, Стэнли Л. Брю. – 13 изд-е – Издательство: «ИНФРА-М», 1999. – 974 с.

2. Дорнбуш Р. Макроекономіка [Текст]: пер. с англ. / Р. Дорнбуш, С. Фишер – М.: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997. – 784 с.
3. Самуельсон П.А. Макроекономіка [Текст] / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордгауз. – К.: Основи, 1995. – 574 с.
4. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання: Монографія [Текст] / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2000. – 246 с.
5. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л. П. Сідельникова. – Херсон: Грін Д. С., 2010. – 436 с.
6. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография / под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, А.И. Крисоватого. – К.: Кондор, 2011. – 352 с.
7. Карлін М.І. Критерії та напрями удосконалення розподілу податкових доходів між регіонами України / М.І. Карлін // Регіональна економіка. – 2014. - №2. – с. 116-123.
8. День. – 2014. – 5 квітня. – с. 4
9. Карлін М.І. Фінансові системи країн Центрально-Східної Європи Навчальний посібник. /М.І. Карлін, І.О. Балак. Луцьк: Надстир'я, 2012. – 220 с.
10. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу: Навчальний посібник / М.І. Карлін. – К: Знання, 2011. – 639 с.

УДК 338.48:330.34.01:631

Крюкова І.О., д.е.н.

Одеський державний аграрний університет

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

В статті розглянуто домінуючі аспекти формування стратегії розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України. Обґрунтовано базовий комплекс напрямів реалізації стратегії на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Запропоновано стратегію центрованої диверсифікації, як найбільш прийнятну для специфіки розвитку зеленого туризму в регіоні.

Ключові слова: зелений туризм, стратегія, регіон, соціально-економічний розвиток, сільські території.

Kryukova I.

STRATEGIC IMPERATIVES FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN TOURISM IN THE SOUTHERN REGION OF UKRAINE

The dominant aspects of formation of strategy of development of green tourism in the southern region of Ukraine are considered in the article. The basic complex of implementation strategies at the national, regional and local level is grounded here. Diversification strategy taking into account the specifics of development of green tourism in the region have been proposed.

Key words: green tourism, the strategy, the region, socio-economic development, rural territory

Kryukova I.A.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА В ЮЖНОМ РЕГИОНЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены доминантные аспекты формирования стратегии развития зеленого туризма в Южном регионе Украины. Обоснован базисный комплекс направленной реализации стратегии на общегосударственном, региональном и локальном уровнях. Предложена стратегия центрированной диверсификации как наиболее приемлемая для специфики развития зеленого туризма в регионе.

Ключевые слова: зеленый туризм, стратегия, регион, социально-экономическое развитие, сельские территории.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна парадигма переходу вітчизняного агропромислового сектору до інноваційної моделі розвитку, яка постає стратегічним

пріоритетом розвитку національного виробництва за умов інтенсифікації євроінтеграційних процесів, вимагає розробки новітніх неортодоксальних підходів до подальшої розбудови українського села і підвищення якості життя населення сільських територій. Одним з найбільш актуальних напрямів розвитку українського села є активне становлення і розвиток зеленого туризму як альтернативного інструменту забезпечення зайнятості сільського населення, джерела формування його доходів та дієвого елементу комплексної стратегії соціально-економічного розвитку села в сучасних ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Стратегічні та тактичні засади становлення зеленого туризму у системі національного аграрного виробництва та розвитку сільських територій знайшли широке відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід відмітити: Є. Богданова, І. Гришову, А. Дубоделову, Ю. Зінько, В. Кафарського, В. Косенка, М. Кострицю, С. Мельниченко, М. Рутинського, Н. Тіхонову, К. Дронга, Я. Маєвського, Л. Сімкова, В. Яковенка та ін. Поряд з цим, ступінь та результативність реалізації проектів поширення зеленого туризму визначається комплексом культурних, історичних, економічних, соціальних, демографічних факторів, що мають високий рівень волатильності в розрізі як регіональної, так і загальнодержавної площини, та зумовлює необхідність фундаментальних розробок динамічного розвитку даного різновиду економічної діяльності з урахуванням специфіки адміністративних одиниць.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування домінантних напрямів стратегії розвитку зеленого туризму в Південному регіоні в розрізі базових ланок інституційного управління даної галуззю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зелений туризм в сучасних умовах активізації туристичного бізнесу та інтенсивного розвитку ринку туристичних послуг формує потужний потенціал соціально-економічного розвитку українського села та може виступати ефективним важелем формування дієвого механізму господарювання на різних інституційних рівнях управління. Формування такого механізму неможливе без обґрунтування фундаментальної концепції та чіткої стратегії розвитку зеленого туризму в регіонах країни, які мають пріоритетні умови для його поширення.

Стратегічна мета розвитку зеленого туризму в Україні полягає в створенні продукту, конкурентоспроможного на внутрішньому і світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини [9]. Південний регіон України, який включає Одеську, Херсонську, Миколаївську області та АР Крим, на мапі туристичних послуг «зеленого профілю» є одним з найбільш привабливих регіонів України, що об'єктивно зумовлено унікальними природно-кліматичними, рекреаційними, історико-культурними та етно-демографічними чинниками. Разом з тим, рівень розвитку сільського зеленого туризму в даному регіоні в порівнянні з іншими продовжує залишатись одним з самих низьких. За даними незалежної соціальної компанії «GFK Ukraine», у Причорноморському південному регіоні перевагу сільському зеленому туризму надають лише 15-17% туристів, тоді як в Закарпатському регіоні цей показник становить близько 25%. [8]. Основними «слабкими місцями» в системі зелених туристичних послуг Південного регіону є: низький рівень сервісу, висока вартість обслуговування, недостатній рівень розвитку інфраструктурного забезпечення, практична відсутність практики з категоризації садиб, що позначається на якості надаваних послуг, неефективний маркетинговий механізм формування позитивного ринкового іміджу туристичних об'єктів.

З метою вирішення стратегічного завдання підвищення ступеня привабливості регіонів України для туристів та здобуття конкурентних переваг зеленого туризму,

вітчизняні вчені пропонують здійснювати рейтингову інтегральну оцінку показника якості туристичних послуг, складовим компонентом якого виступає показник привабливості регіонів. За методикою розрахунків, показник привабливості регіону ґрунтується на класифікаційних критеріях пріоритетності певних областей і включає наступні категорії ідентифікації: наявність культурно-історичних пам'яток та об'єктів архітектурної спадщини, мережа соціально-транспортної інфраструктури, потужність матеріально-технічної бази об'єктів відпочинку, екологічний стан регіону. Писаревський І.М. і Петрова Н.Б. за наведеними критеріями виділяють чотири групи регіонів з точки зору їх привабливості для надання послуг зеленого туризму: 1 група найбільш привабливі регіони – АР Крим; 2 група – райони Прикарпаття та Закарпаття; 3 група – Південь України (Одеська, Херсонська та Миколаївська області); 4 група – всі інші малопривабливі для сільського зеленого туризму регіони України [6]. Головними пріоритетами Причорноморського регіону (АР Крим та Південної туристичної зони) для активного розвитку зеленого туризму постають потужний оздоровчий та рекреаційний комплекс, унікальна культурно-історична спадщина та різноманіття етнографічних груп населення; цінова конкурентоспроможність туристичного продукту, стратегічна орієнтованість на зовнішній сегмент туристів-споживачів, традиційна спеціалізація на наданні туристичних послуг і прихильність населення Росії, Білорусії, Молдови до відпочинку на Чорному та Азовському морях.

Нарощування і реалізації потенціалу зеленого туризму в межах Південного соціально-економічного регіону потребує розробки комплексної стратегії, яка системно охоплює всі домінанти і пріоритети даної зони та в довгостроковій перспективі дозволяє переорієнтувати зелений туризм на якісно новий рівень, максимально розширити і диференціювати регіональний ринок туристичних послуг.

Розробка та обґрунтування стратегії розвитку вітчизняного зеленого туризму в регіоні передбачає вибір основних пріоритетних напрямів, сфер застосування, визначення довгострокових цілей і завдань та узгодженості їх з ресурсним забезпеченням і економічними інтересами суб'єктів господарювання (зелених садиб). Комплементарність даних складових в єдиному стратегічному плані визначають характер і тип обраної стратегії, яка, в свою чергу, зумовлює найповніші аспекти економічного, соціального, культурного, освітнього розвитку населення. Важливим фактором, який здійснює безпосередній вплив на вибір типу стратегії, є сукупність чинників зовнішнього середовища, стан конкурентного навантаження, політика державної підтримки перетворень, інтенсивність і характер розвитку ринку туристичних послуг, розвиток інфраструктурних сполучень, переваги конкретного регіону у даному туристичному сегменті.

Розробка стратегії розвитку сільського зеленого туризму в Південному регіоні має системно охоплювати три основних рівні: загальнодержавний, регіональний та локальний. Діапазон реалізації стратегічних заходів має бути спланований таким чином, щоб кожен рівень фокусувався на різному ступені деталізації та опрацювання планових рішень, а також враховував певну специфіку його функціонування [7].

Виконання стратегічних завдань освоєння і поглиблення сегментації ринку зелених послуг вимагає від національного АПК реалізації цілого ряду заходів стратегічного і тактичного характеру. Імперативами регіональної політики зеленого туризму мають стати: законодавче закріплення основних положень, норм і стандартів, які стосуються процесу створення туристичного продукту; приведення вітчизняних норм і стандартів до вимог європейських споживачів і міжнародного законодавства; організація ефективної системи регулювання ринку зеленого туризму; категоризація зелених садиб та формування єдиного державного реєстру об'єктів зеленого туризму; підвищення якості надаваних послуг; становлення парадигми здорового образу життя, підвищення культурно-освітнього рівня населення країни.

Метою розробки стратегії регіонального розвитку сільського зеленого туризму є створення конкурентоспроможного туристичного продукту на засадах використання потужного рекреаційного, культурно-історичного, екологічного потенціалу та підвищення рівня якості життя населення сільських територій.

Пріоритетним стратегічним напрямом активізації розвитку зеленого туризму на сучасному етапі в Україні є удосконалення діючого законодавства та законодавче закріплення норм і механізмів, які регламентують процес створення туристичних послуг. Сьогодні правові засади розвитку зеленого туризму регулюють Закони України «Про особисте селянське господарство» (2003р.), «Про туризм» (1995р.), окремі положення та терміни згадуються у Указах Президента України «Про підтримку розвитку туризму в Україні» (від 1999р.), Постановою КМУ «Про розвиток туризму в Україні до 2010р.» (2002р.), Національній програмі розвитку агропромислового виробництва і відродження села до 2010р.», Концепція державної цільової програми розвитку туризму в Україні на 2011-2015 роки» (2010р.). Поряд з цим, дія даних законодавчих актів стосовно домінуючих засад розвитку зеленого туризму залишається фрагментарною, а термін їх дії вже вичерпаний. Все це зумовлює гостру необхідність прийняття Закону України «Про сільський зелений туризм», нормативні положення якого постануть каркасом становлення даного виду підприємницької діяльності в усіх регіонах країни на всіх рівнях інституційного управління. Деталізація та регіональна специфіка розвитку зеленого туризму має деталізуватись у регіональних програмах (проектах), що мають бути розроблені в кожному соціально-економічному регіоні. В європейській практиці серед таких адресних програм діють програми фонду «Євразія», міжнародного фонду «Відродження», ініціативи Європейської федерації сільського зеленого туризму «Єврожітс», міжнародна екологічна програма TACIS.

Не менш актуальним стратегічним завданням є створення спеціалізованого координаційного органу, головними функціональними ознаками якого стане регулювання, консультаційна та організаційна допомога розвитку зеленого туризму в регіонах. На сучасному етапі функції такого органу частково виконує Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, яка має відділення у всіх регіонах України. Перспективним координаційним органом виконання поставлених стратегічних завдань та реалізації стратегії регіонального розвитку зеленого туризму в Південному адміністративному окрузі може стати регіональний туристичний кластер, що об'єднує провідні об'єкти зеленого туризму в даному регіоні. Регіональним провайдером державної політики в сфері розвитку сільського зеленого туризму – обласні відділи з питань туризму і курортів облдержадміністрації, департамент екології і природних ресурсів і управління охорони об'єктів культурної спадщини обласної державної адміністрації.

Головні пріоритети регіональної політики стосовно активізації розвитку сільського зеленого туризму на сучасному етапі мають бути зосереджені на вирішенні наступних завдань (рис. 1):

- 1) розробка та реалізація соціально-економічних моделей і державних цільових програм соціально-економічного розвитку сільських територій із виділенням площини надання туристичних послуг у сфері зеленого туризму;
- 2) створення нових робочих місць на селі, що нівелює процес еміграції робочої сили з сільських територій та розширює потенціал надання туристичних послуг;
- 3) формування дієвого механізму соціально-фінансової підтримки розвитку сільських територій;
- 4) підвищення рівня інституційної спроможності загальнодержавних і місцевих органів управління в рамках реалізації програми європейського сусідства для сільського господарства та розвитку сільських територій (ENPARD);

5) розробка методологічних засад оцінки рівня розвитку сільської місцевості в контексті структурованих програм, що відповідають практиці оцінювання послуг зеленого туризму в країнах ЄС;

6) реалізовані в рамках двосторонньої домовленості між Україною та ЄС щодо реалізації стратегічних реформ у сфері розвитку сільських територій;

7) покращення інвестиційного мікроклімату у регіоні та розбудова виробничої і соціальної інфраструктури;

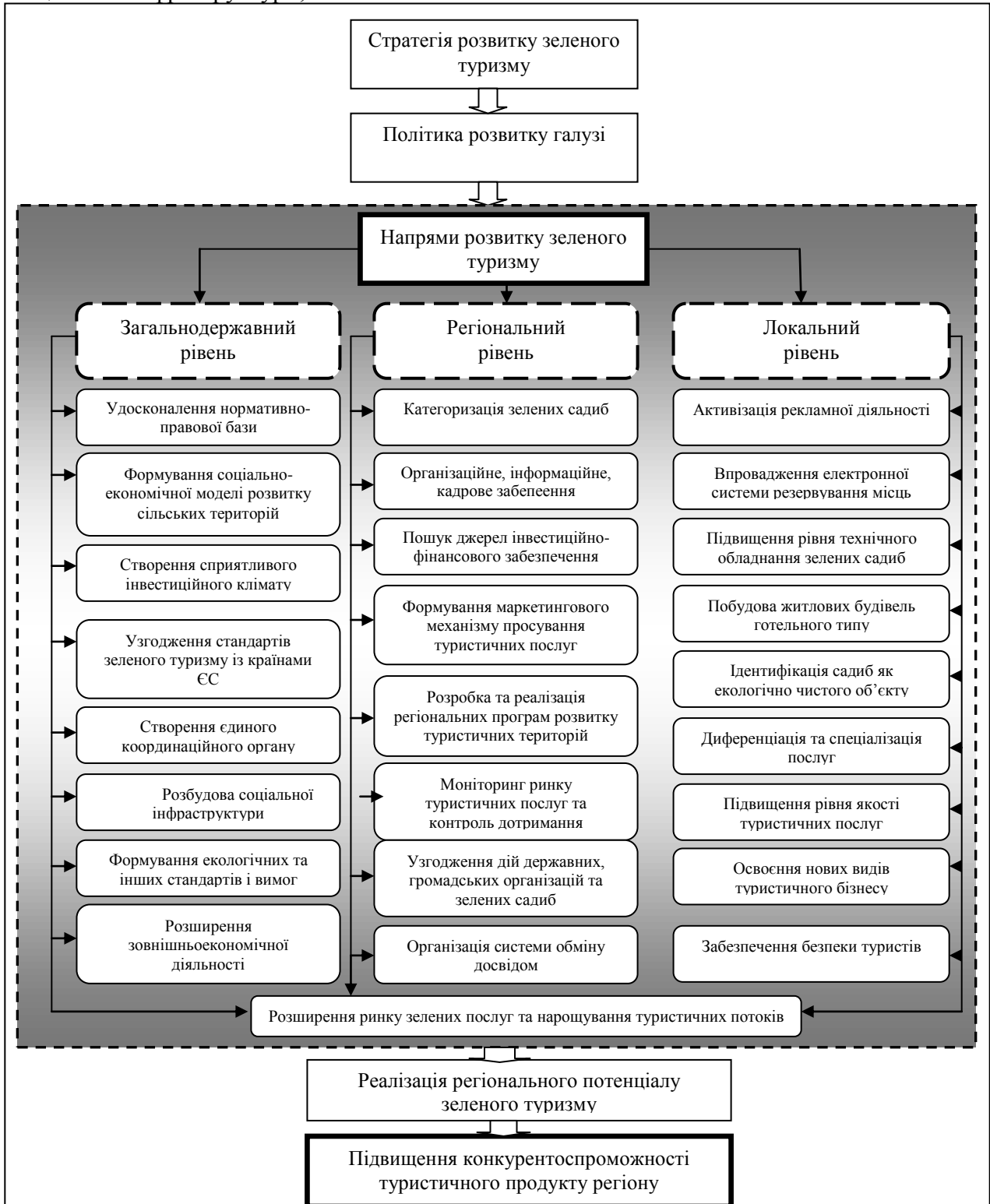

Рис. 1. Стратегічні напрями розвитку зеленого туризму у Південному регіоні України

8) адаптація національних туристичних стратегій до умов регіонального розвитку з урахуванням місцевих пріоритетів та розробка пропозицій щодо майбутніх заходів на мезорівні;

9) розширення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, із РФ, Молдовою, Білоруссю, країнами ЄС, які формують потенціальний попит на продукт зеленого туризму.

На домінуючих засадах стратегії регіонального розвитку зеленого туризму в Південному регіональному окрузі доцільним є прийняття цільової програми розвитку ринку туристичних послуг на період до 2020 року. Основними напрямками реалізації такої цільової програми мають стати: 1) сприяння реалізації стратегії регіонального розвитку та політики держави у сфері надання туристичних послуг; 2) впровадження інноваційних технологій управління галуззю зеленого туризму в межах регіону; 3) сприяння просування туристичного продукту на зовнішніх та внутрішніх ринках зеленого туризму; 4) забезпечення сприятливого середовища для сталого та динамічного розвитку галузі в регіоні; 5) забезпечення інфраструктурного облаштування об'єктів розміщення зелених садіб; 6) створення єдиного координаційного органу, який гарантує дотримання нормативно-правових, економічних, екологічних та організаційних стандартів надання зелених послуг; 7) нарощування та впорядкування туристичних потоків в межах регіону; 8) створення єдиної мережі інформаційно-туристичних центрів з повною базою даних про об'єкти зеленого туризму.

Оцінюючи сучасні методичні концепції до розробки базисних стратегій розвитку бізнесу, можна виділити такі їх генетичні групи: I - стратегії концентрованого росту (стратегія зміцнення позиції підприємства на ринку, стратегія розвитку ринку та продукту); II – сукупність стратегій інтегрованого росту (стратегія вертикальної інтеграції бізнесу у двох центричних напрямках); III – стратегії диверсифікованого росту (стратегія центрованої диверсифікації, стратегія конгломеративної диверсифікації); IV – стратегії скорочення (стратегія ліквідації, максимізації доходів, скорочення витрат). При оцінці стратегічних аспектів розвитку зеленого туризму у сільській місцевості методологічних каркасом майбутнього його розвитку вчені [1-5] вважають стратегію росту, виживання, стабілізації, які формують інструментарій довгострокового управління галуззю.

Враховуючи специфіку розвитку зеленого туризму Південного економічного регіону, найбільш прийнятною, на наш погляд, постає стратегія центрованої диверсифікації, яка ґрунтується на концентрації зусиль зелених садіб у спектрі використання наявних можливостей і пошуку додаткових на основі вже функціонуючих туристичних ресурсів. Дана стратегія орієнтована на підтримання рівня зростання попиту в регіоні за рахунок нарощування туристичних потоків і розширення комплексу надаваних послуг. Розробка стратегії та реалізація допоміжних проєктів і цільових програм розвитку зеленого туризму сприятиме вирішенню найважливіших соціально-економічних проблем та сформує фундаментальні засади становлення даної галузі як провідного виду економічної діяльності регіону.

Висновки. Проведені дослідження показали, що формування цілісної стратегії подальшого розвитку зеленого туризму у Південному регіоні на сучасному етапі виявляється досить складним процесом. Значні труднощі, пов'язані із розробкою та реалізацією комплексних програм розвитку, як структурних елементів стратегії, інтегруються у площині найгостріших проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, що потребують негайного вирішення як на загальнодержавному, так і на регіональному і локальному рівнях. Пріоритетним напрямом у розв'язанні поставлених стратегічних завдань має стати прийняття Закону України «Про сільський зелений туризм» та категоризація зелених садіб, як первинної ланки зеленого туристичного бізнесу. Перспективи подальших наукових досліджень

концентруватимуться у розробці ефективних механізмів фінансово-кредитного, організаційного і маркетингового забезпечення розвитку галузі як домінуючих засад зростання обсягів попиту на послуги зелених садіб регіону.

Список використаних джерел:

1. Богданов Е.И. Планирование на предприятии туризма / Е.И. Богданов, О.Н. Кострюкова, В.П. Орловская, П.М. Фенин. – СПб, 2003. – 288 с.
2. Браймер Роберт А. Основы управления в индустрии гостеприимства / Роберт А. Браймер. – М., 1995. – 382 с.
3. Гришова І.Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств / І.Ю. Гришова, О.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. - № 2(7). – С. 47-52.
4. Куинн Дж. Б. Стратегия перемен / Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. - СПб.: Питер, 2001, - 688 с.
5. Минцберг Г. Пять "П" стратегии / Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс - СПб.: Питер, 2001, - 653 с.
6. Писаревский И.М. Предпосылки анализа уровня развития туристической сферы регионов Украины / И.М. Писаревский, Н.Б. Петрова. – [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008dec/4_pisarev.php
7. Сімков Л.С. Теоретичні аспекти стратегії розвитку сільського зеленого туризму в регіоні / Л.С. Сімков, І.І. Проданов // Науковий вісник ЛНТУ. – 2012. – Вип. 22.12. – С. 74-78.
8. Стратегія розвитку туризму і курортів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1088-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2008-%D1%80>
9. Яковенко В.Д. Перспективні напрями розвитку зеленого туризму в Україні / В.Д. Яковенко, Ю.В. Арбузова // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. – 2013. – Вип. 3(4). – С. 121-125.

УДК 332.021:[330.341.4+330.837]

Пушак Я.Я., д.е.н., професор

Львівський національний інститут внутрішніх справ МВС України

Максимчук М.В., к.е.н.

Інститут регіональних досліджень НАН України

**СТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ:
АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ КОРИГУВАННЯ**

Проведено економіко-статистичну оцінку структурних процесів економіки та промисловості Чернівецької області за період з 2006 по 2013 рік. Виявлено основні тенденції структурних змін та на цій основі проведено прогностичну оцінку тенденцій розвитку окремих видів економічної та промислової діяльності на період до 2016 року (за показником структури валової доданої вартості).

Надано практичні рекомендації щодо вибору пріоритетних видів економічної діяльності, структурної корекції, а також формування та реалізації заходів регіональної структурної політики в області, як невід'ємної складової державної регіональної політики.

Ключові слова: структурно-інституційна зміна, регіон, статистичний аналіз, стратегічний пріоритет, економічна безпека, структурна корекція, структурна трансформація, регіональна структурна політика, Чернівецька область, Україна

Пушак Я.Я., Максимчук М.В.

**СТРУКТУРНО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ
РЕГИОНА: АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ КОРРЕКТИРОВАНИЯ**

Проведено економіко-статистическу оцінку структурних процесів економіки і промисловості Чернівецької області за період з 2006 по 2013 рік. Виявлені основні тенденції структурних змін і на цій основі проведено прогностичну оцінку тенденцій розвитку окремих видів економічної діяльності на період до 2016 року (за показником структури валової доданої вартості).

Даны практические рекомендации по выбору приоритетных видов экономической деятельности, структурной коррекции, а также формирования и реализации мероприятий региональной структурной политики в области, как неотъемлемой составляющей государственной региональной политики.

Ключевые слова: структурно-институциональное изменение, регион, статистический анализ, стратегический приоритет, экономическая безопасность, структурная коррекция, структурная трансформация, региональная структурная политика, Черновицкая область, Украина

Pushak Ya., Maksymchuk M.

STRUCTURAL-INSTITUTIONAL PROCESSES IN THE REGIONAL ECONOMY: ANALYSIS AND THE WAYS OF CORRECTIONS

Economic and statistical evaluation of structural processes economy Chernivtsi region for the period from 2006 to 2013 carried out. Major trends of structural changes identified and on this basis the predictive assessment of trends in the development of certain types of economic activity for the period up to 2016 conducted.

Based on the analysis of the integral coefficients of structural changes on the main indicators of economic development field intensity of structural change and the contribution of different types of economic activity identified with the identification of the causes and consequences of such changes, which will be further changes in the economic development of the Chernivtsi region.

Practical recommendations for the selection of priority economic activities, structural correction, as well as the formation and implementation of regional structural policy as an integral part of regional policy are given.

Kew words: structure-institutional change, region, statistic analysis, strategic priority, economic security, structural correction, structural transformation, regional structural politics, Chernivtsi region, Ukraine

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Потреба у структурних змінах в економіці регіонів України зумовлена вибором європейського вектору інтеграції, нагальною потребою у побудові конкурентоспроможної економіки держави та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми інституційних змін досліджувалися у роботах вітчизняних учених С. Архієреєва, Т. Гайдай, А. Гальчинського, В. Гейця, З. Герасимчук, А. Гриценка, П. Єщенка, М. Зверякова, Б. Кваснюка, І. Малого, О. Нестеренко, Б. Пасхавера, В. Тарасевича, А. Чухна, О. Яременка. Теоретико-методологічні аспекти структурних процесів в регіонах розглядали О. Амоша, М. Войнаренко, В. Геєць, В. Голіков, А. Грінюв, М. Лепа М., О. Поважний, Л. Федулова, Чумаченко М. та ін.

Разом з тим, з наукової і практичної точок зору залишається недостатньо дослідженою проблема структурно-інституційних змін економіки регіону з огляду виявлення структурних пріоритетів розвитку з метою структурної корекції економіки областей.

Цілі статті. Метою публікації є проведення економіко-статистичної оцінки структурних змін в економіці Чернівецької області та надання практичних рекомендацій щодо вибору пріоритетних видів економічної діяльності та обрання шляхів структурної корекції економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Приступаючи до аналізу структурно-інституційних змін в економіці регіону визначимо основні терміни, які використовуються у дослідженні.

Структурні зміни – це спонтанні процеси, які на противагу структурним трансформаціям відбуваються без відповідного стратегічного й управлінського супроводу державних органів влади.

Структурні трансформації – це наслідок структурної корекції, що проводиться відповідними органами на державному і регіональному рівнях.

Під структурною корекцією ми розуміємо систему заходів організаційно-управлінського характеру, спрямованих на досягнення такої структури економічної та промислової діяльності регіону, яка з одного боку відповідає сучасним структурним нормам та стандартам (в першу чергу економічно розвинутих західних країн), а з іншого є результатом еволюційного розвитку секторно-галузевої структури економіки регіонів України, яка формувалася протягом різних періодів її історії господарювання.

Під регіональною структурною політикою слід розуміти діяльність відповідних органів державної влади на регіональному та субрегіональному рівні, яка спрямована на досягнення збалансованої та ефективної структури економіки регіонів держави. Така політика передбачає вибір стратегічної мети, напрацювання відповідного концептуально-методологічного інструментарію та розробки системи заходів задля досягнення обраних стратегічних цілей та пріоритетів. Структурна корекція є прикладною складовою, наслідком реалізації регіональної структурної політики.

Оцінка структурних змін в економіці регіону. В структурі реалізованої продукції (рис. 1-4) найбільшу вагу займає сфера послуг - 46,8%; промисловість – 25,0%; сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 10,4%, будівництво – 6,1%; операції з нерухомим майном – 4,2%, питома вага інших видів діяльності у структурі реалізованої продукції у 2013 р. складала нижче 1%.

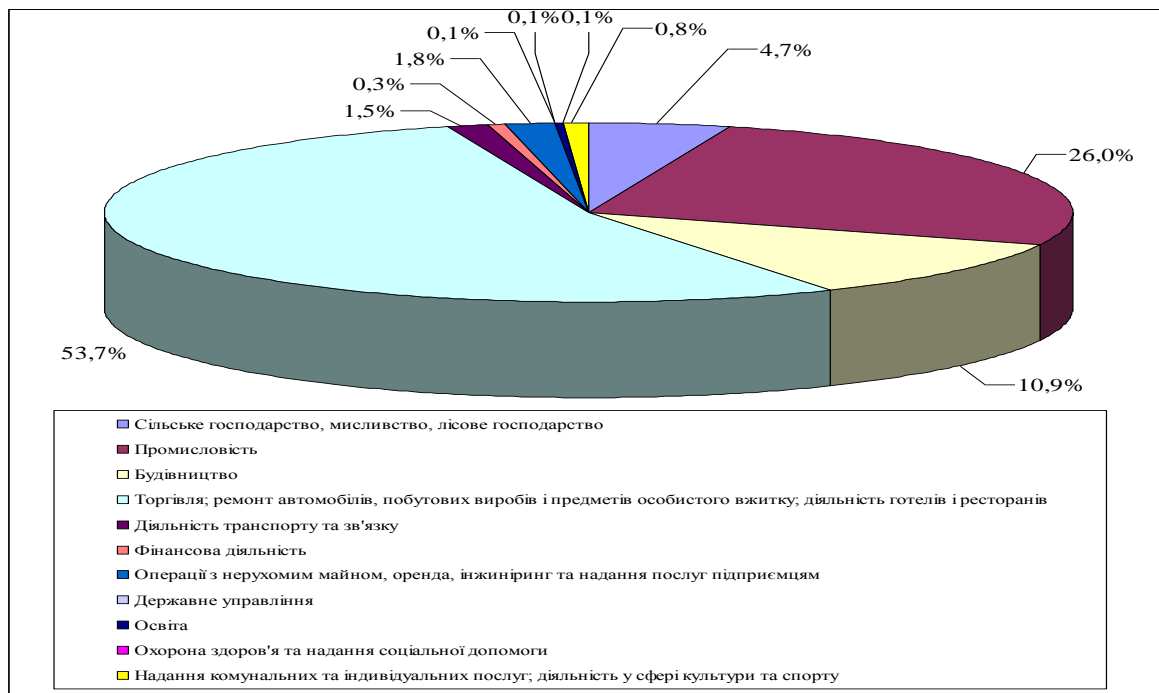

Рис. 1. Структура обсягів реалізації продукції за секторами економіки Чернівецької області за 2006 рік, %

Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

Звертає на себе увагу переважання в структурі економічної діяльності так званого первинного і вторинного секторів економіки. Позитивним є те, що в області добре розвинута сфера послуг (рис. 3). Проте, досить малу частку займає фінансова діяльність, яка забезпечує економічні трансакції і може бути добрим інструментом у проведенні структурних перетворень. Її розвиток відповідав би загальносвітовим

тенденціям структурних змін, а у перспективі забезпечував би стабільне економічне зростання економіки області.

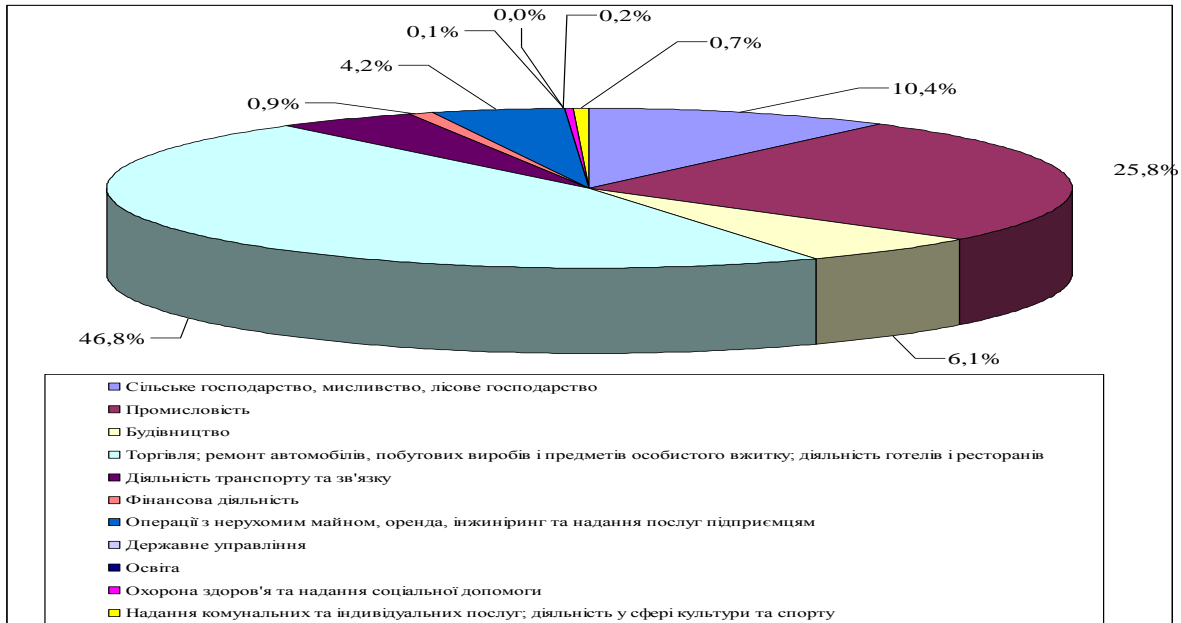

Рис. 2. Структура обсягів реалізації продукції за секторами економіки Чернівецької області за 2013 рік, %

Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

На рис. 3 можна чітко прослідкувати, що динаміка структурних зрушень за секторами економіки з 2006 по 2013 рр. зазнала непропорційних змін. Так, якщо будівництво майже не зростало, то послуги зазнали майже подвійного зростання, так само як і промисловість регіону. Натомість базовий первинний сектор економіки, який складає, в основному, сільське господарство зріс майже у п'ять разів, що може свідчити про певні деструктивні зміни в структурі економічного розвитку регіону. Низьке ж зростання будівництва свідчить про послаблення інвестиційного компоненту господарського комплексу області, що може призвести до негативних тенденцій розвитку її економіки у майбутньому, протягом найближчих 3-5 років. Адже саме в цій галузі створюється точка зростання, яка стимулює інші галузі виробництва.

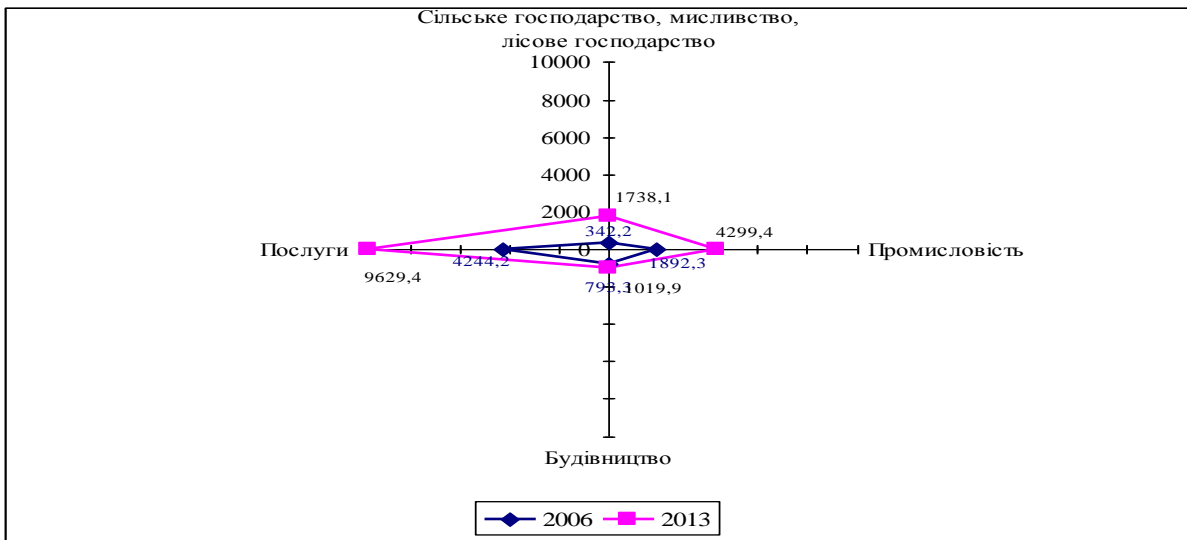

Рис. 3. Динаміка структурних змін за секторами економіки регіону
Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

Якщо згрупувати види економічної діяльності Чернівецької області за класичною схемою первинного, вторинного та третинного секторів (рис. 4), то ми побачимо, що у 2013 р. відбулося досить значне зростання первинного сектора (сільське господарство та ін.).

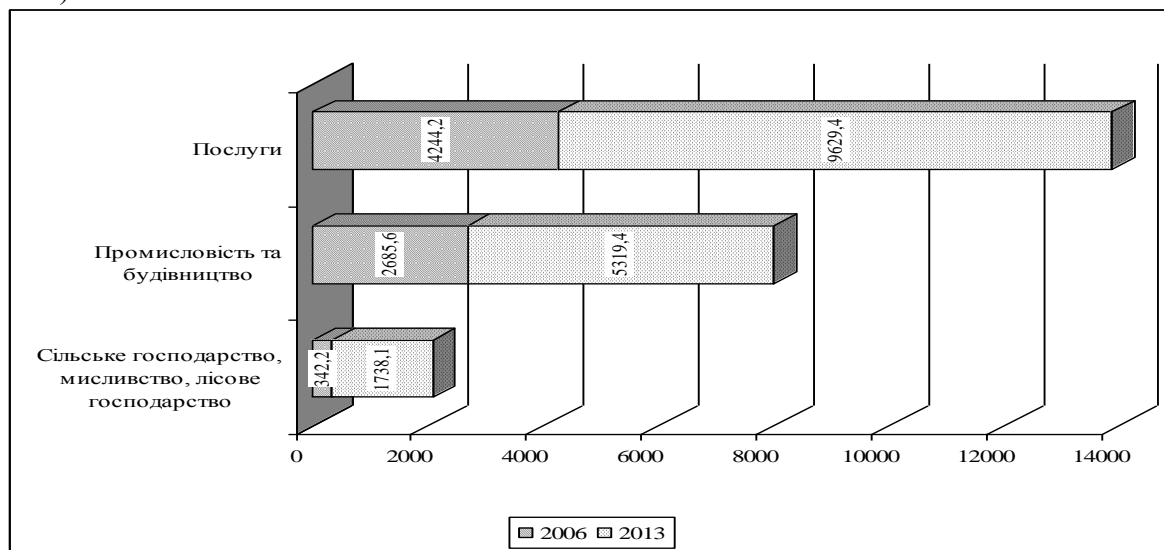

Рис. 4. Динаміка структурних змін за секторами економіки регіону

Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

Інтенсивність структурних змін оцінювалася на основі обрахунку інтегрального коефіцієнта структурних зрушень за основними показниками економічної діяльності області (табл. 1). Найбільш інтенсивно структурні зміни відбувалися в сфері капітального інвестування. Тут найвищий інтегральний коефіцієнт склав 24,3% у 2012 р., у 2007 р. – 24,1% та у 2009 р. – 20,5%. В інші роки структурні зміни в сфері інвестування за основними галузями економічної діяльності відбувалися значно повільніше, причому різниця становила біля 5 разів, що може бути, з одного боку, свідченням специфіки самого процесу інвертування (нерівномірне надходження фінансових ресурсів, зумовлене початком певних проектів), а з іншого – несприятливими тенденціями у формуванні інвестиційного середовища області. Такі тенденції свідчать про те, що інвестиційне середовище не забезпечує стабільне та пропорційне надходження інвестицій до кожного із секторів економіки, що в кінцевому результаті відбивається на інших показниках функціонування господарства, в першу чергу на обсязі реалізованої продукції та валовому випуску продукції та послуг (табл. 1). Така ситуація потребує розробки та впровадження цілісної системи заходів, в першу чергу інституційного характеру для виправлення та корегування ситуації, а саме:

- трансформація відносин власності на основі приватизації, формування великих корпоративних господарських структур;
- перетворення монопольної адміністративної системи державного управління до системи, що функціонує на правових та економічних засадах;
- перехід від планово-адміністративного регулювання зайнятості до ринкового, що базується на поєднанні принципів економічної ефективності та соціального захисту;
- перетворення системи регулювання трудових відносин на основі інституту контракту (договору) в рамках соціального партнерства;
- розвиток і інституційна підтримка малого підприємництва, як інструмента проведення реструктуризації.

За іншими показниками інтегральний коефіцієнт структурних зрушень розподілявся більш рівномірно, що може свідчити про позитивні тенденції розвитку економіки регіону. Натомість, виключення складають структурні зміни, що відбувалися по відношенню до попереднього року у 2012 р. за показником обсягу реалізованої

продукції – 15,2% (основний внесок було зроблено такими видами економічної діяльності: зростання промисловості на 6,26 в.п., сільського господарства на 4,7 в.п., падіння торгівлі на 8,27 в.п., падіння діяльності транспорту та зв'язку на 3,14 в.п.); у 2009 р. за показником валового випуску продукції та послуг – 10,5% (в першу чергу за рахунок падіння будівельної діяльності на 4,12 в.п. та падіння промисловості на 2,46 в.п.); за показником проміжного споживання у 2008 р. та 2009 р. на 10,1% та 11,3% відповідно.

Таблиця 1

Інтегральні коефіцієнти структурних зрушень за основними показниками економіки області

Роки	Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень					
	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)	Капітальні інвестиції	Кількість зайнятих працівників	Валова додана вартість	Валовий випуск продукції та послуг	Проміжне споживання
2007	6,2%	24,1%	3,7%	4,4%	4,6%	5,0%
2008	7,5%	3,9%	1,4%	5,9%	7,7%	10,1%
2009	3,7%	20,5%	2,0%	7,5%	10,5%	11,3%
2010	6,6%	5,0%	1,1%	3,1%	5,0%	7,7%
2011	2,8%	5,2%	1,5%	6,5%	6,8%	7,2%
2012	15,2%	24,3%	1,0%	3,1%	2,6%	2,1%
2013	8,5%	1,8%	2,0%	1,1%	1,1%	1,1%
2014	1,4%	4,9%	1,0%	0,9%	1,0%	1,0%
2015	1,2%	4,2%	1,0%	0,8%	0,8%	0,8%
2016	7,1%	3,7%	1,0%	0,7%	0,7%	0,7%

Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

На основі обрахованих індексів структурних зрушень визначено тенденції, що формуватимуться протягом 2014-2016 рр. за основними показниками розвитку економіки Чернівецької області. Як видно з таблиці найбільш значущі зміни очікуються в сфері інвестиційної діяльності від 3,7% до 4,9%, а також, відповідно й в обсягах реалізованої продукції від 1,2% до 7,1%. За іншими показниками очікувана кількісна оцінка змін на досліджуваній період незначна і становить від 0,7% до 1,0%. За такою прогнозою оцінкою у 2016 р. може спостерігатися падіння у промисловій та будівельній діяльності на 3,09 та 2,76 в.п. відповідно, проте торгівельна галузь а також діяльність транспорту і зв'язку зростуть на 2,52 та 2,35 в.п. відповідно. Такий очікуваний стан структурних процесів не може бути однозначно оцінений як позитивний. Адже промисловість та будівництво, як структуроутворюючі базові галузі економічної діяльності, за очікуваною оцінкою зменшуватимуть випуск продукції, що потребуватиме системи заходів регіональної структурної політики стимулюючого характеру.

Оцінка відтворювальної структури економіки регіону. Оцінка відтворювальної структури економіки Чернівецької області наведена на рис.5. ВДВ за різними видами діяльності змінювалася неоднаково. Загалом у 2013 р. вона становила 13633,5 млн.грн, що у 2,8 рази більше в порівнянні з 2006 р. Найбільшу ВДВ створюють такі види діяльності, як: сільське господарство (19,8%), послуги (17,6%), освіта (10,9%), промисловість (9,9%), діяльність транспорту та зв'язку (8,8%).

Прогноз структури ВДВ за видами економічної діяльності довів, що спостерігається тенденція до скорочення частки промисловості та будівництва, проте спостерігатиметься незначне зростання сільського господарства та освіти. Інші види економічної діяльності суттєво не змінюватимуться, що може свідчити про певні елементи стабільності розвитку економічної системи області, зокрема її третинного сектора. Така стабільність не може бути оцінена однозначно позитивно, оскільки цей сектор, як свідчить практика світового економічного розвитку розвивається найбільш динамічно.

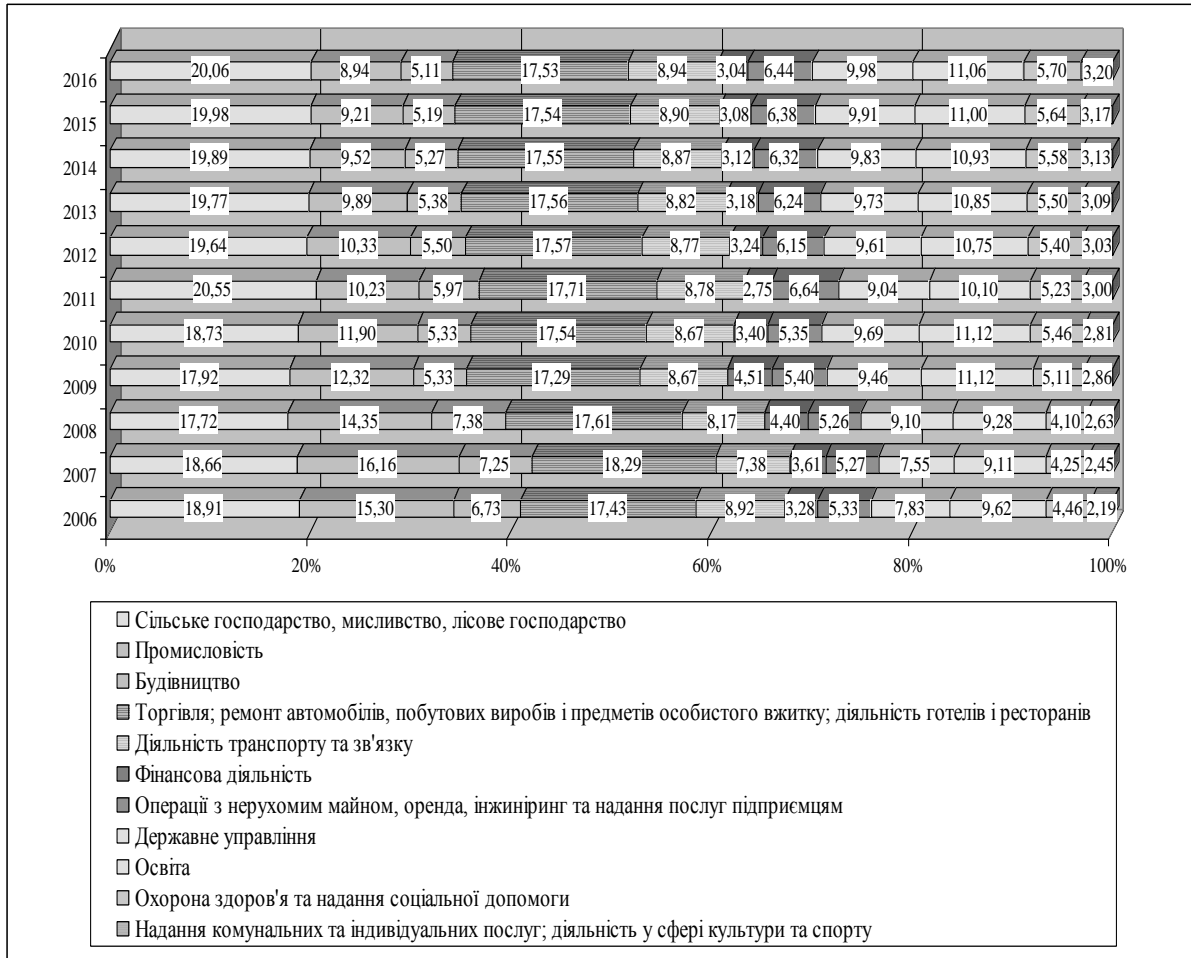

Рис. 5. Зміна та прогноз структури ВДВ (за видами економічної діяльності), %
Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

Прогнозні тенденції розвитку базових видів економічної діяльності економіки Чернівецької області, визначені на основі використання трендового моделювання представлені на рис. 6. Як видно з рисунку, всі види економічної діяльності з 2014 р. зазнаватимуть незначного зростання структури обсягів реалізованої продукції. Найбільш інтенсивно зростатимуть послуги, що є позитивною тенденцією, також відбуватиметься зростання в сфері промислової діяльності, проте у сільському господарстві ріст буде більш повільним, що може бути визнано позитивним моментом в контексті структурних змін. Найменше зростатиме будівництво, яке можна на сьогодні визнати проблемною галуззю для Чернівецької області, яка, очевидно, зазнала значних втрат протягом фінансової кризи 2008-2009 рр. і відновлюється доволі повільно. Для пришвидшення структурних змін у будівництві необхідно проводити відповідну регіональну структурну політику, зорієнтовану на розвиток інвестиційної складової економіки області.

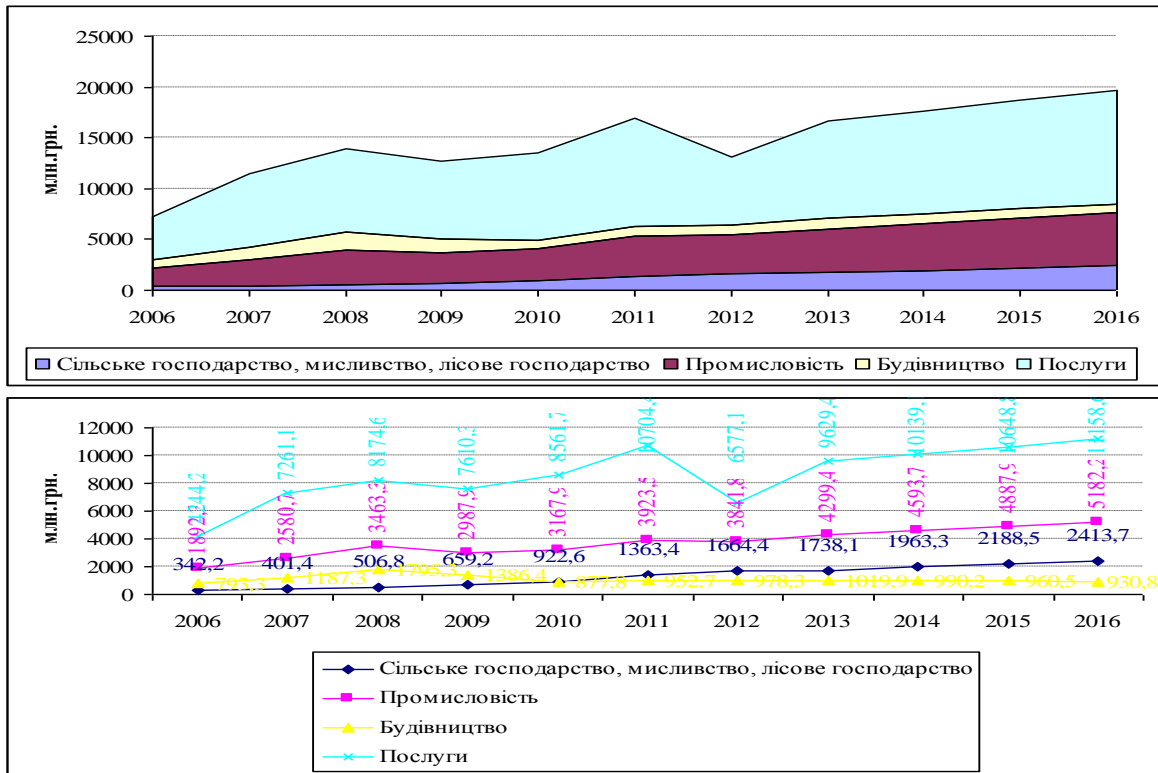

Рис. 6. Зміна та прогноз структури обсягів реалізованої продукції (за секторами економіки), млн. грн.

Джерело: розраховано за даними ГУС у Чернівецькій області

Висновки. Підсумовуючи викладений вище матеріал можна зробити висновок про те, що економіка та промисловість Чернівецької області за період з 2006 по 2013 рр. зазнала суттєвих структурних змін. Ці зміни заклали потенціал економічного розвитку на найближчі 5 років, і на подальший період. За прогностичною оцінкою цього потенціалу пришвидшеними темпами розвиватиметься сфера послуг регіону. В світлі цього постають проблеми корегування структурних процесів, зменшення негативних наслідків таких змін та спонтанності їх протікання.

Для запобігання окреслених проблем і проведення структурної корекції економіки Чернівецької області слід надати такі рекомендації:

- посилено розвивати галузі сфери послуг, які займають домінуючу частку в структурі виготовленого продукту та реалізації товарів та послуг області, а також не потребують значних інвестиційних витрат. Крім того, ці галузі належать до т.зв. «третинного сектору економіки», який розвивається пришвидшеними темпами в країнах, структура економіки яких може слугувати для України та її регіонів певним структурним орієнтиром;

- сприяти розвитку промислової та будівельної діяльності, як галузям, які є базовими для формування реального сектору економіки. Це передбачає прийняття відповідних програмно-цілевих документів, формування відповідного інвестиційного середовища в регіоні. Проте, з огляду на специфіку структурного розвитку економіки та промисловості області, ці галузі виступають «пріоритетом другого порядку», оскільки прогнозна оцінка їх розвитку дає відчутне падіння виробництва. Очевидно, що за таких умов необхідно сприяти перерозподілу ресурсів в бік сектору сфери послуг.

Список використаних джерел:

1. Інформація про стан економічного і соціального розвитку Чернівецької області за січень-грудень 2013 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cv.ukrstat.gov.ua.
2. Статистичний щорічник чернівецької області за 2012 рік. – Чернівці: ГУС у Чернівецькій області, 2013. – 618 с.

3. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / О.І. Амоша, М.Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. - ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. - Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. - 848 с.
4. Дикань В.В. Структурна трансформація промисловості України в бік розвитку високотехнологічного виробництва / В. В. Дикань // Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ". Сер. Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. - 2013. - №50. - С.33-41.
5. Ісаченко Д.А. Деякі теоретичні аспекти зміни відтворювальної структури господарства регіону / Д. А. Ісаченко // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. - 2009, №6, Т.1. - С.244-251.

УДК 332.12

Салівончик О.М., к.е.н.

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ДЕРЖАВИ

У статті визначено роль соціальної сфери в процесі стійкого розвитку та її сутнісні характеристики. Перспективи розвитку держави визначаються через успішне функціонування соціальної сфери як масштабного сектора економіки.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціально-економічний розвиток, соціальна сфера, регіон, держава.

Salivonchik H., Oksenjuk K.

SOCIAL DEVELOPMENT OF OF THE REGIONS STATE

In the article the role of social services in the process of sustainable development and its essential characteristics. Prospects for the development of the state are determined through the successful operation of a large-scale social sector.

Keywords: social development, socioeconomic development, the social sphere, region, state.

Салівончик Е.Н, Оксенюк К.И.

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ ГОСУДАРСТВА

В статье определена роль социальной сферы в процессе устойчивого развития и ее существенные характеристики. Перспективы развития государства определяются через успешное функционирование социальной сферы как масштабного сектора экономики.

Ключевые слова: социальное развитие, социально-экономическое развитие, социальная сфера, регион, государство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

У сучасних умовах однією із ключових проблем є наявність серйозних диспропорцій соціально - економічного розвитку регіонів. Виникає завдання розробки стратегій регіональної конкурентоспроможності, спрямованих на комплексне рішення завдань регіонального розвитку, підвищення рівня національної. Належне регулювання процесів соціального розвитку держави неможливе без урахування регіональних аспектів та територіальних особливостей реалізації державної політики в різних сферах життєдіяльності, адже таке врахування дозволяє визначити сильні та слабкі сторони функціонування регіональних економічних систем, сприятливі й загрозливі тенденції в цій сфері. Кожна область може робити вагомий внесок в економіку країни за рахунок сукупного продукту і національного доходу, що виробляється на її території та забезпечувати необхідний рівень життя населення в цьому регіоні. Області України відрізняються за рівнем виробництва і національного доходу на душу населення. Між регіонами завжди були і будуть певні відмінності у рівнях соціального розвитку

внаслідок дії об'єктивних чинників (відмінності у природних умовах і ресурсах, чисельності населення, трудових ресурсах, розселенні, історичному розвитку економіки регіонів). Зближення рівнів соціального розвитку регіонів можливе лише за умови поглиблення ефективної спеціалізації за раціонального використання місцевих умов і ресурсів. Тому треба враховувати специфіку кожного регіону на основі поглибленого соціального аналізу його можливостей.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми соціального розвитку України та її регіонів досліджуються науковими установами держави та провідними вченими: М.Долішній, П.Беленький, З.Герасимчук, А.Гриценко, Б.Данилишин, С.Злупко, В.Куцепко, Л.Ковальська, В.Пила, С.Писаренко, Д.Стеченко, О.Чмир, І.Школа, М.Щурик та інші. Серед іноземних представників доцільно виділити наукові праці Дж.Еліасопа, Х.Зінгера, Т.Кампболла, В.Красовського, П.Самуельсона, І.Сипяєвої, І.Тараканової, Г.Хедткампа та інших. Але велике практичне значення зменшення неоднородності соціального розвитку регіонів, потребує подальших досліджень в цій галузі.

Цілі статті. Цілями статті є дослідження проблем та особливостей соціального розвитку регіонів України що мають враховуватися для подолання неоднорідності соціального їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Соціальна сфера діяльності на регіональному рівні полягає у здійсненні просторових процесів у суспільстві, впровадженні раціональних форм організації життя людей з точки зору умов праці, побуту, відпочинку, розвитку особистості, відновлення життя, відтворення населення. Ця сфера безпосередньо пов'язана з політикою, економікою, соціологією, демографічними дослідженнями тощо. Питання стосовно розвитку соціальної сфери як виду економічної діяльності розглядаються виключно в контексті організації життя людей в межах конкретної території, територіальної організації праці.

До складу соціальної сфери регіону відносяться установи, що сприяють відтворенню населення, установи охорони здоров'я, соціального захисту населення, організація санаторно-курортного, туристично-готельного обслуговування, фізкультури і спорту. Завдання регіональних установ, що сприяють відтворенню населення — задовільнити потреби людей. Фахівці установ охорони здоров'я, наприклад, вивчають рівень захворюваності людей окремими хворобами, причини, що впливають на наявність того чи іншого класу хвороб. Наявність населення, фізичний стан людей використовують для визначення потреб у закладах охорони здоров'я, мережі медичних закладів, мережі будинків-інтернатів для пристарілих та інвалідів, санітарно-курортних та інших закладів [1, с.18].

Повноцінна система ринкового господарювання потребує серйозних перетворень в усіх сферах суспільства й економіки. Актуалізуються питання регіонального розвитку, що пов'язуються із необхідністю формування кожним регіоном держави конкурентних переваг, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та процесів соціалізації їх економіки. Перехід регіонів держави на модель соціально орієнтованого ринкового господарства вимагає формування та розвитку адекватної сучасним реаліям соціальної сфери розвитку регіонів держави. Нерівномірність розміщення об'єктів соціальної сфери по території регіонів держави, різна територіальна доступність населення регіону до соціальних об'єктів, недостатня забезпеченість населення соціальними послугами призводять до появи значних регіональних асиметрій у її рівнях та дезінтегруючих чинників у забезпеченні соціальної безпеки регіону в цілому.

Тому максимальне задоволення потреб населення у соціальних послугах вимагає застосування виважених механізмів формування та розвитку соціальної сфери регіонів держави. Рівень розвитку соціальної сфери регіонів, разом з такими показниками, як

відкритість економіки, ефективність уряду, ступінь розвитку фінансового сектору, технології, управління, кваліфікація робочої сили і рівень освіти, є одним із індикаторів для оцінки конкурентоспроможності регіонів держави [1, с.10]. Необхідність формування та розвитку сучасної соціальної сфери регіону визначається такими чинниками, як перехід регіонів держави на модель соціально орієнтованого розвитку, зміна ринкової кон'юнктури, що передбачає зміну попиту та пропозиції на різні види соціальних послуг, зростання потреб населення у соціальних послугах, ведення державної політики щодо укрупнення окремих об'єктів соціальної сфери, зміна форм власності на об'єкти соціальної сфери тощо.

Все це зумовлює необхідність комплексного дослідження соціальної сфери регіонів держави.

Слід зауважити, що кожен регіон України має певні специфічні особливості, які відрізняють його від усіх інших, тобто є унікальним за комплексом ознак. Отже, для кожного має бути розроблено свій власний напрямок формування та розвитку соціальної сфери регіону. Саме тому органами державної влади на регіональному рівні має бути створена така соціальна сфера, яка б мала на меті створення сприятливих можливостей для соціального обслуговування населення при оптимальному використанні наявних на певній території ресурсів. Слід відмітити, що формування соціальної сфери регіону відбувалося в умовах командно-адміністративної економіки. Сьогодні, коли ми прагнемо до соціально-орієнтованої економіки ринкового типу, необхідно обов'язково здійснювати розвиток соціальної сфери, особливо у тих регіонах, де існують значні диспропорції у концентрації об'єктів соціальної сфери [2, с.33].

Саме населення регіону потребує задоволення потреб у різних соціальних послугах, створюючи цим самим необхідність у кваліфікованих працівниках певних професій. Виходячи з наведеного вище, територіальна організація соціальної сфери повинна бути спрямована на поліпшення соціально-економічних умов життя населення регіону та держави в цілому. Наявність добре розвиненої соціальної сфери є свідченням високого рівня розвитку економіки регіону.

Соціальна сфера повинна стати реальним чинником довгострокового сталого соціально-економічного розвитку України. Практичне використання цього чинника можливе лише на основі створення всебічних умов для розвитку усіх видів діяльності соціальної сфери, за рахунок фінансового оздоровлення державної компоненти, її ресурсів, а також залучення приватних ресурсів, засобів підприємств, громадських фондів і організацій. Сталий розвиток соціальної сфери регіонів сприяє успішному просуванню України у напрямі створення соціальної держави.

Важливим стратегічним завданням України є прискорення розвитку соціальної сфери, роль якої в економічному житті суспільства недооцінювалась. Транспорт і зв'язок належать до матеріального виробництва, бо пов'язані з процесом виробництва, і водночас до нематеріального виробництва, бо пов'язані з обслуговуванням людей. Поділяється на такі дві галузі: соціально - побутовий комплекс та соціально - культурний. На даний момент в Україні ця галузь малорозвинута та потребує великих коштів.

Однак, слід зауважити, що в сучасних умовах необхідно раціонально поєднувати виробництво і соціальну сферу. Слід фінансувати лише той обсяг підрозділів соціальної сфери, який дійсно необхідний. При цьому потрібно правильно визначити цей обсяг у відповідності з кількістю працівників (споживачів послуг - населення) і виробництвом в регіоні.

Висновки. Соціальна сфера, безпосередньо впливаючи на спосіб життя людей, відіграє важливу роль у формуванні життєсприйняття людини [3, с.16]. При цьому у людей збільшується значущість місць з високим соціально-культурним потенціалом, з високим рівнем обслуговування, що створює умови для всебічного розвитку особи, невіддільно від змін умов життя, тобто обставин, що дозволяють підвищувати

різноманітність форм життєдіяльності і залучатися до більш творчих результатів і видів діяльності.

Список використаних джерел

- 1.Беленький П.Ю. Ринкова інфраструктура і проблеми економічного розвитку в умовах формування конкурентного середовища / Беленький П.Ю., Гомольська Н.І. //Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інвестиції і реструктуризація економіки регіону: Щорічник наук. праць. – НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів. – Вип. XI. – 2000. – С.8 – 21.
- 2.Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: навч. посіб. / Стеченко Д.М. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.
- 3.Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития / Витренко Н.М. – К.: Наук. думка, 1993. – 144 с.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 639.321

Скупський Р.М., д.е.н., професор

Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

МАРИКУЛЬТУРА ЧОРНОГО МОРЯ - КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КЛАСТЕРУ

Проведено проблемний аналіз організаційно-економічних аспектів розвитку марикультури в Україні та концептуальних засад створення рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря». Обґрунтовано основні передумови та переваги кластерної інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності в рибпромисловій галузі та вітчизняному морегосподарському комплексі. Визначено перспективні акваторіальні райони ведення марикультури, ключові завдання та пріоритетні цілі створення рибогосподарського кластеру, розроблено концепт його організаційної структури.

Ключові слова: марикультура, риба та рибопродукти, кластер, водні біоресурси, Чорне море, морське фермерство.

Skupskyi R.

MARICULTURE OF THE BLACK SEA - THE CONCEPTUAL PREMISES OF THE ORGANIZATION OF THE FISHERIES CLUSTER

Conducted problem analysis of the organizational and economic aspects of mariculture development in Ukraine and conceptual principles of the creation of the fisheries cluster «Mariculture Black sea». Justified basic prerequisites and benefits of a clustered integration of subjects of entrepreneurial activity in the fishing industry and the domestic Maritime industry. Identified promising offshore areas maintenance of mariculture, key objectives and priority objectives of the creation of the fisheries cluster, developed the concept of its organizational structure.

Keywords: aqua- mariculture, fish and fish products, cluster, water bioresources, Black sea, sea farming.

Скупский Р.Н.

МАРИКУЛЬТУРА ЧЕРНОГО МОРЯ – КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОРГАНИЗАЦИИ РЫБОХОЗЯЙСТВЕННОГО КЛАСТЕРА

Проведен проблемный анализ организационно-экономических аспектов развития марикультуры в Украине и концептуальных принципов создания рыбохозяйственного кластера «Марикультура Черного моря». Обоснованы основные предпосылки и преимущества кластерной интеграции субъектов предпринимательской деятельности в рыбопромышленной отрасли и отечественном морехозяйственном комплексе. Определены перспективные акваториальные районы ведения марикультуры, ключевые задачи и приоритетные цели создания рыбохозяйственного кластера, разработан концепт его организационной структуры.

Ключевые слова: марикультура, рыба и рибопродукти, кластер, водные биоресурси, Черное море, морское фермерство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Азово-Чорноморський басейн унікальний за своєю промислово-біологічною продуктивністю й рекреаційним значенням. В останні десятиліття акваторія басейну, особливо в узбережній зоні, піддана значному антропогенному навантаженню, у результаті чого відзначаються стійкі зміни абіотичної частини екосистеми. З огляду на це, зменшуються продукційні можливості басейну, змінюється структура біомаси, відбувається вселення нових видів гідробіонтів, зазнають зміни взаємодії співтовариств. За умов складного еколого-соціального становища одним із пріоритетних напрямків господарської діяльності, спрямованої на підвищення біологічної продуктивності басейну та розширення можливостей соціально-економічного розвитку приморських регіонів, повинен стати розвиток марикультури.

Сумарний обсяг морепродукції, що добувається виключних економічних зонах різних держав та у відкритих водах Світового океану, сягнув своєї межі, а харчові потреби населення планети швидко зростають, і тільки прісноводна аквакультура (що нині успішно розвивається) їх не в змозі задовольнити. З огляду на це, розвиток морського фермерства з вирощування продовольчих гідробіонтів в акваторіях Чорного моря у сучасних соціально-економічних та геополітичних умовах є більш ніж актуальним.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам ефективного функціонування підприємств рибного господарства присвячено теоретичні дослідження та методичні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених: О.М. Багрова, В.І. Борейко, П.П. Боржевського, І.М. Германа, М.В. Гринжевського, Ю.П. Мамонтова, В.О. Муріна, М.С. Стасишена, Н.Н. Яркіної. Розгляд нагальних проблем відтворення промислово-коштовних видів гідробіонтів з метою збереження й збільшення чисельності природних популяцій, одержання посадкового матеріалу для організації їх вирощування промисловим способом присвячено дослідження Гринжевського М., Козлова В., Мовчана В., Литвинової Т., Федорченко В. Результати досліджень з розробки ряду біотехнологій, методів та рекомендацій з культивування морських гідробіонтів висвітлені у наукових працях О.Є. Бітюньскої, В.А. Будніченко, Є.П. Губанова, В.Г. Крючкова, А.А. Солодовнікова, В.Н. Туркулової, П.В. Шекк тощо.

Цілі статті. Проблемний аналіз організаційно-економічних аспектів розвитку марикультури в Україні та концептуальних засад створення рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря» через обґрунтування основних передумов та переваг такої інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності в рибопромисловій галузі та морегосподарському комплексі, визначення ключових завдань та пріоритетних цілей рибогосподарського кластеру, розробку його організаційної структури тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним з напрямків підвищення конкурентоспроможності рибного господарства та інвестиційної привабливості національної економіки України в цілому є ефективне використання потенціалу країни як морської держави, що в недалекому минулому входила до 20-ки ведучих країн морського та океанічного промислу з видобутком риби та інших водних біоресурсів до 1,2 млн. т/рік [1, 2]. У цьому аспекті стратегічно значущими виступають механізми активізації внутрішніх можливостей розвитку приморських регіонів Азово-Чорноморського басейну, які відрізняються за своїм статусом, спеціалізацією, рівнем соціально-економічного розвитку, інвестиційною привабливістю тощо.

З огляду на регіональні та галузеві ознаки розвитку продуктивних сил, приморські адміністративні райони у більшості своїй є монофункціональними, де переважає розвиток агропродовольчої сфери. З іншої сторони, окрім агропромислового виробництва, приморські території у новітньому стратегічному контексті для України є: 1) зоною розвитку морегосподарського комплексу та рибного господарства, в

основному рибальства; 2) морським геополітичним «фасадом», через який здійснюється зовнішньоекономічна діяльність з іншими країнами; 3) транскордонними територіями, через які проходять енергетичні, торговельні, транспортні євро-азійські шляхи; 4) «регіоном розвитку» рекреації і туризму; 5) полігоном впровадження нових технологій (екологічно чисте виробництво, інноваційні технології у морегосподарському комплексі, видобуток енергоносіїв, розвиток марикультури) [3]. До того ж, для більшої частини приморських адміністративних районів України, а це сільська місцевість, характерними є ознаки соціально-економічної депресивності, причинами якої виступають: - незадовільна транспортна доступність районів, і як результат нерозвиненість транспортної інфраструктури (через їх територію рідко проходять залізниці і автотраси республіканського значення, не розвинуте морське сполучення вздовж узбережжя, тому їх економіко-географічне положення може оцінюватися як несприятливе); - несприятливі природно-кліматичні мови для розвитку сільського господарства та промисловості (посушлива кліматична зона, низька родючість ґрунтів, відсутність значних родовищ корисних копалин, недостатність джерел прісної води); - низька щільність населення, міграція робочої сили в інші регіони; - відсутність належної виробничої та соціально-побутової інфраструктури; - наявність численних екологічних проблем, які знижують рекреаційно-туристичну привабливість приморських територій; - низька інвестиційна привабливість тощо [4].

Місія процесу кластеризації економіки проявляється у наданні кожному регіону, території можливості перетворити їх у національні та глобальні лідери постійно працюючої інноваційності, в першу чергу у напрямі збереження оточуючого середовища з початковим наголосом на стан морегосподарського комплексу та рибної індустрії. Щоб визначити, дослідити, розкрити і комерціалізувати інноваційні технології, треба спромогтись вирішити існуючі виклики оточуючого середовища, спонукати його до сталого/інноваційного економічного розвитку і створення робочих місць шляхом:

- залучення провідних науковців та підприємців;
- сприяння економічному розвитку за допомогою створення і залучення інвестицій і нових видів діяльності;
- становлення у якості життєво необхідного ресурсу доступних раціональних рішень та ефективної практики.

На планеті Земля є багато країн зі значними водними ресурсами, і кожна з них має свої національні традиції споживання риби та морепродуктів, здійснення рибогосподарської діяльності. В більшості з них вже активно ведеться формування та розвиток рибпромислових кластерів. Аналіз досвіду цього процесу в різних країнах дозволяє визначити кластери як мезоекономічну структуру, характерну для постіндустріального розвитку в умовах глобалізації виробництва, зміни технологічних укладів та інформатизації, або сконцентровану за географічною ознакою систему взаємозалежних конкуруючих підприємств й організацій рибогосподарської галузі, що використовують спільну інфраструктуру для виробництва диференційованого продукту та ведення загальної стратегії за межами даного регіону, яка відрізняється від інших представників процесу інтеграції (бізнес-груп, стратегічних альянсів, ін.) [5, с. 130].

Кластеризація економіки зазначених країн означає не тільки еволюцію організаційних форм господарювання, але й структурну реформу громадських інститутів на базі суспільно-державного партнерства, співробітництва великого, середнього і малого бізнесу, регіоналізації державного регулювання. Формування кластерів не лише обумовило лібералізацію економіки, прискорення темпів економічного зростання, а стало системостворюючим процесом, в межах якого виникали передумови, організаційні і соціальні можливості для сталого розвитку регіону, погодження інтересів учасників кластеру. Розвиток кластерів в динамічних регіонах світу значною мірою сприяв подоланню наслідків глобальної кризи 2008-2010

рр., зростанню конкурентоспроможності і індустріальної кооперації [6]. Зокрема в Азії, де Китай і Японія з 2011 р. закріпили за собою 2-3-тє місця у світі за обсягами ВВП, процеси формування і діяльності кластерів аквакультури й рибоіндустрії наочно демонструють ефективність використання синергійного ефекту мережевої інтеграції і раціонального розподілу прав власності між структурами, пов'язаними з рибним промислом та аквакультурою. У структурі морегосподарського рибпромислового комплексу з кластерним устроєм реалізується весь технологічний ланцюг – від видобутку та виробництва морських водних біоресурсів, їх глибокої переробки, транспортування до реалізації на світових ринках.

Вивчення досвіду країн-лідерів рибної індустрії має стати у нагоді Україні, яка, маючи традиційно високий рівень споживання риби та морепродуктів, берегову морегосподарську інфраструктуру, ініціює процеси щодо відродження та сталого розвитку рибного господарства, як пріоритетної галузі національної економіки, що дозволить повернути собі статус та авторитет морської держави, відновити експортний рибпромисловий потенціал, забезпечити продовольчу безпеку, зокрема через створення національних центрів аква- та марикультури на кластерній основі. Доцільність створення рибогосподарського кластеру північно-західного Причорномор'я України «Марикультура Чорного моря», особливо в контексті окупації та анексії Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополь, а це 1660 км узбережжя та 62,1% загальнодержавного вилову риби та інших водних біоресурсів (станом на 2013 р.), розглядається нами з позицій обґрунтування наявних організаційно-економічних передумов у розрізі:

1. Формування продовольчої безпеки країни за продовольчим сегментом «риба та рибопродукти». Рибне господарство посідає важливе місце у забезпеченні населення України цінними продуктами харчування. Законодавство України, що регулює аграрний сектор, значну увагу приділяє питанням забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» визначила рибне господарство складовою частиною економічної продовольчої безпеки. Аналіз стану продовольчої забезпеченості країни в період 2010-2013 рр. за даною групою харчових продуктів у розрізі індикаторів - забезпечення раціону людини основними видами продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів та продовольча незалежність за окремим продуктом, дозволяє стверджувати наступне:

- враховуючи фізіологічно обґрунтовану норму споживання риби й рибопродуктів в Україні та кількість населення річний фонд споживання за даною групою харчових продуктів повинен становити 900-920 тис. т;

- забезпечення раціону людини рибою та рибопродуктами коливається в межах 67-73% від оптимального (13,4-14,6 кг на особу в рік) і є критичним у порівнянні з іншими основними групами харчових продуктів;

- незважаючи на незначне, за період 2010-2013 рр., зменшення імпорту риби та рибопродуктів (на 4,0%) у валовому виразі до 471 тис. т, по причині зростання світових цін спостерігається суттєве збільшення його у вартісному – з 568,6 до 854,3 млн. дол. США або на 50,2%;

- вітчизняний продовольчий ринок за позицією «риба та рибопродукти» залишається найбільш уразливим з відсотком імпортозалежності за даною групою товарів у 66,7-73,4 в.п., що перевищує гранично допустиме значення.

2. Нормативно-правове забезпечення марикультурного виробництва. У жовтні 2011 року була схвалена Концепція, на підставі якої Урядом прийнято Державну цільову програму розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки (постанова КМУ від 23.11.2011 № 1245), яка сприятиме створенню сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його конкурентоспроможності на

внутрішньому і зовнішньому ринку, що дасть змогу задовольнити потреби населення України у рибній продукції відповідно до науково обґрунтованих норм споживання [7].

Виконання програми здійснюватиметься в два етапи: на першому – (2012 рік) передбачається здійснити заходи щодо розвитку підприємств аквакультури, активізації міжнародної і зовнішньоекономічної діяльності, створення умов для залучення інвестицій і міжнародної технічної допомоги. На другому етапі (2013-2016 рр.) передбачається здійснити заходи щодо модернізації і будівництва суден вітчизняного флоту рибної промисловості, забезпечення діяльності оптових ринків продукції рибного господарства, розширення, реконструкції, технічного переоснащення і розвитку морських рибних портів.

Проблему розвитку аква- та марикультури передбачається розв'язати через:

- відтворення водних біоресурсів, відновлення і меліорації природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах;
- формування і утримання селекційно-племінної бази для підвищення якості об'єктів аквакультури (марикультури);
- підвищення продуктивності використання рибогосподарських водних об'єктів для вирощування водних біоресурсів в умовах аквакультури (марикультури) за рахунок: розширення сировинної та кормової бази рибного господарства; отримання державної підтримки функціонування підприємств; ремонту і модернізації існуючих потужностей; будівництва сучасних морських рибовідтворювальних комплексів; будівництва підприємств з виробництва спеціалізованих комбікормів;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та працівників, діяльність яких пов'язана з відтворенням морських водних біоресурсів;
- розвитку галузевої науки щодо розроблення новітніх марикультурних технологій, продуктів харчування, комбікормів, знарядь лову, культивацийних пристроїв та споруд;
- проведення науково-дослідної та пошукової роботи з вивчення кількісного та якісного стану морських біоресурсів.

Виконання Програми у повному обсязі дасть змогу: 1) довести загальний обсяг добування водних біоресурсів до 375 тис. тонн на рік; 2) випустити в природні водойми понад 37 млн. шт. молоді цінних видів риб; 3) збільшити обсяг товарного виробництва цінних видів риб до 80 тис. т на рік; 4) відновити 16,05 тис. га природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах; 5) побудувати та встановити у водоймах 1850 одиниць модулів штучних нерестовищ (для відтворення напівпрохідних і морських риб) тощо.

Орієнтовний обсяг фінансування Програми становить 2578,97 млн. грн., у тому числі за рахунок державного бюджету - 1671,7 млн., інших джерел - 907,27 млн. грн.

Відсутність нормативно-правового акту, який би в комплексі визначав правові, економічні, соціальні й організаційні основи рибогосподарської діяльності зумовила прийняття основного закону рибної галузі - Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 р. № 3677, в основі якого зазначено [8]:

- спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється відповідно до лімітів та прогнозів допустимого вилову, здійснених Міністерством аграрної політики, на підставі поданого науковими організаціями та установами науково-біологічного обґрунтування;
- забезпечення продовольчої безпеки країни шляхом постачання продукції рибного господарства вітчизняного виробництва на рівні науково обґрунтованих норм споживання;

- підвищення біопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) шляхом відтворення водних біоресурсів, розвитку аквакультури (марикультури).

Пріоритетність інноваційного розвитку вітчизняного рибного господарства через удосконалення використання водних об'єктів для розвитку прісноводної аквакультури та марикультури створили підґрунтя для прийняття Верховною Радою Закону України «Про аквакультуру» від 8 вересня 2012 року № 5293-VI, який набув чинності з 01.07.2013 р. [9, 10].

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про аквакультуру» державна підтримка у сфері аквакультури здійснюється за такими напрямками: стимулювання виробництва якісної та екологічно безпечної продукції аквакультури, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках; розвиток та фінансування селекційно-племінної роботи, включаючи створення і підтримання суб'єктів племінної справи у рибництві, маточних стад та генофондних колекцій об'єктів аквакультури (марикультури); підвищення біопродуктивності водних об'єктів (їх частин) шляхом штучного розведення (відтворення) водних біоресурсів; відновлення чисельності популяцій рідкісних і зникаючих видів гідробіонтів; стимулювання розвитку національного виробництва кормів для об'єктів аквакультури; організації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у сфері аквакультури, поширення та впровадження у виробництво наукових розробок; фінансування наукових досліджень у сфері аквакультури за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів інноваційних програм і проектів та інших джерел, не заборонених законом тощо.

З метою запобігання виникненню колізій Законом України «Про аквакультуру» вносяться зміни та доповнення до Водного кодексу України від 6 червня 1995 р., Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р., Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 р. з метою приведення їх норм у відповідність до нового Закону.

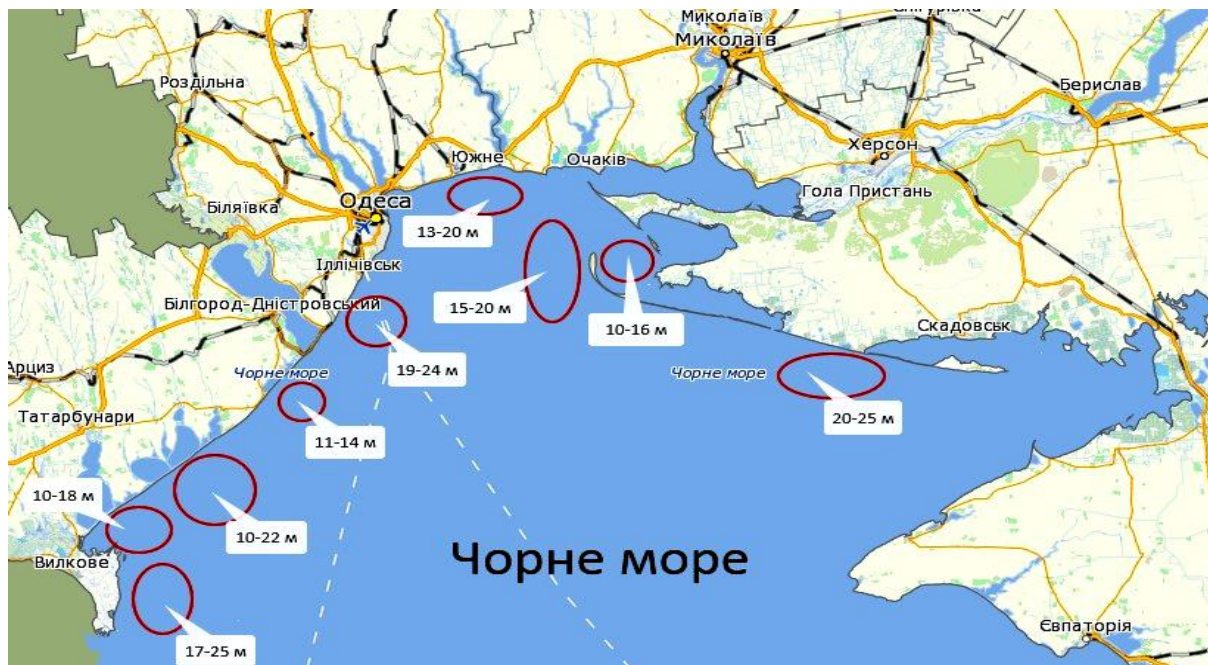

Рис. 1. Можливі варіанти просторової організації марикультурного виробництва рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря»

3. Особливості акваторії Чорного моря для здійснення марикультурного виробництва, за даними провідних фахівців, цілковито сприятливі, оскільки:

- Чорне море - солоне: солоність поверхневої - до 100 м у глибину - товщі чорноморської води становить 17‰ (проміле, грам солі в літрі), що у два рази нижче океанічної (35‰);

- висока продуктивність екосистеми Чорного моря, що є наслідком потужного річкового стоку (висока концентрація хлорофілу, планктону, інтенсивний ріст узбережних водоростей, надмірна кількість інших поживних речовин);

- відсутність припливів і відливів, через ускладненість водообміну з океаном;
- річна температура морської води коливається в межах 5 °С (зима) до 28 °С (літо);

- неспроможність морської екосистеми (морських бактерій) впоратися з таким достатком їжі, що спричиняє в теплий період року насиченість великою кількістю детриту (суспензія органічних часток) чорноморської води.

Оскільки рекомендованими для здійснення марикультурного виробництва гідробіонтів на узбережному шельфі (до 15 км) є місця, де глибина становить 20 і більше метрів, то заслуговують на увагу перспективні акваторіальні райони (рис. 1): с. Вилкове – порт Усть-Дунайськ (глибина товщі води 10-26 м), с. Приморське – с. Курортне (10-22 м), с. Грибовка (с. Санжійка) – порт Іллічівськ (13-24 м), с. Білярі – порт Южне – с. Коблеве (13-20 м) Одеської області, с. Покровка (Миколаївська обл.) – о. Тендрівська коса (затока - 10-16 м, західне узбережжя – 15-20 м), с. Залізний порт – с. Лазурне (20-25 м) Херсонської обл.

4. Видовий склад марикультури. Результати проведених досліджень галузевими та науковими центрами, зокрема Інститутом біології південних морів ім. О.О. Ковалевського (ІнБПМ), Південним науково-дослідним інститутом морського рибного господарства та океанографії НАН України (ПівденНІРО), визначають перспективними видами марикультурного культивування у Чорному морі:

- риби - камбала калкан *Psetta maeutica*, Pallas, камбала глосса *Platichthys flesus luscus*, піленгас *Mugil soiuu*, Basilewsky, лобан *Mugil cephalus*, гостроніс *Mugil saliens*, бестер (гібрид білуги и стерляді), севрюга *Acipenser stellatus*, сибірський (ленський) осетер *Acipenser gueldenstaedti*, білуга *Huso huso* L, веслонос *Polydon spatula*, радужна форель *Salmo irideus*, джерельна форель *Salmo trutta m. fario*, американський смугастий окунь *Morone saxatilis* Mitchile, лаврак (бар) *Dicentrarchus labrax*, сталеголовий лосось *Salmo trutta labrax*;

- молюски - мідія *Mytilus galloprovincialis*, плоска устриця *Ostrea edulis*, гігантська устриця *Crassostrea gigas*, брюхоногий молюск *Rapana thomassia*, анадара *Anadara (Scapharca) inaequalis*, гребінець *Pecten jacobaeus*;

- водорості багатоклітинні - грацилярія *Gracilaria verrucosa*, цистозира *Cystoseira barbata*, філофора *Phyllophora nervosa*, ульва *Ulva rigida*, ентероморфа *Enteromorpha intestinalis*, *E. Linsa* тощо.

5. Інноваційні розробки та інвестиційні проекти. В Азово-Чорноморському регіоні України дослідження в сфері марикультури одержали розвиток наприкінці 60-х початку 70-х років минулого століття. З цього періоду вітчизняними вченими розроблено ряд біотехнологій, методів і рекомендацій з культивування мікроводоростей, молюсків, морських, солонувато-водних і прохідних видів риб, зокрема [14-18]:

- методи культивування мікроводоростей у морській і прісній воді (*Chlorella*, *Monochrysis*, *Isochrysis*, *Nephrochloris*);

- технологія одержання спіруліни (*Spirulina platensis*) у вигляді сировини із заданими властивостями;

- біотехнологія культивування мідій (*Mytilus galloprovincialis* Lam.), тихоокеанської устриці (*Crassostrea gigas*), європейської устриці (*Ostrea edulis*);

- інструкція з біотехніки товарного вирощування мідій у Чорному морі;
- способи культивування живих кормів (Infusoria, Rotatoria, Cladocera, Copepoda) – у культиваторах, ставках і басейнах з морською та прісною водою;
- біотехніка штучного відтворення чорноморських кефалей – лобана (*Mugil cephalus*, *Mugil soiuu*), сингиля (*Liza aurata*), далекосхідного акліматизанта – піленгаса (*Liza haematochiela*) з описом схеми типового риборозплідника – з використанням рециркуляційних установок;
- біотехніка штучного розведення камбали-глоси (*Platichthys flesus luskus*) з використанням рециркуляційних установок і екстенсивного способу;
- інструкції й рекомендації з формування маточних стад, вирощування й одержання статевих продуктів, життєстійкої молоді штучним шляхом у американського смугастого окуня (*Morone saxatilis*) у морській, прісній воді й у водоймах з підвищеною температурою води – ТЕЦ із використанням замкнених установок, ставків і садків;
- інструкції й рекомендації з формування маточних стад, вирощування й одержання статевих продуктів (природне дозрівання) у сталевоголового лосося (*Oncorhynchus mykiss*) з використанням морської й артезіанської води. Утримування маточних стад і одержання товарної продукції у басейнах і ставках;
- методи одержання ранньої молоді камбалових - чорноморського калкана – *Psetta maotica* (Pallas) і азовського калкана – *Psetta maotica torosa* (Ratke) в установках замкненого типу;
- рекомендації з використання синтетичного препарату сурфагона для стимулювання дозрівання осетрових риб в умовах України;
- методичні вказівки по заводському розведенню осетрових риб Азово-Чорноморського басейну;
- методи керування репродуктивними циклами коштовних видів морських риб (кефалевих, камбалових, осетрових);
- біотехнологія товарного вирощування морських і прісноводних риб у полікультурі у солонцюватих водоймах півдня України;
- рекомендації з розміщення маригосподарств в Україні на Чорноморському узбережжі, затоках, лиманах і внутрішніх водоймах з підвищеним рівнем мінералізації;
- способи меліорації узбережних екосистем;
- створення морського господарства з товарного вирощування лососевих видів риб (радужна форель, сталевоголовий лосось) на узбережжі Чорного моря [19].

У 90-ті роки ХХ століття, з метою залучення іноземних інвестицій за Міжнародною екологічною програмою по Чорному морю (BSEP) були визначені пріоритетні проекти по відтворенню та вирощуванню кефалі, камбали, мідій та устриць у Одеській області, але до теперішнього часу реальної міжнародної підтримки вони не отримали.

В 2005 р. відповідно завдання Держдепартаменту рибного господарства України ПівденНІРО та його центрами були визначені пріоритетні об'єкти, напрямки й перелік заходів щодо широкомасштабного розвитку марікультури на основі аналізу й узагальнення вітчизняного й закордонного досвіду в цій галузі. Розроблено попередні економічні розрахунки по вирощуванню молоді й товарної продукції морських гідробіонтів – риб і моллюсків [20].

6. Організаційно-економічні засади створення рибогосподарського кластеру «Марікультура Чорного моря». Можливість і характер розвитку кластерних процесів у сфері виробництва рибогосподарської продукції визначаються специфічними особливостями цієї галузі, що визначає і специфіку інноваційної діяльності в системі економічних відносин агропродовольчої сфери, зокрема: 1) природний фактор. Якщо в

промисловості процес виробництва призводить до зміни виду та форми предмета праці, то створення споживчих вартостей в аграрному виробництві залежить від безпосереднього впливу кліматичних і ряду інших умов; 2) використання в якості основного засобу виробництва морської акваторії обумовлює сезонність виробництва і значну його територіальну розпорошеність; 3) отриманий продукт у рибогосподарстві не є кінцевим етапом технологічного процесу виробництва продовольчих продуктів та харчування тощо [5, с.131].

Очевидно, що повномасштабний розвиток морської аквакультури в Азово-Чорноморському регіоні України в сучасний період необхідно проводити по чотирьох напрямках:

- риби - збереження біорозмаїття й збільшення запасів промислових риб Азовського й Чорного морів за рахунок організації широкомасштабного штучного відтворення рідких і кошових видів. Організація інтенсивного товарного вирощування делікатесних видів, що користуються попитом, у моно- і полікультурі на базі природних водойм, ставкових, басейнових та садкових господарств;
- молюски - відтворення й товарне вирощування двостулкових молюсків (мідій, устриць);
- водорості - вирощування морських і прісноводних макро- і мікроводоростей з метою виробництва з них кошовної харчової, кормової, фармакологічної та косметичної продукції;
- комплексна переробка морепродуктів - глибока безвідходна переробка вирощуваних морепродуктів з метою одержання харчової, кормової й лікувально-профілактичної продукції.

Пошук найбільш оптимальної форми інтегрованої взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності в рибпромисловій галузі та морегосподарському комплексі дозволив визначитись із основними перевагами кластерів щодо інших корпоративних структур, оскільки вони: 1) полегшують процес входження до корпоративних структур для малих підприємств; 2) забезпечують ефект масштабу та синергії (кооперативної взаємодії) від об'єднання навіть малих фірм; 3) базуються на співробітництві, а тому дозволяють уникати жорсткої, руйнівної конкуренції; 4) забезпечують внутрішньо корпоративний доступ до спеціалізованих послуг та інновацій за порівняно низькими цінами; 5) дають змогу ефективно вести діалог із владними структурами; 6) дозволяють повною мірою реалізувати регіональні конкурентні переваги; 7) створюють можливість залучення висококваліфікованих працівників та обміну ринковою інформацією з партнерами; 8) перебування в кластерах стимулює дух підприємництва, полегшує налагодження зв'язків для здійснення тих чи інших проектів.; 9) надають спрощений доступ до новітніх технологій, що відзначає кластерні підприємства високою інноваційністю; 10) здійснюють розподіл ризиків у різних сферах спільної діяльності; 11) формують атмосферу спільних наукових досліджень тощо.

Основоположною метою проекту організації рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря» - є створення зони раціонального природокористування Чорноморського басейну з єдиною системою управління для подальшого забезпечення сталого/інноваційного соціально-економічного розвитку узбережних територій приморських регіонів.

Необхідність започаткування зазначених інтеграційних процесів обумовлена перш за все: 1) зниженням видового різноманіття та загальних запасів морських біоресурсів природного походження; 2) забезпеченням продовольчої безпеки країни за відповідним сегментом продукції; 3) необхідністю зниження частки сировинної орієнтації в регіональній економіці; 4) необхідністю створення нових робочих місць, у

тому числі за рахунок розвитку малого та середнього бізнесу, і як наслідок – зменшення міграції працездатного населення з геополітично значущого регіону.

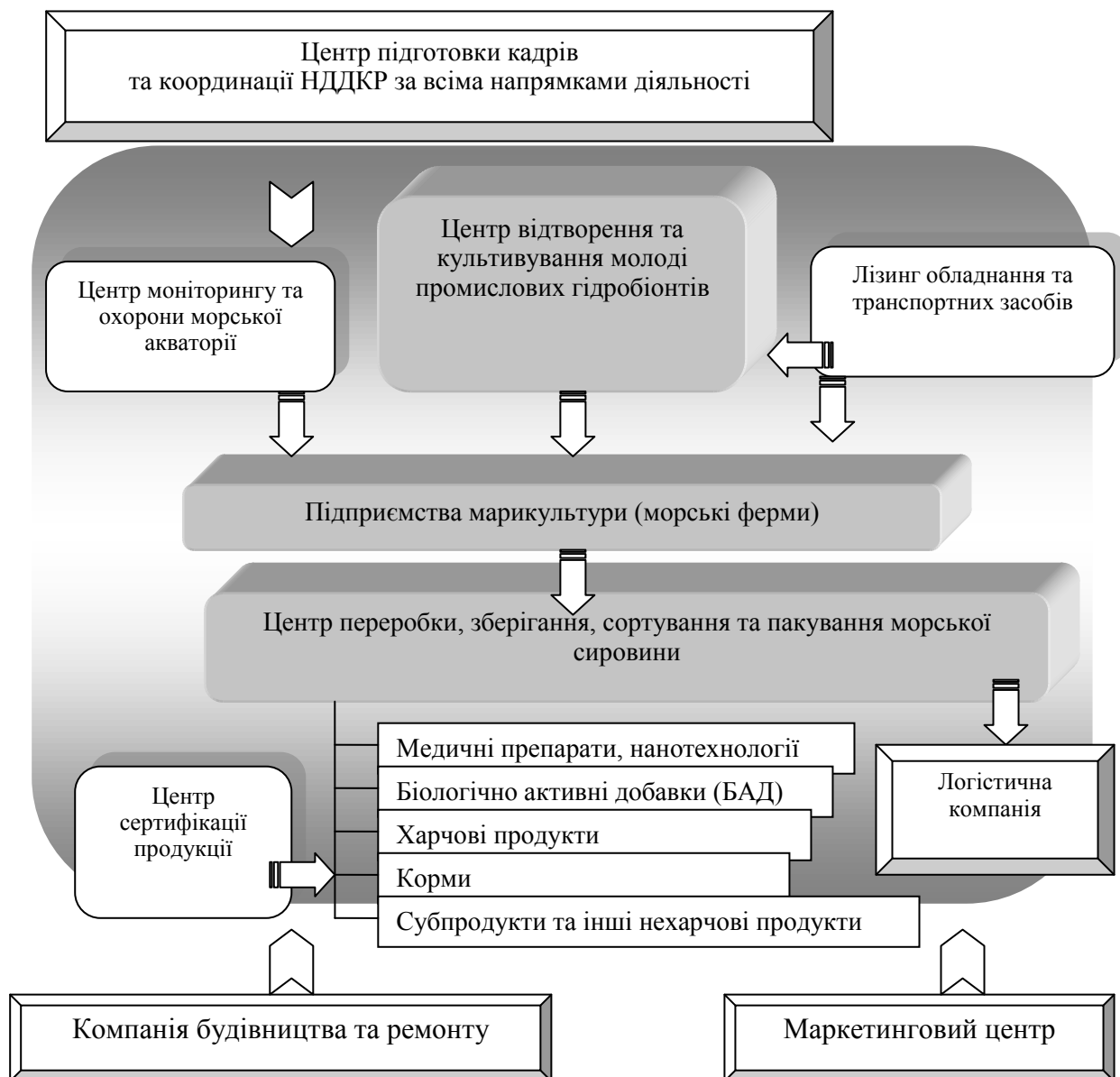

Рис. 2. Організаційна структура рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря» (авторська розробка)

Запропонована організаційна схема розвитку кластеру (рис. 2) характеризується наступними значущими ознаками:

- наявність і стійке кооперування галузей, що входять у кластер, формування на цій основі мережових організацій на базі сучасних інформаційних технологій, ланцюжків створення вартості, спільних стандартів виробництва, постачання і управління, кластерних трендів;

- конкурентоздатність кластеру з урахуванням питомих втрат і якості продукції не поступаєтья відповідним секторам економіки інших країн і регіонів, до розвитку кластеру залучається наукова і освітня база, транспортна і енергетична інфраструктура;

- можливість створення державно-громадських структур управління кластером як міжгалузевим виробничим комплексом, що є середньою ланкою економіки;

- базою кластеру є профільююча в регіоні галузь, частка якої на національному і світовому ринку перевищує середній рівень ВРП на цьому ринку.

До того ж, подана структура рибогосподарського кластеру включає три основні підсистеми: 1) комплекс базисних елементів, що включає виробничо-експериментальні рибовідтворювальні підприємства, підприємства марикультури (морські ферми), комплексну промислову переробку водних біоресурсів, зберігання, пакування і збут морепродуктів, суднобудування і ремонт, інноваційну інфраструктуру; 2) механізм взаємодії національної і регіональної влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій; 3) комплекс безперервного постачання і реалізації рибної продукції.

Основними завданнями реалізації даного проекту є:

- створення Центру відтворення та культивування молоді промислових гідробіонтів;

- організація мережі середніх та малих марикультурних підприємств (морських ферм) з культивування цінних промислових об'єктів – риби, моллюсків, водоростей з метою забезпечення сировинної бази для подальшої переробки;

- створення Центру з комплексної переробки марикультурної сировини (виробництво медичних препаратів, БАД, харчових продуктів, кормів тощо), що вироблена маригосподарствами, у відповідності до міжнародних стандартів якості;

- створення інфраструктурного середовища кластеру – берегового господарства, центру моніторингу та охорони морської акваторії, виробничої та житлової інфраструктури;

- багаторівнева підготовка кадрів та активізація науково-дослідної діяльності;

- створення робочих місць тощо.

Інноваційний розвиток рибного господарства, розбудова берегової інфраструктури марикультурного виробництва та морегосподарського комплексу, розширення географії рибного морського та океанічного промислу в сучасних умовах становлення економіки потребує удосконалення організації підготовки висококваліфікованих спеціалістів рибної галузі. Підготовку згідно з державним замовленням і договірними зобов'язаннями фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста для задоволення потреб рибпромислового флоту, прибережних підприємств рибного господарства здійснює:

- Державний вищий навчальний заклад «Білгород-Дністровський морський рибпромисловий технікум» (67700, Одеська область, м. Білгород-Дністровський, вул. Калініна, 12) - вищий навчальний заклад I рівня акредитації, який здійснює підготовку молодших спеціалістів, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів рибної галузі за спеціальностями: «Експлуатація техніки промислового рибальства і аквакультури», «Зберігання, консервування та переробка риби і морепродуктів», «Рибництво і аквакультура» та спеціалізацією «Охорона та раціональне використання біоресурсів». До основних напрямів діяльності закладу також відноситься - організація й проведення раціоналізаторської та дослідницької роботи; практична підготовка технологів, що теоретично опанували процеси переробки, заморожування, консервування риби й морепродуктів, на берегових рибообробних підприємствах в містах: Одеса, Бердянськ, Маріуполь, Ізмаїл, Вилкове, Білгород-Дністровський тощо.

Наукове забезпечення функціонування та розвитку рибогосподарської галузі в регіоні, яка включає до себе північно-західну частину Чорного моря і прилеглі до нього водойми (озера, лимани, пониззя річок) на території Одеської, Миколаївської і Херсонської областей здійснює:

• Державне підприємство «Одеський центр Південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії» (ОдЦ ПівденНІРО) (65028, м. Одеса, вул. Мечнікова, 132) – як головна науково-дослідна установа галузі, що відповідає за розробку наукових основ марикультури, раціонального рибальства і промислового прогнозування в Азовському і Чорному морях і в промислових районах Світового океану [12].

Головною метою діяльності ОдЦ ПівденНІРО є забезпечення ефективного функціонування та розвитку рибогосподарського комплексу України у сфері вивчення, раціонального використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів і морських екосистем і опрацювання рекомендацій щодо підвищення ефективності праці та управління галуззю, а також підготовки фахівців різного рівня. Головна продукція – науково-технічна та технологічна і нормативна інформація.

Основні види діяльності Центру: - вивчення водних живих ресурсів Чорного моря та Світового океану, внутрішніх водойм Північно-західного Причорномор'я, пониззя рік та їх раціональне використання (проведення комплексних рибогосподарських досліджень з метою забезпечення рибної промисловості сталою сировинною базою, розроблення методів прогнозування та здійснення контролю за станом запасів промислових об'єктів, розроблення рекомендацій із раціонального використання біоресурсів, участь у впровадженні нових типів знарядь лову і методів ведення промислу); - комплексний моніторинг морських і лиманних екосистем; - розробка наукових засад підвищення біопродуктивності рибогосподарських водойм на основі розвитку аквакультури (марикультури); - розробка заходів з акліматизації та відтворення цінних видів промислових риб та нерибних об'єктів; - розробка наукових засад з охорони рибогосподарських водойм від забруднення та оцінка впливу забруднення на гідробіотів та екосистему в цілому; - розрахунок збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок ведення господарської діяльності та порушення діючого законодавства і правил рибальства; - технологічні дослідження з переробки риб і морепродуктів для отримання харчової, кормової, технічної, лікувально-профілактичної та фармацевтичної продукції, а також впровадження нових технологічних процесів переробки морепродуктів; - створення нових наукових продуктів та їх реалізація; - зовнішньоекономічна діяльність; - міжнародне науково-технічне співробітництво;

• Український державний інститут «Укррибпроект» (04050, Київ, вул. Тургенєвська, 82а) - виконує розроблення проектно-кошторисної документації на нове будівництво, розвиток, технічне переоснащення, реконструкцію і капітальний ремонт підприємств та об'єктів рибного господарства і рибної промисловості, зокрема: - риборозведення й відтворення комплексів для отримання молоді риб; - інкубаційних та інкубаційно-вирощувальних центрів; - селекційно-генетичних центрів; - рибоводних заводів для вирощування молоді риби; - нерестово-вирощувальних господарств та водойм; - промислово-акліматизаційних баз по отриманню та вирощуванню личинок і молоді цінних промислових видів риб; - комплексів для зимівлі рибопосадкового матеріалу; - повносистемних та нагульних рибоводних (для вирощування товарної риби - коропа, форелі, рослиноїдних риб, каналного сома, кефалі, бестера, тощо) господарств ставкових, лиманних, озерних, басейнових, садкових, у відпрацьованих кар'єрах та водосховищах комплексного призначення; - баз для зберігання живої риби; - дослідно-експериментальних господарств для вирощування гідробіотів (мідій, устриць тощо); - комбінатів рибної гастрономії; - рибообробних заводів та цехів; - рибоконсервних заводів та цехів; - рибкопильних цехів; - бляшано-банкових цехів, бочко-тарних та сітков'язальних виробництв; - холодильників для зберігання риби, рибної та іншої харчової продукції, складів рибних консервів.

На сьогоднішній день за проектами інституту «Укррибпроект» збудовані об'єкти на території багатьох країн зокрема: України, Білорусії, Молдови, Російської федерації, Литви, Естонії, Казахстану, Узбекистану, Туркменістану, Іраку та Ірану, такі як: - кефалеве господарство ВО «Антарктика» на Шабалатській та Тузловській групі лиманів; - Дунайський осетровий рибоводний завод; - форелеве господарство «Норра» (Естонія); - Трипільська виробничо-експериментальна станція по відновленню стерляді; - Виробничий завод по розведенню морських риб і нерибних промислових об'єктів у АР Крим; - Виробничо-експериментальне кефале-виростне господарство «Шабот» (Ірак) тощо.

Найбільш значимим напрямком марікультури є відтворення промислово-коштовних видів гідробіонтів з метою збереження й збільшення чисельності природних популяцій, одержання посадкового матеріалу для організації їх вирощування промисловим способом [13]. З метою забезпечення відновлення чисельності морських видів риб: осетер російський, білуга, стерлядь, севрюга, радужна форель у промислових масштабах у водних об'єктах загальнодержавного значення та удосконалення методик вирощування племінного рибопосадкового матеріалу, формування, утримання маточних та ремонтних стад, а також удосконалення природоохоронної діяльності та організації наукової роботи свою діяльність в регіоні здійснюють:

- Державне підприємство «Регіональний дослідно-експериментальний комплекс» (67621, Одеська обл., Біляївський р-н, с. Палійове);
- Державне підприємство «Експериментальний кефалевий риборозплідник» (67771, Одеська обл., Білгород-Дністровський р-н, с. Біленьке, вул. Вільна, б. 68);

Рис. 3. Виробничий процес вирощування племінного рибопосадкового матеріалу ДП «Експериментальний кефалевий риборозплідник» (а) та ДП «Дністровський риборозплідник» (б)

- Державне підприємство «Дністровський риборозплідник» (67731, Одеська обл., Білгород-Дністровський р-н, с. Удобене, 43 км автошляху Одеса-Рені) – основний напрям господарювання виробництво та реалізація осетра та стерляді (рис. 3);
- Державна установа «Виробничо-експериментальний дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім. академіка С.Т. Арющика» (75003, Херсонська обл., Білозерський р-н., с. Дніпровське) (рис. 4) – здійснює відновлення чисельності видів осетрових риб: осетер російський, білуга, стерлядь, севрюга у промислових масштабах, що мають місцем нересту р. Дніпро, вирощування покатної молоді та зариблення нею північно-західної частини Чорного моря. Загальна площа заводу – 106 га, площа водного дзеркала – 68 га (30 ставів).

Рис. 4. Ставкові потужності Виробничо-експериментального дніпровського осетрового рибовідтворювального заводу ім. академіка С.Т. Арющика та молодь російського осетра

Прикладом апробованого вітчизняного досвіду ефективного розвитку рибогосподарської діяльності, розбудови берегової інфраструктури марикультурного виробництва та необхідного морегосподарського комплексу є функціонування кластеру «Продукти моря» (КПМ), який у 2011 р. створено в м. Севастополь за ініціативи міської Торгово-промислової палати та підтримки Німецького бюро міжнародного співробітництва (GIZ). Учасниками створення цього кластеру стали науковці Інституту біології південних морів Національної академії наук України, представники рибного бізнесу і морського фермерства. Діяльність кластеру здійснюється у таких напрямках:

- створення морських ферм з вирощування моллюсків і риб;
- розробка біотехнологій отримання морських водоростей, збагачених мікроелементами;
- впровадження технологій переробки морських організмів з метою отримання медичних та біопрепаратів;
- створення нових продуктів харчування, в т.ч. використання мікрowodоростей як добавок до харчових і кулінарних виробів;
- виробництво косметичних засобів і лікарських препаратів, зокрема таких, які мають протипухлинну дію;
- підготовка кваліфікованих кадрів для індустрії вирощування риби і морепродуктів, їх переробки, зберігання і реалізації.

Безумовно, намічені заходи сприятимуть розвитку рибного господарства України. Проте в цій галузі ще багато залишається невирішених питань та нагальних проблем. Необхідно на законодавчому рівні в першу чергу вирішити питання формування рибогосподарських кластерів, організації та функціонування аква- та марикультури. Саме в цих напрямках слід шукати основні резерви збільшення обсягів виробництва риби та інших цінних морських гідробіонтів.

Висновки. Досвід світової рибної індустрії має стати у нагоді Україні, яка, маючи традиційно високий рівень споживання риби та морепродуктів, берегову морегосподарську інфраструктуру, ініціює процеси щодо відродження та сталого розвитку рибного господарства, як пріоритетної галузі національної економіки, що дозволить повернути собі статус та авторитет морської держави, відновити експортний рибпромисловий потенціал, забезпечити продовольчу безпеку, зокрема через створення національних центрів аква- та марикультури на кластерній основі.

Успішна реалізація заходів проекту щодо створення рибогосподарського кластеру «Марикультура Чорного моря» у першу чергу дозволить:

- зменшити імпортозалежність внутрішнього ринку та забезпечити продовольчу безпеку країни за продуктовим сегментом «риба та рибопродукти»;

- зняти або ж зменшити промислове навантаження на екосистему Чорного моря, що є природним джерелом стратегічних запасів водних біоресурсів, які нині перебувають під загрозою виснаження, а деякі види – зникнення;
- запровадити технології комплексної глибинної безвідходної переробки морської біологічної сировини та забезпечити максимальне завантаження виробничих потужностей рибообробних та рибопереробних підприємств;
- здійснити модернізацію існуючих та створити низку нових марикультурних підприємств на основі запровадження високотехнологічного інноваційного виробництва з метою подальшого розвитку регіонального рибного господарства;
- через створення додаткових робочих місць забезпечити зайнятість населення та зменшити соціальну напругу приморських регіонів;
- створити та забезпечити функціонування єдиної системи відтворення промислово-коштовних видів гідробіонтів на основі інноваційного розвитку спеціалізованих репродуктивних підприємств (риборозплідників) з метою збереження й збільшення чисельності природних популяцій, одержання посадкового матеріалу для організації їх вирощування промисловим способом;
- розширити полікультурне виробництво морських біоресурсів, зокрема цінних видів риб, з метою підвищення ефективності біологічного потенціалу водоймищ;
- на належному рівні забезпечити моніторинг акваторій та здійснювати меліорацію узбережній екосистем;
- з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної рибопродукції на зовнішньому та внутрішньому ринках запровадити сертифікацію її якості відповідно чинних стандартів ЄС та СОТ;
- розвинути вітчизняне виробництво екологічно безпечної продовольчої продукції, медичних препаратів, біологічно-активних добавок (БАД), косметичної гіпоалергенної продукції, кормів тощо;
- забезпечити надходження прямих іноземних та вітчизняних інвестицій в економіку приморських регіонів за рахунок покращення інвестиційної привабливості та формування сприятливого інвестиційного мікро- та мезосередовища тощо.

Список використаних джерел:

1. Болтачев О.Р. Аналитический обзор современного состояния морского рыболовства и аквакультуры [Текст] / О.Р. Болтачев // Морской экологический журнал. - №4. Том 4. – 2007. – С.5-7.
2. Будниченко В.А. Рыболовство и производство аквакультуры в Украине и перспективы их развития [Текст] / В.А. Будниченко // Рибне господарство України. - №5. – 2011. – С. 56-61.
3. Михайлюк О.Л. Механізми активізації внутрішнього потенціалу розвитку приморських регіонів України / О.Л. Михайлюк // Науковий вісник. - 2014. - № 2. - С. 142-155. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nv_2014_2_14.pdf
4. Про внесення змін до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Текст] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - №51. – 2009. – С. 756.
5. Скупський Р.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового овочівництва в аграрних підприємствах: Монографія [Текст] / Р.М. Скупський. – Херсон: Гринь Д.С., 2013. – 442 с.
6. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/>
7. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>
8. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 р. № 3677 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>
9. Закон України «Про аквакультуру» від 8 вересня 2012 року № 5293-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>
10. Коваленко Т. Аквакультура: основні законодавчі аспекти / Т. Коваленко // Агробізнес – сьогодні. - №12 (259). - 2013. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2011-05-11-22-05-40/1680-2013-07-05-11-24-42.html>
11. Особенности Черного моря / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blacksea-education.ru/2-1.shtml>
12. Державні підприємства, установи, організації, що належать до сфери управління Держрибагентства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.darg.gov.ua/_odesjka_oblastj_0_67_menu_0_1.html

13. Туркулова В.Н., Солодовников А.А., Крючков В.Г., Битютская О.Е. Результаты и перспективы исследований ЮгНИРО в области марикультуры / В.Н. Туркулова и др. // Труды ЮгНИРО. – Т.46. – 2008. – С.9-18.
14. Куликова Н. И. Разработка физиологических основ искусственного воспроизводства камбаловых и кефалевых рыб Азово-Черноморского бассейна // Эколого-физиологические основы аквакультуры на Черном море. – М.: ВНИРО, 1981. – С. 6-20.
15. Патин С. А. Марикультура в СССР // Рыбное хозяйство. – 1984. – № 12. – С. 7-8.
16. Серобаба И. И., Солодовников А. А., Золотницкий А. П. Современное состояние и перспективы марикультуры в Азово-Черноморском бассейне (Украинское побережье) // Таврійський науковий вісник: Сучасні напрямки та проблеми аквакультури. – Вып. 7. – Херсон, 1998. – С. 340-349.
17. Серобаба И.И. Современное состояние и использование промысловых ресурсов Азово-Черноморского бассейна // Экологические проблемы Черного моря. – Одесса: ОЦНТЭИ, 1999. – С. 268-273.
18. Туркулова В. Н. Вклад ЮгНИРО в развитие аквакультуры в Украине // Рыбное хозяйство Украины (Специальный выпуск подготовлен по материалам III Международной научно-практической конференции: Морские технологии: проблемы и решения – 2004). – Керчь, 2004. – С. 154-164.
19. Сборник инновационных предложений Института биологии южных морей им. А.О. Ковалевского НАН Украины / Л.Я. Татаренко, Ю.В. Баландина, И.Г. Макеева. – Севастополь, 2008. – 61 с. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://paragliding.in.ua/index.php?action=dlattach;topic=4479.0;attach=5752>
20. Туркулова В. Н., Крючков В. Г., Золотницкий А. П. Приоритетные направления и мероприятия по развитию марикультуры в Азово-Черноморском бассейне. – Рукопись ЮгНИРО. – Керчь: ЮгНИРО, 2003. – 69 с.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 330.15

Кобзар О.М., к.е.н.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»

**ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ І БОСНІЇ ТА ГЕРЦЕГОВИНИ**

В статті розглянуто особливості структури економічних механізмів реалізації екологічної політики України і Боснії та Герцеговини. Виявлено найбільш ефективні та перспективні економічні інструменти Боснії та Герцеговини. На основі аналізу досвіду Боснії та Герцеговини запропоновано напрями удосконалення економічного механізму реалізації екологічної політики України.

Ключові слова: економічні механізми екологічної політики, платежі за спеціальне використання природних ресурсів, платежі за забруднення, механізми оподаткування.

Kobzar O.

**ECONOMIC MECHANISMS OF ENVIRONMENTAL POLICY: COMPARATIVE
ANALYSIS OF UKRAINE AND BOSNIA AND HERZEGOVINA**

In the article the features of the structure of the economic mechanisms of environmental policy implementation Bosnia and Herzegovina and Ukraine are considered. The most effective and promising economic instruments of Bosnia and Herzegovina are established. Directions of improvement of the economic mechanism of implementation of environmental policy of Ukraine are offered on the basis of the experience of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: economic mechanism of environmental policy, payments for special consumption of resources, fees for polluting, taxation mechanisms.

Кобзарь Е.М.

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УКРАИНЫ И БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ**

В статье рассмотрены особенности структуры экономических механизмов реализации экологической политики Боснии и Герцеговины и Украины. Определены наиболее эффективные и перспективные экономические инструменты Боснии и Герцеговины. На основе анализа опыта Боснии и Герцеговины предложены направления усовершенствования экономического механизма реализации экологической политики Украины.

Ключевые слова: экономический механизм экологической политики, платежи за специальное использование ресурсов, сборы за загрязнение, механизмы налогообложения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним з найбільш важливих та ефективних засобів реалізації державної екологічної політики України на сьогодні є економічний механізм. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1] визначено, що «вдосконалення економічних інструментів є основною передумовою реалізації екологічної політики в Україні». У контексті удосконалення економічного механізму актуальним є вивчення досвіду країн, які мають схожу з Україною проблематику впровадження економічних

механізмів – постсоціалістичну економіку, реалізацію курс ринкових реформ, інтеграція до Євросоюзу.

Аналіз досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні засади формування економічних механізмів реалізації екологічної політики досліджено у працях С.М. Бобильова, О.О.Веклич, О.Л.Кашенко, В.С. Міщенко, О.В. Рюміної, М.А.Хвесика, Є.В. Хлобистова та інших. У згаданих дослідженнях сформовано принципи економічних механізмів природокористування, запропоновано концептуальні організаційно-економічні підходи до узгодження економіко-екологічних протиріч, розроблено рекомендації щодо удосконалення вітчизняних економічних механізмів на базі досвіду розвинутих країн, зокрема, країн Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку.

Цілі статті. Запропонованого дослідження є розробка пропозицій щодо удосконалення економічних механізмів реалізації державної екологічної політики України за результатами порівняльного аналізу економічних механізмів природоохоронної діяльності України і Боснії та Герцеговини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дотепер в Боснії та Герцеговині головним соціальним імперативом є відновлення після руйнувань війни. Поряд з цим охорона навколишнього природного середовища займає другорядне місце. Уряд в першу чергу приділяє увагу найбільш значимим з соціальної точки зору проблемам природокористування, а саме: водокористуванню та поводженню з відходами. Проблемі забруднення атмосферного повітря протягом довгого часу не приділялось належної уваги, оскільки виробнича діяльність після війни суттєво зменшилася і обсяги викидів в атмосферне повітря відповідно скоротились. На сьогодні це питання актуалізується у зв'язку з розвитком промислового виробництва та збільшенням кількості транспортних засобів.

Розвиток саме економічних механізмів реалізації державної екологічної політики в Боснії та Герцеговині має об'єктивні обґрунтування: по-перше, командно-адміністративні методи управління, що залишилися країні у спадок від колишньої Югославії продемонстрували досить низький рівень ефективності; по-друге, зростання добробуту збільшило як навантаження на навколишнє середовище так і спроможність населення сплачувати внески, збори та податки.

Законодавством Боснії та Герцеговини основними принципами економічних механізмів реалізації екологічної політики визначено принципи "забруднювач платить" і "користувач платить" [2]. Відповідно до цього в країні сформовано досить широку базу економічних інструментів, зокрема: платежі за використання та забруднення води; муніципальні платежі за послуги з водопостачання та водовідведення; платежі за збір комунальних відходів; транспортні платежі; податки на використання природних ресурсів; штрафи за забруднення навколишнього природного середовища.

Можна сказати, що в цілому в країні представлені всі групи екологічних податків: 1) енергетичні (включаючи податок на двоокис вуглецю); 2) транспортні; 3) податки на забруднення (включаючи податки на відходи та податки на продукти, що забруднюють довкілля); 4) ресурсні податки – платежі за природні ресурси [3].

Дещо докладніше зупинимося на особливостях реалізації екологічної політики Боснії та Герцеговини по окремих сферах.

Найбільш розвинений економічний механізм у сфері водокористування. Він включає: платежі за послуги з водопостачання та водовідведення, що сплачуються всіма користувачами (домашні господарства, підприємства та установи); платежі за водозабір, що сплачуються підприємствами водопостачання; платежі за забруднення

води, що виплачуються всіма підприємствами і установами; платежі за видобуток матеріалів.

Ставки платежів за водопостачання та водовідведення в країні встановлюються муніципальними підприємствами з водопостачання та водовідведення та затверджуються муніципалітетом. Відповідно ставка платежів відрізняється у різних муніципалітетах. Необхідно зауважити, що плата не стягується у тих муніципалітетах, які не мають очисних споруд – на тій підставі, що плата не може стягуватись за не надані послуги.

Так, в Сараєво у 2010 році ставки платежів для домашніх господарств склали: за водопостачання – 0,7 КМ/м³; за водовідведення – 0,3 КМ/м³. Для підприємств ставки платежів були значно вищим: за водопостачання – 1,82 КМ/м³; за водовідведення – 0,78 КМ/м³. Рахунки за воду у всіх муніципалітетах включають також податок на воду та компенсаційні платежі, які для підприємств відрізняються залежно від рівня забруднення води. Вплив компенсаційних платежів за воду на використання водних ресурсів і рівень їх забруднення є спірним, оскільки різниця між найнижчою і найвищою сумою компенсації є відносно невеликою (таблиця 1).

Таблиця 1

Платежі у сфері водокористування в Сараєво у 2010 (КМ за м³)

	Домогос- подарства	Підприємства		
		Рівень забруднення стічних вод		
		Низький	Середній	Великий
Плата за воду	0,70	1,82	1,82	1,82
Податок на воду (17%)	0,12	0,31	0,31	0,31
Плата за водовідведення	0,30	0,78	0,78	0,78
Податок на водовідведення (17%)	0,05	0,13	0,13	0,13
Всього	1,17	3,04	3,04	3,04
Плата за вилучення води	0,01	0,01	0,01	0,01
Компенсаційний платіж	0,04	0,04	0,1	0,2
Загальна вартість води	1,22	3,09	3,15	3,25

Джерело: [4].

Останнім часом ситуація з обліком води помітно покращилася, оскільки у більшості домогосподарств були встановлені водолічильники. У тих будівлях, де встановлені водолічильники, плата нараховується виходячи з фактично спожитого обсягу води (у м³). В старих житлових будинках, де водолічильники не встановлено, плата нараховується виходячи з житлової площі. Тобто у цьому випадку відсутній економічний стимул до економії води.

Серед основних проблем у сфері водокористування в Боснії та Герцеговині можна назвати низький рівень сплати та ставок платежів, що не дозволяє покрити всі витрати у зазначеній сфері; великі втрати води в системах подачі, які не можна перекласти на користувачів.

Сфера водопостачання в країні, як правило, субсидується муніципалітетами, проте в деяких випадках додаткові субсидії отримуються від держави. Тим не менш, навіть з цими субсидіями коштів недостатньо для задоволення всіх вимог нормальної експлуатації та технічного обслуговування.

Необхідно зауважити, що у Боснії й Герцеговині є так званий «водоохоронний збір», який сплачується усіма власниками транспортних засобів щорічно. У 2009 році надходження від цього збору склали більш ніж 2 200 000 КМ (1 647 940 \$), тобто більш ніж 26 відсотків загального обсягу річних надходжень від зборів за воду (таблиця 2). Строго кажучи, цей збір не пов'язаний ні з принципом "забруднювач платить", ні з

принципом "користувач платить". Проте уряд країни вважає, що він є надійним способом збору грошей на екологічні цілі.

Таблиця 2

Надходження від зборів у сфері водокористування у Боснії та Герцеговині у 2009 році

Збори	КМ	\$ США	Частка від загального обсягу зборів
Загальне водокористування	2 117 075	1 585 824	25.19
Спеціальне водокористування	3 678 250	2 755 244	43.77
Забруднення у тому числі водоохоронний збір	2 582 504	1 934 460	30.73
	2 200 000	1 647 940	26
Видобуток матеріалів з водотоків	25 661	19 222	0.31
Загальна сума	8 403 492	6 294 751	100

Складено автором за джерелом: [4]

Серед основних принципів у сфері поводження з відходами законодавством Боснії та Герцеговині визначено принцип "забруднювач платить" [5]. Ставки платежів для домашніх господарств, підприємств і державних установ встановлюються муніципалітетами і включають оплату за збирання відходів і транспортування їх до звалища.

В законодавстві Боснії й Герцеговині прописана ідея авансово-компенсаційної системи. Авансово-компенсаційна система «базується на спеціальних платежах чи інакше – депозитах, які компенсуються (відшкодовуються) в разі, коли певна кількість певної речовини повертається у переробку чи утилізується належним чином» [6, с.200]. Проте рівень впровадження у практику господарювання цієї системи можна назвати незадовільним. Практично вона впроваджена лише в Сараєво для деяких скляних пляшок вітчизняного виробництва.

У сфері поводження з відходами найбільш проблемними питаннями можна визначити наступні: використання житлової площі, як бази для нарахування плати за побутові відходи, яке попри свою практичну зручність, не дає стимулів для скорочення виробництва відходів; розмір платежів встановлюється в кожному муніципалітеті в розмірі, що вважається найбільш доступним або прийнятним, проте не завжди відображає реальну вартість наданої послуги; невисокий рівень збирання платежів і відповідно недостатні для інвестування в інфраструктуру поводження з відходами обсяги надходжень до муніципальних бюджетів.

Управління у сфері охорони атмосферного повітря спирається на систему дозволів та штрафів. Законодавчо декларовані принципи «користувач платить» та «забруднювач платить» практично не реалізовані. В зв'язку з недостатнім розвитком або впровадженням відповідних законодавчих або підзаконних актів країна не має зборів за забруднення атмосферного повітря.

Отже, економічний механізм реалізації державної екологічної політики в Боснії та Герцеговині, як і в Україні, [7] базується на єдиному принципі платності за спеціальне використання та забруднення навколишнього природного середовища. Проте на практиці зазначений принцип повною мірою не реалізований. Перелік економічних інструментів в цілому ідентичний, проте ступінь їх розвитку та впровадження у практику у країнах суттєво відрізняється. Зокрема, для Боснії та Герцеговини характерне недостатнє нормативно-правове та методичне забезпечення; обмежена можливість практичного застосування економічних інструментів через незадовільний стан технічної бази тощо.

Висновки. В зв'язку із зазначеним, актуальними напрямами удосконалення економічного механізму реалізації державної екологічної політики можна визначити наступні: удосконалення нормативно-правової бази з питань оподаткування забруднення навколишнього природного середовища та природокористування на платній основі; удосконалення методики визначення шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища; забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності; підвищення ефективності використання державних коштів на охорону довкілля; з метою стимулювання переробки відходів; широке упровадження у практику та подальший розвиток таких економічних механізмів, як авансово-компенсаційна система тощо.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2818-17>.
2. Law on environmental protection [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zeleni.org.mk/uploads/media/Law_on_Nature_Protection.pdf.
3. Веклич О.О. Урахування зарубіжного досвіду екологічного оподаткування для підвищення фіскальної ефективності справляння екологічних податків в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Веклич // Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів. / М-во доходів і зборів України, Національний ун-т Держ. податк. служби України, Національна академія правових наук України, Наук.-досл. ін.-т фінансового права. – Київ: Алерта, 2013. – С. 28–31. – Режим доступу : http://ndi-fp.asta.edu.ua/files/doc/publications/NDI_Ekologichne_opodatkuvannya_030214_out.pdf.
4. Environmental performance reviews Bosnia and Herzegovina. Second Review [Електронний ресурс]. / United nations economic commission for Europe . – New York and Geneva: UNITED NATIONS, 2012. – 234 с. – Режим доступу : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/epr_studies/bosnia_and_herzegovina%20II.pdf.
5. Law on waste managment [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Bosnia-Herzegovina/BA_Law_on_Waste_Management.pdf.
6. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування / Кашенко О. Л. – Суми : Видавництво «Університетська книга», 2000. – 421 с.
7. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні [Електронний ресурс] / [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, О. О. Веклич та ін.] ; за наук. ред. М. А. Хвесика, С. О. Лизуна. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с. – Режим доступу : http://ecos.kiev.ua/share/upload/reports/Sychasni_napryamky_pryrodokorystuvannya_new.pdf.

Рецензент д.е.н., професор Хлобистова Є.В.

УДК 330.32

Пушкарчук І.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ІНВЕСТИЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті визначено економічні інструменти стимулювання екологічного розвитку регіону та обґрунтовано пріоритетну роль інвестиційних інструментів серед них. Обґрунтовано зміст інвестиційних інструментів стимулювання екологічного розвитку регіону та згруповано їх за спрямованістю та дією на антропогенне і техногенне навантаження на довкілля. Визначено інвестиційні інструменти стимулювання екологічного розвитку регіону та фактори, що підвищують їх ефективність та посилять не лише екологічний, а й соціальний та економічний ефект від реалізації таких інструментів.

Ключові слова: регіон, екологічний розвиток регіону, інвестиції, екологічні інвестиції, стимулювання екологічного розвитку регіону, інвестиційні інструменти.

Pushkarchuk I.

INVESTMENT INSTRUMENTS OF STIMULATING ECOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE REGION

The economic instruments of stimulating ecological development of the region are defined in the article and the priority role of investment instruments among them are substantiated. The content of investment instruments of stimulating ecological development of the region and they are grouped according to their orientation and action on human and environmental impact. The investment instrument of stimulating ecological

development of the region and the factors that increase their efficiency and activate not only ecological, but also social and economic effect from realization such instruments are determined.

Keywords: region, ecological development of the region, investment, ecological investments, stimulation of ecological development of the region, investment tools.

Пушкарчук И.Н.

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье определены экономические инструменты стимулирования экологического развития региона и обосновано приоритетную роль инвестиционных инструментов среди них. Обосновано сущность инвестиционных инструментов стимулирования экологического развития региона и сгруппировано их по направленности и действию на антропогенное и техногенное загрязнение окружающей среды. Определены инвестиционные инструменты стимулирования экологического развития региона и факторы, позволяющие повысить их эффективность и усилить не только экологический, но и социальный и экономический эффект от реализации таких инструментов.

Ключевые слова: регион, экологическое развитие региона, инвестиции, экологические инвестиции, стимулирования экологического развития региона, инвестиционные инструменты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогодні сталий розвиток регіонів України найсильніше гальмується проблемами, що виникають у екологічній сфері. Саме за рівнем екологічного розвитку регіони нашої держави характеризуються найвищим рівнем асиметричності та щорічним посиленням дивергенції. За таких умов постає питання пошуку фінансових інструментів стимулювання екологічного розвитку регіону. При цьому в умовах обмеженості власних фінансових ресурсів в регіонах України пріоритетна роль у процесах забезпечення їх екологічного розвитку відводиться саме інвестиціям. Інвестування виступає одночасно і альтернативним, і взаємодоповнювальним джерелом фінансового забезпечення екологічного розвитку регіонів країни. Тому стимулювання екологічного розвитку регіону потребує активного застосування інвестиційних інструментів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Науковці постійно звертають увагу на дослідження проблем екологічного розвитку та обґрунтування шляхів їх подолання й інструментарію забезпечення динамічного такого розвитку. Екологічний розвиток регіону є об'єктом досліджень Андреевої Н., Балацького О., Буркинського Б., Вахович І., Веклич О., Галушкіної Т., Данилишина Б., Кравціва В., Мельника Л., Харічкова С. та багатьох інших науковців. Дослідженню окремих аспектів інвестиційної спроможності регіонів країни та механізмів їх нарощення присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, значний внесок у даному напрямі здійснили провідні вчені-економісти: О.Акименко, А. Асаул, І.Бланк, С.Буткевич, М.Бутко, В.Геєць, З.Герасимчук, І. Заблодська, С.Зеленський, Н.Корнеєва, О.Крайник, М.Крупка, Л.Петкова, Д.Стеченко, Т.Уманець, О.Шаповалова та інші. Основним чином увага науковців акцентується на дослідженні факторів, що визначають інвестиційну привабливість і інвестиційну активність регіонів у процесах забезпечення соціального, екологічного та економічного розвитку, методичних підходах до їх оцінки й державній політиці у даних напрямках. Разом з тим, проблема підвищення рівня екологічного розвитку регіону на основі розробки інвестиційних інструментів стимулювання такого розвитку потребує більш детального вивчення, що актуалізує дослідження в даному напрямку.

Цілі статті. Так, основною метою дослідження є обґрунтування концептуальних та прикладних засад інвестиційних інструментів стимулювання екологічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Варто відмітити, що практично у всіх програмних

документах, які визначають засади державної регіональної політики та внутрішньої соціально-економічної політики самих регіонів, акцентується увага на доцільності та важливості постійного, безперервного і системного вирішення поточних і перспективних завдань охорони навколишнього природного середовища, раціоналізації природокористування й забезпечення екологічної безпеки. Необхідним вбачається, по-перше, удосконалення відповідної законодавчої бази згідно до міжнародних стандартів, а по-друге, застосовування дієвих економічних інструментів для відтворення і раціонального використання природних ресурсів та загалом забезпечення екологічного розвитку [1]. Економічними інструментами стимулювання екологічного розвитку регіонів є:

- 1) нормативно-програмні інструменти (дозволи, обмеження, регіональні угоди, програми та проекти, спрямовані на виконання природоохоронних заходів);
- 2) податкові інструменти (пільгове оподаткування; екологічний податок; штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства);
- 3) інвестиційні інструменти (державні і приватні, внутрішні і зовнішні інвестиції; спеціальні інвестиційні режими);
- 4) кредитні інструменти (пільгові кредити);
- 5) інструменти державної підтримки (субсидії та дотації на природоохоронні цілі та ресурсозбереження).

Пріоритетне значення у стимулюванні екологічного розвитку належить саме інвестиційним інструментам, що зумовлене тим, що вони характеризуються високою соціо-еколого-економічною ефективністю. Водночас запобігання негативних наслідків докільню обходиться набагато дешевше, ніж їх компенсація [2]. Інші ж інструменти у своєму сьгоднішньому вигляді та в сучасних умовах довели свою недостатню дієвість. Податкові інструменти, на жаль, в Україні є не стимулами екологічного розвитку регіонів, а – засобом ухилення від сплати податків та росту тіньової економіки. Інструменти ж державної підтримки підвищують тільки споживацькі настрої зі сторони регіонів, які чекають лише допомоги з центру. Пільгове кредитування, як і кредитування в цілому є недоступним для більшості суб'єктів господарювання. Програмні інструменти носять чітко виражений територіальний характер і до того ж територія їх реалізації визначається безпосередньо рішеннями регіональних чи державних органів влади.

Загалом інвестиції в екологічний розвиток регіону є фактором соціально-економічного розвитку та невід'ємною умовою сталого розвитку регіону, як збалансованого у соціальному, економічному та екологічному аспектах розвитку, який дозволяє у довгостроковій перспективі забезпечити високий рівень якості життя теперішніх та майбутніх поколінь.

Очевидно, що обсяги інвестицій в екологічну сферу регіону корелюють із рівнем розвитку економічної та соціальної сфер та при цьому екологічний розвиток визначає та впливає на інвестиційну привабливість і активність регіону. Таким чином, реалізація екологічних інвестицій для регіону забезпечує не лише екологічний, а й синергетичний ефект. Деградація навколишнього природного середовища стримує сталий розвиток регіону та негативно позначається на його інвестиційній привабливості.

У зв'язку з цим в економічній науці вчені-економісти почали широко застосовувати категорію «екологічні інвестиції», чи «екологічно орієнтовані інвестиції», під якими розуміються «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в господарську діяльність, і спрямовані на зниження та ліквідацію негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, поліпшення і раціональне використання природноресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок яких досягаються екологічні, соціальні, економічні і політичні результати» [3, с. 98].

Як зазначає Аніщенко В., екологічні інвестиції повинні здійснюватися системно в часі та просторі [4, с. 177], оскільки відновлення, поліпшення та збагачення

навколишнього природного середовища є просторовим і тривалим у часі процесом.

Особливість екологічних інвестицій полягає у таких їх характеристиках [4, с. 177]:

- вони спрямовані на використання, охорону й відтворення умов щодо підтримки і нарощення природно-ресурсного потенціалу, а також забезпечення екологічної безпеки;

- об'єкт екологічних інвестицій має загальний для багатьох споживачів і користувачів характер, тому завдання не може бути вирішене окремим суб'єктом господарювання, регіоном чи, навіть, країною самостійно;

- такі інвестиції повинні здійснюватися з урахуванням властивостей екосистем чи їх окремих компонентів до саморегуляції, асиміляції і самовідновлення. Людською працею відтворити все, що створює природне середовище на 100% неможливо.

За регіонами України, як показує проведений аналіз, спостерігається високий рівень антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, що є свідченням того, що екологічне становище регіонів є дуже складним. Однак, при цьому інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища в регіонах України на досить низькому рівні. Хоча, варто відмітити, що в останні роки інвестування в екологічний розвиток регіонів України характеризується позитивною динамікою та активізацією суб'єктів господарювання у даних процесах та водночас зниженням ролі держави.

Для залучення інвестицій на екологічний розвиток регіону, слід створити визначені умови, активно залучати інвестиції з різноманітних джерел, а також необхідна система стимулювання інвестицій в екологічну сферу.

Загалом джерелами інвестування екологічного розвитку регіону є:

- цільові державні і регіональні інвестиції;
- кошти позабюджетних інвестиційних та екологічних фондів;
- кошти суб'єктів господарювання;
- кошти іноземних інвесторів;
- кошти суб'єктів ринкової інфраструктури.

При цьому екологічний розвиток регіону вимагає різноманітності, гнучкості та стабільності дії інвестиційних інструментів, які б сприяли такому розвитку.

У загальному розумінні інструмент є важелем, за допомогою якого здійснюється вплив на певний об'єкт. Під інвестиційними інструментами стимулювання екологічного розвитку регіону будемо розуміти сукупність різноманітних регуляторів державних та регіональних органів влади, які виконують стимулюючий вплив на забезпечення такого розвитку, активізуючи його. Такі інструменти регулюють потоки інвестиційних ресурсів в регіоні, стимулюючи та спрямовуючи їх у ті «вузькі місця» екологічного розвитку, за якими потреба в них є найбільш відчутною.

Інвестиційні інструменти стимулювання екологічного розвитку регіону є досить різноманітними, але їх дія не є однаковою та впливає на різні аспекти діяльності суб'єктів господарювання та домогосподарств.

Вважаємо, інвестиційні інструменти стимулювання екологічного розвитку регіону, відповідно до їх спрямованості та дії на антропогенне і техногенне навантаження на довкілля регіону можна згрупувати у такі групи:

- 1) інвестиційні інструменти стимулювання раціонального, бережливого поводження з навколишнім природним середовищем та відтворення природних ресурсів і об'єктів, як інструменти активізації реальних інвестицій в екологічний основний капітал підприємств регіону, що дозволять зменшити або й зовсім ліквідувати негативний вплив антропогенного і техногенного навантаження (викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, забруднення водних об'єктів, порушення земель тощо) на навколишнє природне середовище;

2) інвестиційні інструменти стимулювання ресурсозбереження, ефективного використання ресурсів та застосування ресурсів з альтернативних джерел, що обумовляють активізацію потоків у регіон:

- реальних екологічних інвестицій в сучасні маловідходні, безвідходні та ресурсозберігаючі основні фонди, які будуть забезпечувати зменшення використання природних ресурсів, або дозволятимуть використовувати альтернативні види ресурсів;
- інвестицій в додаткове очисне обладнання;
- бюджетних інвестицій суб'єктам господарювання, що використовують альтернативні джерела енергії;
- бюджетних інвестицій у безвідходні виробництва;

3) інвестиційні інструменти стимулювання утилізації та рециклювання відходів, що слугуватимуть каталізаторами активного нарощення:

- реальних інвестицій у запровадження і організацію системи роздільного збору і сортування відходів на підприємстві;
- реальних інвестицій у систему утилізації відходів;
- реальних інвестицій у систему переробки відходів тощо.

До таких інструментів належать:

1) регіональні екологоорієнтовані інвестиційні проекти, що передбачають капіталовкладення, спрямовані на розвиток екологічної сфери проблемного регіону;

2) бюджетні інвестиції на екологічні цілі;

3) бюджетні субвенції під певні проекти та програми господарюючих суб'єктів для переходу на більш екологічні ефективні технології;

4) інвестиції Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, що є складовою частиною Державного бюджету України, спрямовуються за бюджетними програмами відповідно до планів природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів [5];

5) інвестиції і проекти цільових екологічних (зелених) інвестицій Державного агентства екологічних інвестицій України.

Проте таких інструментів недостатньо та вони доводять неналежну свою дієвість. Тому пропонуємо розширити систему інвестиційних інструментів стимулювання екологічного розвитку регіону такими інструментами як:

1) еколого-інвестиційні податкові знижки – передбачають зменшення прибутку до оподаткування на встановлений відсоток реальних інвестицій й витрат екологічного характеру (вартості впроваджуваної екологічної технології, придбаного екологічного ресурсозберігаючого, мало-, або безвідходного обладнання, запровадження системи переробки чи ліквідації відходів), що здійснені підприємством. Для більшої ефективності пропонуємо їх надавати суб'єктам господарювання, у яких відсутня заборгованість перед бюджетами різних рівнів та контрагентами;

2) еколого-інвестиційні податкові кредити – передбачають відстрочення на визначений термін сплати податкових зобов'язань з податку на прибуток, що одержано суб'єктами господарювання від реалізації інвестиційно-інноваційних екологічно орієнтованих проектів. Для дієвості таких інвестиційних пільг, пропонуємо їх надавати не авансом, а з урахуванням досягнутих результатів підприємствами, що застосовують ресурсозберігаючі та безвідходні технології, переробляють відходи тощо;

3) регіональний інвестиційний фонд, сформований за рахунок певної частки екологічних платежів та податків, сплачених підприємствами регіону, кошти якого направлятимуться на підтримку та компенсацію витрат за еколого орієнтованими інвестиційними проектами, а також на відшкодування частини затрат на сплату процентів за кредитами, отриманими від фінансово-кредитних організацій;

4) часткове субсидування державою процентних ставок за кредитами, що надаються на будівництво екологічно чистих виробництв в регіоні (при цьому основна сума кредиту повертається позичальником, а держава виплачує різницю між процентами банку та ставкою рефінансування).

5) створення суб'єктами господарювання за рахунок прибутку інвестиційних екофондів, неоподатковуваних податком;

6) інвестиційні екотрансферти місцевим бюджетам регіонів з врахуванням їх індивідуальних потреб у поліпшенні та збереженні довкілля.

Задля підвищення ефективності інструментів стимулюючого впливу на рівень екологічного розвитку регіону, доцільним вбачається одночасно посилення та активне застосування інструментів карального характеру як примусових стимуляторів суб'єктів господарювання до проведення природоохоронних заходів та збереження довкілля. Зокрема, серед таких інвестиційних інструментів, вважаємо, можна виділити – скорочення бюджетних інвестицій у регіони, в яких протягом тривалого періоду погіршуються показники екологічного розвитку, адже їх надання у попередні періоди не було результативним.

Ефективність пропонованих інструментів стимулювання екологічного розвитку регіону буде визначатись динамічним екологічним розвитком у коротко- і довгостроковій перспективі, покращенням якості довкілля у результаті зменшення рівня забрудненості і негативних наслідків екодеструктивної дії економічної та соціальної сфер на навколишнє природне середовище.

Разом з тим, ефективність таких інструментів посилюватиметься на основі:

- надання державними та регіональними органами влади підтримки програмам та проектам, спрямованим на оздоровлення довкілля та забезпечення екологічного розвитку регіону;

- широкого надання інформаційних, консалтингових, іпотечних, лізингових та інших послуг інвесторам і суб'єктам господарювання регіону, що потребують інвестицій;

- проведення регіональними органами влади індивідуальної роботи з великими потенційними інвесторами;

- здійснення суворого контролю за 100% сплатою штрафів за порушення природоохоронного законодавства та екологічних податків й заборона ведення господарської діяльності у протилежному випадку;

- утворення на рівні регіональних органів державного управління спеціалізованих організацій із співпраці з інвесторами та пошуку інвесторів під економічно екологічно орієнтовані проекти, до яких мали б можливість звертатись суб'єкти господарювання регіону;

- утворення на рівні регіональних органів державного управління спеціалізованих організацій, які б здійснювали маркетинг регіону, формували його позитивний імідж;

- підвищення довіри інвестиційних інститутів до регіональних гарантій та інвестиційних інструментів;

- пільгового кредитування підприємств, що реалізують екологічні інвестиційні проекти;

- державно-приватного партнерства у сферах створення екологічної інфраструктури та збереження довкілля;

- формування приватного сектору, здатного реінвестувати кошти у свій розвиток та при цьому у збереження довкілля.

Також з метою стимулювання екологічного розвитку регіону доречним вбачається застосування ефективної системи економічних санкцій, зокрема, прогресивної шкали стягування штрафів за порушення природоохоронного законодавства та зборів за забруднення навколишнього природного середовища, що слугуватиме додатковим стимулом для суб'єктів господарювання у дотриманні екологічних норм і нормативів. Разом з цим, додатково зібрані екологічні платежі пропонуємо залишати у місцевих бюджетах регіону та спрямовувати у вигляді інвестиційних дотацій у екологічно чисті виробництва.

Висновки. Отже, важливе значення у забезпеченні екологічного розвитку регіону належить застосуванню дієвих інвестиційних інструментів його стимулювання. При

цьому не варто обмежуватись лише одним інвестиційним інструментом стимулювання екологічного розвитку регіону, адже лише їх комплексне застосування дозволить досягти найбільшого екологічного, а також соціального і економічного ефекту у найкоротшій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Приходько В. П. Організаційно-економічні інструменти екологізації регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В. П. Приходько // Економіка природокористування та охорони довкілля. – 2012. – Режим доступу : <http://economics-of-nature.net/uploads/arhiv/2012/Pryhodko.pdf>.
2. Прокопенко О. В. Економічне стимулювання реалізації екологічної політики інвестиційного забезпечення природокористування [Електронний ресурс] / О. В. Покропенко, О. В. Кліменко, С. С. Марочко // Ефективна економіка. – 2010. – №7. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=257>.
3. Андреева Н. Н. Экологоориентированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности / Н. Н. Андреева, С. К. Харичков. – Одесса : Ин-т проблем рынка и экон.-эколог. исследований НАН Украины, 2000. – 196 с.
4. Аніщенко В. О. До питання щодо вдосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування / В. О. Аніщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8(74). – С. 175-183.
5. Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища від 07.04.2006 р. №462-3006-п. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/634-98-п>.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 657.4

Баришевська І.В., к.е.н.

Зайченко Н.В., Гріщенко І.В.

Миколаївський національний аграрний університет

**УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
ТА НАПРЯМИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

У статті розглянуто різні підходи щодо покращення стратегії управління доходами сільськогосподарських підприємств та підвищення фінансових результатів. А також виділено основні структурні компоненти, які допомагають покращити управління доходами сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: дохід, сільськогосподарський дохід, управління доходом, прогнозування доходу, планування доходу, аналіз, контроль.

Baryshevska I., Zaichenko N., Gryshchenko I.

RECEIVERSHIP OF ENTERPRISES AND THE WAYS OF ITS IMPROVEMENT

The article examines different approaches to improve management strategy of enterprises' incomes and their financial performance. The main structural components which are able to improve the receivership of agrarian enterprises are discovered.

Keywords: income, agrarian income, receivership, revenue forecasting, planning, revenue, analysis, control.

Барышевская И.В., Зайченко Н.В., Грищенко И.В.

**УПРАВЛЕНИЕ ДОХОДАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И
НАПРАВЛЕНИЯ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

В статье рассмотрены различные подходы по улучшению стратегии управления доходами сельскохозяйственных предприятий и повышения финансовых результатов. А также выделены основные структурные компоненты, которые помогают улучшить управление доходами сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: доход, сельскохозяйственный доход, управление доходом, прогнозирование дохода, планирование дохода, анализ, контроль.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна економічна література недостатньо приділяє уваги питанню управлінню доходами підприємств. Проте, слід відзначити, що всі основні функції управління та управлінського обліку в цілому повністю застосовні й до обліку доходів, контролю за їх формуванням та до управління ними. Планування доходів посідає важливе місце у складанні плану реалізації й продажу на сільськогосподарському підприємстві на майбутні періоди. Співставлення запланованих величин сільськогосподарських доходів з фактичними показниками допомагає в прийнятті правильних і точних управлінських рішень. Структура підприємства виділяє територіальні сегменти отримання доходів підприємств, а також центри відповідальності за певними видами сільськогосподарських доходів. Стимулювання й мотивація співробітників також відіграє велику роль у керуванні доходами на сільськогосподарських підприємствах [3].

Керівництво підприємства зацікавлене доходами саме з позиції управління, а також прийняття стратегічних рішень. Тому, простого бухгалтерського відбиття виторгу від реалізації продукції і понесених витрат недостатньо. Тому, актуальним стає

завдання визначення принципів і підходів до управління доходами підприємства із позицій стратегічного управління [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню питань управління сільськогосподарськими доходами, контролю операцій з обліку доходів, а також методів вдосконалення стратегії управління доходами приділили увагу низка вчених і науковців. Зокрема: О. Каращук, М. Мотигіна, І. Ю. Мелушова, А. С. Панчук, В. Пастухова, В. В. Полянко, І. В. Смолін, З. Є. Шершньова, Н. М. Шмиголь та інші. Проте, сучасний стан розвитку економічних відносин висуває нові вимоги до господарської діяльності підприємств. З'являється значний перелік факторів, що обумовлюють необхідність впровадження більш ефективних систем управління сільськогосподарськими доходами на стратегічній основі. Тому, ми вирішили звернути свою увагу саме на дослідження такого питання в сучасній економічній літературі як управління доходами сільськогосподарських підприємств.

Цілі статті є виклад методологічних підходів до обґрунтування стратегії управління доходами підприємств та виокремлення основних складових, які впливають на управління доходами сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах економічного господарювання основою для якісних змін всієї системи управління підприємством, у тому числі формування і використання доходів, є спрямованість управління на стратегічну перспективу [8].

Під час дослідження даного питання нами виділено п'ять основних складових, що прямо впливають на управління доходів на сільськогосподарських підприємствах. Це такі категорії як: прогнозування доходу; планування доходу; аналіз показників, які впливають на дохід; забезпечення виконання планових показників; контроль і забезпечення стабільності доходів підприємств. Схематичне зображення даних економічних категорій стосовно підприємств можна побачити на рисунку 1.

Рис. 1. Схема основних складових управління доходами підприємств

Джерело: розроблено автором

Отже, почнемо з процесу прогнозування доходу підприємствами. Прогнозування являє собою процес розробки прогнозів на майбутнє. Під час прогнозування сільськогосподарського доходу підприємства найчастіше обирають такі методи:

1) метод техніко-економічних розрахунків, під час якого розрахунок доходу на плановий період базується на прогнозованій структурі, товарообігу і діючих нормах торговельних надбавок, а також тих надбавок, що регулюються державою за соціально значимими товарами;

2) розрахунково-аналітичний метод, під час якого на основі поточних даних звітного року й вивчення динаміки рівня доходу за два попередні роки визначається очікуваний рівень доходу за поточний рік. Такий очікуваний рівень приймають за базову величину для прогнозування суми доходу.

3) метод ковзної середньої, суть якого полягає у вирівнюванні по методу ковзної середньої динамічного ряду (4-5 років) рівня доходу й поширенні виявленої тенденції в розвитку валового на перспективу [3].

Прогнозні розрахунки доходу від реалізації, що розраховані за наведеними методами є надійними тоді, коли їхня розрахункова величина задовольняє таким вимогам: безбиткової роботи підприємства та одержання необхідного чистого прибутку для фінансування його виробничого й соціального розвитку. Для цього розраховуються критична величина доходів, точка безбитковості, запас фінансової міцності, розмір валового доходу, що забезпечує одержання необхідного цільового прибутку [5].

При цьому механізм економічного обґрунтування планового обсягу доходу включає в себе аналіз досягнутих результатів, ринкової ситуації і кон'юнктурних коливань, визначення умов здійснення продажів, контроль за процесом реалізації [10].

Другою складовою, що покращить процес управління доходами є саме планування доходу підприємства. Процес планування можна визначити як спосіб перетворення економічної інформації з метою визначення темпів і оптимальних пропорцій розвитку об'єкта планування, а також шляхів найбільш ефективного використання ресурсів. До цього процесу можна віднести такі процеси як: планування виручки від реалізації; планування вартості доходу; планування розподілу доходів відповідно до цілей, поставлених перед підприємством.

Наступною складовою, що включається до управління доходами підприємств є аналіз відхилень від планових показників, виявлення факторів що зумовили відхилення, та розробка заходів по виправленню ситуації в більш сприятливий бік, контроль за виконанням намічених до реалізації заходів [2].

Необхідно зазначити, що основною компонентою в усій схемі управління доходами є аналіз. Аналіз дозволяє виявляти фактори які сприяють підвищенню доходів підприємства, і які – навпаки, знижують рівень доходів. Результати аналізу використовуються як для подальшої розробки заходів щодо коригування ситуації, так і для майбутнього планування доходів підприємства і їх розподілу.

Наступний елемент, який також включено до складових управління доходами підприємств є забезпечення виконання планових показників. В цьому питанні управління доходами торговельного підприємства виявляє тісний зв'язок з цілями, яких прагне воно досягти в своїй діяльності [1].

Для досягнення цілей, як правило необхідне фінансування, яке може забезпечується з доходів підприємства (при необхідності можуть бути використані і зовнішні джерела фінансування). Однак, необхідно зауважити, що отримати зовнішнє фінансування підприємство може, якщо має певний рівень доходу, тому забезпечення доходності підприємства торгівлі є необхідною умовою його фінансування [7].

Важливо правильно розподілити доходи, що надійшли із зовнішніх джерел з точки зору фінансової стійкості і ліквідності підприємства, так як за рахунок доходу можуть нарощуватися власні оборотні кошти, зростання яких сприяє зміцненню фінансового стану підприємства.

Останній важливий елемент структури управління доходами це – контроль за ходом виконання розроблених заходів для виправлення ситуації, коли виявлено відхилення між фактичними і планованими показниками валового доходу. Може виявитися так, що розроблені заходи не приносять позитивного результату, і тому необхідно додатково проводити аналіз причин відхилень або переглядати планові показники [7].

Під час обґрунтування принципів управління доходами підприємств слід враховувати досить актуальний поділ управління доходами на управління із прямим й зворотнім зв'язком. У цьому випадку управління доходами зі зворотним зв'язком містить у собі контроль реалізації продукції й рівня доходу, досягнутого в порівнянні з необхідним, а також здійснення будь-яких коригувальних дій у випадку відхилення, якщо це необхідно. При управлінні доходами з прямим зв'язком даються оцінки очікуваної реалізації продукції й отриманого доходу до того або іншого моменту в майбутньому, замість того, щоб порівнювати фактичну реалізацію з необхідною. Якщо ці оцінки відрізняються від запланованих показників, то вживають відповідні дії, щоб звести до мінімуму ці розходження. Ціль такого управління – встановити контроль до того, як виникнуть які-небудь відхилення від необхідної величини доходів. Інакше кажучи, при керуванні з прямим зв'язком можливі помилки можуть бути усунуті, тобто почато кроки, щоб уникнути їх, а при управлінні зі зворотним зв'язком фактичні помилки розпізнаються згодом, і коригування проводять для того, щоб досягти необхідної величини доходу в майбутньому [9].

Найбільш поширеними підходами до управління доходами підприємства є підходи з позиції максимізації їх обсягу або рівня. Але сам по собі показник обсягу (або рівня) доходів не характеризує кінцеву ефективність господарської діяльності підприємства, а визначає лише певні умови, за яких ця ефективність може бути досягнута. Так, за будь-якого високого фактичного обсягу або рівня доходу підприємства його поточні витрати можуть бути ще більшими, що призведе до формування від'ємного показника прибутку. Тож максимізація доходів як головна мета стратегічного управління ними не може визначатись як критерій високої ефективності цього управління [4].

Управління доходами з позиції забезпечення покриття всіх поточних витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства, і максимізація суми його прибутку теж підлягає критиці, тому що максимізація прибутку, як мета управління доходами підприємства, може не співпадати із загальними стратегічними цілями його розвитку. Так, якщо підприємство планує вихід на нові ринки, то в цьому випадку слід забути про максимальні розміри прибутку, оскільки ці різноорієнтовані цілі не можуть стикуватися на реальному ринку. Управління доходами з позиції забезпечення зростання його ринкової вартості є занадто широким, через те, що зростання ринкової вартості торговельного підприємства забезпечується не тільки обсягом або рівнем його доходів, а й іншими результатами його господарської діяльності [6].

Висновки. Досліджуючи питання управління доходами сільськогосподарських підприємств, можна виокремили основні структурні елементи, що полегшують процес управління і які тісно взаємопов'язані між собою. Такими елементами є прогнозування, планування, аналіз, виконання планів та контроль і забезпечення стабільності доходів сільськогосподарських підприємств. Кожен процес являється етапом в сукупній схемі управління доходами підприємства. Тому, чітка послідовність цих процесів забезпечить максимальний результат від управління доходами на підприємстві. Виключення однієї з компонент не дасть загального результату процесу управління доходами підприємств. Тому, застосування перелічених вище економічних процесів є запорукою ефективного управління доходами сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Карашук О. Обґрунтування стратегії формування доходів торговельних підприємств // Торгівля і ринок України: Темат. зб. наук. пр. з пробл. торгівлі і громад. харчування. — 1999. — Вип. 9, Т. 2. — С. 52.

2. Мелушова І. Ю. Ефективність формування фінансових результаті підприємств роздрібною торгівлі : Автореф. ... канд. екон. наук / І. Ю. Мелушова. – Харків : Харківський ДУ харчування і торгівлі, 2006. – 25 с.
3. Мотигіна М. Проблеми виявлення й мобілізації резервів зростання валових доходів комерційних підприємств // Торгівля і ринок України: Темат. зб. наук. пр. з пробл. торгівлі і громад. харчування. — 1999. — Вип. 9, Т. 2. — С. 279.
4. Панчук А. С. Стратегічне маркетингове управління комерційною діяльністю підприємств : дис. ... канд. екон. наук 08.00.04 – Економіка та упр. п-вами (за видами екон. діяльн.) : захищ. 10.11.2009 / Панчук Анастасія Сергіївна ; Донецьк, нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2009. – 396 с
5. Пастухова В. Стратегічне управління : Монографія / В. Пастухова. - К. : КНТЕУ, 2003. – 342 с.
6. Полянко В. В. Стратегія управління доходами торговельного підприємства : Автореф. ... канд. екон. наук / В. В. Полянко. – К. : КНЕУ, 2002. – 24 с
7. Смолін І.В., Лещук Н.М. Стратегія розвитку торговельного підприємства в ринкових умовах: Навч. посіб. / Київ. держ. торг.-екон. ун-т. — К., 1999. — 72 с.; Полянко В.В. Стратегія управління доходами торговельних підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.05 / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2002. — 21 с.
8. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : Навч. посібник / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
9. Шмиголь Н. М. Принципи управління доходами в діяльності організації / Н. М. Шмиголь // Науковий збірник Прикарпатського національного університету «Актуальні проблеми розвитку економіки регіону». – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2010. - Вип. 6., Т. 1. – С. 166 – 170.

Рецензент д.е.н., професор Сіренко Н.М.

УДК 005.332.4:005.921.1

Живко З.Б., д.е.н.

Львівський державний університет внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ КОНТРРОЗВІДКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ

В статті досліджено внутрішній та зовнішній моніторинг захищеності підприємства. Розглянуто програмні засоби, які використовуються для несанкціонованого доступу з метою організування їх локалізації та протидії витоку інформації. Визначено основні функції контррозвідки та їх роль в забезпеченні підприємства.

Ключові слова: конкурентна розвідка, контррозвідка, внутрішній моніторинг, зовнішній моніторинг, функції контррозвідки, програмні засоби, несанкціонований доступ.

Zhyvko Z.

IMPORTANCE AND ROLE OF COUNTERINTELLIGENCE MODERN BUSINESS CONDITIONS

The nature and location of counter in providing security, conducting internal and external security monitoring company are investigated in the paper. Counterintelligence – it's the protection of the confidential information from espionage. Only when companies made the transition to a market economy (industrial) counterintelligence gained legitimacy and became an integral part of the business process. The role and intentions of competitors to hide their plans in a competitive is crucial in studying.

Keywords: competitive intelligence, counterintelligence, internal monitoring, external monitoring, counterintelligence functions, software, unauthorized access.

Живко З.Б.

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ КОНТРАРАЗВЕДКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ВЕДЕНИЯ БИЗНЕСА

В статье исследованы внутренний и внешний мониторинг защищенности предприятия. Рассмотрены программные средства, которые используются для несанкционированного доступа с целью организации их локализации и противодействия утечки информации. Определены основные функции контрразведки и их роль в обеспечении безопасности предприятия.

Ключевые слова: конкурентная разведка, контрразведка, внутренний мониторинг, внешний мониторинг, функции контрразведки, программные средства, несанкционированный доступ.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвідувальна діяльність сьогодні з різним рівнем інтенсивності проводиться вітчизняними підприємствами, а відтак поруч із потребою отримання достовірної інформації про конкурентне середовище не менш актуальною і важливою є проблема захисту власних таємниць, тобто виникає проблема ефективного функціонування контррозвідки як функції системи економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В розвідці існують чітко сформовані принципи, які є актуальними і вартими уваги, непорушними та обов'язковими: прямопропорційна залежність між збиранням розвідувальної інформації про конкурентів, партнерів, постачальників тощо, і захистом власної бази даних, що складає комерційну таємницю.

Проблематикою економічної безпеки держави, підприємства, конкурентної розвідки, інформаційної безпеки займається низка українських та зарубіжних вчених: Д. Бруксбенк [1], Б. Губський [2], О. Деревиський [3], А. Жуков [4], Г. Задорожний [5], Г. Козаченко [6], В. Мунтіян [7], А. Сухоруков [8], В. Ярочкін [9]. Однак, питання дослідження контррозвідки в сучасних умовах інформаційного суспільства не досліджені належним чином.

Цілі статті. Дослідити внутрішній та зовнішній моніторинг захищеності підприємства; програмні засоби, які використовуються для несанкціонованого доступу; функції контррозвідки та їх роль в забезпеченні підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У розвідці існують чітко визначені принципи, які залишаються непорушними донині. Серед них – зв'язок між збиранням розвідувальних даних і захистом своєї власної інформації. Контррозвідка – це захист своєї конфіденційної інформації від шпигунства. Лише з переходом підприємств до ринкових відносин економічна (промислова) контррозвідка одержала легітимність і стала складовим елементом ділового процесу. В умовах конкуренції роль вивчення намірів конкурента і приховування своїх планів стає визначальною. Як і в традиційній контррозвідці, запобігання розкриттю своїх джерел інформації (нехай навіть і відкритих), а також методів збору інформації для конкурентної контррозвідки є пріоритетним завданням. Особливо розвинена ця система в США. За довгі роки практики американські розвідники і контррозвідники розробили методики і технології захисту як збору даних про конкурентів, так і захисту власної компанії від просочування конфіденційної, стратегічно важливої інформації. Багато вітчизняних підприємств ще в 90-і рр. минулого століття на етапі становлення роботи своїх служб економічної безпеки брали приклад із західних фахівців з конкурентної розвідки, а також охоче залучали до роботи колишніх працівників спецслужб.

Значення і роль контррозвідки в сучасних умовах ведення бізнесу зумовлено принаймні такими обставинами: по-перше, прагненням деяких підприємств усунути або нейтралізувати своїх конкурентів, користуючись засобами промислового шпигунства; по-друге, погіршенням кримінальної ситуації в країні, що створює поживне підґрунтя для певних верств населення вирішувати свої проблеми злочинним шляхом; по-третє, потребою здійснення захисних дій щодо представників державних органів управління, які використовують своє службове становище у злочинних цілях.

У найзагальніших рисах процес конкурентної розвідки і контррозвідки в системі економічної безпеки підприємства складається з трьох взаємопов'язаних складових: внутрішнього моніторингу, зовнішнього моніторингу та аналітичної роботи (рис. 1).

Рис. 1. Конкурентна розвідка та контррозвідка як функції системи економічної безпеки підприємства

Внутрішній моніторинг припускає, що працівники служби безпеки всіляко захищають підприємство від проникнення "шпигунів" та "розвідників", а також відстежують дотримання співробітниками підприємства внутрішніх правил з нерозголошення конфіденційних даних. Для цих потреб активно застосовуються спеціальні інформаційні системи. Однією із найбільш поширених є ІРС (Information Protection and Control), яка захищає інформацію методом шифрування носіїв, а також повним контролем всіх можливих носіїв і каналів, через які, з технічної точки зору, може відбуватися витік важливої інформації (e-mail, icq, Skype, соціальні мережі, принтери, зовнішні носії, накопичувачі, USB, WiFi, Bluetooth і так далі). Особливої цінності така система набуває, враховуючи той факт, що до 75% конфіденційної корпоративної інформації розголошується мимоволі, помилково або з необачності персоналу [10].

Зовнішній моніторинг, і є, власне конкурентною розвідкою у найзагальнішому розумінні. Він передбачає збір повного обсягу інформації про конкурентів (технології, управління, обсяги збуту, чинники конкурентної переваги, стратегічні плани на майбутнє, стратегії завоювання ринку, можливі загрози для свого підприємства, методи оптимізації роботи, інновації та ін.).

Аналітична робота передбачає проведення порівняльної характеристики, виявлення своїх сильних і слабких сторін, розробку конкретних рекомендацій для менеджменту з метою недопущення збитків, втрати частки ринку тощо.

Враховуючи, що метою контррозвідки є недопущення витоку чи оприлюднення інформації про діяльність, плани та наміри підприємства, доцільно розглянути способи ворожого збору та використання інформації.

Стосовно предмета дослідження можна виділити три групи типових способів злочинних посягань на інформацію, що становлять комерційну або банківську таємницю: незаконне збирання інформації, що становить комерційну або банківську таємницю; незаконне використання такої інформації; умисне розголошення такої інформації.

Незаконне збирання інформації може виявлятися у: (1) викраденні відповідної інформації чи об'єктів, що її містять, з приміщень, де вони зберігалися. Така крадіжка може бути як відкритою, так і завуальованою, коли справжні предмети посягання (документи, вироби, що містять комерційну таємницю) викрадаються разом із іншими і в такий спосіб створюється хибне уявлення про дійсні цілі злочинців; (2) таємному проникненні злочинця до приміщення й копіювання інформації паперовим чи електронним способом. Для фіксації інформації та її пересилання можуть застосовуватися мобільні телефони з вбудованими фотокамерами й послугою MMS; (3) підкупі співробітника підприємства, який мав чи має законний доступ до

інформації. Працівник за певні матеріальні чи інші блага копіює інформацію та передає її замовникові. Якщо людина вже звільнилася або на сьогодні не має законного доступу, але інформація, якою вона володіла раніше, ще не втратила комерційної привабливості, то вона її просто повідомляє; (4) підкупі посередників у переговорах, які володіють певною інформацією; (5) незаконному отриманні інформації у співробітників правоохоронних або контролюючих органів, яким вона стала відома внаслідок виконання ними службових обов'язків; (6) погрозах фізичним насильством над особою чи її близькими родичами, якій інформація була довірена для виконання її трудових обов'язків; (7) шантажі працівника, який знаходиться на "гачку" внаслідок певних життєвих обставин; (8) впровадженні свого агента в штат підприємства під виглядом звичайного співробітника; (9) вербуванні діючого працівника або спонуканні до розголошення звільненого із застосуванням мотивів етнічної, расової, релігійної близькості, бажанням помститися керівникові за незаконне звільнення, переведення на іншу роботу, зняття з посади; (10) використанні різних технічних пристроїв, що фіксують і передають інформацію.

За допомогою спеціальної техніки здійснюється прослуховування приміщень або зняття інформації з каналів зв'язку. Для цього застосовуються радіозакладки, мікрофони спрямованої дії, пристрої для зняття інформації з вікон за допомогою лазерних промінів, апаратура для виявлення й розшифрування електромагнітного випромінювання від офісної техніки, мініатюрні фото- та відеокамери. Таку техніку можуть встановлювати або використовувати як спеціально підготовлені особи, так і завербовані співробітники підприємства; проникненні в комп'ютерні мережі. Для цього злочинці застосовують спеціальні комп'ютерні програми, які дозволяють відшукувати необхідні дані та копіювати їх [11].

Програмні засоби, які використовуються для несанкціонованого доступу, поділяються на:

експлоїти (сканери) – програми, які використовують певні недоліки в програмному забезпеченні ЕОМ чи мережі, що призводить до настання бажаних для злочинця результатів;

сніфери – дозволяють перехоплювати дані, що передаються мережами електров'язку;

"троянський кінь" – програми цієї групи приховано встановлюються в будь-який спосіб на комп'ютері, що цікавить злочинців, як правило, шляхом вбудовування в іншу легальну програму. При цьому програма-носії, виконуючи свої прямі функції, здійснює й додаткові, закладені в неї розробником (наприклад, збирання й передавання конфіденційної інформації);

руткіти – набір програм, який дозволяє злочинцю внести певні зміни в програмне середовище комп'ютера-жертви для здійснення контролю та отримання в подальшому легкого доступу до нього [12, с. 56-58].

Незаконним використанням комерційної чи банківської таємниці є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення господарської діяльності без дозволу власника чи уповноваженої особи таких відомостей. Зокрема, незаконне використання може мати такі форми: (1) висування майнових або інших вимог до власника комерційної чи банківської таємниці за повернення або нерозголошення відповідних відомостей. Такі вимоги можуть стосуватися повернення на роботу, призначення на вищу посаду, звільнення іншого працівника, надання послуг тощо; (2) продаж інформації третім особам (електронних баз даних операторів телефонного зв'язку, ДАІ, БТІ та ін.); (3) обмін інформації, що становить комерційну чи банківську таємницю, на іншу або матеріальні цінності; (4) корегування своїх дій при укладанні договорів з власником такої таємниці [13].

Незаконне використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, можливе і в іншому вигляді, наприклад, через умисне розголошення таких відомостей [14, с. 106]. Розголошення може здійснюватися усно, письмово, з

використанням засобів зв'язку й масової інформації, комп'ютерних мереж та ін. Таке розголошення вчиняють особи, яким ця інформація стала відома внаслідок професійної або службової діяльності. Це можуть бути як працівники самого підприємства, установи, організації, так і співробітники правоохоронних чи контролюючих органів, які отримали цю інформацію, користуючись своїм службовим становищем, але не для виконання своїх функцій, а для передавання конкурентам чи використання в інших протиправних цілях, наприклад, для різних видів шантажу щодо здійснення чи нездійснення певних дій за нерозголошення комерційної або банківської таємниці.

Протидія охарактеризованим вище способам злочинного посягання на конфіденційну інформацію є головним завданням контррозвідки. Водночас запобігання злочину є набагато ефективнішим порівняно з ліквідацією його наслідків. Проведення внутрішнього моніторингу дозволяє визначити сукупність слабких місць, завчасна ліквідація яких унеможливить реалізацію значної кількості загроз. Типовий перелік таких слабких місць для вітчизняних підприємств зводиться до такого [15-17].

Неефективна кадрова політика. Для більшості вітчизняних підприємств є традиційним найм на роботу працівників за таким критерієм як "родинні зв'язки". При цьому доволі частими є випадки, коли прийняті за таких принципом фахівці є абсолютно некомпетентними у своїй роботі. Більше того, практика показує, що наявність родинних або дружніх зв'язків не є гарантією порядності й чесності. Багато з таких працівників уміло користуються своїм особливим положенням, будучи впевненими в повній безкарності. Але навіть там, де працівники набираються на конкурсній основі, їхнє минуле, а також деякі людські якості перевіряються досить поверхово. У результаті на підприємстві, практично, з моменту його відкриття знаходяться потенційні зловмисники, про наявність яких власники та керівники навіть не підозрюють.

Відсутність потрібного інструктажу та регулярних перевірок щодо дотримання персоналом умов збереження комерційної та конфіденційної інформації. Більшість співробітників підприємства не має уявлення, що одержувана ними в ході роботи інформація є конфіденційною й не підлягає розголошенню. Звідси особливо важливим є роз'яснення при прийомі на роботу необхідності збереження комерційної інформації, визначення безпосередніх об'єктів, які підпадають під цю категорію, здійснення періодичних перевірок щодо дотримання цих вимог.

Відсутня мотивація працівника. Низький рівень заробітної плати та незадоволення умовами роботи можуть перетворитися на реальну загрозу для економічної безпеки підприємства.

Неефективне керівництво, яке спричинено низьким рівнем менеджменту, що ускладнює процес діяльності підприємства і негативно впливає на рівень його економічної безпеки.

Атмосфера в колективі. Одним з найважливіших чинників, від якого залежить не лише безпека підприємства, є взаємини в колективі. Відомо, що дружній колектив є запорукою успіху підприємства. І дійсно, якщо працівник відчуває себе не найманцем, якого безжалісно експлуатують, а членом родини або частиною системи, то він, напевно, виявиться лояльним до свого підприємства. Якщо підприємство намагається допомогти працівникові в його особистих утрудненнях, опікуватися про свій персонал не на словах, а на справі, то й працівник відповість тим же. Він стане сприймати проблеми підприємства як свої власні й, отже, стане активно допомагати в їхньому розв'язанні. Навпаки, ті колективи, відносини в яких прийнято називати складними, являють собою ласим шматком для зловмисника, який уміло використовуючи невдоволення й ненависть окремих співробітників, суттєво шкодить підприємству зсередини за допомогою його ж працівників.

При розробленні та/або вдосконаленні методичних засад здійсненні контррозвідувальних дій доцільно взяти до уваги науковий доробок відомого фахівця з

організації служб безпеки підприємств В.П. Мак-Мака, який в останній редакції своєї відомої книги "Служба безпеки підприємства. Організаційно-управлінські і правові аспекти діяльності" [18] включив до організаційної структури служби економічної безпеки підприємства не лише відділ розвідки, але й підрозділ контррозвідки, визначив основні напрями його діяльності, функціональні обов'язки фахівців, їхні права у взаєминах з іншими підрозділами підприємства.

Пропонуємо модель функціонування контррозвідки підприємства (рис. 2).

Побудована модель не враховує специфіки діяльності певного підприємства, але відповідає ключовим позиціям сформованої концепції забезпечення економічної безпеки підприємства та сучасним завданням, які ставляться перед системою економічної безпеки на вітчизняних суб'єктах господарської діяльності.

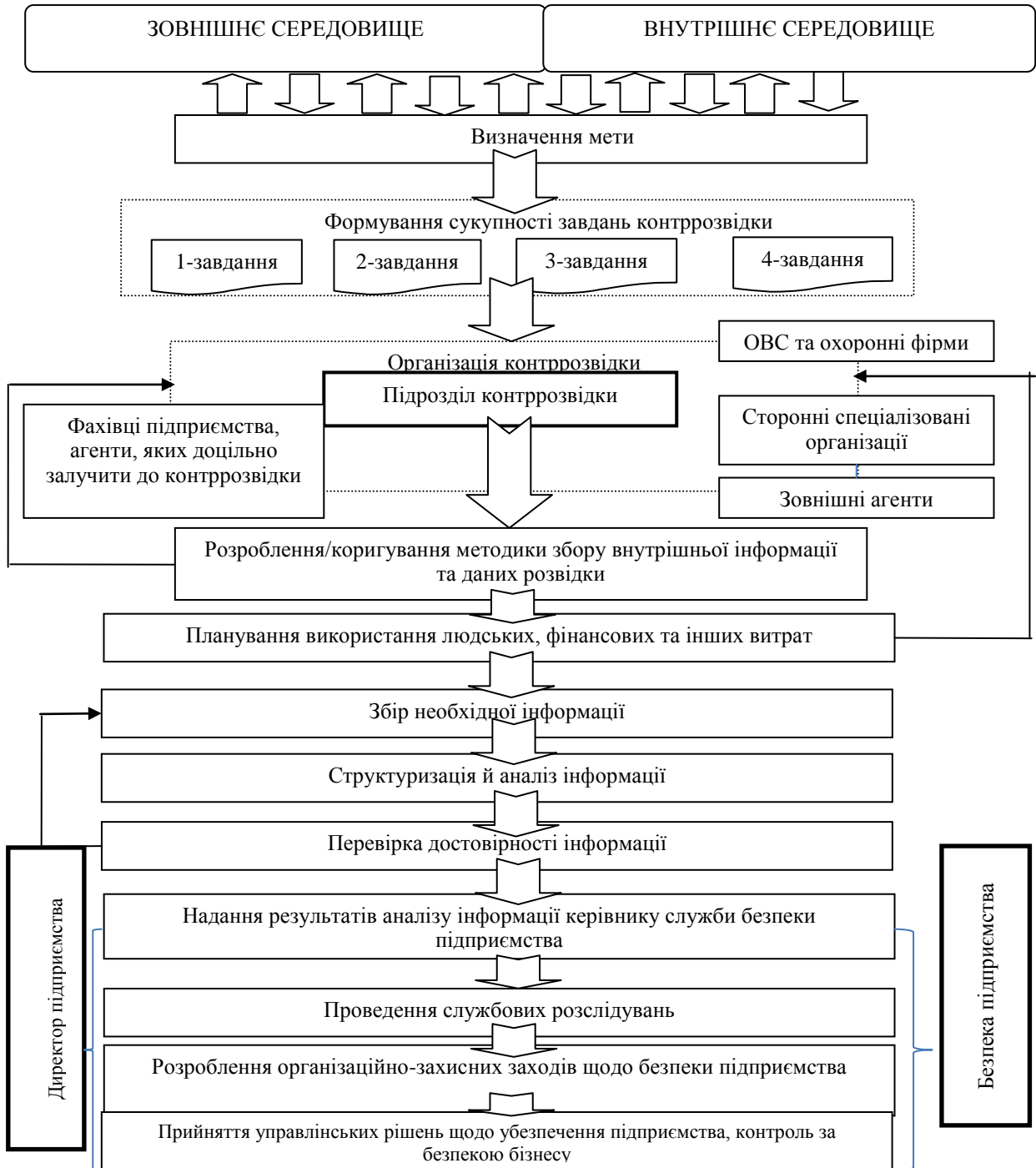

Рис. 2. Структурна модель контррозвідки підприємства
* авторська розробка

Висновок. Отже, для підрозділу контррозвідки підприємства велике значення має діяльність конкурентної розвідки підприємства, зовнішній і внутрішній моніторинг підприємства, моральний клімат колективу, визначення груп ризику, своєчасне отримання й опрацювання інформації, співпраця з правоохоронними органами та охоронними структурами. Запобігання злочину є набагато ефективнішим порівняно з ліквідацією його наслідків, тому саме системний та комплексний підхід до питання забезпечення безпеки підприємства дозволить виробити єдиний підхід і механізм убезпечення бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Бруксбенк Д. Руководство по безопасности / Д. Бруксбенк, Дж. Уилсон / Пер с англ. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 319 с.
2. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
3. Деревицкий А. Искусство «боевого говоруна» / А. Деревицкий. – СПб.: Питер, 2006. – 192 с.: ил.
4. Жуков А. Все о защите коммерческой информации / А. Жуков, М. Маркин. – К., 2002. – 120 с.
5. Задорожний Г. В. Економічна безпека і тіньова економіка. Монографія / Г. В. Задорожний, П. О. Іщенко, С. В. Тютюнников. – Х.: ХІБМ, 1999. – 208 с.
6. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
7. Мунтян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтян. – К.: КВІЦ, 1999. – 463 с.
8. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави, Навчальний посібник / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К.: ЦУЛ, 2007. – 192 с.
9. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М.: Ось-89, 1998. – 192 с.
10. IPC / [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.tadviser.ru/index.php/>.
11. Іващенко В. Основні методи незаконного збирання та розголошення комерційної таємниці [Електронний ресурс] / В. Іващенко. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2359>.
12. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій / [Скалозуб Л. П., Василичук В. І., Лебідь С. А. та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. — К.: ДДСБЕЗ, 2009. – С. 56–58.
13. Минзов А. С. Методы сбора информации при ведении деловой (конкурентной) разведки [Электронный ресурс] / А. С. Минзов. — Режим доступа : <http://www.it2b.ru/blog/arhiv/254.html>.
14. Кримінальне право України: особлива частина : [підруч.] / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х.: Право, 2010. – 229 с.
15. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : [монографія] / [Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2006. – С. 11–19.
16. Сайт професіоналов конкурентной разведки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.scip.org.
17. Титов В. В. Конкурентная разведка в современных условиях [Электронный ресурс] / В. В. Титов. – Режим доступа : <http://www.bre.ru>.
18. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия. Организационно-управленческие и правовые аспекты деятельности / В. П. Мак-Мак. – М.: Мир безопасности, 1999. — 160 с.

УДК 658

Кроніковський Д.О., к.т.н., доцент

Національний університет харчових технологій, м.Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗПОДІЛУ РЕСУРСІВ ЗГІДНО СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ

Ресурси підприємства – це саме той інструмент, яким можна керувати для збалансування підприємства та синхронізації діяльності відповідно до стратегічної спрямованості. Ресурси є лімітованим фактором і через це необхідно використовувати відповідні підходи та методи системи контролінгу, щоб оптимально розподілити ці ресурси. Виконано представлення підприємства у розрізі структурної та функціональної декомпозиції за рівнями функціонування, показано зміст такої декомпозиції для кожного з рівнів, що дає змогу аналізу дієвості алгоритмів розподілення ресурсів.

Запропоновано варіант розподілення ресурсів, що можна реалізувати в системі контролінгу, який враховує поточний стан справ підприємства (діагностування), ранжування груп, модулів та чинників згідно стратегії та мінімальне допустиме значення для досягнення загальної цілі.

Ключові слова: контролінг, менеджмент, алгоритм розподілення ресурсів, функціональна декомпозиція, структурна декомпозиція.

Kronikovskiy D.

OPTIMIZATION OF DISTRIBUTION OF RESOURCES ACCORDING TO CONTROLLING SYSTEM

Company resources - is the tool that could control company balance and synchronize activities according to the strategic orientation, they are a limited factor and therefore must use appropriate approaches and methods of controlling to better allocate these resources. Article represents the company in terms of structural and functional decomposition in levels of functioning, shows the contents of such decomposition for each of the levels, allowing analysis of algorithms for resource allocation efficiency. For a comprehensive assessment of the functioning of the enterprise for the completeness criteria analysis is necessary to choose such a number of factors that have characterized the operation of the business to further thorough analysis of all elements. In addition to a visual understanding of the process, in groups appropriate to Balanced Scorecard (BSC) association in modules. Thus, all factors that are relevant to the module should be defined according to the criteria and minimal sufficiency, observability and controllability. The variant of resource allocation that could be implement in controlling, taking into account the current state of affairs of the company (diagnostics), ranking groups, modules and strategies and factors under the minimum permissible value to achieve a common goal. Thus an approach to resource allocation in accordance to controlling that include analyzing resource, company analysis, strategy analysis, and then coordinating the conclusions of analyzes for distribution of resources.

Keywords: controlling, management, resource allocation algorithm, functional decomposition, structural decomposition.

Крониковский Д.О.

ОПТИМИЗАЦИЯ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ РЕСУРСОВ СОГЛАСНО СИСТЕМЫ КОНТРОЛЛИНГА

Ресурсы предприятия - это именно тот инструмент, которым можно управлять для сбалансирования предприятия и синхронизации деятельности в соответствии со стратегической направленностью. Ресурсы являются лимитированным фактором и поэтому необходимо использовать соответствующие подходы и методы контроллинга, чтобы оптимально распределить эти ресурсы. Выполнено представление предприятия в разрезе структурной и функциональной декомпозиции по уровням функционирования, показано содержание такой декомпозиции для каждого из уровней, которая позволяет провести анализ действенности алгоритмов распределения ресурсов. Предложен вариант распределения ресурсов, что можно реализовать в системе контроллинга, который учитывает текущее состояние дел предприятия (диагностирование), ранжирование групп, модулей и факторов по стратегии и минимальное допустимое значение для достижения общей цели.

Ключевые слова: контроллинг, менеджмент, алгоритм распределения ресурсов, функциональная декомпозиция, структурная декомпозиция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ресурси підприємства – це саме той інструмент, яким можна керувати для збалансування підприємства та синхронізації діяльності відповідно до стратегічної спрямованості. Зважаючи на те, що об'єктом менеджменту і контролінгу сьогодення є підприємство в цілому, оптимізація розподілу ресурсів стає не тільки можливою, а й необхідною умовою реалізації в контролінгу для підвищення ефективності управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемами сутності контролінгу та його місця в менеджменті займалися Р. Манн, Д. Хан, О.С. Гаврилова, І.А. Маркіна, О.А. Зоріна, С.В. Ковалев та інші [1-6]. На даному етапі розвитку теорії управління слід звертати увагу на контролінг як концепцію забезпечення досягнення цілей та оптимального управління. Управління підприємством, перш за все, це формування та цільове використання ресурсів, виходячи з критеріїв дієвості, необхідності, достатності і .т. д., що відповідають стратегії підприємства. Ситуація, що склалася у цьому напрямі дослідження, підкреслює актуальність проблеми оптимізації розподілу ресурсів підприємства, що потенційно може бути вирішена системою контролінгу, та вимагає більш поглибленого дослідження, яке могло б бути корисними для практиків і науковців.

Цілі статті. Ресурси є лімітованим фактором і через це необхідно використовувати відповідні підходи та методи системи контролінгу, щоб оптимально розподілити ці ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Створення алгоритму, перш за все, передбачає структурне представлення діяльності підприємства. Для всебічної оцінки функціонування підприємства необхідна його декомпозиція, яка б відображала всю функціональну діяльність на різних рівнях та за допомогою структур, які можливо використовувати для аналізу, діагностики та прогнозування, зокрема в системі контролінгу. Варіант такої декомпозиції наведений на (рис.1).

Рис. 1. Представлення підприємства у розрізі структурної та функціональної декомпозиції за рівнями функціонування

Верхній рівень, який представлений ТОП-менеджментом, формує стратегічну спрямованість підприємства, в якому закладається його місія. Діяльність підприємства зручно всебічно оціни за системою збалансованих показників (СЗП), основна особливість якої полягає в тому, що вона виявляє ефективність бізнес-процесів з урахуванням задоволення потреб клієнтів та за умови постійного навчання і розвитку персоналу підприємства [7]. Ця система орієнтує керівництво і всі рівні ієрархії структури управління підприємством на початково заданий стратегічний розвиток. СЗП дозволяє визначити ефект від діяльності відповідно до стратегії підприємства, що, як правило, не зводиться тільки до розміру прибутку та зниження витрат. СЗП можна та варто включати у систему контролінгу, так як контролінг - це біокібернетична структура зі зворотними зв'язками, що полегшує реалізацію алгоритму розподілу ресурсів та легко адаптується при зміні стратегічного вектора [8].

Для всебічної оцінки функціонування підприємства за критерієм повноти аналізу необхідно обрати таку кількість чинників, яка б характеризувала функціонування підприємства для подальшого ґрунтовного аналізу усіх його елементів. Крім того, для більш наочного розуміння процесу, в групах СЗП доречно зробити декомпозицію за модулями. Оскільки кількість чинників, як правило, є великою, то необхідним є цільове об'єднання їх в модулі, які, за вірного синтезу, мають забезпечити відображення всіх завдань підприємства. За такого представлення отримаємо синхронізовану цільову

структуру: модуль відображає поставлене завдання, що, в свою чергу, є кроком для реалізації мети та місії. Обмеження сформованої множини оцінювальних чинників за критерієм дієвості дозволяє виділити їх з максимальним ступенем результативності. Подальше скорочення множини слід здійснювати з урахуванням критерію мінімальності, тобто виключення усіх колінеарних, корельованих параметрів, хоча, потенційно, це може призвести до видалення неявних зв'язків, що є вкрай небажаним. Отже, всі чинники, що належать до відповідних модулів, мають бути визначені за критеріями мінімальності та достатності, спостережності та керованості. Для подальшого аналізу відповідності функціональної та структурної сторони рівня SCADA необхідно розкрити суть кожного чинника, причому треба вказати джерело та алгоритм пошуку.

Поєднання стратегії та збалансованої системи показників, як логічно синхронізованих економічних понять, в наукових працях не згадується. Однак, дана комбінація взаємообумовлена, адже обираючи стратегію, менеджмент заздалегідь робить акцент на ключових показниках, на які буде орієнтуватися підприємство.

Саме менеджмент організації задає цільові вектори з точками до яких треба рухатися задля досягнення стратегії (аксіальний вектор), та передає визначені цілі в стратегічний відділ. Надалі вже співробітники стратегічного відділу під обрані цілі визначають інструменти впливу на організацію, тобто вхідні діяння, чинники (показники), які мають забезпечити ефективність обраної стратегії.

Класичним підходом до розподілу ресурсів згідно ранжувальних показників за модулями є алгоритм наведений на (рис.2).

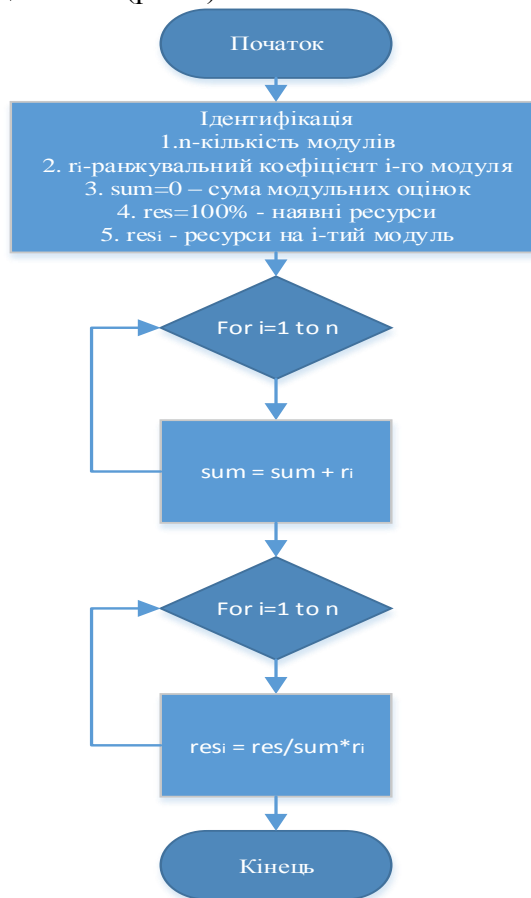

Рис. 2. Класичний алгоритм ранжування за стратегічними акцентами

Даний підхід доцільно використовувати тільки в випадку відсутності знань про перебіг процесів підприємства, адже за можливості діагностування, що іманентно

системі контролінгу, успіх організації досягається за допомогою визначення цільових векторів, тобто кількісного вираження рівня, якому має відповідати той чи інший показник та встановлення стратегічним відділом причинно-наслідкових зв'язків таким чином, щоб при поєднанні стратегічних цілей організації в єдину систему, досягнення однієї з них створювало прогрес у досягненні іншої (ефект емерджентності). Така синхронність роботи реалізована в варіанті використання алгоритму, який враховує поточний стан справ, ранжування згідно стратегії та мінімальне допустиме значення для можливості досягнення загальної цілі (рис.3).

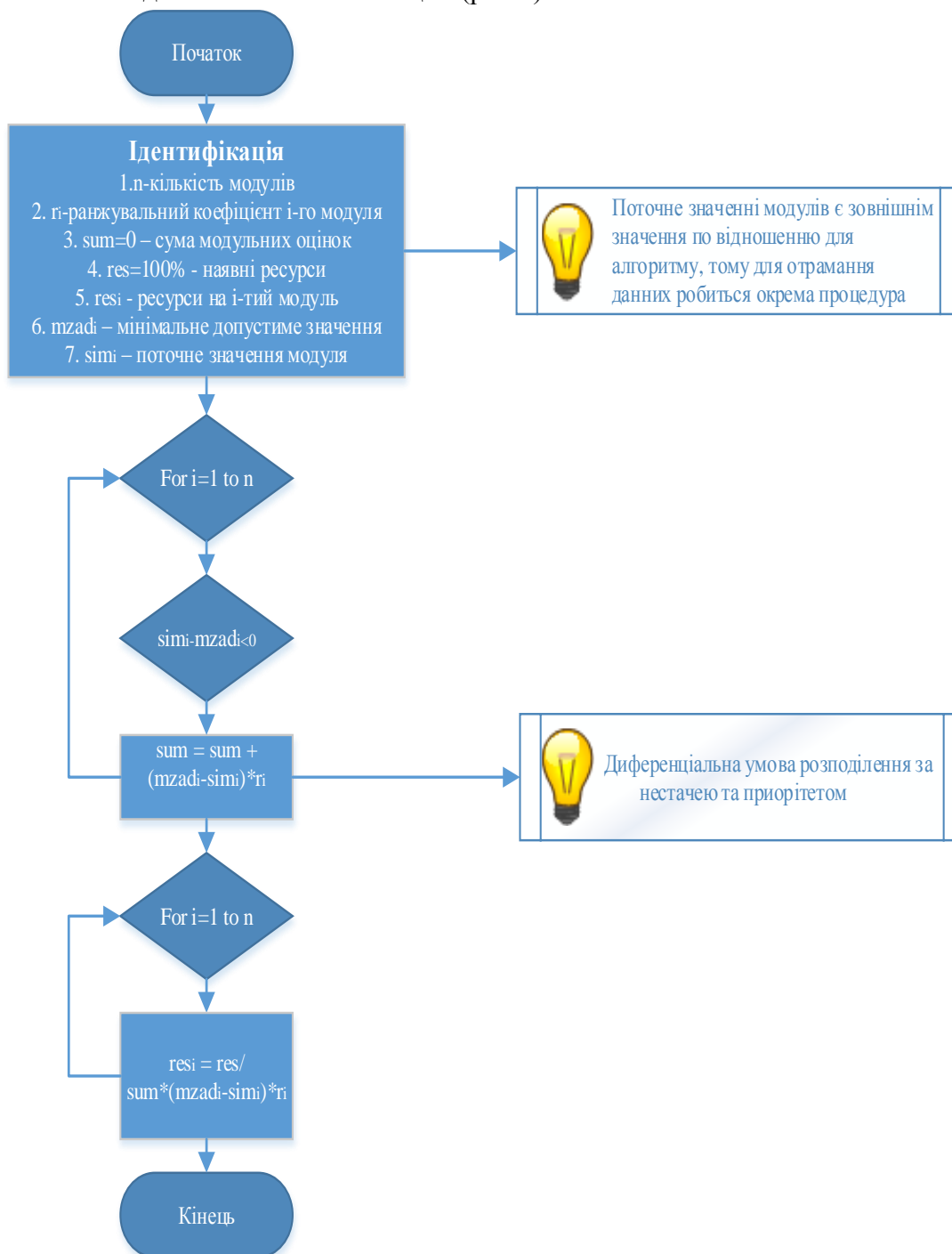

Рис. 3. Алгоритм оптимізація розподілу ресурсів згідно системи контролінгу

В залежності від визначених верхнім рівнем входів та цільових виходів здійснюється домінантне ранжування груп, модулів та чинників в СЗП. Обраним входам і виходам присвоюються "вагові" коефіцієнти. Всі інші показники з чотирьох сфер СЗП: фінанси, бізнес-процеси, клієнти та персонал, гармонійно пов'язуються з основними показниками для забезпечення досягнення заданих менеджментом цілей, мети і реалізації місії обраної стратегії. В цілому запропонований підхід висвітлено на (рис.4.)

Рис. 4. Загальний алгоритм розподілення ресурсів підприємства згідно системи контролінгу

Таким чином загальний підхід до розподілу ресурсів згідно системи контролінгу включає етапи аналізу ресурсів, аналізу підприємства, аналізу стратегії, а вже потім, координуючи висновки всіх аналізів, відбувається розподіл ресурсів.

Висновки. Запропоновано варіант розподілення ресурсів, що можна реалізувати в системі контролінгу, який враховує поточний стан справ підприємства (діагностування), ранжування груп, модулів та чинників згідно стратегії та мінімальне допустиме значення для досягнення загальної цілі. В майбутньому доречно провести порівняльний аналіз ефективності розподілення ресурсів для обраного підприємства з класичним та запропонованим алгоритмом.

Список використаних джерел:

1. Хан, Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг : [пер. с нем. ; под ред. Головача Л. Г., Лукашевича М. Л. и др]. - Финансы и статистика, 2005. – 928с.
2. Манн, Р., Контроллинг для начинающих / Р. Манн, Э. Майер.— М.: Изд-во «Финансы и статистика», 2004. — 301с.
3. Гаврилова О.С. Процес впровадження контролінгу на підприємстві [Електронний ресурс] / Гаврилова О.С. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Economics/6_85430.doc.htm.
4. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів [текст] : навч. посіб. / І. А.Маркіна, О. М. Таран-Лала, М. В. Гунченко – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 304 с.
5. Зоріна О. А. Місце контролінгу в системі управління підприємством / О.А. Зоріна // Науковий вісник Національного університету ДПС України. –2010. – №2. – С. 59 – 66.
6. Ковалев С.В. Оценка эффективности управления на основе контроллинга: позитивные и негативные аспекты / С.В. Ковалев // Фінансовий простір. – 2011. – №1. – С. 67-78.
7. Каплан, Р. С. Использование сбалансированных показателей в системе стратегического менеджмента / Р. С. Каплан- Harvard Business Review. – 1996. – №1. - с. 75 - 85.
8. Кроніковський, Д.О. Контролінг як біокібернетична підсистема управління. / Д.О. Кроніковський// Економічний аналіз.-2010.-№7.-с.295-297.

Рецензент д.е.н., професор Говорушко Т.А.

УДК 658.711:004.45

Кулик Ю.М.

Луцький національний технічний університет

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

На основі опрацьованих формалізацій стратегій управління логістичною системою підприємства узагальнено ключові моменти та основні вимоги щодо їх побудови. Обґрунтовано роль інновацій в процесі забезпечення надійності логістичної системи та передумови їх впровадження. Проведено групування підприємств за ступенем надійності в часовому просторі. За результатами отриманих даних запропоновано набір інноваційних стратегій розвитку із сукупністю відповідних напрямків управління для кожного з досліджуваних підприємств.

Ключові слова: стратегія, логістична система, управління, інновації, надійність.

Kulyk Yu.

INNOVATIVE STRATEGIES DEVELOPMENT OF LOGISTICS ENGINEERING ENTERPRISES

From processed formalization management strategies logistics enterprise system summarizes the key points and the basic requirements of their construction. Soundly role of innovations in ensuring the reliability of logistics systems and conditions of their implementation. A grouping enterprise level reliability in the time space. As a result of the data set of innovation strategies proposed development of a set of relevant areas of management for each of the studied companies.

Keyword: strategy, logistics system, management, innovations, reliability.

Кулык Ю.М.

ИННОВАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

На основе формализованных стратегий управления логистической системой предприятия укрупненно ключевые моменты в их строении. Выделено роль инноваций в процессе обеспечения надежности логистической системы и предусловий их внедрения. Проведена группировка предприятий по степени надежности во временном пространстве. По результатам полученных данных предложены набор инновационных стратегий развития с совокупностью соответствующих направлений управления для каждого из исследуемых предприятий.

Ключевые слова: стратегія, логістична система, управління, інновації, надійність.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток галузі машинобудування та функціонуючих в ній підприємств гальмується недосконалістю механізму управління, що зумовлює зниження ефективності протидії ризикам внутрішнього та зовнішнього середовища, послаблює взаємодію між рівнями та ланками управління всередині підприємств, призводить до зниження ефективності господарювання. Застосування логістичних підходів в управлінні з використанням принципів реінжинірингу логістичних процесів та систем націлене на комплексне вирішення існуючих проблем, орієнтуючись на формування інноваційного, виробничого та експортного потенціалу. Реалізація намічених цілей повинна відбуватись на основі вдало розробленої та обґрунтованої стратегії. Підприємства, які прагнуть високої конкурентоспроможності

та прибутковості все частіше звертаються до розробки та реалізації гнучких, адаптивних стратегій розвитку з набором конкретних управлінських рішень, що дозволяють тим самим забезпечити високий рівень надійності їхніх логістичних систем. Особливої значимості це набуває для сектору інноваційно-активних машинобудівних підприємств, які здатні забезпечити експортноорієнтовний розвиток економіки України.

Отже, в умовах сьогодення актуалізується питання розробки та реалізації стратегії управління надійністю, що обумовлюється грамотною постановкою мети та відповідних завдань, врахування всієї складності на багатогранності логістичної системи та процесів, що нею координуються.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Фундамент дослідження основних аспектів управління логістичною системою підприємства закладено в роботах Алькема В.Г. [1], Єлетенка О.В. [2], Ткачука О.М. [3]. Шляхи підвищення ефективності та надійності підприємства на засадах логістики аналізувались в працях Ларіної Р.Р. [4], Хвищун Н.В. [5]. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства розкриті в роботах таких зарубіжних вчених як: Ансофф І. [6], Шумпетер І. [7], Фрімен К. [8], Фатхутдінов Р.А. [9]. Значний внесок у розробку стратегій управління підприємством на основі інновацій зробили українські науковці, а саме: Антонюк Л.Л. [10], Василенко В.О. [11], Ілляшенко С.М. [12].

Цілі статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні розробки стратегії управління надійністю логістичної системи підприємства з використанням системного підходу та інноваційною спрямованістю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інновації визначають конкурентні переваги підприємств на ринку, їх реалізація дозволяє формувати інноваційний потенціал підприємств, особливо це стосується виробничого сектору.

Передумовами інноваційного розвитку є формування інноваційної інфраструктури: створення наукового підґрунтя для інновацій, зростання попиту на інновації та результати науково-технічної діяльності, налагодження зв'язків між науковими установами і виробничими підприємствами з метою прискорення комерціалізації наукових досягнень [13].

Активне застосування інноваційних підходів до управління логістичною системою є особливо актуальним, адже вона є складним об'єктом, що координує діяльність багатьох потоків, забезпечують тим самим злагоджену роботу всіх підсистем, збільшують продуктивність праці та знижуючи витрати. Ефективне здійснення інновацій на кожній з ланок логістичної системи дозволить досягнути ефекту синергії, оптимізувати витрати та ефективно використовувати всі наявні ресурси.

Перехід до інноваційної стратегії розвитку та її імплементація на рівні кожного підприємства вимагає відповідних механізмів і проходить в декілька етапів: визначення ключових параметрів оцінки, за якими здійснюється розподіл підприємств, приведення характерних для даної групи ознак розвитку з метою встановлення поточного рівня надійності, розробка гнучкої системи реагування на зміни, рекомендацій щодо управління з підвищення надійності, котрі передбачають активне застосування інновацій в діяльності підприємства та його логістичної системи.

Апробацію результатів досліджень було здійснено на 44 інноваційно-активних підприємствах галузі машинобудування з 19 областей України, критеріями відбору яких служили: інформаційна доступність баз даних підприємств, спеціалізація, масштаби діяльності, географічна репрезентативність.

Градацію підприємств здійснено за результатами значень комплексного показника надійності (R_{LSE}), який розраховується як відношення динаміки зміни валового прибутку до динаміки зміни логістичних витрат в часовому контексті (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількісна інтерпретація інтегрального показника надійності досліджуваної групи підприємств

Рік	2009			Стратегія, що пропонується
Межі значень показника надійності	Кількість підприємств	Кількість підприємств, %		
+	$R_{LSE} = [0;1]$	10	22,73	«закріплення»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	16	36,37	«нарощення»
-	$R_{LSE} = [0;1]$	9	20,45	«швидкого реагування»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	9	20,45	«рішучих дій»
Рік	2010			
+	$R_{LSE} = [0;1]$	10	22,73	«закріплення»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	17	38,64	«нарощення»
-	$R_{LSE} = [0;1]$	9	20,45	«швидкого реагування»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	8	18,18	«рішучих дій»
Рік	2011			
+	$R_{LSE} = [0;1]$	8	18,18	«закріплення»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	18	40,91	«нарощення»
-	$R_{LSE} = [0;1]$	6	13,64	«швидкого реагування»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	12	27,27	«рішучих дій»
Рік	2012			
+	$R_{LSE} = [0;1]$	7	15,91	«закріплення»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	23	52,27	«нарощення»
-	$R_{LSE} = [0;1]$	4	9,09	«швидкого реагування»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	10	22,73	«рішучих дій»
Рік	2013			
+	$R_{LSE} = [0;1]$	12	27,27	«закріплення»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	23	52,27	«нарощення»
-	$R_{LSE} = [0;1]$	5	11,37	«швидкого реагування»
	$R_{LSE} = [1-n^*]$	4	9,09	«рішучих дій»

Результати групування досліджуваної сукупності підприємств вказують на більш мінливу, аніж негативну тенденцію значень показника надійності в часовому проміжку, що вимагає в першу забезпечення гнучкості та адаптивності логістичних систем із використанням інновацій та порівняння отриманих результатів за допомогою аналізу з прийомами бенчмаркінгу.

Далі слід зупинитись на характеристиці пропонованих інноваційних стратегій розвитку інноваційно-активних машинобудівних підприємств (ІАМП):

- стратегія «закріплення»;

- стратегія «нарощування»;
- стратегія «швидкого реагування»;
- стратегія «рішучих дій».

Ключові характеристики інноваційних стратегій розвитку логістичної діяльності ІАМП подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика інноваційних стратегій розвитку логістичної діяльності ІАМП

№	Класифікаційна ознака	Типи стратегій управління			
		закріплення	нарощування	швидкого реагування	рішучих дій
1.	Коротка характеристика (особливості)	темпи росту доходів перевищують темпи росту витрат	темпи росту доходів та витрат мають близькі значення	темпи росту витрат перевищують темпи росту доходів	значна різниця між динамікою росту доходів та витрат
2.	Етап ЖЦ підприємства	зростання	стабільності	скорочення	пригнічення (реструктуризація)
3.	Характер поведінки на ринку	активна (диверсифікація, наступальна політика, технологічна орієнтація)			
4.	Основний фокус управлінських рішень	збереження існуючих позицій	перехід до нових методів управління	реалізація короткострокових проектів з високою рентабельністю	удосконалення роботи всіх ланок логістичної системи
5.	Ступінь ризику/надійності	висока надійність	прийнятний рівень надійності	ситуація невизначеності	ситуація ризику
6.	Об'єкти інноваційного спрямування	нарощування інноваційного потенціалу	посилення взаємодії між наукою та виробництвом	збалансовані відносини між суб'єктами інноваційного процесу	інноваційний підхід до управління всіх ланок логістичної системи
7.	Підрозділи, які залучаються до інновацій	планово-економічний	виробничі підрозділи	апарат управління (технічний, економічний, відділ зовнішніх зв'язків, кадрів)	служба логістики (постачання, збут, транспортування, виробничі відділи та мережа складів)

Кожна з рекомендованих інноваційних стратегій розвитку логістичної діяльності розкриває можливий набір управлінських рішень на конкретному етапі роботи підприємства з відповідним ступенем надійності. Але при цьому не слід забувати про те, що інноваційний процес не є «одноразовим» і для нарощення інноваційного потенціалу потрібно постійно використовувати новітні технології та методи роботи, активно використовувати інформаційний та інтелектуальний потенціал з метою подальшого розвитку, збільшення ефективності роботи підприємства та його логістичної системи. Ефективність, котрої при цьому можна буде досягнути, стане передумовою для забезпечення стабільності на надійності роботи всіх ланок логістичної системи.

Реалізація інноваційних стратегій розвитку логістичної діяльності ІАМП дозволить вийти на якісно новий рівень взаємовідносин учасників логістичного ланцюга.

Подетальна характеристика за кожним з досліджуваних підприємств та запропонованої інноваційної стратегії розвитку з врахуванням змін у часі подана в таблиці 3.

Таблиця 3

Тенденції зміни коефіцієнта надійності в часі відповідно до аналізованої групи підприємств

№	Назва підприємства	Зміна коефіцієнта надійності в часі				Стратегія
		2009	2010	2011	2012	
1.	ПАТ «Кіровоградський завод дозуючих автоматів»	-	-	-	-	швидкого реагування
2.	ПАТ «Полтавський машинобудівний завод»	-	+	+	-	рішучих дій
3.	ПАТ «Карлівський машинобудівний завод»	-	+	+	-	рішучих дій
4.	ПАТ «Хорольський механічний завод»	+	-	-	+	рішучих дій
5.	ПАТ «Каховський експериментальний механічний завод»	-	-	+	-	рішучих дій
6.	ПАТ «Смілянський машинобудівний завод»	+	-	+	+	нарощування
7.	ПАТ «Ніжинський механічний завод»	+	-	+	-	рішучих дій
8.	ПАТ «Дніпропетровський завод прокатних валків»	-	+	-	+	рішучих дій
9.	ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	+	-	+	+	нарощування
10.	ПАТ «НВП «Макіївський завод шахтної автоматики»	-	+	-	+	рішучих дій
11.	ПАТ «Новогорлівський машинобудівний завод»	-	+	-	-	швидкого реагування
12.	ПАТ «Донецький експериментальний ремонтно-механічний завод»	-	-	+	-	рішучих дій
13.	ПАТ «Горлівський машинобудівник»	-	+	-	+	рішучих дій
14.	ПАТ «НГМЗ-БУР»	-	+	+	-	рішучих дій
15.	ПАТ «ІРПНЬМАШ»	+	-	-	+	рішучих дій
16.	ПАТ «Брянківський завод бурного устаткування»	+	-	-	+	рішучих дій
17.	ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»	-	-	+	-	рішучих дій
18.	ПАТ «Бориславський машинобудівний завод»	-	-	-	+	рішучих дій
19.	ПАТ «Автрамат»	-	+	+	-	рішучих дій
20.	ПАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш»	-	+	-	+	рішучих дій
21.	ПАТ «Свесський насосний завод»	-	+	-	+	рішучих дій
22.	ПАТ «НВАТ «ВНДікомпресормаш»	+	+	-	+	рішучих дій
23.	ПАТ «Гідросила»	-	-	+	-	рішучих дій
24.	ПАТ «Сумське машинобудівне НВО ім. М.В. Фрунзе»	+	-	+	-	рішучих дій
25.	ПАТ «Мелітопольський компресор»	+	+	+	+	закріплення
26.	ПАТ «Кіровоградський завод гідравлічних машин «Цукрогідромаш»	+	+	-	+	рішучих дій
27.	ПАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	-	+	+	-	рішучих дій
28.	ПАТ «Харківський підшипниковий завод»	-	-	+	-	рішучих дій
29.	ПАТ «СКФ Україна»	+	-	-	+	рішучих дій
30.	ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»	-	-	+	+	нарощування
31.	ПАТ «Приморець»	+	+	-	+	рішучих дій
32.	ПАТ «Рейл»	-	+	-	+	рішучих дій
33.	ПАТ «Луганськтепловоз»	+	-	+	+	нарощування
34.	ПАТ «Кременчуцький сталеливарний завод»	-	+	-	+	рішучих дій
35.	ПАТ «Запорізький механічний завод»	-	-	+	-	рішучих дій
36.	ПАТ «Дніпропетровський стрілочний завод»	+	-	+	+	рішучих дій
37.	ПАТ «Дніпровагонмаш»	-	+	-	+	рішучих дій
38.	ПАТ «Верхньодніпровський машинобудівний завод»	+	+	-	-	швидкого реагування
39.	ПАТ «Азовзагальмаш»	-	+	-	+	рішучих дій
40.	ПАТ «АзовЕлектроСталь»	-	+	-	+	рішучих дій
41.	ПАТ «Мотор Січ»	-	+	-	-	швидкого реагування
42.	ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод»	-	-	+	-	рішучих дій
43.	ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»	-	+	-	+	рішучих дій
44.	ПАТ «Топаз»	+	-	-	+	рішучих дій

Пропоновані інноваційні стратегії управління логістичною діяльністю серед досліджуваних підприємств розподілились таким чином:

1. Інноваційна стратегія «закріплення» - 2,27% підприємств (ПАТ «Мелітопольський компресор»).

2. Інноваційна стратегія «нарощування» - 9,09% підприємств (ПАТ «Смілянський машинобудівний завод», ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод», ПАТ «Луганськтепловоз»).

3. Інноваційна стратегія «швидкого реагування» - 9,09% (ПАТ «Кіровоградський завод дозуючих автоматів», ПАТ «Новогорлівський машинобудівний завод», ПАТ «Верхньодніпровський машинобудівний завод», ПАТ «Мотор Січ»).

4. Інноваційна стратегія «рішучих дій» - 79,55% (решта 35 підприємств).

Висновки. Практика свідчить, що еволюція змін потреб споживачів диктує нові умови, до таких основних параметрів запитів ринку як ціна та якість додаються ще й час доставки, вибір, унікальність, вимагаючи тим самим не тільки якості, ефективності та гнучкості, але й інноваційності. Стосується це й логістичних систем, котрі прагнуть якомога повніше задовольняти потреби споживачів за оптимального рівня витрат, а підґрунтя для цього надають інновації.

Як показують результати дослідження, інноваційний підхід в управлінні логістичною системою підприємства є тим інструментом, що здатен забезпечити підприємству зростання ефективності та надійності, вирішити питання мінливості попиту, високої вартості виробництва та інших проблем, що зумовлені впливом внутрішнього та зовнішнього середовища. Завдяки мобілізації всіх ресурсів та їх раціональному використанню забезпечується гармонізація всіх потоків як на підприємстві, так і в розрізі логістичної системи.

Впровадження інновацій в кожній з ланок логістичної системи націлене на виявлення негативних моментів та їх нейтралізацію, нарощення інвестиційного, виробничого та експортного потенціалу шляхом пошуку прихованих резервів та невикористаних можливостей.

Список використаних джерел:

1. Алькема В. Г. Концептуалізація оцінювання розвитку мікрологістичних систем / В.Г. Алькема // Бізнес-інформ. – 2012. – № 8. – С. 177–181.
2. Єлетенко О. В. Проблеми сучасної логістики та шляхи їх вирішення / О. В. Єлетенко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4 (82). – С. 135–141.
3. Ткачук О. М. HR-підхід до управління логістичною системою підприємства / О. М. Ткачук, В. В. Турчак // Сталій розвиток економіки. – 2010. – № 10. – С. 232–235.
4. Ларіна Р.Р. Логістичний підхід до управління макро- і мікроекономічними системами / Ларіна Р.Р., Череп О.Г., Лисенко О.А. Монографія. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 215 с.
5. Хвищун Н.В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н.В. Хвищун // Логістика: теорія та практика. – Луцьк. – 2011. – №1. – С. 126-134.
6. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питерком., 1999. – 416 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
8. Christopher Freeman. The economics of industrial innovation. – London : Campus Verlag, 1982. – 448 p.
9. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – 2005. – 448 с.
10. Антонюк Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
11. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – Київ : Видавництво ЦУЛ, 2003. – 439 с.
12. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: навч. посібник / С. М. Ілляшенко. – 2-ге вид., оновл. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга»; К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.
13. Збиранник О.М. Забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на засадах інноваційного розвитку / О.М. Збиранник // Вісник Одеського Національного Університету. – 2014. – №3/2. – С. 69-73.

Рецензент д.е.н., професор Коциї О.В.

УДК 658.114(045)

Лозовський О.М., к.е.н., доцент

Шарчук С.І.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглядаються роль держави в стимулюванні підприємницької активності, взаємодія інституту підприємництва з іншими структурними елементами суспільства. Розкрито послідовність основних етапів розвитку національного приватного підприємництва та здійснено аналіз нормативно-правових актів, які визначають сучасний стан державного регулювання малого підприємництва в Україні та безпосередньо впливають на їх функціонування.

Ключові слова: мале підприємництво, державне регулювання малого підприємництва, ефективна податкова політика, політика децентралізації економічного управління, сприятливе підприємницьке середовище, умови розвитку підприємництва, програма розвитку малого підприємництва.

Lozovsky A., Sharchuk S.

PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

The article discusses the role of the state in stimulating entrepreneurial activity, interaction Institute for entrepreneurship with other structural elements of society. Outline the sequence of the main stages in the development of national entrepreneurship and the characteristics of the normative-legal acts that define the current state of the state regulation of small business in Ukraine and directly affect their functioning.

Keywords: small business, state regulation of small business, an effective tax policy, the policy of decentralization of economic management, a favorable business environment, conditions business development program small business development.

Лозовский А.М., Шарчук С.И.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются роль государства в стимулировании предпринимательской активности, взаимодействие института предпринимательства с другими структурными элементами общества. Раскрыто последовательность основных этапов развития национального частного предпринимательства и проведено анализ нормативно-правовых актов, которые определяют современное состояние государственного регулирования малого предпринимательства в Украине и непосредственно влияют на их функционирование.

Ключевые слова: малое предпринимательство, государственное регулирование малого предпринимательства, эффективная налоговая политика, политика децентрализации экономического управления, благоприятная предпринимательская среда, условия развития предпринимательства, программа развития малого предпринимательства.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зарубіжний досвід наглядно свідчить, що неодмінною умовою успіху в розвитку малого підприємництва є всебічна і стабільна державна підтримка. В кризових умовах розвитку економіки, саме допомога держави малому підприємництву може призвести до поліпшення економічної ситуації як в регіонах, так і в країні в цілому. В Україні, незважаючи на декларовану підтримку малого підприємництва з боку держави, вплив останньої на процес його становлення явно недостатній.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання створення організаційно-правових, економічних та інституціональних умов для розвитку підприємництва знаходяться у полі зору таких українських вчених, як: К. Алексєєва, В. Биковець, Л. Безчасний, В. Бордюк, В. Геєць, В. Степаненко, А. Чухно. Значний внесок у загальну теорію та методологію державного управління, зокрема державного регулювання розвитку підприємства, зробили Ю. Авксентьев, О. Амосов, Ю. Бажал, В. Бакуменко, Г. Білоус, В. Бодров, В. Гриньова, Ю. Чернецький. Разом з тим, питання подальшого вдосконалення механізму реалізації державної політики підтримки малого підприємництва, на наш погляд, потребує подальшої уваги та дослідження.

Цілі статті. Визначення особливостей державного регулювання розвитку малого підприємництва в Україні з урахуванням специфіки сучасного розвитку країни та розкриття пріоритетних напрямів державної політики у сфері малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Початок формування підприємницького середовища в країні (приватний малий та середній бізнес) припадає на момент проголошення незалежності України. В цілому розвиток національного приватного підприємництва за 23 роки незалежності країни можна охарактеризувати як непослідовний та часто проблемний, але основним незаперечним наслідком є факт наявності значного прошарку приватного бізнесу в національній економіці країни. Так, формування державної політики підтримки малого бізнесу в Україні починається з 1991 року, з прийняття Закону України «Про підприємство» та утворення Державного комітету України зі сприяння малим підприємствам і підприємству.

За даними Держстату України станом на 01. 01. 2014 в Україні налічувалося 1 600 127 суб'єктів господарювання, з яких 1 578 879 суб'єктів малого підприємництва. Протягом 2011-2013 років спостерігалось зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва та незначне зростання суб'єктів середнього підприємництва з 1,24% від загальної кількості суб'єктів господарювання у 2012 році до 1,29 % у 2013 році (рис. 1).

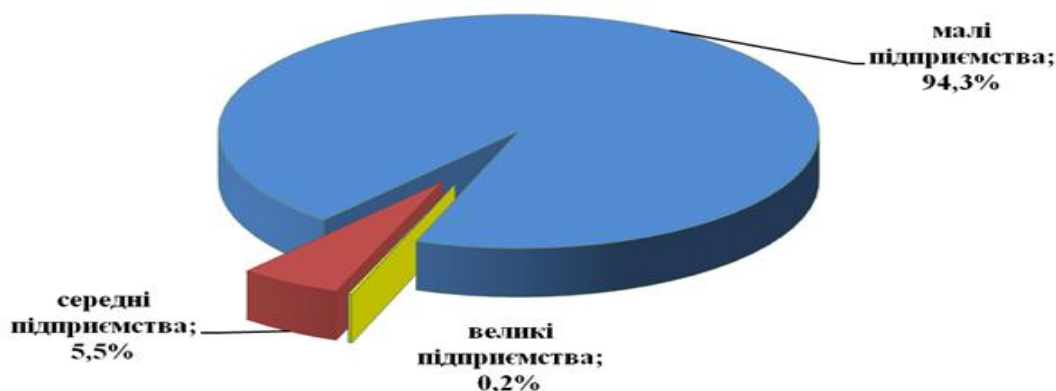

Рис. 1. Структура підприємств за розмірами у загальній кількості підприємств на Україні станом на 01. 01. 2014 р.

У структурі вітчизняного підприємництва за розміром підприємств станом на 01.01. 2014 частка малих підприємств становила 94,3 %. Протягом 2011 – 2013 років даний показник не зазнавав змін і становив 94,5%.

На сьогоднішній день мале підприємництво є досить потужним сектором господарського комплексу України у якому, на кінець 2013 року працювало 7,5 млн. осіб, що складало 40 % всього зайнятого населення працездатного віку. Якщо порівнювати даний показник з 2012 роком, кількість зайнятих працівників в суб'єктах

малого підприємництва зменшилась загалом на 3 %. Разом з тим, 2013 рік, можна охарактеризувати, як такий, в якому спостерігалось уповільнення темпів скорочення кількості працівників сфери малого підприємництва, враховуючи те, що даний показник у 2012 році скоротився на 8% порівняно з 2011 роком.

Як і в попередні роки переважна кількість малих підприємств України зосереджена в Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях та в місті Києві. Найменші кількісні показники середніх і малих підприємств демонструють Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області та місто Севастопіль (рис. 2).

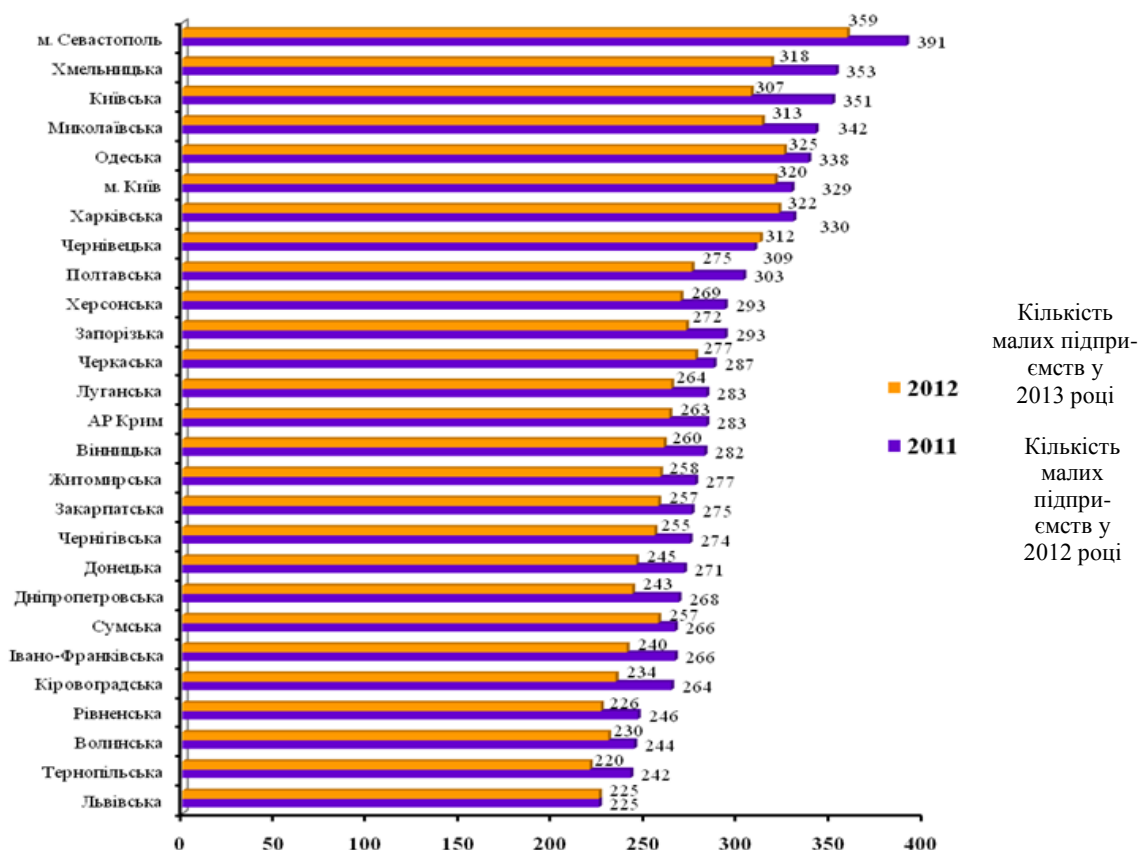

Рис. 2. Особливості розвитку малого підприємництва в регіонах України за 2012-2013 рр.

Аналіз даних, наведених на рис. 2, наглядно свідчить про скорочення кількості малих підприємств на Україні у 2013 році, порівняно з 2012 роком, що відбулось по всій території країни, за винятком Львівської області. Найбільше підприємств припинило власну діяльність у Київській, Хмельницькій, Кіровоградській областях та у м. Севастопіль (10%). У таких областях як Харківська та Одеська і у м. Київ спостерігається скорочення на 4 %. Підтвердженням негативної тенденції є і те, що за вкладом малого підприємництва у ВВП країни в 2013 році Україна посіла одне з останніх місць в Європейському рейтингу з показником 13% (за даними Євростату).

У розрізі економічних видів діяльності пріоритетними сферами суб'єктів малого підприємництва залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких в загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) складає понад 60 %. Значно меншими є показники промисловості (20,3 %), сільського господарства (5,5 %), будівництва (5,4 %) (рис. 3).

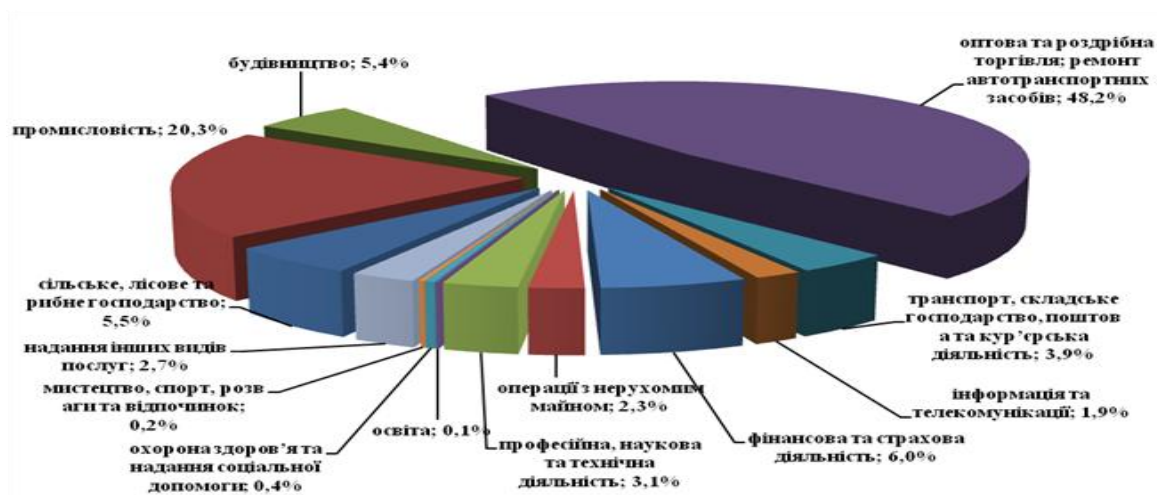

Рис. 3. Питова вага суб'єктів малого та середнього підприємництва на Україні в обсягах реалізації продукції за видами економічної діяльності у 2013 році

Аналіз змісту існуючих нормативно-правових актів у сфері малого підприємництва України дозволяє розкрити їх найбільш суттєві недоліки, а саме: неузгодженість, «нестиковку» елементів програм, зокрема аналітичних розділів і, відповідних їм, блоків основних заходів; декларативність, неконкретність поставлених завдань, що ускладнює їх реалізацію; занадто широкий спектр планованих заходів, що веде до розпорошення і без того мізерних коштів [2, с. 84-85].

Отже, подальший поступовий розвиток малого підприємництва в Україні, на наш погляд, можливий лише за умови вирішення низки наступних завдань, а саме: розробки фінансової стратегії щодо залучення українського і міжнародного банківського капіталу для забезпечення розвитку малого бізнесу в Україні; сприяння розвитку зовнішньоекономічної активності суб'єктів малого підприємництва; проведення підготовки та перепідготовки кадрів для роботи в структурах малого бізнесу; удосконалення інформаційного та нормативно-правового забезпечення діяльності підприємців у сфері малого бізнесу; підвищення якості рекламно-виставкової та видавничої діяльності у даній сфері; розвитку інноваційної діяльності в підприємницьких структурах.

Висновки. Отже, в Україні, незважаючи на декларовану підтримку малого підприємництва з боку держави, вплив останньої на процес його становлення явно недостатній, зокрема недостатньо врегульованими залишаються питання вдосконалення механізмів реалізації державної політики у сфері малого підприємництва.

За рахунок державного втручання в розвиток малого бізнесу через проведення соціально-економічної, валютно-фінансової, структурно – інвестиційної і науково-технічної політики у вигляді різних важелів можливо і необхідно активізувати його діяльність та, на цій основі, забезпечити зайнятість населення та пом'якшити негативний вплив кризи на економіку України. Все це дозволить створити сприятливі умови для вільного розвитку і гідного життя кожного громадянина країни.

Список використаних джерел:

1. Корягіна Т. В., Осацька Ю. Є. Особливості державного регулювання малого підприємництва в Україні / Т. В. Корягіна, Ю. Є. Осацька // Економіка & держава. – 2014. – № 12. – с. 4-7.
2. Цегелик Г. Г. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні / Г. Г. Цегелик // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. - Т.2. – № 1. – с. 84 – 89.
3. Корчак Н. М. Особливості правового становища приватних підприємств у світлі Господарського Кодексу України / Н. М. Корчак // Юридичний вісник. – 2013. - № 4(9). – с. 53-58.

Рецензент д.е.н., професор Ткачук О.М.

УДК 330.101:65.011

Мороз В.М., д.держ.упр., професор

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ЄДНІСТЬ ТА ПРОТИРІЧЧЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЙ «ЕФЕКТИВНІСТЬ» ТА «РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ» У МЕЖАХ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

За результатами аналізу визначень ефективності та результативності, було опрацьовано концептуальні узагальнення щодо особливостей прояву їх категоріального змісту. Наведено результати порівняльного аналізу змістовних характеристик ефективності та результативності у межах теорії та практики функціонування соціально-економічної системи. Стаття містить висновки щодо єдності та протиріччя змісту категорій «ефективність» та «результативність».

Ключові слова: ефективність, результативність, оцінювання результатів, ресурсне забезпечення, мета діяльності, трансформаційні перетворення, єдність та протиріччя категорій.

Moroz V.

UNITY AND CONTRADICTIONS OF THE CONTENTS OF CATEGORIES «EFFECTIVENESS» AND «EFFICIENCY» WITHIN THE THEORY AND PRACTICE OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM'S OPERATION

Due to the results of the analysis of definitions of efficiency and effectiveness, there were processed conceptual generalizations about the categorical features of their contents' manifestation. The results of comparative analysis of meaningful characteristics of efficiency and effectiveness within the theory and practice of socio-economic system. This article contains findings on unity and contradictions of the contents of categories «efficiency» and «effectiveness».

Key words: efficiency, effectiveness, evaluation of results, resource support, purpose of activity, conversion transformation, unity and contradictions of the categories.

Moroz V.M.

ЕДИНСТВО И ПРОТИВОРЕЧИЯ СОДЕРЖАНИЯ КАТЕГОРИЙ «ЭФФЕКТИВНОСТЬ» И «РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ» В РАМКАХ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

По результатам анализа определенных эффективности и результативности, были сформулированы концептуальные обобщения относительно особенностей проявления их категориального содержания. Представлены результаты сравнительного анализа содержательных характеристик эффективности и результативности в контексте теории и практики функционирования социально-экономической системы. Статья содержит выводы относительно единства и противоречий содержания категорий «эффективность» и «результативность».

Ключевые слова: эффективность, результативность, оценка результатов, ресурсное обеспечение, цель деятельности, трансформационные преобразования, единство и противоречия категорий.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах погіршення економічної динаміки в Україні відбувається скорочення податкової бази, що супроводжується зменшенням податкових надходжень до бюджету. Така тенденція призводить до недовиконання запланованого обсягу податкових надходжень до бюджету і негативно позначається на фінансуванні видаткової частини бюджету. За 2013 рік надходження до держбюджету України становили 339,180 млрд грн, що на 6,845 млрд грн, або на 1,98%, менше показника 2012 року. Загальна сума доходів зведеного бюджету України за звітний період становила 442,743 млрд грн, що на 2,711 млрд грн, або 0,61%, менше показника 2012 року. Цілком очевидно, що тенденція скорочення надходжень у державний бюджет України збережеться і у 2014 році. За результатами досліджень Інституту

бюджету та соціально-економічних досліджень, проведених у межах реалізації проекту «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», макроекономічна ситуація в Україні у II кварталі 2014 року залишилася несприятливою. Реальний ВВП порівняно з відповідним показником 2013 року (у постійних цінах 2007 року) зменшився на 4,7%, падіння відповідного показника спостерігалось у попередньому році на лише на 1,3% [2, с. 9]. Таке погіршення макроекономічних показників не може бути виправдано наслідками останньої світової кризи, адже порівнюючи між собою показники за II квартал 2014 року та 2013 року у країнах Єврозони та Європейського Союзу, слід констатувати, що тут відбулося зростання реального ВВП на 0,7% та на 1,2% відповідно. Приймаючи до уваги вище наведене, можемо припустити, що питання наповнення доходної частини бюджету так саме як і ефективне його використання все далі частіше будуть перебувати у межах кола першочергової уваги суб'єктів державно-управлінських відносин. Крім того, проблематика ефективності набуває не абиякої значущості у межах організації функціонування систем управління та їх окремих елементів. Наприклад, Програма діяльності Кабінету Міністрів України, зміст якої було анонсовано на засіданні Уряду 9 грудня 2014 року, акцентує увагу на неефективності державного менеджменту, який у своїй єдності з втратами економіки від військових дій та загрозою втрати незалежності країною – є ключовими викликами для України [19, с. 2]. До речі питання ефективності, у тому чи іншому змісті свого багатогранного прояву, згадується у Програмі понад 10 разів, що опосередковано свідчить про актуальність порушеної проблематики.

Питання ефективності використання ресурсів, традиційно перебувають серед найбільш досліджуваних напрямів наукового пошуку у межах економічної та управлінської наукової думки. Серед останніх науково-комунікативних заходів, тематика яких тим чи іншим чином була спрямована на пошук механізмів ефективного розвитку соціально-економічної системи суспільства, промислових підприємств, територій, галузей тощо, слід виділити: II Міжнародну науково-практичну конференцію «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (14.11.2014 р., м. Запоріжжя – Класичний приватний університет); Міжнародну науково-практичну конференцію «Ефективна економіка та менеджмент: теорія і практика» (14–15.11.2014 р., м. Дніпропетровськ – Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет»); Міжнародну науково-практичну конференцію «Ефективне управління економікою: процеси, явища, ризики» (13–14.06.2014 р., м. Черкаси – Черкаський державний технологічний університет). Цілком очевидно, що питання ефективності у тому чи іншому контексті прояву свого складного та багатогранного змісту є актуальним та значущим напрямом в організації наукових пошуків.

Про актуальність дослідження взаємозв'язків між ефективністю та результативністю, як на державному рівні, так і на рівні підприємств, свідчить у тому числі й змістовна спрямованість тематики науково-дослідних робіт. Наприклад, з останніх науково-дослідних робіт, виконання яких було завершено останнім часом, слід виділити такі: «Бюджетування як інструмент ефективного управління суб'єктами господарювання, регіонами та державою в цілому» (номер державної реєстрації 0111U000107; керівник – Череп А.В.; Запорізький національний університет); «Організаційно-методичні засади аналізу ефективності функціонування підприємства» (номер державної реєстрації 0112U001219; керівник – Загородній А.Г.; Національний університет «Львівська політехніка»); «Чинники та шляхи посилення конкурентоздатності і підвищення ефективності роботи підприємств в галузях народного господарства України» (номер державної реєстрації 0107U011413; керівник – Янковий О.Г.; Одеський національний економічний університет); «Визначення критеріїв оцінки економічної ефективності використання державної підтримки окремих галузей економіки» (номер державної реєстрації 0112U005165; керівник – Корнеєв В.В.; Науково-дослідний економічний інститут). У межах кожної з цих робіт

питання ефективності та результативності функціонування економічної системи або її окремих елементів набули свого унікального розвитку. Разом з тим, проблематика єдності та протиріч змісту таких категорій, як «ефективність» та «результативність» залишається відкритою для подальших досліджень, адже кожне нове коло наукового знання є не лише результатом осмислення сутності певних об'єктів та явищ, а одночасно й підґрунтям для розбудови нової наукової парадигми щодо відповідної проблематики.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед останніх наукових пошуків, тематична спрямованість яких пов'язана з дослідженням проблематики ефективності та результативності у межах функціонування соціально-економічної системи або взаємодії її основних елементів, слід звернути увагу на роботи Огійчука М.Ф. (монографія «Ефективність використання оборотних засобів, їх облік та оцінка» (2014 р.) – поглиблено теоретичні та практичні аспекти ефективного функціонування підприємств; надано практичні рекомендації щодо раціонального формування та забезпечення ефективного використання оборотних засобів) [14]; Решетило В.П. (монографія «Трудові ресурси регіонів: просторове розміщення та підвищення ефективності використання» (2014 р.) – досліджено фактори підвищення ефективності управління процесами формування, оптимального розміщення і реалізації потенціалу трудових ресурсів на території України) [20], Тищенко О.М. (монографія «Економічна результативність діяльності підприємств» (2005 р.) – розглянуто теоретичні основи забезпечення економічної результативності діяльності підприємств; обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до оцінювання економічної результативності діяльності підприємств) [24] та багатьох інших дослідників.

Дослідження питань взаємозв'язків змісту категорій «ефективність» та «результативність», так само як й існування певних протиріч між ними, не є принципово новим напрямом в організації наукових пошуків. В основу сучасних наукових досліджень вище визначеної проблематики, були покладені роботи Беккера Г., Брю С., Вайнінга А., Вайса К., Веймера Д., Друкера П., Долана Е., Кейнса Дж., Кліланда Д., Макконелла К., Мексона М., Моріса А., Нордгауза В., Парето В., Пітерса Т., Самуельсона П., Саймона Г., Сінкома Д., Стигліца Дж., Стіглера Дж., Уотерена Р. та багатьох інших відомих вчених. Проблематика співвідношення змісту категорій «ефективність» та «результативність» у тому чи іншому прояві свого складного та багатогранного змісту, знайшла своє відображення у дослідженнях Барабаша П.С., Барського Ю.М., Березівського П.С., Божидарніка Т.В., Бурлаки Г.Г., Вахович І.М., Герасимчук З.В., Гончарова Ю.В., Гончарука А.Г., Дейнеки А.В., Дмитрієва І.А., Дорофійенка В.В., Єрмошенка М.М., Ковальської Л.Л., Кондрашихіна А.Б., Косянчук Т.Ф., Крисанова Д.Ф., Лігоненко Л.О., Момота О.І., Мочерного С.В., Подольчака Н.Ю., Поліщук Н.В., Прядко В.В., Салиги К.С., Слав'юка Р.А., Сича Є.М. Сторонянської І.З., Череп А.В. та багатьох інших дослідників.

Не дивлячись на підвищений рівень наукової уваги до порушеної проблематики, окремі питання єдності та протиріч змісту категорій «ефективність» та «результативність» залишаються відкритими для подальших наукових пошуків. Наявність простору для організації наукових досліджень відповідного спрямування пов'язана не з принциповою новизною предмету наукового пошуку, а перш за все, з динамікою його зміни та новими умовами прояву його складових елементів.

Цілі статті. З'ясувати діалектику єдності та протиріч змісту категорій «ефективність» та «результативність» в контексті особливостей прояву теорії та практики функціонування соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вище ми звернули увагу на той факт, що дослідження змісту категорій ефективності та результативності не є новим напрямом в

організації наукових пошуків. Основні підходи до тлумачення відповідних категорій подано у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Зміст категорії «ефективність» в контексті наукових поглядів вчених-економістів

п/н, №	автор визначення	визначення
1	Андрійчук В. Г.	ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат. Серед основних різновидів ефективності виділяють технологічну, економічну і соціальну [1, с. 397]
2	Гончарук А.Г.	ефективність виробництва зазвичай пов'язують з його метою й розуміють як результативність, повноту досягнення мети, співвідношення отриманого результату й витрат. Ефективність класифікується за такими її видами: економічна, технічна, аллокативна, структурна, соціальна, X-ефективність тощо [5, с. 8]
3	Косянчук Т.Ф., Галкіна Ю.Г.	ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний час. Ефективність виробництва і результативність системи – це по суті терміни-синоніми, які характеризують одні й ті ж результативні процеси [11, с. 123]
4	Мочерний С.В.	ефективність це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [8, с. 508]
5	Парето В.	модель економічної ефективності передбачає такий розподіл ресурсів, за якого будь-яка його зміна погіршує добробут хоча б одного із суб'єктів економічної системи, тобто по відношенню до суспільства, досягнення економічної ефективності характеризується станом максимально можливого рівня добробуту [16]
6	Подольчак Н.Ю.	поняття «ефективність», яке характеризує досягнення балансу, рівноваги між протилежностями із урахуванням інституційних обмежень та часових меж. В економіці ефективність найчастіше асоціюється з оптимальністю дій, способів, механізмів реалізації або станом суб'єкта за наявності альтернатив та проявляється через співвідношення між метою (цілями) та одержаними результатами, затраченими ресурсами, обставинами зовнішнього середовища, а також часовими межами. Тобто ефективність забезпечується за умов, що сприяють досягненню рівноваги між такими протилежностями: попиту та пропозиції, цілей зацікавлених сторін, активів та пасивів організації, власних та залучених ресурсів, отриманих результатів та витрат на їх одержання тощо [17, с. 8–9]
7	Самуельсон П., Нордгауз В	економічна ефективність означає отримання даного обсягу продукції при найменших затратах рідкісних ресурсів, причому як продукція, так і ресурси вимірюються у вартісному виразі [21, с. 359]
8	Сич Є.М., Хотько Т.В.	ефективність є досить містким поняттям, що включає в себе оцінювання результатів діяльності підприємства за різними напрямками та може включати в себе виробничу, фінансову, інвестиційну й інші види ефективності. На яку саме з її сторін буде акцентовано увагу при проведенні оцінювання, залежить від конкретних потреб та умов [22]

Приймаючи до уваги наведені у таблиці 1 тлумачення категорії ефективності, спробуємо визначити концепт її змісту.

По-перше, майже кожне з наведених у таблиці 1 визначень ефективності акцентує увагу на кількості (обсязі) використаних для досягнення встановленої мети ресурсів, сил, засобів тощо. Ефективність розглядається в контексті порівняння (співвідношення) обсягу витрачених ресурсів з обсягом виробництва продукції або з отриманим результатом. Слід звернути увагу, що ефективність передбачає наявність не стільки самого факту результату, скільки його обґрунтованість з точки зору витрачених зусиль та ресурсів. Нагадаємо, переважна більшість економічних словників в основу

тлумачення сутності ефективності покладає категорію ефекту, який розглядається як різниця між результатами економічної діяльності та витратами на неї. Крім того, ефект є результатом, який «характеризує успішність, корисність функціонування окремого процесу або системи в цілому, тобто позитивні тенденції в розвитку господарюючого суб'єкта» [6, с. 234], а отже й ефективність, як правило, розглядається через призму успішності функціонування системи та її розвитку. У межах економічної наукової думки ми можемо зустріти своєрідне протиставлення змісту таких понять як «ефект» та «деструкція» (лат. «dēstrūctio» – руйнування), що певним чином підтверджує вище наведену думку щодо сприйняття ефективності на рівні успішності (задоволеності суб'єкта отриманим результатом). Таким чином, ефективність відображує прогресивні зміни якості відповідного об'єкту (не слід ототожнювати з розвитком об'єкту).

По-друге, наведені у таблиці 1 визначення ефективності апелюють до необхідності оцінювання отриманих результатів (економічних, соціальних, суспільних тощо). Питання полягає у тому, що оцінювання, відповідно до природи свого існування, як правило, розглядається через призму суб'єктивного сприйняття. Це пов'язано насамперед з тим, що критерії оцінювання не є об'єктивними, а отже і результат оцінювання, у свою чергу, не може претендувати на об'єктивність (оцінювання одного і того самого явища або результату за різними критеріями може дати протилежні результати в контексті з'ясування рівня його ефективності). Крім того, можливості для проведення об'єктивного оцінювання є обмеженими у тому числі й через неможливість експертів абстрагуватися від зовнішніх впливів, які тим чи іншим чином впливають на процес вимірювання. Девід Л. Веймер та Ейден Р. Вайнінг звертають увагу на важливість стосунків між клієнтом (замовником оцінювання) та експертом (суб'єктом який проводить оцінювання) [4]. Як правило, експерту платять за створення специфічного продукту, якість опрацювання якого визначає можливість продовження співпраці між замовником та виконавцем оцінювання. Якщо експерти бажають бути найнятими для надання послуг і в майбутньому, то вони повинні провести корисний для клієнта аналіз. Безумовно, що для консультанта існує велика спокуса догодити клієнту бажаним результатом [3], а отже і об'єктивність оцінювання може бути поставлена під сумнів. Отже, ефективність, за умови певних абстрагувань, може бути розглянута на рівні суб'єктивної величини, адже її рівень залежить не лише від системи критеріїв (індикаторів), які використовуються для проведення аналізу, а у тому числі й від вподобань експерта щодо доступних до використання методів оцінювання та корисності опрацьованих ним для замовника результатів. До речі, вище наведена теза може бути використана і для характеристики змісту результативності.

По-третє, ефективність є складною та багатогранною за змістом свого прояву економічною категорією, яка займає одне з центральних місць у понятійному апараті економічної наукової думки. Проблематика ефективності тісно пов'язана з питаннями ресурсного забезпечення та організацією збуту продукції. На переконання Макконелла К. та Брю С., ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які були використані в процесі виробництва, та кількістю отриманою продукту [12]. Для подальшого дослідження, акцент уваги на «обмежених ресурсах» є надзвичайно важливим, до змісту якого ми ще повернемося. На діалектичну єдність категорії ефективності з витраченими ресурсами вказують Кондрашова В.К. та Ісаєва О.Г., які сформулювали визначення ефективності виробничої діяльності через раціональне використання трудових, технічних, матеріальних та фінансових ресурсів. На думку вчених ефективність може бути виміряна за допомогою таких критеріїв як продуктивність, фондвіддача та матеріаломісткість [10]. Ключовим аспектом вище наведеної тези є звернення уваги

дослідників на «раціональне використання ресурсів», що також є важливим для розуміння логіки підсумкових висновків.

Наведені вище узагальнення, не вичерпують всієї глибини змісту категорії ефективності, а отже сформульовані висновки, не можуть бути розглянуті на рівні підсумкових узагальнень. Разом з тим, зміст отриманих нами висновків є достатнім підґрунтям для продовження дослідження у межах визначеної мети наукового пошуку.

Таблиця 2

Зміст категорії «результативність» в контексті наукових поглядів вчених-економістів

п/н, №	автор визначення	визначення
1	Гросул В.А., Аванесова Н.Е.	результативність відображає ступінь досягнення запланованих показників або поставлених цілей, а ефективність – це поняття, що характеризує позитивну динаміку розвитку господарюючого суб'єкта [6, с. 234]
2	Друкер П.	результативність є наслідком певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей; «результативність» (effectiveness) означає «робити правильні речі» (doing the right things), а «ефективність» – «робити речі правильно» (doing things right), тобто «результативність» і «ефективність» пов'язані між собою: по-перше, визначають правильний цільовий орієнтир діяльності суб'єкта; по-друге, намагаються досягти встановленої цілі (досягти орієнтир) з використанням мінімальної кількості ресурсів [7]
3	Косянчук Т.Ф., Галкіна Ю.Г.	поняття «результативність» та «ефективність» є ідентичними. Результативність виробництва знаходить конкретний кількісний вираз у взаємопов'язаній системі показників економічної ефективності, характеризуючи ефективність використання основних елементів виробничого процесу [11, с. 123–124]
4	Момот О.І., Демченко А.О.	результативність – певний показник деякого процесу, показник того, що в кінці процесу виходить щось, заздалегідь заплановане. Під результативністю організації розуміється її здатність досягти встановлених зовнішніх цілей, націленість на те, щоб усі її організаційні рішення і дії відповідали критеріям, встановленими зовнішнім середовищем [13, с. 209]
5	Приходченко Л.Л.	результативність пов'язана із технічною раціональністю, це результати порівняно з цілями, тобто ступінь досягнення цілей, причому у зіставленні з використаними ресурсами: оцінюються при цьому як досягнуті результати, так і наслідки, що спостерігаються [18, с. 5]
6	Федулова Л.І.	результативність – це міра точності управління, яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Вона пов'язана з виробничими, технологічними та управлінськими процесами, конкретними проблемами і способами їх розв'язання [25, с. 285]
	Терещенко Н.В.	результативність – ступінь досягнення результатів, адекватних встановленим та передбачуваним цілям, які задовольняють певні потреби зацікавлених сторін та створюють умови для постійного розвитку організації [23, с. 15]
8	Тищенко О.М., Кизим М.О., Догадайло Я.В.,	під результативністю розуміють загальне якісне явище, яке характеризує підсумок за всіма показниками функціонування підприємства і визначає потенціал подальшого розвитку [24, с. 46]

Приймаючи до уваги тлумачення категорії результативності, зміст яких було наведено у таблиці 2, спробуємо сформулювати концепт відповідної категорії.

По-перше, майже кожне з наведених у таблиці 2 визначень результативності акцентує увагу на досягненні мети діяльності. Цікаво, що результативність не апелює а ні до обсягів витрачених ресурсів, а ні до факту їх обмеженості. Розбудова змісту тлумачень відбувається навколо отриманого результату, залишаючи поза увагою вартість його досягнення. Разом з тим, результативність (факт досягнення запланованого результату) є обов'язковим критерієм ефективності, а отже за певних

абстрагувань ми можемо вести мову про тотожність змісту відповідних категорій. Така тотожність може мати місце лише за умови, коли досліджується не сам процес управління суб'єктом економічної діяльності або його результати, а будь-які інші економічні процеси. Один і той самий процес (управлінський, економічний, суспільний тощо) може бути оцінено як через призму його ефективності так і в контексті його результативності. У цьому випадку, точка зору експерта (суб'єкта оцінювання), а точніше система критеріїв оцінювання та методів його проведення, залежить від сформульованого замовником завдання. У разі, якщо замовник акцентує увагу на ресурсному забезпеченні отриманого результату, а не на самому факті його досягнення, то ми скоріше за все, можемо вести мову про ефективність. Відповідно, при акцентуванні уваги на результаті та ступені його відповідності до запланованого, ми зосереджуємося на результативності. Крім того, результативність тяжіє до факту діяльності (до отриманого результату), в той час як ефективність зосереджена на процесах досягнення відповідного результату. Отже, розуміння діалектики єдності та протиріч між результативністю та ефективністю, може відбуватись у межах процесу формування мети (цілепокладання) з урахуванням заздалегідь визначених пріоритетів (зосередженість на результаті або на ефективності його досягнення).

По-друге, в контексті порівняння пріоритетності ефективності та результативності для досягнення встановленої мети у межах планової або умовно ринкової економіки, на нашу думку, перевага надається саме результативності, адже питання обмеженості ресурсів є другорядним по відношенню до отриманого результату. Така точка зору є дискусійною. Наприклад, Кац І.Я. під час розгляду переваг планової (централізованої) економіки, акцентує увагу саме на питаннях ефективності, в той час як результативність залишається по за увагою дослідника [9]. Наукова позиція вченого, скоріше за все, може бути пояснена умовами, у межах яких відбувалось її формування. В умовах планової економіки, питання результативності не було об'єктом обговорення, це був той пріоритет який існував апіорі. Цілком зрозуміло, що за таких умов, результативність не може бути предметом обговорення, адже вона є плановим показником, факт досягнення якого не може бути поставлено не лише під сумнів, а навіть на рівень предмету наукової дискусії.

По-третє, вище ми звернули увагу на той факт, що результативність, так само як і ефективність є відносним показником, хоча сам результат за своєю характеристикою тяжіє до абсолютної величини, адже відображує (констатує) факт досягнення або недосягнення встановленої мети. Нагадаємо, що стандарт ДСТУ ISO 9000:2007, визначає результативність (effectiveness) як «ступінь реалізації запланованої діяльності і досягнення запланованих результатів», в той час як ефективність (efficiency) подається через «співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами» [15, с. 8]. Тут ми робимо акцент на тому, що результативність, на відміну від ефективності може розглядатися у тому числі і по за межами прогресивних змін. Отже, результативність може бути розглянута у якості індикатора процесу, який інформує про ступінь (рівень) досягнення заздалегідь визначеної мети, в той час як ефективність характеризується не скільки самим фактом досягнення результату, скільки обсягами витрачених для цього ресурсів (наявність причинно-наслідкових зв'язків між результатом та витраченими ресурсами).

Наведені вище узагальнення, щодо категоріального змісту результативності, не вичерпують всієї множини її багатовекторного позиціонування серед інших економічних категорій, а лише сприяють розумінню окремих напрямів взаємодії між ними.

Висновки. Проблематика ефективності та результативності у межах функціонування та розвитку системи (соціально-економічної, суспільно-політичної тощо) має певні особливості.

По-перше, діалектика єдності та протиріч змісту категорій «ефективність» та «результативність» має прояв через узгодження значущості отриманих результатів

(ефектив) для розвитку системи з обсягами витрачених для цього ресурсів. На нашу думку, на етапі трансформаційних перетворень базової основи для функціонування системи (об'єктів управління), проблематика результативності повинна розглядатись на рівні основного критерію оцінювання успішності реформування системи (досягнення встановленої мети), в той час, як забезпечення етапу функціонування системи (об'єктів управління) – обумовлює домінування критерію ефективності. В контексті змісту вище наведеної тези, можемо визначити, що для досягнення результативності розвитку відповідної системи (об'єктів управління), суб'єкт управлінських відносин повинен використовувати метод управління, а для підвищення рівня ефективності функціонування системи (об'єктів) – надати перевагу методу регулювання. Логіка наведеної конструкції полягає у тому, що метод управління використовується суб'єктом управлінських відносин, як правило, на етапі розвитку системи, здобутки якої (отримані ефекти) оцінюються переважно за допомогою критеріїв результативності, в той час як метод регулювання, використовується на етапі функціонування системи, оцінювання результатів якого, відбувається за допомогою критеріїв ефективності.

По-друге, пріоритетність тих чи інших критеріїв (індикаторів) в системі оцінювання рівня результативності або ефективності функціонування і розвитку об'єкту управління або його складових елементів залежить від рівня автоматизованості технологічних та управлінських процесів. Критерій результативності є більш пріоритетним для тих процесів або систем, рівень автоматизації яких оцінюється як високий. У цьому випадку для функціонування об'єкту управління, питання ефективності є другорядним, адже увага суб'єкту управління зосереджується перш за все на забезпеченні досягнення результату (безперебійне функціонування системи без акценту на обсягах витрачених ресурсів). Цілком очевидно, що за таких умов обсяги витрати ресурсів будуть більшими але надійність функціонування системи в цілому, наприклад відсутність необхідності втручання в її роботу для проведення регламентних робіт та обслуговування, може певним чином компенсувати відповідні втрати. У свою чергу, критерій ефективності є більш пріоритетним для тих процесів або систем, управління якими здійснюється у так званому ручному режимі, тобто рівень автоматизації функціонування об'єктів є порівняно низьким. Безумовно, що така точка зору не є бездоганною, адже критерії ефективності та результативності є занадто пов'язаними, як за своїм змістом так і за об'єктом оцінювання. Крім того, проблематика автоматизації технологій у виробництві та управлінських процесів у соціальній системі не може бути подана виключно через призму єдності та протиріч результативності та ефективності, а отже заслуговує на окремий напрям наукових пошуків.

Наведені вище узагальнення та висновки не вичерпують всієї складності змісту порушеної проблематики, а отже питання діалектики єдності та протиріч змісту категорій «ефективність» та «результативність» у межах економічної теорії та практики функціонування соціально-економічної системи, є відкритими для подальших наукових пошуків. Серед перспективних напрямів в організації наукових досліджень слід виділити перш за все ті, зміст яких пов'язано з дослідженням проблематики еволюції змісту категорій «результативність» та «ефективність» у межах економічної та державно-управлінської наукової думки. Крім того, на увагу дослідників заслуговують, у тому числі і принципи та критерії оцінювання рівня результативності та ефективності функціонування, як окремої організації (підприємства) так і соціально-економічної системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / Андрійчук В.Г. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – червень 2014 року / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2014. – 76 с.

3. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Керол Г. Вайс; пер. з англ. Р. Ткачука, М. Корчинської. – К.: Основи, 2000. – 671 с.
4. Веймер Д.Л. Аналіз політики: концепції і практика / Веймер Девід Л., Вайнінг Ейден Р.; пер. з англ. І. Дзюби, А. Олійника. – К.: Основи, 1998. – 654 с.
5. Гончарук А.Г. Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової промисловості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А.Г. Гончарук. – Одеса, 2010. – 28 с.
6. Гросул В.А. Концепція стейкхолдерів в системі оцінки ефективності функціонування підприємства / В.А. Гросул, Н.Е. Аванесова // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 2 (52). – С. 233–236.
7. Друкер П. Эффективное управление / П. Друкер; пер. с англ. М. Котельниковой. – М.: Изд-во «Астрель», 2004. – 284 с.
8. Економічна енциклопедія / (авт. та відп. ред. Мочерний С.В. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 950 с.
9. Кац И.Я. Главный показатель эффективности / И.Я. Кац // Материально-техническое снабжение. – 1985. – №6. – С. 15–18.
10. Кондрашова В.К. Экономика полиграфического предприятия: учебник для вузов / В.К. Кондрашова, О.Г. Исаева – М.: Изд-во МГУП, 2000. – 320 с.], [Кондрашова В.К. Экономический механизм предприятия / В.К. Кондрашова // Проблемы полиграфии и издательского дела. – 2002. – № 4. – С. 176–190.
11. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3, Т.1. – С. 121–124.
12. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю; пер. с англ. Е.С. Иванова [и др.]. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
13. Момот О.І. Про сутність понять «ефективність» та «результативність» в економіці / О.І. Момот, А.О. Демченко // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3 (33). – С. 207–210.
14. Огійчук М.Ф. Ефективність використання оборотних засобів, їх облік та оцінка: монографія / М.Ф. Огійчук, С.І. Василюк; за ред. проф. М.Ф. Огійчука. – К.: Алерта, 2014. – 338 с.
15. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT) ДСТУ ISO 9000:2007 [електронний ресурс] / Системи управління якістю: видання офіційне // Національний стандарт України. – Режим доступу: http://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf
16. Парето В. Трансформація демократії / Парето В.; пер. с итал. М. Юсима. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2011. – 208 с.
17. Подольчак Н.Ю. Соціально-економічна ефективність систем менеджменту машинобудівних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н.Ю. Подольчак. – Львів, 2010. – 45 с.
18. Приходченко Л.Л. Щодо складності застосування показників оцінювання ефективності державного управління: теорія і практика [електронний ресурс] / Приходченко Л. // Державне будівництво. – 2009. – Вип. 1. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/1/07.pdf>
19. Програма діяльності Кабінету Міністрів України [електронний ресурс] / Кабінет міністрів України // Єдиний урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/document/247806106/Program2.pdf>
20. Решетило В.П. Трудові ресурси регіонів: просторове розміщення та підвищення ефективності використання: монографія / В.П. Решетило, Н.С. Міщенко, О.В. Шубна. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 157 с.
21. Самуельсон Пол А. Мікроекономіка / Самуельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д.; пер. з англ. С. Панчишина. – К.: Основи, 1998. – 676 с.
22. Сич Є.М. Діагностика ефективності діяльності підприємства [електронний ресурс] / Є.М. Сич, Т.В. Хотько // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 34. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/2531>
23. Терещенко Н.В. Модель комплексной оценки результативности СМК / Н.В. Терещенко, Н.С. Яшин // Методы менеджмента качества. – 2006. – № 4. – С. 12–17.
24. Тищенко А.Н. Экономическая результативность деятельности предприятия: монография / Тищенко А.Н., Кизим Н.А., Догайдайло Я.В. – Харьков: ИНЖЭК, 2005. – 144 с.
25. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: підручник / Федулова Л.І. – К.: Либідь, 2004. – 448 с.

УДК 618.255.12

Рябенко Г.М., к.е.н.

Лисай Н.П.

Миколаївський національний аграрний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Теоретично визначено особливості інституційного забезпечення системи формування оборотних активів сільськогосподарських підприємств. Досліджено можливості запровадження зарубіжних методів в отечественную практику. Обґрунтовано необхідність їх використання з метою розвитку сільського господарства.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, інституційне забезпечення, оборотні активи, оборотний капітал, оборотні кошти.

Рябенко Г.М., Лысай Н.П.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Теоретически определены особенности институционального обеспечения системы формирования оборотных активов сельскохозяйственных предприятий. Исследованы возможности внедрения зарубежных методов в отечественную практику. Обоснована необходимость их использования с целью развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, институциональное обеспечение, оборотные активы, оборотный капитал, оборотные средства.

Ryabenko G., Lysai N.

INSTITUTIONAL APPROACH TO THE FORMATION OF CURRENT ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Theoretically determined especially institutional support system of circulating assets of agricultural enterprises. The possibilities of introducing foreign practices in domestic practice. Justification of the need to use them for the development of agriculture.

Keywords: agricultural enterprises, institutional support, current assets, working capital, working capital.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні, в умовах трансформаційних процесів, сільськогосподарське виробництво як основна зі сфер діяльності в агропромисловому комплексі сприяє забезпеченню продовольчої безпеки і продовольчої незалежності країни, формує частину валового внутрішнього продукту і фонду споживання населення.

Для безперервного забезпечення процесу виробництва сільськогосподарської продукції важливе значення мають оборотні активи, оскільки вони впливають на рівень формування собівартості продукції. Так, аналізуючи оборот речових елементів оборотних виробничих засобів, можна стверджувати, що він органічно пов'язаний з предметами і засобами праці.

Крім того, необхідно відмітити, що економічний механізм формування та ефективного використання оборотних активів в умовах трансформаційної економіки, відбуваючись в умовах переходу до ринкових методів господарювання, переосмислює роль останніх в управлінні сільськогосподарським підприємством.

Отже, інституціональне забезпечення формування активів сільськогосподарських підприємств є однією з фундаментальних основ раціонального функціонування суб'єкта господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Інституціоналізм як динамічний процес формування інституцій знайшов відображення у працях фундаторів інституціональної теорії: А. Алчіна і Р. Коуза. Особливості його застосування в аграрній сфері розкриваються у дослідженнях О. Шпикуляка, В. Андрійчука, О. Гордієвича та ін. Крім того, теоретичні засади формування та використання оборотного капіталу викладені у працях Ф. Кене, А. Маршала, Дж. Ст. Мілля, А. Сміта, С. Фішера, Й. Шумпетера. Вагомий внесок у сучасну економічну теорію і практику формування та ефективного використання оборотного капіталу зробили вітчизняні й зарубіжні економісти В. Белолипецький, М. Білик, І. Бланк, Ю. Бріггем, Глен Арнольда, Кяран Уолш, Стефан Росс, Дж.К. Ван Хорн, Ю.Воробйов та ін.

Однак, незважаючи на наявність численних теоретичних розробок, проблеми дослідження теоретичних засад оборотних активів залишаються фрагментарно дослідженими та потребують подальшого наукового обґрунтування. А саме, вченими

не в повній мірі розглянуто питання щодо інституціонального підходу формування оборотних активів сільськогосподарських підприємств.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад інституціонального підходу щодо формування оборотних активів сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За останні роки інституційний підхід зайняв провідне місце в українській економічній науці. На його теоретичній основі проводяться як фундаментальні, так і прикладні дослідження наукових установ НАН України та галузевих академій.

За основоположниками цієї теорії інститути – це звички, стереотипи думок і дій, які спираються на традиції, ментальність, що в комплексі впливає на економічну діяльність [18]. Інститути одночасно з неформальними мають і формальну ознаку – оформлення в закони і в подальшому у структури, професійні об'єднання тощо. Економічна діяльність в усіх її складових, від правил побудови і до професійного оформлення, також має інституційні ознаки.

Різноманітність інститутів у рамках систем, що реформуються, породжує питання і проблеми заміни старих інститутів на нові. Інституційний підхід базується на необхідності адаптації запозичених зовні соціально-економічних нововведень.

Агропромисловий комплекс як складна система, до складу якої входить більше 100 галузей народного господарства, функціонує в умовах погіршення перспектив та господарювання. Часткове скасування податкового стимулювання, а саме запровадження у 2011 році невідшкодування податку на додану вартість при експорті зерна, зменшення фінансування програм для виробників сільськогосподарської продукції у 2013 році та проведення інших ревізій пільгових режимів оподаткування призводить до закриття підприємств через збитковість, посилення соціальної напруги в селах, зниження інвестиційної привабливості галузі.

В таких умовах функціонування підвищення ефективності використання наявних ресурсів у підприємств АПК України є однією з реальних можливостей їх подальшого розвитку. В основному це питання стосується оборотних активів, ефективне управління якими посилює фінансову стійкість, ліквідність, кредитоспроможність та інвестиційну привабливість галузі.

Згідно Н(с)БО1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» оборотні активи – це «гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [12]. В Господарському кодексі України взагалі немає трактування такої категорії як «оборотні активи», але у ст.139 «Майно у сфері господарювання» зазначено, що «оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів» [6].

Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів також відсутня узгодженість щодо зазначених понять. Деякі дослідники вважають поняття «оборотні активи», «оборотний капітал», «оборотні засоби», «оборотні кошти», «оборотні фонди», «поточні активи» синонімами, інші об'єднують лише деякі поняття, третя група вчених зазначають, що економічний зміст зазначених понять різний, саме тому ототожнювати їх помилково. Таким чином, доцільно розглянути питання еволюції поняття «оборотний капітал» у «оборотні активи».

Так, Соляник Л.Г. виділяє чотири основні школи у процесі дослідження поняття «оборотний капітал»: класичну, представниками якої є А. Сміт, К. Маркс, Д. Рікардо, Ф. Кене, радянську, сучасну та західну [17]. Однак, дослідник не звернув уваги на вчених стародавнього світу, які зробили первинний внесок у розвиток даного поняття. Так, давньогрецький філософ, історик Ксенофонт (444 – 355 рр. до н. е.) – учень Сократа, висловив свої міркування з приводу грошей і грошового обігу в посібниках з управління господарством, які називалися «Економікос» і «Домострой», радячи

нагромаджувати гроші. Водночас він негативно оцінював обіг грошей у вигляді торгового й лихварського капіталу, рекомендував нагромаджувати гроші як скарб, страховий фонд на випадок неврожаїв чи війни. Одним з видатних мислителів стародавньої Греції був Арістотель (384 – 322рр. до н.е.) – учень Платона. Свої роздуми на соціально-економічні теми він виклав у 28 творах. Усі економічні відносини поділив на два види: економіка та хремастика [11].

Предметом дослідження меркантилістів є сфера обігу. Найбільш відомими представниками раннього меркантилізму були англієць В. Стаффорд (1554 – 1612), італійці Г. Скаруффі (1519 – 1584), Б. Даванцаті (1529 – 1606) та ін. Пізній меркантилізм (мануфактурна система) виник у другій половині XVI ст. Його найбільш відомими представниками були англієць Т. Мен (1571–1641), французи Ж. Б. Кольбер (1619 – 1683), А. Монкретьєн (1575 – 1621), італієць А. Серра (XVI – XVII ст.).

Уперше капітал було розділено на основний та оборотний фізіократами. Представниками школи фізіократів були такі видатні економісти, як Ф. Кене, А. Тюрго, В. Мірабо, В. Дюпон де Немур, Г. Летрон та ін. Фізіократи розрізняли «щорічні аванси» і «первинні аванси». Ф. Кене, як один з найяскравіших представників фізіократів, дав розмежування між окремими частинами капіталу за характером їх обороту. Одну частину капіталу він називав первинними авансами (сільськогосподарський інвентар, будівлі, худоба); іншу, названу ним щорічними авансами, складала витрати на насіння, робочу силу [8].

Проте А. Сміт вбачав відмінність між оборотним й основним капіталом у тому, що перший обертається, а другий – ні. Він фактично протиставляв один одному оборотний й основний капітал. До складу оборотного капіталу А. Сміт включає: гроші, за допомогою яких обертаються інші частини оборотного капіталу, розподіляються серед споживачів товари; запаси матеріалів і напівфабрикатів, які призначаються для виготовлення товарів і які не придбали ще готової форми й залишаються в руках промисловців; готові вироби, які залишаються ще в руках промисловців або торговців.

Альфред Маршалл (1842 – 1924) оборотний капітал визнає як той, що цілком вичерпує свою функцію у виробництві, у процесі його одноразового вживання, а основний капітал як капітал, який існує в довговічній формі й дохід від якого надходить протягом відповідного тривалого періоду. Йозеф Алоїз Шумпетер (1883 – 1950) вважає, що первинний капітал розподіляється на основний і оборотний. Перший витрачається на придбання земельних ділянок, будівель, машин і т. ін., другий – на оплату необхідних послуг праці, сировини тощо.

Таким чином, дослідивши роботи вчених, можна прослідкувати становлення та розвиток поняття «капітал» і «оборотний капітал» (рис. 1).

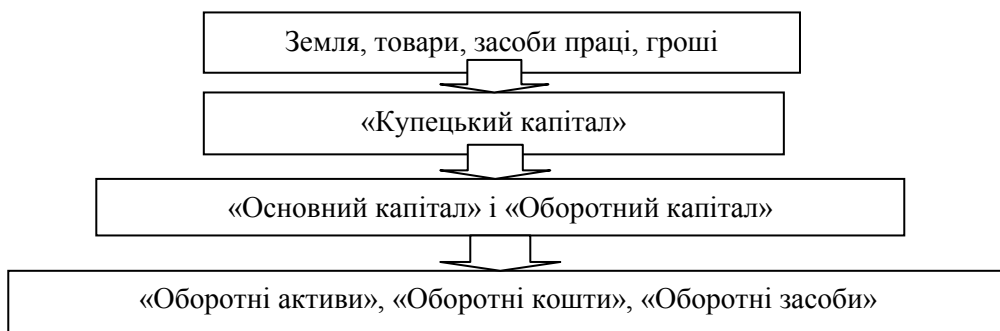

Рис. 1. Схема еволюції поняття «оборотні активи» у теорії економічних наук
Джерело: авторська розробка

На основі вище наведеної схеми, можна зробити висновок про те, що спочатку термін «капітал» означав землю, товари, засоби праці, гроші. Потім, Арістотель виокремив грошову складову капіталу «купецький капітал», але різко засуджував такий

капітал, вважаючи його неприродним, і надавав перевагу натуральному виробництву. Але з розвитком торгівлі грошовий (купецький) капітал набирає все більшої популярності, стаючи об'єктом дослідження меркантилістів. З розвитком науково-технічного прогресу та виробництва капітал набуває все ширшого значення, вміщує в собі все більше елементів, що приводить до поділу його фізіократами на «основний» і «оборотний». Подальші дослідження вчених надавали розвиток кожному із цих понять. Звернувши увагу на оборотний капітал, відмітимо, що розвивається не тільки трактування вказаного поняття, але з'являються нові його ознаки: оборотність, одноразовість використання. А уже з розвитком економічної науки у ХХ столітті з'явилися такі поняття як «оборотні активи», «оборотні кошти», «оборотні засоби».

Представники класичної школи вперше запропонували поділяти наявний капітал на «основний» та «оборотний», представники радянської школи класифікували оборотний капітал на фонди обігу та оборотні виробничі фонди. У радянські часи більш розповсюдженими було поняття «оборотні кошти», основною функцією яких вважалась розрахунково-платіжна, тобто фінансування витрат підприємства, а поняття «капітал» взагалі на практиці було вилучено [11].

Проаналізувавши поняття «оборотні активи» у різних літературних джерелах, можна виділити декілька підходів економістів до трактування сутності даного поняття [1,2,3,9]: сукупність оборотних фондів та фондів обігу; оборотні засоби підприємств, що відображаються в активі їх бухгалтерського балансу; грошові кошти та їх еквіваленти, а також інші активи, що використовують в одному операційному циклі; сукупність майнових цінностей, які обслуговують поточну господарську діяльність підприємства і повністю споживаються протягом одного операційного циклу; засоби підприємства, які повністю переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції.

Трактування «оборотних активів», наведені у вітчизняній літературі, істотно відрізняються від тих, що наводяться в західних виданнях з фінансового менеджменту. Так, у західній літературі наводиться визначення поняття «оборотний капітал», під яким розуміють категорію «працюючий капітал» (working capital). У роботі американських економістів Юджина Бріггема і Льюїса С. Гапенського «Фінансовий менеджмент» наведені дві дефініції працюючого капіталу [5]:

- валовий працюючий капітал – поточні активи;
- чистий працюючий капітал – різниця між поточними активами і поточними пасивами.

У працях інших англійських і американських авторів працюючий капітал визначається як різниця між поточними активами і поточними пасивами, що характеризує ступінь ліквідності короткострокової фінансової діяльності. Перевищення поточних активів над короткостроковими зобов'язаннями розглядається як капітал, що перебуває в обігу. Така думка виражена в працях Глена Арнольда, Кярана Уолша, Стефана Росса.

До поточних активів відносять статті: грошові кошти; вкладення в цінні папери; рахунки до одержання, тобто дебітори; товарно-матеріальні запаси.

Поточні пасиви, тобто джерела фінансування, можна розділити на дві частини: перша – короткострокові пасиви, друга – довгострокові позички, що погашаються в цьому році.

Матеріальною основою будь-якого виробництва є засоби виробництва, які складаються із засобів та предметів праці, що беруть участь у створенні продукту. Але з огляду на відмінність у характері функціонування у процесі виробництва та способі перенесення вартості на створюваний продукт засоби праці набирають економічної форми позаоборотних активів, а предмети праці – оборотних.

Крім виробничих оборотних засобів кожне сільськогосподарське підприємство має частину активів, що перебувають в обороті. Це готова продукція, грошові кошти на

рахунках у банку та у касі підприємства, кошти в розрахунках тощо. Ця частина активів, оцінена у грошах, називається засобами обігу. Основне їх призначення полягає в забезпеченні коштами планомірного процесу обороту на підприємствах. Але незважаючи на відмінності у призначенні оборотні засоби і засоби обігу тісно взаємопов'язані. Водночас оборотні засоби і засоби обігу є складовими оборотних активів, що відображають розміщення їх за сферами відтворення у процесі руху, і разом з тим самостійними економічними категоріями.

Наслідком цього є застосування запропонованої нами спрощеної і ефективної схеми формування і використання оборотних активів на сільськогосподарських підприємствах (рис.2).

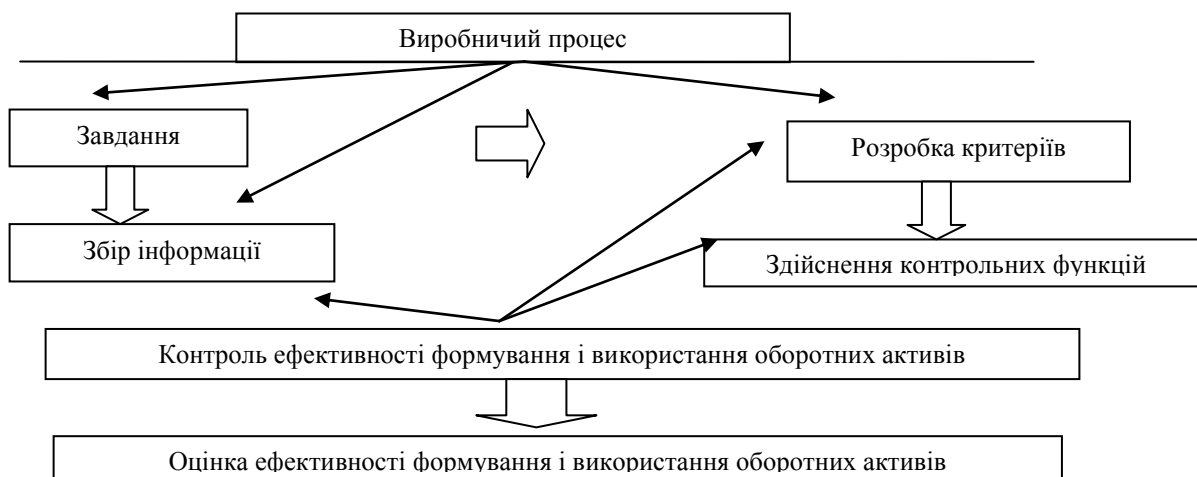

Рис. 2. Схема процедури оцінки ефективності формування і використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства

Джерело: авторська розробка

Отже, виходячи з концептуальних засад побудови інформаційної системи обліку, аналізу і контролю в управлінні формуванням оборотних активів, можна говорити про організаційну структуру модуля обробки облікової інформації щодо операцій з останніми, інтегрованого у загальну модель інформаційно-аналітичної системи управління оборотними активами.

При цьому, номенклатури поточного обліку можуть передбачати кілька рівнів деталізації облікових ознак, що підвищує аналітичні та контрольні якості облікової інформації. У таблиці 1 відображено структуру складної облікової номенклатури поточного обліку оборотних активів сільськогосподарських підприємств.

Оборотні активи сільськогосподарського підприємства формують з джерел, які можна поділити на 3 групи: власні, прирівняні до власних (додатково залучені) й позичені. Розмір власних оборотних коштів, що закріплені за підприємством, не є постійною величиною. Суму власних оборотних коштів під час складання фінансового плану щорічно уточнюють у зв'язку зі зміною обсягу виробництва, асортименту продукції, умов постачання і збуту. Покрити цю потребу лише власними джерелами стає практично неможливим. Тому формувати оборотні кошти лише за рахунок власних джерел нині економічно недоцільно, оскільки це знижує можливості підприємства щодо фінансування власних витрат і збільшує ризик виникнення фінансової нестабільності підприємства. У такому разі підприємство вимушене звертатися до позичання і залучення фінансових ресурсів у вигляді короткострокових кредитів банку та інших кредитів, комерційного кредиту, кредиторської заборгованості.

Структура складної облікової номенклатури поточного обліку оборотних активів сільськогосподарських підприємств

Рівень деталізації	Розподіл оборотних активів за класифікаційними ознаками
Перший	Види оборотних активів (запаси, товари, векселі одержані, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти та їх еквіваленти, інші оборотні активи)
Другий	Переміщення оборотних активів (вибуття і надходження)
Третій	Деталізація оборотних активів за видами їх утворення
Четвертий	Види оборотних активів за термінами зберігання
П'ятий	Види оборотних активів за рівнем дотримання терміну виконання зобов'язання
Шостий	Деталізація на аналітичних рахунках

Джерело: авторська розробка

Отже, розроблена модель подачі інформації для формування оборотних активів сільськогосподарських підприємств дозволяє забезпечити організацію інформаційного забезпечення на високому науково-технічному рівні і локалізувати аналітично-контрольний процес на підприємствах сільського господарства за рівнями деталізації обробки інформації, які значною мірою відповідають обліковому процесу: оперативний аналіз і контроль оборотних активів, ретроспективний (поточний) аналіз і контроль оборотних активів, ретроспективний та прогнозний аналіз, заключний контроль та прогноз оборотних активів.

Висновки. З позиції економічної теорії будь-яке виробництво правомірно розглядати як перетворення активів підприємства на результати. При цьому роль ефективного формування оборотних активів будується на основі найбільш економного способу виробництва продукції.

При цьому, оборотні активи підприємства визначаються як грошові ресурси або група мобільних активів підприємства, із періодом використання до одного року, які безпосередньо обслуговують операційну діяльність підприємства і внаслідок високого рівня ліквідності повинні забезпечувати його платоспроможність за поточними фінансовими зобов'язаннями.

Перспективи подальших розвідок полягають у питаннях практичного впровадження запропонованих процедур з метою забезпечення гнучкості відповідно до умов господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Алексеев І. В. Поняття «оборотних активів» підприємства як економічної категорії / І. В. Алексеев, О. І. Нич // Економічний простір. – 2010. – № 42. – С. 133–137.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://6201.org.ua>.
3. Бетехтіна Л. О. Економічна сутність оборотного капіталу підприємства / Л. О. Бетехтіна // Бізнес-навігатор. – 2009. – № 1 (16). – С.74–77.
4. Бечко В. П. До питання щодо економічної сутності оборотних засобів / В. П. Бечко // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4 (18). – С. 98–102.
5. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К. : КНЕУ, 2005. – 592 с.
6. Господарський кодекс України : за станом на 01.01.2013 р. / Верховна рада України // Офіційний вісник України. — Офіц. вид. — К., 2003. — № 11. — С. 303.
7. Дропа Я. Б. Організація управління оборотним капіталом промислових підприємств України : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Я. Б. Дропа ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2006. – 20 с.
8. Злупко С. М. Історія економічної теорії : навчальний посібник / С. М. Злупко. – К. : Знання, 2005. – 719с.
9. Ізмайлова Н. В. Управління оборотними активами підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / Н. В. Ізмайлова ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. – К., 2009. – 20 с.
10. Інституціональний підхід до розв'язання проблем бухгалтерського обліку в Україні / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://library.if.ua/articles/article-25/>.
11. Історія економічних учень : навчальний посібник / [Базилевич В. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. та ін.]. – К. : Знання, 2004.
12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73 / Мінфін України // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – К., 2013. – № 19. – С. 97.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Пеняк Ю. С. Формування та ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Ю. С. Пеняк ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2010. – 20 с.
15. Поважний О. С. Особливості визначення сутності та складу поняття «оборотні активи» / О. С. Поважний, Н. О. Крамзіна, Ю. В. Кваша // Економічний простір. – 2008. – №12/2. – С. 41–52.
16. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. Пособие / Г.В. Савицкая. – Мн.: Новое знание, 2003. – 704 с.
17. Соляник Л. Г. Оборотні засоби промислового підприємства: оптимізація управління : монографія / Л. Г. Соляник; за ред. О.С. Галушко. – Дніпропетровськ : Вид-во НГУ, 2009. – 239 с.
18. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О.Г. Шпикуляк // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.

Рецензент д.е.н., професор Потриваєва Н.В.

УДК 378.14: 373.61

Сакун Л.М., к.е.н., доцент

Дринь О.Я.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ВАЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядаються питання впровадження системи менеджменту якості у вищих навчальних закладах України. Аналізуються позитивні сторони інструментів та методів управління діяльністю освітньої установи. Пропонується трьохетапний варіант реалізації проекту з впровадження системи менеджменту якості вищого навчального закладу.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, система менеджменту якості, споживач, модель якості, конкурентоспроможність, підвищення іміджу вищого навчального закладу.

Sakun L., Drin O.

IMPORTANCE OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN HIGHER EDUCATION

The publication article shall be considering the implementation problems of quality management system in higher educational institutions of Ukraine. Analyzed the positive side tools and methods management of educational institutions. Features a three-stage variant of implementation of the project on introduction of system of quality management of higher education institutions.

Keywords: higher educational institution, quality management system, the consumer, model quality, competitiveness, improving the image of the university.

Сакун Л.Н., Дрын О.Я.

ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье рассматриваются вопросы внедрения системы менеджмента качества в высших учебных заведениях Украины. Анализируются положительные стороны инструментов и методов управления деятельностью образовательного учреждения. Предлагается трёхэтапный вариант реализации проекта по внедрению системы менеджмента качества в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, система менеджмента качества, потребитель, модель качества, конкурентоспособность, повышение имиджа высшего учебного заведения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Посилення вимог до якості освіти в Україні

з боку держави, суспільства і споживачів, зростання конкуренції і зниження обсягу бюджетного фінансування примушують освітні організації формувати і постійно розвивати методологічну підтримку своєї діяльності. В українських освітніх організаціях, незважаючи на певні інноваційні зміни, збереглися проблеми, що стримують їх перехід на світовий рівень менеджменту якості. Основними причинами є брак фінансових коштів і знань в даній області у керівників та співробітників. Підвищення якості освіти як стратегічна мета розвитку системи вищої школи в Україні може бути вирішена за допомогою впровадження ефективної системи менеджменту якості (СМЯ).

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Значний внесок в розвиток теоретичних і практичних питань становлення менеджменту якості в освіті внесли Н.Н. Беденко, О.І. Волков, Л.М. Віткін, С.М. Лаптев, Г.І. Хімичева, Ю.П.Адлер, В.А.Качалов, Т.М.Полховська та інші. Разом з тим, не зважаючи на наукову значущість робіт, вченими недостатньо розглянуто етапи впровадження СМЯ як інноваційного проекту освітньої організації, що й визначає актуальність обраної теми.

Цілі статті. Метою статті є розробка трьохетапного варіанту реалізації інноваційного проекту з впровадження системи менеджменту якості вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Впровадження СМЯ - одне із стратегічних напрямків розвитку сучасного освітнього закладу. З метою оптимізації управління процесом розвитку вищого навчального закладу (ВНЗ) будь-яка модель, система, що впроваджуються, включаючи і СМЯ, повинна оцінюватися з точки зору її результативності та ефективності. Оцінювання якості діяльності ВНЗ тільки за кінцевим результатом не дасть можливості досягти бажаного результату, тому повинні бути передбачені механізми оцінки окремих основних процесів.

Система «викладач-студент» забезпечує конкурентні переваги як обом суб'єктам відносин, так і освітній організації в цілому. В межах СМЯ обов'язково повинні бути присутніми механізми оцінки якості діяльності як викладача, так і особистісно-професійних характеристик студентів, за результатами яких будуть прийматися управлінські рішення. ВНЗ, стратегії розвитку якого враховують ці обставини, може претендувати на певні конкурентні переваги [1].

Освітня установа, яка бажає бути успішною і конкурентоспроможною на ринку, має постійно оцінювати свою діяльність, порівнюючи її з діяльністю інших. Тоді постає питання створення єдиної методологічної бази формування типової СМЯ, орієнтованої на високу результативність освітньої діяльності. Соціально-економічні умови функціонування вищих навчальних закладів у даний час такі, що вони повинні підвищувати свою конкурентоспроможність.

Це можливо шляхом: диверсифікації послуг; фокусування на визначеному сегменті ринку; виходу на нові ринки; забезпечення лідерства у витратах; реформування системи менеджменту ВНЗ; підвищення якості підготовки фахівців та ін.

Причому слід зазначити, що реалізація всіх названих стратегій розвитку ВНЗ повинна здійснюватися в межах дотримання обов'язкових вимог законодавчих і нормативних актів у сфері регулювання освітньої діяльності в Україні.

В даний час відзначається тенденція зміни ролі споживача, який стає головною дійовою особою в ринкових процесах. Формування внутрішньої СМЯ, що базується на принципі «орієнтація на споживача», є одним із способів реалізації споживчого підходу

в сфері вищої освіти [2]. Однак менеджмент освітньої установи повинен усвідомлювати, що:

- дуже часто студенти вибирають ВНЗ, практично не звертаючи уваги на показник «якість освіти» (відстрочка від служби в Збройних силах, невисокі вимоги викладацького складу під час навчання та ін.);

- великі ВНЗ, котрі завоювали певну репутацію серед всіх груп зацікавлених сторін, не надто прагнуть до створення СМЯ, розуміючи, що це обіцяє додаткові витрати фінансових і трудових ресурсів.

Необхідно відзначити, що результати діяльності ВНЗ в галузі підвищення якості освіти мають бути доступні представникам всіх зацікавлених сторін. Відкритість, прозорість, достовірність, своєчасність надання інформації - тільки на таких принципах можна побудувати цивілізовані взаємини між освітнім закладом і споживачами його послуг.

Цю найважливішу задачу повинна вирішувати СМЯ, в якій необхідно передбачити наявність процедур з формування публічного інформаційного середовища в питаннях якості.

Формування СМЯ, орієнтованої на результат, підвищення якості підготовки кадрів та ефективності діяльності всього освітнього закладу, має проходити поетапно. Форсувати цей процес немає сенсу, в іншому випадку нововведення зустрічатимуть опір серед викладачів і співробітників ВНЗ через ускладнення їхньої діяльності. Цьому процесу має передувати велика роз'яснювальна робота. Процес впровадження СМЯ вищого навчального закладу може здійснюватися в межах проектного менеджменту.

Теорія і практика управління проектами свідчить про наявність структурованої системи інструментального супроводу, який може бути досить ефективно застосований в освітніх установах вищої школи [3,4]. Одним з інструментів модернізації управління діяльністю ВНЗ може бути трьохетапний варіант реалізації проекту з впровадження СМЯ (таблиця 1): 1) проектування; 2) впровадження; 3) розвиток.

Таблиця 1

Проект з впровадження СМЯ вищого навчального закладу

1 етап(8 завдань) - проектування	
1. Аналіз організаційної структури управління закладом і її модифікація до мінливих умов	5. Створення відділу з якості
2. Розробка планових заходів з проектування СМЯ	6. Розробка політики ВНЗ в області якості
3. Навчання персоналу в області управління якістю	7. Формування системи цілей в області якості
4. Створення структурних підрозділів та призначення фахівців з якості	8. Розробка системи документообігу в області якості
2 етап(10 завдань) - впровадження	
1. Розробка заходів з впровадження СМЯ	6. Проведення моніторингу ступеня задоволеності всіх зацікавлених сторін
2. Побудова процесної моделі ВНЗ	7. Проведення самооцінки діяльності ВНЗ
3. Розробка карт процесу	8. Розробка заходів щодо усунення виявлених недоліків
4. Визначення потреб у ресурсному забезпеченні процесу впровадження СМЯ	9. Обґрунтування ініціатив ВНЗ в галузі поліпшення діяльності
5. Затвердження і введення в дію документації СМЯ	10. Оцінка діяльності ВНЗ в області якості зовнішніми експертами
3 етап(4 завдання) - розвиток	
1. Вимірювання процесів і діяльності ВНЗ за допомогою системи збалансованих показників	3. Розробка та реалізація заходів щодо усунення виявлених недоліків із розвитку СМЯ
2. Виявлення позитивних і негативних тенденцій в галузі управління якістю	4. Формування ініціатив ВНЗ з розвитку СМЯ

* Складено на підставі [3]

Таким чином, формування СМЯ вищого навчального закладу пов'язано з певними проблемами, які можуть бути успішно подолані. Безсумнівно, ефективна СМЯ у ВНЗ надасть нового імпульсу процесу його функціонування та розвитку, зробить свій позитивний внесок у підвищення якості освіти.

За допомогою діаграми Ісікави можна побачити, як окремі елементи бізнес-процесу пов'язані між собою і відіграють значну роль у розвитку та підвищенню якості і іміджу ВНЗ (рис. 1).

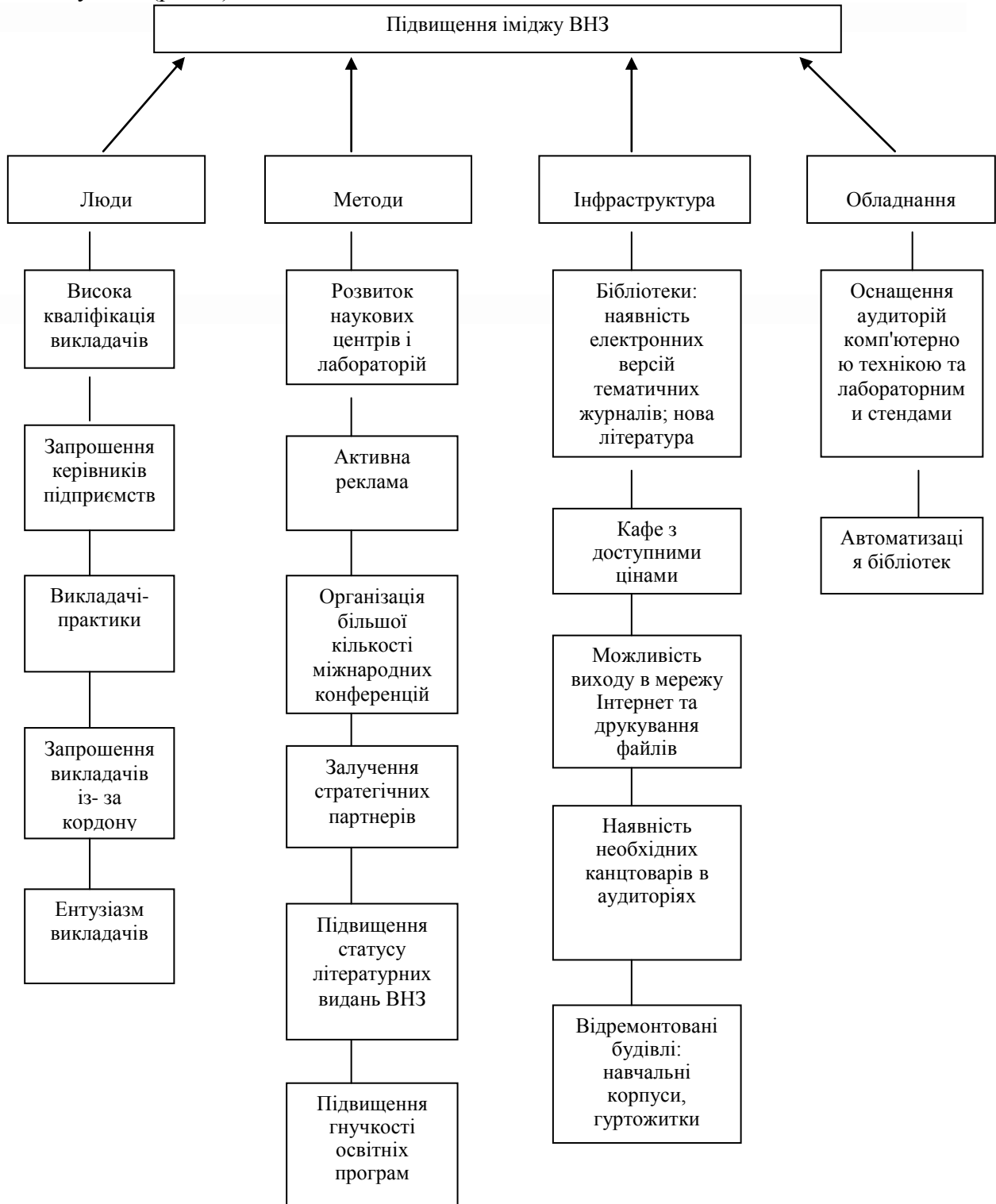

Рис. 1. Бізнес-процес «Підвищення іміджу ВНЗ»

Розвиток системи менеджменту якості в освіті дозволить навчальному закладу вийти на якісно новий рівень.

Висновки. Чіткий розподіл обов'язків і відповідальності за виконання роботи, уніфікація процесів навчання, їх узгоджена дія, своєчасне виявлення і усунення недоліків сприятимуть поліпшенню підготовки спеціалістів. Це, безумовно, підвищить ступінь довіри замовників, зацікавлених у молодих фахівцях. Якісну освіту, престиж серед абітурієнтів і гарну репутацію в суспільстві - все це дасть система менеджменту якості, що діє у ВНЗ. Рекомендації з розробки системи менеджменту якості освітньої організації спрямовані на підвищення ефективності її управління і функціонування. Методичні підходи до аналізу даних про якість освітніх послуг є основою для прийняття управлінських рішень керівництвом вищого навчального закладу.

Список використаних джерел:

1. Беденко Н.Н. Внедрение внутривузовской системы обеспечения качества // Методы менеджмента качества. – 2009. - №12. – С. 26-32.
2. Новіков В. Аналіз основних положень ISO 9004:2009/ В.Новіков // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2010. – №6. – С. 41-45.
3. Побудова систем управління якістю освіти вищих навчальних закладів / [Л.М. Віткін, С.М. Лаптев, Т.В. Фініков, С.М. Піддубна]. – К.: Таксон, 2009. – 564 с.
4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 35с.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 339.13

Селезньова О.О., к.е.н., доцент

Одеської державної академії будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ

У статті досліджено особливості маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку. Наведено характерні риси сучасного ринку. Розкрито особливості сучасного маркетингу будівельних підприємств. Запропоновано стратегії маркетингової діяльності в умовах невизначеності. Зазначено орієнтири цінностей сучасної маркетингової діяльності будівельних підприємств.

Ключові слова: маркетингова діяльність, будівельне підприємство, сучасний ринок

Selezneva O.

FEATURES OF BUILDING ENTERPRISES' MARKETING ACTIVITY IN TODAY'S MARKET

The article explores the peculiarities of construction companies marketing activity in the market today. It shows the characteristics of the modern market. The features of construction companies modern marketing activity are described. The author propose strategies of construction companies marketing activity in conditions of uncertainty. Guidelines specified values of contemporary marketing activity of construction enterprises are indicated.

Keywords: marketing activity, construction company, the modern market

Селезнева О.А.

ОСОБЕННОСТИ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА

В статті досліджені особливості маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку. Наведені характерні риси сучасного ринку. Розкриті особливості сучасного маркетингу будівельних підприємств. Представлені стратегії маркетингової діяльності в умовах неопределенності. Вказані орієнтири цінностей сучасної маркетингової діяльності будівельних підприємств.

Ключевые слова: маркетингова діяльність, будівельне підприємство, сучасний ринок

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасного ринку економіки країн тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Торгівля може вестись за допомогою Інтернету та мобільних телефонів, через які миттєво передається інформація. Це надає переваги для споживача щодо зниження цін, прискорення виробництва та поставлення товарів і послуг у потрібне місце у необхідному часі. Але існує й зворотна сторона – подія або зміна ситуації в одній країні можуть поширюватись й торкатись багатьох інших країн та створювати масштабну нестабільність з непередбачуваними результатами. Ці та інші фактори свідчать про важливість та актуальність дослідження особливостей маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні та методичні проблеми функціонування сучасної економіки в цілому та різних її секторів досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці, а саме: Л. В. Балабанова, Я.О. Власенко, А.Г. Єфремов, Дж. А. Касліоне, Ф. Котлер, Н.Є. Луценко, О.Ф. Оснач, П. Постма, М. П. Сахацький, О.М. Тутова та ін. Незважаючи на наявність вагомої наукової бази, у силу постійних змін стосовно розвитку економіки, проблема розкриття особливостей маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку не достатньо віддзеркалена у вітчизняних публікаціях та вимагає детального дослідження науковців.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення особливостей маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку, що сприятиме посиленню їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне стверджують, що світ входить у нову економічну стадію, що характеризується «турбулентністю» [1, с. 21–23]. У світовій та національній економіці спостерігається нестабільність, що спричинена такими факторами, як: технічний прогрес та інформаційна революція, швидке старіння технологій, процес перерозподілу грошей та влади від США та Європи до багатьох країн Азії та інших, гіперконкуренція, вимогливість державних інвестиційних фондів, вплив довкілля на стратегічні пріоритети підприємств, підвищення компетентності покупців і партнерів [2].

У таких умовах будівельні підприємства починають приймати рішення більш обережно, призупиняють розроблення нових проектів, скорочують бюджет маркетингу заради виживання у найближчому майбутньому. Помилкове реагування будівельних підприємств на нестабільність стає все більш небезпечним. Такими рішеннями можуть бути: перерозподіл коштів, що руйнує корпоративну культуру, скорочення витрат на бренд й будівництво нових об'єктів, цінні знижки, скорочення витрат на розвиток персоналу тощо.

О.Ф. Оснач, В.П. Пилипчук, Л.П. Коваленко зазначають, що тенденції розвитку сучасного маркетингу спрямовані на: розвиток інфраструктури маркетингу; збільшення залучення інвестицій у маркетинг; застосування "м'яких" факторів успіху (підприємницька культура і культура маркетингу, охорона навколишнього довкілля, турбота про споживача); підвищення якості реклами, удосконалення зв'язків із громадкістю [3, с. 20–21].

Л. В. Балабанова називає маркетинг третього тисячоліття освіченим та вказує на такі його характерні риси: орієнтація на споживача, інновації, ціннісна значущість,

соціально-етична орієнтація, поширення інформаційних технологій, прискорення глобалізації економічних процесів, зміни у світовій економіці [4, с. 25-29].

Пол Постма пов'язує ознаки «нової ери маркетингу» у першу чергу із змінами у світі, інформаційною революцією та людським фактором [5, с. 19]. Він зазначає підвищення значення діалогів із покупцем та усе більше поширення інтерактивних комунікацій у мережі Інтернет. Інформація підвищила своє значення і для будівельних підприємств. [6, с. 259].

Щодо сучасного розвитку маркетингу в Україні, то можна виділити такі особливості, як:

1- переоцінка поглядів підприємців на бізнес-процеси своїх компаній з причини кризових обставин у країні, коливань у попиті та загальної дестабілізації економіки;

2- продовження існування ділових відносин та різних проявів корумпованості у суспільстві, що заважають прозоро вести свій бізнес без дооцінок і надбавок на покриття видатків тіньової економіки;

3- перехід управління більшості підприємств від сприймання маркетингу, як обслуговуючого підрозділу торговельно-збутової діяльності з питань реклами, до структури з пріоритетом маркетингових досліджень та роботи щодо посилення конкурентних позицій (оцінки сильних і слабких сторін, загроз та перспектив розвитку, встановлення гнучких цін, формування нових дилерсько-дистриб'юторських мереж тощо);

4- використання не повного набору інструментів сучасного маркетингового комплексу (продовження орієнтації лише на продукт, місце, ціну та просування продукції);

5- недооцінка важливості маркетингової діяльності з вивчення мотивації поведінки споживача (сегментація, позиціонування, створення іміджу, брендингу, робота з громад кістю розглядаються як не пріоритетні елементи).

Однією з пріоритетних задач національних будівельних підприємств є залучення довгострокових стратегічних інвестицій, що обумовлено такими факторами, як: 1) стрімке старіння основних фондів; 2) висока ціна основних фондів; 3) висока ціна первинних капіталовкладень (капітального будівництва); 4) довгий строк оборотності інвестиційних ресурсів; 5) недостатній обсяг внутрішніх джерел фінансування [7, с. 22–23].

Ефективне ведення господарської діяльності будівельних підприємств в умовах конкуренції та нестабільного ринку досягається не лише за рахунок зовнішніх джерел (розширення долі ринку, збільшення кількості клієнтів), але й за рахунок удосконалення внутрішньої структури – встановлення контролю, скорочення виробничих витрат, пошуку й утримання кваліфікованих кадрів, підвищення якості обслуговування. Визначне місце починає займати й аутсорсинг – передача допоміжних функцій в управління іншому підприємству.

В умовах економічної нестабільності менеджмент будівельного підприємства повинен вчасно виявляти кризові джерела, створювати системи раннього попередження про зміни, розроблювати ключові сценарії реагування (вироблення ряду альтернативних рішень), обирати стратегії ставлення до ризику та досягати необхідних комерційних результатів. Найголовнішими завданнями менеджменту в сьогоденних умовах стає швидкість реагування, стабільність (здатність справлятися із коливаннями з мінімальними змінами у виробництві), стійкість (здатність відновлюватися після кризових обставин). Менеджмент повинен бути гнучким, наближеним до клієнтів, необхідним стає також формування командного духу.

Вагому позицію на будівельних підприємствах займає розробка систем маркетингу для стабільності. Оскільки інтереси, бюджети, цінності клієнтів піддаються впливу змін, що відбуваються в оточуючому середовищі, то першочерговим завданням повинно бути визнання ключових змін в маркетинговому середовищі. З'являються нові

форми розподілу, комунікації, засобів передачі інформації, реклами тощо. Клієнти більш поінформовані, ніж будь-коли раніше, конкурентні переваги недовговічні, новий продукт може бути швидко скопійовано, Інтернет та соціальні мережі створюють джерела інформації та нові методи продажів.

Сьогоднішнє становище на національному ринку будівництва відзначено коливаннями у попиті, що підкреслює необхідність посилення маркетингу, в тому числі напрямків підтримки зв'язків із громадкістю, укріплення репутації будь-якими засобами. Сучасна маркетингова діяльність будівельного підприємства передбачає аналіз і вдосконалення всіх сторін його функціонування: від формування ідеї проекту і первинних інженерно-конструкторських та архітектурних розробок, до реалізації будівельної продукції серед кінцевих споживачів. Вже на стадії створення задуму будівельної системи, можна ставити завдання створення маркетингової служби, здатної визначати цілі організації, і пошуку можливих інвесторів.

Незалежно від того якою може бути маркетингова позиція будівельного підприємства, під час коливань попиту необхідно звернути увагу на споживачів, бо під час кризових явищ вони спроможні змінити свою поведінку і те, що вони цінують.

Я.О. Власенко, С.В. Карпенко підкреслюють специфічність покупців національного ринку та його відрізнєння від менталітету «західного». Виділяють п'ять основних психологічних типів українського споживача [6, с. 46–47]:

1) хоче бачити у товарі надійність і добротність, не приймає західний спосіб життя, хоче жити краще, але по-своєму;

2) активно користується престижними західними товарами, демонструючи своє положення і фінансові можливості;

3) дотримується широких поглядів на життя, активно вимагаючи благ для себе, але у роботі пасивний;

4) прагне активно працювати на будь-якому поприщі, віддає перевагу надійним і доступним товарам/послугам, оскільки у нього мало часу на їх пошук та обслуговування;

5) малозабезпечені, погано пристосовані до життя люди, для них важлива ціна та репутація товару/послуги.

Можливою реакцією клієнтів будівельного ринку на нестабільність економіки виступає наступне:

- надання переваги продуктам та брендам з нижчою ціною;
- зменшення або відкладання необов'язкової купівлі (наприклад, відкласти ремонт або заміну житла на більше за розміром);
- орієнтація на розташування нерухомості ближче до місця роботи, житла родичів, транспортного сполучення, шкіл, дитячих закладів, продуктових ринків або торговельних центрів, щоб не витратити додаткові кошти на пересування.

Таким чином все більше значення серед сучасних технологій маркетингу будівельного підприємства набуває управління відносинами з клієнтами. Це – точно розроблений підхід до пошуку, залученню та утриманню покупця, а також підтримку з ним довгострокових відносин з метою забезпечення комерційної вигоди та економічного росту компанії [7, с. 125–126].

Для найбільш успішного уведення систем управління відносинами із клієнтами перш за все необхідно докладно вивчити клієнта (визначити характеристики цільової аудиторії). Після налагодження системи збору та обробки інформації, сегментування, моделюється поведінка кожної групи клієнтів. Наступним кроком виробляється маркетингова стратегія. Будівельне підприємство може запропонувати продукти, які найбільше задовольняють їх вимоги. Далі створюється технологічна інфраструктура взаємовідносин із клієнтами, що дозволяє збирати та оброблювати мільйони одиниць інформації о споживачах, та надає можливість покупцям звертатись до компанії по різним каналам передачі інформації [7, с. 150–153].

Сучасна маркетингова діяльність являє собою складну систему взаємодії будівельного підприємства з усіма учасниками ринку: виробниками будівельної сировини, посередниками, споживачами, конкурентами, державними та громадськими інститутами. Це також свідчить про необхідність застосування концепції маркетингу взаємодії.

Новий маркетинговий підхід на будівельному підприємстві повинен інтегрувати у собі аналітичний, операційний та креативний маркетинг. Аналітичний включає у себе збір клієнтської інформації із різних ресурсів для більш глибокого розуміння кожного клієнта та виділення найбільш важливих для компанії клієнтів. Операційний використовує накопичену у ході заходів аналітичного маркетингу інформацію про клієнтів для встановлення найбільш ефективної взаємодії зі споживачами, сегментації об'єктів нерухомості або будівельних робіт (послуг), підвищення рівня доходу. Креативний маркетинг спирається на результати аналітичного та операційного для модернізації маркетингових програм, оптимізації маркетингових інвестицій та подальшого укріплення бренду [7, с. 140–146].

Таким чином, найбільш значними змінами у маркетинговому середовищі національних будівельних підприємств можна виділити наступні:

- перехід від ситуації, коли маркетологи думають про споживачів, до ситуації, коли усі працівники компанії думають про споживачів;
- перехід від продажу усім підряд до чітко означеної цільової аудиторії;
- перехід від організації за товарними категоріями до організації за сегментами споживачів;
- перехід від самостійного виробництва до закупівель робіт та послуг ззовні;
- перехід від роботи з чисельними постачальниками будівельних матеріалів до партнерства з обмеженою кількістю постачальників;
- перехід від надання пріоритету матеріальним активам до надання пріоритету нематеріальним маркетинговим активам (бренд, споживацький капітал, ділові зв'язки з постачальниками, інтелектуальна власність тощо);
- перехід від створення брендів за допомогою реклами до створення брендів за допомогою високих результатів діяльності та інтегрованих маркетингових комунікацій;
- перехід від концентрації на прибуткових транзакціях до концентрації на довгостроковій прибутковості споживача;
- перехід від націленості на більшу частку ринку до націленості на більшу частку бюджету кожного клієнта;
- перехід від локальності до роботи одночасно на глобальному та локальному рівнях;
- перехід від зосередження уваги на фінансових показниках до зосередження уваги також на маркетингових показниках;
- перехід від зосередження уваги на інтересах акціонерів до зосередження уваги на інтересах партнерів та зацікавлених сторін.

Одна з найбільш небажаних реакцій будівельних підприємств на кризові явища є зниження витрат на обслуговування та рекламу, бо саме у періоди коливань клієнтам потрібно приділяти якомога більше уваги, боротись за кожну купівлю. Більш бажаною реакцією може бути зниження витрат на папір та канцтовари, користуватись більш дешевими перевізниками, працювати з рекламною агенцією за схемою оплати згідно з результатами замість стандартних комісійних, замінити пряме поштове розсилання на електронне, інвестувати кошти у зв'язки із громадкістю замість телевізійної реклами, відмовитись від не дуже важливих для клієнтів товарних характеристик, проводити маркетингові збори та конференції у менш дорогих місцях.

Найчастіше будівельні підприємства реагують на кризові явища таким чином:

- зменшують розміри нерухомості, будівельних робіт за ту ж саму ціну;
- знижують ціни на додаткові будівельні роботи;

- залишають ту ж саму ціну, але додають подарунок;
- використовують будівельні матеріали нижчої якості (але цей підхід ризикований, оскільки може вплинути на репутацію підприємства).

Рекомендованими маркетинговими стратегіями для будівельних підприємств у час невизначеності та коливань економіки виступають:

- повне забезпечення цільового сегмента споживачів необхідною будівельною продукцією, роботами, послугами;
- більше проведення досліджень швидко змінюваних потреб та бажань клієнтів;
- пошук можливостей збільшення маркетингового бюджету;
- боротьба з конкурентами за основних споживачів;
- акцент уваги на цінностях;
- відмовлення від неефективних програм;
- утримання цін на найкращі бренди від знижок;
- зміцнення сильних сторін, позбавлення від слабких.

На теперішній час покупець будівельного ринку вимагає маркетингових підходів, що враховують співучасть (співпрацю із покупцями у розробці продуктів та маркетингових комунікацій), культуру (рішення існуючих у суспільстві проблем на даний час) та духовність (творчість, цінність нематеріальних сторін життя) [8, с. 25–27]. Три фактори, які лежать в основі сучасної маркетингової діяльності будівельних підприємств: суспільство (добробут); покупці (задоволення їхніх потреб); компанія (прибуток, рентабельність) [9, с. 174–177].

Висновки. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Сучасний будівельний ринок характеризується коливаннями у попиті та гіперконкуренцією, обумовленими загальною нестабільністю як національної так і світової економік, стрімким технічним та технологічним прогресом, інформаційною революцією.

Все більшу значущість на будівельних підприємствах займає розробка систем маркетингу для стабільності, що включає у себе постійні дослідження споживчої поведінки та уведення технології управління відносинами з клієнтами.

Рекомендованими маркетинговими стратегіями для будівельних підприємств у час невизначеності та коливань економіки виступають: повне забезпечення цільового сегмента споживачів необхідною будівельною продукцією, роботами, послугами; пошук можливостей збільшення маркетингового бюджету та відмовлення від неефективних програм.

В основі маркетингової діяльності будівельних підприємств в умовах сучасного ринку лежать цінності суспільства, задоволення потреб покупців та рентабельність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Котлер Ф. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне. – К.: Хімджест, ПЛАСКЕ. – 2009. – 208 с.
2. Alan Greenspan, *The Age of Turbulence: Adventures in a New World*. New York: Penguin, 2007.
3. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг. Навч. посіб. – К. Центр учбової літератури, 2011. – 364 с.
4. Балабанова Л. В. Маркетинг : підручник / Л. В. Балабанова. – Вид. 3-тє, перероб. о доп. - К.:КНЕУ, 2011. – 543 с.
5. Постма П. Новая эра маркетинга / П. Постма. - СПб.: Питер, 2002. – 208 с.
6. Власенко Я.О. Основи сучасного маркетингу. / Я.О. Власенко, С.В. Карпенко. – К.: Видавництво «Фірма «ІНКОС», 2011. – 328 с.
7. Управление ростом: идеи и технологии. Сб. статей / Сост. А. Дынин, С. Литовченко – М.: Альпина Паблшер, 2002. – 280 с.
8. Котлер Ф. Маркетинг 3.0. От продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе / Ф. Котлер, Х. Картаджайя, А. Сетиван ; пер. с англ. А. Заякина. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2012. – 240 с.
9. Селезньова О.О. Сучасні тенденції маркетингу. / О. О. Селезньова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, 2014. – Вип.7. Ч.3. – с.174–177.

Рецензент д.е.н., професор Сахацький М.П.

УДК 330.341.1:33(477)

Сіренко Н.М., д.е.н., професор

Голота І.М.

Миколаївський національний аграрний університет

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В даній статті розглянуто пріоритетне значення інновацій у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку України. Проаналізовано основні причини низького темпу інноваційної діяльності в Україні та запропоновано ефективні шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: стійкий розвиток, інноваційна діяльність, соціально-економічний простір, інвестиції, кластеризація, інновації, конкурентоспроможність.

Сиренко Н. Н., Голота И. Н

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В данной статье рассмотрено приоритетное значение инноваций в обеспечении устойчивого социально-экономического развития Украины. Проанализированы основные причины низкого темпа инновационной деятельности в Украине и предложены эффективные пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: устойчивое развитие, инновационная деятельность, социально-экономическое пространство, инвестиции, кластеризация, инновации, конкурентоспособность.

Syrenko N., Golota I.

ROLE OF INNOVATION IN SUPPORT SUSTAINABLE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

In this article considered priority importance of innovation in ensuring the sustainable socio-economic development of Ukraine. Analyzed the main reasons low rate of innovation activity in Ukraine and is offered effective ways to address this problem.

Keywords: sustainable development, innovation, social and economic environment, investment, clustering, innovation, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вихід України з кризи і забезпечення перманентного соціально-економічного зростання надають інноваціям переважного рішення у факторах розвитку. Реалізація інноваційного розвитку – головне завдання державної політики України. Напрями розвитку інновацій визначаються не лише державними потребами, а й значною мірою залежать від процесів, які відбуваються в світовому соціально-економічному просторі.

Аналіз останніх наукових досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням впливу інноваційних процесів на соціально-економічний розвиток країни, зокрема, займалися Андрійчук В., Бейлі Дж., Геєць В., Губський Б., Згуровський М., Лук'яненко Д., Менсфілд Е., Нельсон Р., Папп Н. [1], Сіренко Н. [7] та багато інших.

Однак, деякі питання щодо пріоритетних напрямів спрямування державної інноваційної політики в умовах переходу до стійкого розвитку потребують деталізації.

Цілі статті є обґрунтування необхідності активізації інноваційної діяльності як на мезо- так і макрорівнях, роль держави в процесі управління інноваційним розвитком , а

також сприяння забезпеченню сталого розвитку України у соціальному, економічному та екологічному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поширення інноваційних процесів в Україні стримується цілою низкою організаційних, фінансових та правових чинників, а сама українська економіка досі базується на сировинному та низько технологічному устрої [1].

Важливою умовою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку національної економіки є перехід до інноваційної моделі її розвитку. Цей перехід забезпечить в народному господарстві більш якісні соціально-економічні та структурні зміни. Інноваційна орієнтація економіки потребує активної участі держави.

Інноваційний тип розвитку полягає в перенесенні акценту на використання найновітніших технологій, випуск високотехнологічної продукції, прогресивні управлінські та організаційні рішення в інноваційній діяльності, інтелектуалізацію всієї виробничої діяльності. Проте, перехід до інноваційної моделі економічного розвитку потребує реалізації таких основних завдань:

- розвитку конкурентоспроможного підприємницького сектора та його ядра – великих корпорацій, його здатності до концентрації і перерозподілу коштів у пріоритетні напрями;
- дотримання державних пріоритетів розвитку освіти, науки і технологій;
- повноцінної інтеграції в інноваційну сферу, світову торгівлю наукомісткими товарами та інтелектуальною власністю.

Основною причиною низького темпу інноваційної діяльності в Україні є низький платоспроможний попит на інновації, внаслідок чого майже 73% фінансування інноваційної діяльності здійснюється за рахунок власних коштів підприємств. Тобто, повільне здійснення інноваційної діяльності підприємств України пояснюється, в першу чергу, обмеженими джерелами задля її фінансування. Також, не в повному обсязі використовуються непрямі заходи стимулювання впровадження інновацій (Таблиця 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні (млн грн)

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [2]

Для реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки потрібне належне фінансове забезпечення, недостатність якого актуалізує питання залучення інвестицій або ж зовнішніх запозичень. Однак, значна частина власників підприємств не поспішає з модернізацією наявних і створенням нових сучасних виробничих потужностей, тому одним з головних інвесторів має стати держава, фінансове становище якої нині не дає їй змоги самотужки реалізовувати масштабні інвестиційні проекти [3].

Ще однією причиною розвитку інноваційної діяльності в Україні є законодавча база. Фундаментальною проблемою законодавчої бази є відсутність координації

законодавчих актів між собою та невідповідність їх економічній ситуації в країні. Неefективна правова база залишається вкрай вразливою для втручання, корупція і далі підриває крихке верховенство закону. Невід’ємною частиною є й те, що впровадження інновацій на підприємствах характеризується великими перервами та нерівномірністю.

Недооцінка ролі інновацій у забезпеченні стійкого розвитку призвело до відставання України від країн ЄС за багатьма соціально-економічними показниками. Сьогодні країни ЄС – це країни із злагодженими складовими стійкого розвитку: екологічною, економічною, соціальною (Рисунок 1).

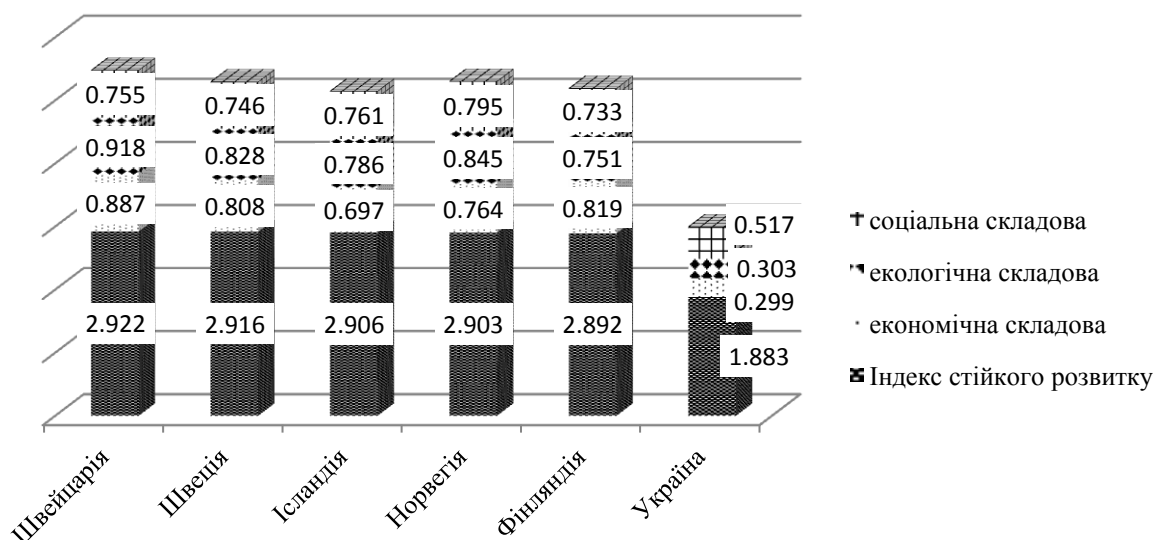

Рис. 1 Показники країн за індексом стійкого розвитку в 2013 році

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [4]

Показовою особливістю є те, що ці країни не належать до супердержав із провідними економіками. Характерна особливість цих країн – домінування у структурі доданої вартості їхніх економік значної частки інтелектуальної та високотехнологічної праці. Усі ці країни є світовими лідерами за індексами екологічного виміру, конкурентоспроможності та за індексом суспільного розвитку, заснованого на знаннях [5].

Україна, маючи ресурсні переваги для забезпечення економічного зростання, повинна спрямовуватися на створення і поширення інновацій, здатних підвищити продуктивність природних факторів виробництва.

За даними [2014 Index of Economic Freedom] в Україні: ВВП – 335,2 млрд дол., темп зростання ВВП – 0,2%, ВВП на душу населення – 7375 дол., прямі іноземні інвестиції – 7,8 млрд дол. Оцінка економічної свободи в Україні становить 49,3 бали, що ставить її економіку на 155 місце серед 186 країн світу в Індексі 2014 року. Значення оцінки на 3 пункти вище, ніж у минулому році, з помітним збільшенням п’яти з десяти економічних свобод. Україна займає останнє місце з 43 країн у регіоні Європи, її загальний бал нижчий, ніж у середньому в світі [6].

У зв’язку із відсутністю координації між елементами системи держаного регулювання інноваційної діяльності в Україні першочергово, враховуючи вимоги глобального середовища, необхідно окреслити роль, яку відіграє держава в процесі управління інноваційним розвитком, її функціями в цій сфері [7]:

- здійснення моніторингу потреб суспільства, встановлення їх пріоритетності відповідно до політики національної безпеки та інформаційне забезпечення інших суб’єктів інноваційного процесу;

- законодавчо-нормативне забезпечення інноваційного процесу;

- створення і розвиток інфраструктури інноваційного процесу.

Дієвим механізмом активізації інноваційної діяльності може стати створення фінансово-інноваційних груп в регіонах України. Вони можуть являти собою кластери, що складаються з виробничих підприємств та наукових установ.

Висновки. Основною метою підвищення ролі інноваційної складової є сприяння забезпеченню сталого розвитку України у соціальному, економічному та екологічному аспектах. Способи реалізації такого завдання вбачаються у створенні в регіонах України відповідних інституційних, правових, соціально-економічних та інфраструктурних умов підтримки інноваційних кластерних ініціатив.

Джерелами інновацій сьогодення можуть бути наукові дослідження та знання, отримані в процесі навчання на власному досвіді. Елементами інноваційної моделі країни повинні бути матеріально-технічні, фінансово-організаційні й кадрові можливості, соціально-психологічні фактори колективу.

За оцінками аналітиків, “дозрівання” українського суспільства до рівня успішних націй і народів, успішних країн і їх економік здійснюється значними темпами. За різними оцінками, ці темпи у 3-5 і навіть 10 разів вищі, ніж у розвинених демократій Заходу, які пройшли цей шлях у XVIII-XX ст.

Головне сьогоденнє завдання – правильно визначити стратегічні орієнтири розвитку держави, народу, нації на майбутнє, інтегруватися в глобалізований світ зі збереженням власної індивідуальності та інтересів.

Список використаних джерел:

1. Папп Н. В. Роль інноваційно-інвестиційного процесу у соціально-економічному розвитку регіонів / Н. В. Папп // Наук. вісн. Ужгородського університету. – 2011. - № 32. – С. 98 – 103.
2. Державна статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Саліхов О. Б. П'ять кроків до створення та успішної реалізації національної інноваційної стратегії. Досвід Європи / О. Б. Саліхов, О. В. Крехівський // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 9–11.
4. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk>.
5. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/46725>.
6. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>.
7. Сіренко Н. М. Система державного управління інноваційним процесом в Україні / Н. М. Сіренко, В. А. Дубінін // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2007. — Т.1, Спец. вип. 3 (41). — С.190—194.

УДК 330.131.7:336:631.11

Сіренко Н.М. д.е.н., професор

Мінаєва А.С.

Миколаївський національний аграрний університет

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті деталізовано поняття фінансового ризику, обґрунтовано основні критерії ідентифікації фінансових ризиків та особливості впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств, визначено механізми їх нейтралізації при здійсненні підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансові ризики, сільськогосподарські підприємства, ефективне управління, страхування, лімітування, хеджування, диверсифікація.

Сіренко Н.Н., Мінаєва А.С.

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статті детализовано поняття фінансового ризику, обґрунтовані основні критерії ідентифікації фінансових ризиків та особливості впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств, визначені механізми їх нейтралізації при здійсненні підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Ключевые слова: фінансові ризики, сільськогосподарські підприємства, ефективне управління, страхування, лімітування, хеджування, диверсифікація.

Syrenko N., Minaieva A.

MECHANISM OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The concept of financial risk is gone into detail in the article, the basic criteria of authentication of financial risks and feature of influence are reasonable on activity of agricultural enterprises, the mechanisms of their neutralization are certain during realization of entrepreneurial activity of subjects of manage.

Keywords: financial risks, agricultural enterprises, effective management, insurance, limiting, hedging, diversification.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Діяльність сільськогосподарських виробників є більш ризиковою, ніж підприємницька діяльність в інших галузях економіки. Рішення, які приймають підприємства під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, реалізуються в умовах невизначеності, що в подальшому впливає на одержання запланованих результатів їх діяльності. Тобто, ризики, з якими стикається суб'єкт господарювання, впливають на його конкурентні переваги та фінансовий стан. Найбільш суттєвими, зазвичай, вважаються виробничі ризики, однак нині спостерігається тенденція до підвищення значення фінансових ризиків, оскільки вони здійснюють прямий вплив на фінансовий стан суб'єктів господарювання. Саме тому управління фінансовими ризиками є важливим науково-практичним питанням, яке потребує комплексного дослідження і удосконалення.

Аналіз останніх наукових досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Значну увагу проблемі фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств приділяли такі науковці, як: Кірейцев Г., Поддєрьогін А., Колібаба Р., Антонюк Н., Сіренко Н., Бурковська А., Тарасов А., Трусова Н., Журавка О., Партин Г., Некрасов А., Захарова Н. та ін. Однак, це питання залишається актуальним, оскільки окремі аспекти управління фінансовими ризиками підприємств ще недостатньо вивчені, не знайшли практичного втілення, а, отже, вимагають поглибленого дослідження.

Цілями статті є обґрунтування необхідності виявлення та ідентифікації фінансових ризиків, особливостей їх впливу на результативність діяльності сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо нейтралізації негативних наслідків їх дії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для подальшого виділення основних механізмів управління фінансовими ризиками на сільськогосподарських підприємствах необхідна визначеність щодо сутності поняття «фінансові ризики».

В процесі дослідження встановлено, що одностайності серед вітчизняних науковців у визначенні поняття «фінансовий ризик» немає. Так, Кірейцев Г. стверджував, що фінансовий ризик у сучасних умовах – це ризик, не тільки фінансової, а також операційної та інвестиційної діяльності, а тому може розглядатися як сукупний ризик підприємства [1].

Поддерьогін А. визначає фінансові ризики як вплив сукупності фінансових показників при здійсненні фінансової діяльності, а також забезпечення фінансової спроможності підприємства (структура капіталу та фінансовий леверидж як фактор забезпечення зобов'язань підприємства; зміна кредитних ставок, внаслідок чого формується відхилення реальної вартості обслуговування капіталу підприємства від поточної ринкової вартості; зміну нормативно-правового поля здійснення фінансової діяльності; зміну тривалості фінансового циклу як фактора формування касового розриву та забезпечення резерву ліквідності підприємства; зміну платоспроможності кредиторів та дебіторів підприємства; ймовірність оголошення підприємства банкрутом; загрозу ринку корпоративного контролю – втрату контролю над підприємством внаслідок ворожого поглинання, і, як результат, втрату контролю за його грошовими потоками) [2].

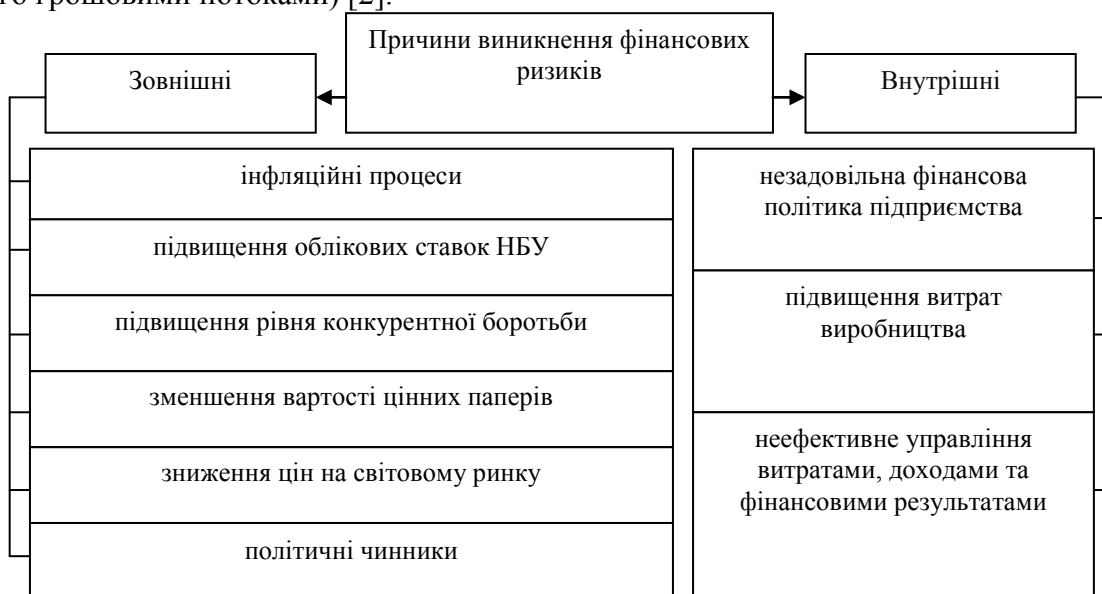

Рис. 1. Схема причин виникнення фінансових ризиків діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором за даними [4]

Колібаба Р., описуючи фінансовий ризик як імовірність настання умов, за яких підприємство буде неспроможне виконувати свої фінансові зобов'язання та забезпечувати стабільний розвиток, відносить до нього ризики залучення фінансово-кредитних ресурсів, валютний ризик, дорогий капітал – високі відсотки на користування кредитами, операційні витрати, боргове забезпечення [3].

Виходячи з цього, визначено, що одним із найпоширеніших ризиків сільськогосподарських підприємств є недостатня забезпеченість власними фінансовими ресурсами, а другим – складна процедура отримання банківських кредитів. Відповідно це негативно впливає на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та спричиняє низький рівень ефективності використання капіталу підприємства через неможливість побудови оптимальної його структури.

Фінансові ризики можуть виникнути з різних внутрішніх і зовнішніх причин і досить спонтанно в процесі діяльності підприємства. Зовнішні причини формування фінансових ризиків виникають у результаті взаємовідносин підприємства з фінансовими інститутами, тобто банками, біржами, страховими компаніями тощо (рис.1).

Управління фінансовими ризиками дає можливість раціонально використовувати ресурси, розподіляти відповідальність, покращувати результати діяльності

підприємства та забезпечувати прийнятний рівень ризику [5]. При забезпеченні нейтралізації фінансових ризиків суб'єкти господарювання можуть використовувати стратегію уникнення ризику та стратегію утримання ризику (рис. 2).

Рис. 2. Схема форм і методів управління фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором за даними [7]

Перша стратегія передбачає розробку таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До них відносять:

- відмову від здійснення фінансових операцій, рівень ризику яких надмірно високий;
- відмова від продовження господарських відносин із партнерами, які систематично порушують контракти зобов'язання;
- відмова від надмірного використання у великих обсягах позикового капіталу;
- відмова від використання тимчасових вільних грошових активів у короткострокових фінансових інвестиціях [6].

Друга стратегія передбачає прийняття суб'єктом господарювання певної величини фінансового ризику і реалізується за рахунок сукупності спеціальних методів та фінансових технологій.

Означені методи утримання фінансових ризиків спрямовані на більш детальне вивчення проблемних питань, які в будь-який момент можуть обернутися серйозними проблемами для сільськогосподарських підприємств, а також на розробку ряду заходів для зниження рівня ризику, який виникає за певних умов.

При цьому, інструментами утримання ризику, якими підприємство може скористатись самостійно, виступають:

- 1) диверсифікація фінансових ризиків: переробка сільськогосподарської продукції; виробництво несільськогосподарської продукції та надання послуг;

екологічно чисте виробництво сільськогосподарської продукції та здійснення діяльності зі збереження ландшафтів і виробництва добрив;

2) хеджування фінансових ризиків: опціон; форвардні і ф'ючерсні контракти; своп-контракти; варанти тощо;

3) механізм лімітування концентрації фінансових ризиків: максимальний розмір вкладення засобів у цінні папери одного емітента; максимальний період відвернення засобів у дебіторську заборгованість;

4) самострахування та страхування із залученням страхових компаній: формування резервного фонду, цільових резервних фондів; використання нерозподіленого прибутку звітного періоду; страхування фінансових ризиків із залученням страхових компаній [7].

Висновки. В умовах жорсткої конкуренції сільськогосподарські підприємства змушені приймати рішення, пов'язані із необхідністю збільшення розмірів прибутку, проте, такі рішення підвищують і рівень фінансового ризику. Таким чином, проблема фінансових ризиків агроформувань є надзвичайно актуальною, оскільки вони призводять до повної чи часткової втрати запланованих фінансових результатів. Тому, на початковому етапі управління фінансовими ризиками їх необхідно виявити та ідентифікувати, потім здійснити детальне оцінювання загроз, і, на основі проведеного дослідження, приймати відповідні управлінські рішення щодо стратегії управління підприємством за цих умов. Ефективне та результативне управління фінансовими ризиками в коротко- та довгостроковій перспективі сприятиме недопущенню збитків підприємства, його банкрутству і наступної ліквідації.

Список використаних джерел:

1. Фінансовий менеджмент : Навч. посібн. / за ред. проф. Г. Кірейцева. - К.: ЦУЛ. - 2002. – 496 с.
2. Фінансовий менеджмент: Підручник/ Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. Поддєрьогін. - К: КНЕУ, 2008. – 536 с.
3. Колібаба Р. Дії щодо мінімізації ризиків в аграрному секторі / Р. Колібаба. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
4. Партин Г. Фінансові ризики підприємства та методи їх нейтралізації / Г. Партин, О. Бурба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 215 – 220.
5. Вплив фінансових ризиків на результати діяльності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1006>
6. Некрасов А. Управління фінансовими ризиками в Україні в сучасних умовах / А. Некрасов, В. Пастухов // Економічний простір. – 2011. – Вип. 16 (125). – С. 112 – 121.
7. Захарова Н. Механізм управління фінансовими ризиками аграрних підприємств / Н. Захарова // Вісник СНАУ. – 2011. – Вип. 6/2. – С. 164-167.

УДК 338 : 630.1.33

Сумець О.М., к.т.н., доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка

СИСТЕМНА МОДЕЛЬ СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті вказано, що тенденції розвитку галузі здебільшого залежать від множини чинників ендо- і та екзопоходження, які формують середовище функціонування відповідних підприємств. З метою ґрунтовного вивчення середовища функціонування підприємств галузі формалізована його системна аналогова модель. Аналіз отриманої моделі дозволить ґрунтовно систематизувати чинники впливу на планування й організацію господарської діяльності підприємств, визначити подальші шляхи її розвитку. Представлені аналогова модель зв'язків підприємств галузі з постачальниками і споживачами та схема формування впливу внутрішнього і зовнішнього середовища на господарську діяльність підприємств галузі.

Ключові слова: підприємство, господарська діяльність, модель, середовище функціонування, чинники впливу.

Sumets A.

SYSTEM MODEL OF THE OPERATIONAL ENVIRONMENT ENTERPRISES OILSEED INDUSTRY AS THE BASIS OF THEIR LOGISTICS ACTIVITIES

The article stated that the trends in the industry are largely dependent on many factors and endogenous and exogenous that form of corresponding medium enterprises. In order thorough study of the functioning of the industry environment formalized its analog system model. The article states that the analysis of analog models will thoroughly systematized factors influence the planning and organization of business enterprises, to identify further ways of development. Based on the analysis of system model medium enterprises functioning oil and fat industry formalized analog model their relationships with suppliers and customers. The proposed scheme forming influence internal and external environment for economic activities of the industry.

Keywords: enterprise, economic activity, model, functioning environment, factors of influence.

Сумец А.М.

СИСТЕМНАЯ МОДЕЛЬ СРЕДЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ ИХ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье указано, что тенденции развития отрасли в большинстве своем зависят от множества факторов эндо- и экзопроисхождения, которые формируют среду функционирования соответствующих предприятий. С целью обоснованного изучения среды функционирования предприятий отрасли, формализована ее системная аналоговая модель. Анализ полученной модели позволит обоснованно систематизировать факторы влияния на планирование и организацию хозяйственной деятельности предприятий, определять дальнейшие пути ее развития. Представлены аналоговая модель связей предприятий отрасли с поставщиками, потребителями и схема формирования влияния внутренней и внешней среды на хозяйственную деятельность предприятий отрасли.

Ключевые слова: предприятие, хозяйственная деятельность, модель, среда функционирования, факторы влияния.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Одним із основних факторів забезпечення національної продовольчої і, зокрема, економічної безпеки держави є ефективний і сталий розвиток її агропродовольчого комплексу. Ефективне його функціонування визначає рівень виробництва аграрної продукції і, у подальшому, споживання основних продуктів харчування населенням країни та обсяги їх експорту за кордон. У цьому аспекті Б. Супіханов зазначає: «Незважаючи на ознаки загального нарощування обсягів експорту, можемо назвати лише окремі товарні позиції, за якими Україна посідає провідні місця на світових ринках – це, передусім, соняшникова олія ...» [9, с. 4]. Вітчизняні виробники сьогодні закріпили за собою лідируючі позиції в продажах соняшникової олії: кожна друга літра на світових ринках – це олія з України. Олійно-жирова галузь (ОЖГ) нині фахівцями визнана найбільш прибутковою і бюджетоутворюючою галуззю національного господарства [4]. Отже, підтримка розвитку ОЖГ з боку всіх державних інституцій є вкрай необхідною. Проте, тенденції розвитку галузі залежать від багатьох чинників як ендо-, так і екзопоходження, що формують середовище функціонування відповідних підприємств. З огляду на це, для коригування стратегії розвитку підприємств ОЖГ і більш ефективного застосування

логістики в процесі їх господарювання першочерговим завданням є ґрунтовне всебічне вивчення середовища функціонування, в основу чого повинна бути покладена його системна модель.

Формалізація й подальший аналіз системної моделі середовища функціонування підприємств ОЖГ є частиною дослідження, що виконується в межах держбюджетної роботи «Розробка моделі та структури логістичної системи сільськогосподарських підприємств для підвищення ефективності виробництва продукції скотарства» відповідно до програми наукових досліджень НААН України на 2011-2015 рр.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питаннями оцінки й аналізу середовища, у якому здійснюється господарська, у тому числі й логістична діяльність (ЛД) виробничих підприємств, нині переймаються як вітчизняні, так і закордонні вчені, зокрема, Джеймс С. Джонсон, Дональд Ф. Вуд, Деніель Л. Вордлоу, Поль Р. Мерфи-мол. [6], В.Г. Алькема [1], Н.М. Волоснікова [3], І. Гой і В. Бабій [5], Є.В. Крикавський [7], О.В. Посилкіна [8] й ін. Проте, виконаний огляд літератури з зазначеної проблематики дозволяє стверджувати, що науковці в більшості своїй зосереджують свої зусилля, в основному, на систематиці чинників впливу на діяльність виробничих підприємств. При цьому дослідники не ув'язують виявлені чинники в загальну модель. Таким чином, системність впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища на господарювання підприємств залишається практично поза їх увагою. На думку автора, формалізація аналогової моделі середовища функціонування виробничих підприємств надасть можливість більш обґрунтовано підходити до організації їх господарської і, зокрема, ЛД

Цілі статті: формалізація системної моделі середовища функціонування підприємств олійно-жирової галузі.

Завдання дослідження. З огляду на сформульовану мету основними завданнями дослідження є формалізація: 1) системної моделі середовища функціонування підприємств олійно-жирової галузі; 2) аналогової моделі зв'язків підприємств галузі з постачальниками і споживачами; 3) схеми формування впливу внутрішнього і зовнішнього середовища на ЛД підприємств галузі.

Перелік наведених завдань є першоосновою до формування інформаційної бази з метою розробки шляхів і заходів щодо підвищення ефективності ЛД підприємств ОЖГ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під середовищем функціонування підприємства, з одного боку, розуміють складну соціально-економічну, організаційно-правову та політичну системи, що забезпечують, підтримують або гальмують розвиток його діяльності, а з іншого боку – обумовлюють специфічну сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників прямого та опосередкованого впливу, які визначають умови функціонування та розвитку будь-якого підприємства.

Нині фахівцями визнано, що суттєвий вплив на господарювання підприємств ОЖГ здійснює, більш за все, зовнішнє оточення, що «складається з множини елементів, а саме: вимог ринку, з його пропозиціями і запитамі акціонерів, зацікавлених в отриманні дивідендів і реалізації прав власності; урядових, податкових та законодавчих вимог; партнерів, стосовно до яких підприємство має свої зобов'язання; ...технологій, обладнання та вимог до якості інноваційної продукції; запитів найманих працівників; діяльності конкурентів, наслідків економічних криз і т. ін.» [2, с. 45-46]. Отже, зовнішнє оточення має багатофакторний вплив на зміст, форму організації і спрямованість ЛД, що

здійснюється на підприємствах ОЖГ. Воно також обумовлює й певні вимоги, які у процесі планування, організації та здійснення ЛД необхідно обов'язково враховувати.

Проблемність зазначеного завдання полягає в тому, що зміст, спрямованість, форма організації, процес здійснення та напрями подальшого розвитку ЛД підприємств багато в чому залежать і обумовлюються, як вище зазначено, чинниками зовнішнього оточення. З огляду на це, виникає потреба у визначенні переліку таких чинників та ранжування їх за ступенем впливу на ЛД. Це вимагає системного підходу і певних наукових методів до встановлення найбільш суттєвих чинників впливу на організацію, здійснення і подальший розвиток господарювання підприємств галузі.

Критичний аналіз наукових праць [1-5; 9] та результати дослідження діяльності підприємств ОЖГ дозволили формалізувати системну аналогову модель середовища їх функціонування (рис.1). На думку автора, ґрунтовний аналіз запропонованої моделі є важливою складовою процесу систематизації чинників впливу на розвиток ОЖГ, що у подальшому дозволить встановити, настільки ці чинники обумовлюють необхідність в організації ЛД та її подальшому розвитку на відповідних підприємствах. Результати такого дослідження створять підґрунтя для організації і формування ефективного механізму здійснення ЛД на підприємствах ОЖГ.

Системна модель (рис.1) передбачає поділ середовища функціонування підприємств на внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє середовище – це сукупність активних суб'єктів і сил, що діють на можливості підприємства встановлювати й підтримувати відносини успішного співробітництва із цільовими клієнтами. Внутрішнє середовище має кілька зрізів, кожен із яких можна охарактеризувати за допомогою певного переліку чинників, що можуть бути джерелом переваг і недоліків і які у сукупності дозволяють визначити потенціал і можливості підприємства стосовно організації і здійснення ефективної ЛД. До таких чинників, у першу чергу, слід віднести: виробничу, маркетингову і фінансову діяльність; ступінь реалізації логістики в межах господарювання підприємства; рівень загального і логістичного менеджменту; наявність логістичного персоналу з відповідною кваліфікацією; рівень сформованості логістичної системи (ЛС) і ступінь координації діяльності між її основними підсистемами і структурними підрозділами підприємства; складську діяльність; міжцехове транспортування та інші перевезення власним транспортом; наявність логістичного інформаційного центру й інформації, що циркулює у межах ЛС; ступінь управління потоковими процесами; систему управління відходами підприємства; наявність системи обліку, аналізу й контролю логістичних витрат; масштаби виробництва; форму співробітництва з партнерами; наявність власної мережі розподілу і збуту та прямих зв'язків між сільськогосподарськими виробниками олійної сировини; наявність і розвиненість логістичної інфраструктури [4-9].

Зовнішнє середовище, у свою чергу, характеризується сукупністю таких чинників, що формують довгострокові плани ЛД підприємства і, зокрема, певні умови та обмеження функціонування його ЛС. На такі чинники підприємство практично не може впливати або здійснює лише опосередкований вплив. Ця обставина обумовлює необхідність встановлення, оцінки й ґрунтового аналізу чинників зовнішнього середовища, результати якого повинні в обов'язковому порядку використовуватися для обґрунтування пріоритетів у здійсненні ЛД на підприємствах ОЖГ.

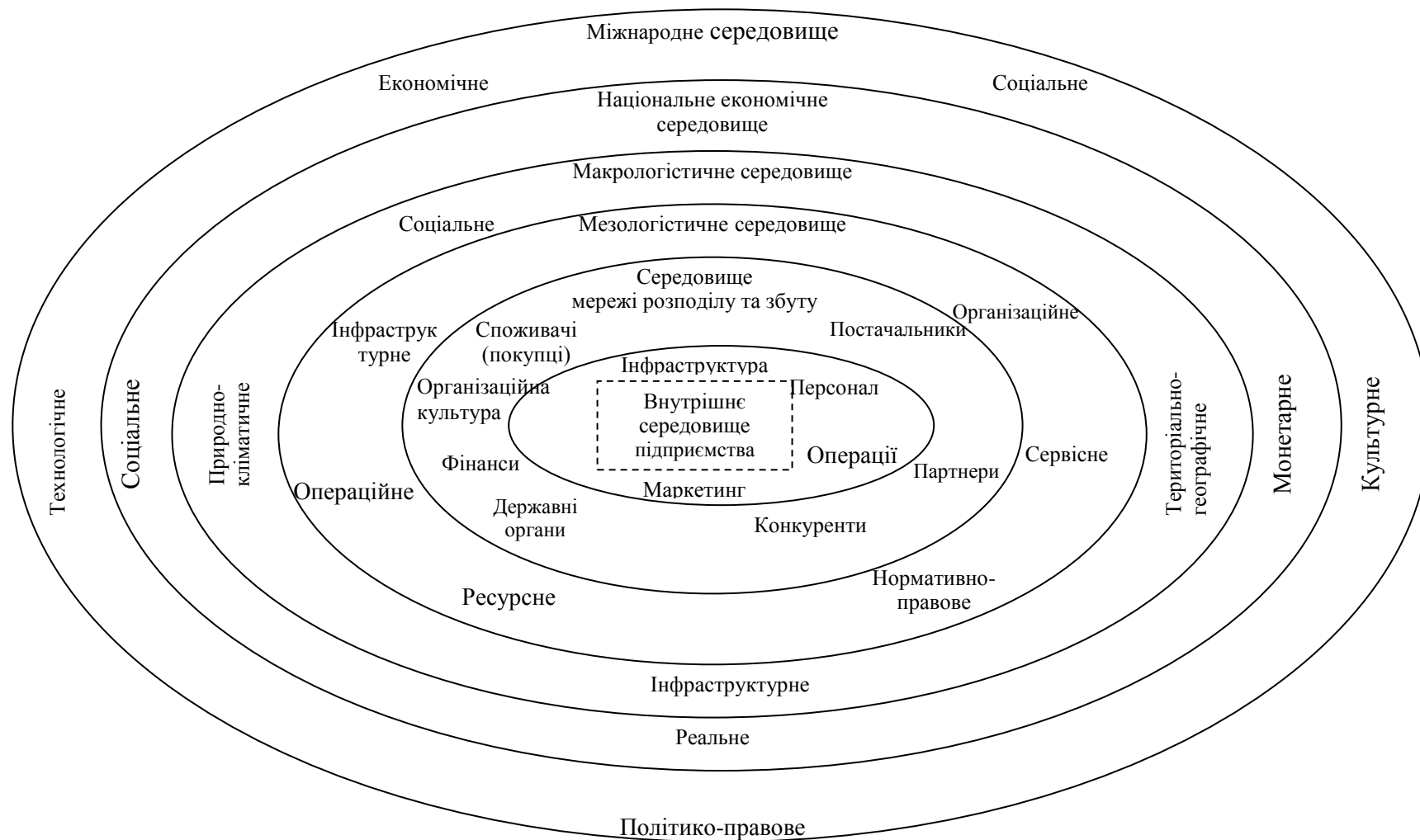

Рис. 1. Системна аналогова модель середовища функціонування підприємств агропродовольчого комплексу.*
 * Джерело: допрацьовано на підставі [1].

Зовнішнє середовище функціонування зазначених підприємств має доволі складну структуру, яка поділяється на п'ять рівнів. Перший рівень вважають безпосереднім середовищем функціонування підприємства. Дане середовище формується, перш за все, особливостями галузі й обумовлює межу функціонування, склад та структуру управління ЛС кожного підприємства, яка створена відповідно до умов його господарювання в обраному сегменті ринку (рис. 1). У свою чергу, функціональні можливості ЛС, як продуцента одного із основних видів ГД – логістичної, формуються мережею закупівель, розподілу і збуту продукції, яка створюється безпосередньо із потенційного кола постачальників сировини і матеріалів, споживачів, а також можливих партнерів, прямих конкурентів і впливу з боку міських та державних органів влади (рис. 2).

Рис. 2. Аналогова модель зв'язків підприємства олійно-жирової галузі з постачальниками і споживачами

Безумовно, все перелічене формується під безпосереднім впливом вищого (другого) рівня середовища – середовища галузі. З цього слідує, що специфіка галузі, рівень її розвитку, соціальна та економічна вагомість обумовлює видовий склад, спрямованість і зміст ЛД підприємств, а також вимоги та детермінанти її здійснення. Останні ж у значній мірі залежить від безпосереднього впливу середовища вищих рівнів, а саме: макрологістичного, національного економічного й міжнародного (рис. 3).

Представлена в статті модель середовища функціонування підприємств ОЖГ подає комплексне уявлення про складність й багатоаспектність зовнішнього оточення і обумовлює системний підхід до встановлення та аналізу чинників впливу на ЛД, що пов'язані між собою тісними причинно-наслідковими зв'язками [10].

Висновки. Формалізована аналогова модель середовища, в якому функціонують підприємства ОЖГ має практичну цінність для:

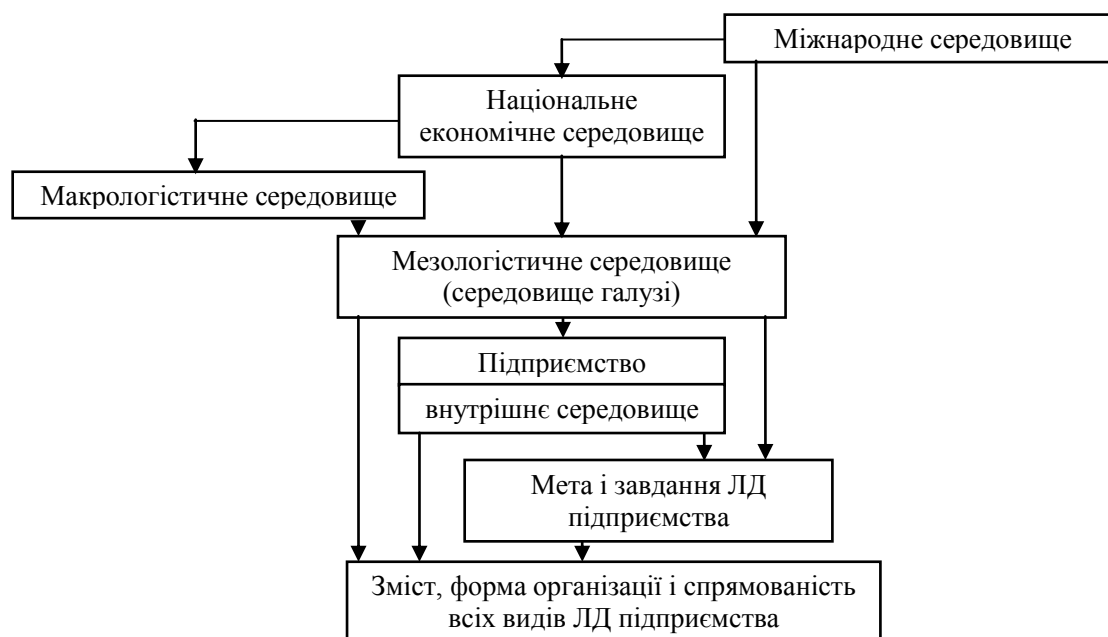

Рис. 3. Схема формування впливу внутрішнього і зовнішнього середовища на ЛД підприємства

1) обґрунтованого встановлення переліку чинників, що мають суттєвий вплив на ЛД підприємств;

2) визначення пріоритетів у виборі шляхів підвищення результативності й ефективності ЛД;

3) своєчасного коригування логістичної стратегії підприємств.

Зазначене дозволить підтримувати підприємствам галузі належний рівень конкурентоспроможності й утримувати визначені сегменти ринку.

Завдання систематизації галузевих чинників, які мають суттєвий вплив на організацію, здійснення та подальший розвиток ЛД на підприємствах ОЖГ, набуває в зазначеному аспекті першочергового значення і може бути визнано у якості одного із напрямів подальших досліджень у сфері створення методології ЛД.

Список використаних джерел:

1. Алькема В.Г. Генезис і розвиток економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності : дис. докт. екон. наук / В.Г. Алькема. –К., 2011. – 501 с.
2. Бабенко В.О. Управління інноваційними процесами переробних підприємств АПК (математичне моделювання та інформаційні технології) : [монографія] / В.О. Бабенко. –Харків : ХНАУ, Х.–Мачулін, 2014. –380 с.
3. Волоснікова Н.М. Формування і розвиток інфраструктурної логістичної безпеки на мікро- та макрорівні / Н.М. Волоснікова // Всеукраїнський нац.-вироб. Журнал «Сталий розвиток економіки». – 2012. –№ 7 (17). –С. 336-339.
4. Гончаров В.М. Тенденції розвитку підприємств олійно-жирового підкомплексу / В.М. Гончаров, Т.С. Капустіна // Збірник наукових праць ЧДТУ. –Серія «Економічні науки». –2011. –Вип. 30 (Частина III). – С. 213-216.
5. Гой І. Особливості та перспективи формування логістичного середовища в Україні / І. Гой, В. Бабій // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т.3. – С. 110-112.
6. Джонсон Джеймс. Современная логистика / Джеймс С. Джонсон, Дональд Ф. Вуд, Дэннелль Л. Вордлоу, Поль Р. Мерфи-мл.; [пер. с англ.]. – 7-е издание. –М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. – 624 с.
7. Криквський Є.В. Логістичне управління : [підручник] / Є.В. Криквський. –Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
8. Посилкіна О. В. Логістичний менеджмент фармацевтичного підприємства : [монографія] / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Г. В. Загорій [та ін.]. – Х. : НФаУ, 2011. – 772 с.
9. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. –2008. –№5. –С. 3-8.
10. Сумець О.М. Фактори розвитку олійно-жирової галузі та їх вплив на логістичну діяльність підприємств / О.М. Сумець // Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка «Ресурсозберігаючі технології, матеріали та обладнання у ремонтному виробництві». –Серія : Економічні науки. –Вип. 149. –Харків, 2013. –С. 281-289.

Рецензент д.е.н., професор Ромат Є.В.

УДК 336.7+338.4

Турило А.А., к.е.н., доцент

Криворізького економічного інституту

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД ВІДНОСНО СИСТЕМНОСТІ І ЦІЛЕПОЛЯГАННЯ В ПРОЦЕСАХ ДОСЛІДЖЕННЯ І ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто роль ефективності в конкурентоспроможному розвитку підприємства. Визначено концептуальні засади щодо визначення, оцінки і планування ефективності підприємства, як економічної категорії. Запропоновано теоретико-методичні підходи щодо удосконалення змісту і класифікації основних видів ефективності підприємства, як економічної категорії та засади вимірювання економічної ефективності підприємства. Класифіковано види результатів і витрат, що використовуються при розрахунку показників ринкової ефективності підприємства.

Ключові слова: ефективність, економічна ефективність, ефективність як економічна категорія

Turylo A.

IMPROVEMENT THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR SYSTEMIC AND TSILEPOLYAHANNYA DURING THE STUDY AND EVALUATION OF THE ENTERPRISE

The role of performance in competitive enterprise development. Conceptual bases for assessment and planning efficiency of the enterprise as an economic category. A theoretical and methodological approaches to improve the content and classification of the main types of efficiency of the enterprise as an economic category and measurement principles of economic efficiency of enterprises. Classified kinds of results and costs used for calculation of market efficiency enterprise.

Keywords: efficiency, cost-effectiveness, efficiency as an economic category

Турило А.А.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИХ ОСНОВ СИСТЕМНОСТИ И ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрена роль эффективности в конкурентоспособном развитии предприятия. Определены концептуальные основы определения, оценки и планирования эффективности предприятия, как экономической категории. Предложены теоретико-методические подходы к усовершенствованию содержания и классификации основных видов эффективности предприятия, как экономической категории, а также принципы измерения экономической эффективности предприятия. Классифицированы виды результатов и затрат, используемых при расчете показателей рыночной эффективности предприятия.

Ключевые слова: эффективность, экономическая эффективность, эффективность как экономическая категория

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яка підприємницька структура (корпорація, підприємство, холдинг, тощо) в ринкових умовах господарювання

зобов'язана бути ефективною. Ефективна діяльність підприємства, як основної ланки економіки країни, є ключовою умовою і головним індикатором в процесі забезпечення свого конкурентоспроможного розвитку і досягнення поставлених цілей (рис.1).

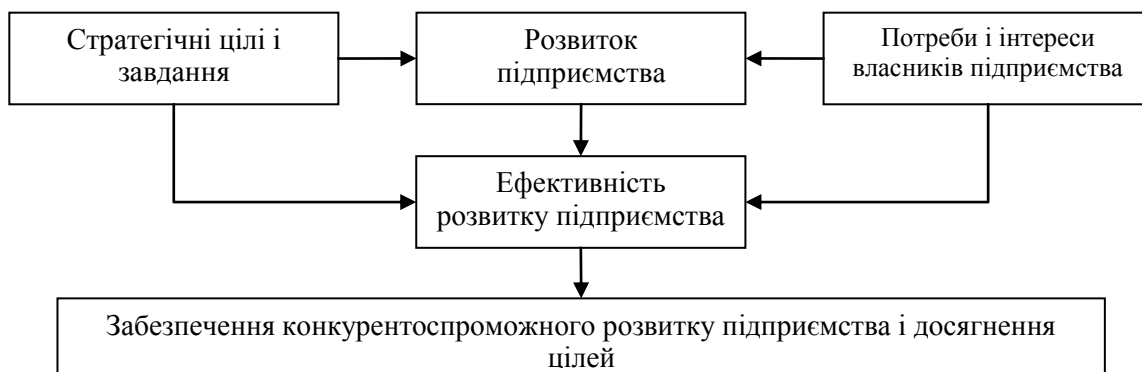

Рис. 1. Роль ефективності в конкурентоспроможному розвитку підприємства.

Таким чином, значимість ефективності і забезпечення її зростання переоцінити неможливо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Ефективність на рівні підприємства є однією із самих важливих і фундаментальних проблем як для науковців, так і для практиків.

Зростання ефективності є ключовим джерелом всіх прогресивних і інноваційних змін на підприємстві.

Ефективність пронизує всі рівні і сфери діяльності підприємства, від логістики до формування і використання інтелектуального капіталу.

Проблема ефективності діяльності підприємства постійно знаходиться в центрі світової і вітчизняної економічної науки. Так, даній проблемі присвячено такі праці, як [1-8]. Однак, питання вивчення системи ефективності, як економічної категорії є недостатньо вивченим.

Цілі статті. Отже, в роботі будуть розглянуті питання щодо удосконалення теоретико-методичних засад відносно системності і цілеполягання в процесах дослідження і оцінки ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Науково-практичні дослідження і дискусії по проблемі ефективності, які перманентно відбуваються в економічній сфері, втілюючись в певні рекомендації і положення, дозволяють більш ґрунтовно розробляти заходи по забезпеченню інноваційного і конкурентоспроможного розвитку підприємства.

Такі рекомендації і наукові положення, в своїй єдності і синергії, через систему наукового обґрунтування і доказів, дозволяють в більшому, або меншому ступені удосконалювати теорію ефективності, бо зрозуміло, що будь-яка теорія не є догмою, а з часом, відповідно до закону діалектики, змінюється і удосконалюється, в повній відповідності з процесом цивілізаційного прогресу (коли з'являються нові відкриття, нові знання, нові інновації тощо).

Спираючись на багатогранність і постійний процес удосконалення сутності і оцінки ефективності підприємства запропонуємо авторський підхід стосовно зазначеної проблеми.

Перш за все, розглянемо не економічну ефективність (по відношенню до підприємства, це буде економічна ефективність підприємства), а ефективність, як економічну категорію (по відношенню до підприємства, це буде ефективність підприємства, як економічна категорія).

Ефективність підприємства, як економічна категорія, є більш ємним поняттям відносно поняття «економічна ефективність підприємства», бо включає в себе, як загальна економічна категорія, і інші, окрім економічної ефективності, види ефективності на рівні підприємства. І це є важливою методологічною і змістовною обставиною в процесі дослідження ефективності.

На рис. 2 представлено концептуальні засади, щодо визначення, оцінки і планування ефективності підприємства, як економічної категорії.

На підприємство впливає сукупність постійно змінюючихся зовнішніх чинників, воно функціонує під впливом дії об'єктивних економічних законів, його стратегічні орієнтири і бажані кінцеві економічні результати визначають власники (акціонери) підприємства.

Все це в сукупності вимагає від вищого менеджменту підприємства, і в той же час зобов'язує його, забезпечити довготривалу і необхідну ефективність в діяльності підприємства.

Вирішення даного завдання можливо на засадах розробки вищим менеджментом сучасної концепції ефективного розвитку підприємства. Така концепція формується на засадах конкретного дослідження і аналізу стратегічних критеріїв соціально-економічного розвитку підприємства та існуючих наукових розробок в галузі оцінки і управління економічною ефективністю.

Все це разом дозволить зробити певні кроки в напрямку удосконалення розкриття сутності і оцінки ефективності підприємства, як економічної категорії.

Дослідження ефективності підприємства, як економічної категорії, базується на врахуванні базових принципів: науковості і практичності; відображення основної сутності даної категорії, визначення якісних і кількісних ознак ефективності; системності в структурі (елементах) і оцінці ефективності; простоті і наочності оцінки; доступності інформації при розрахунках ефективності і інформативності в отриманих показниках ефективності; відповідності поставлених завдань стратегічним цілям розвитку підприємства тощо.

Зміст і структуру ефективності підприємства, як економічної категорії, розглянуто нами на базі роботи [8], (рис.3).

Основна особливість змісту рис.3 полягає в наступному.

По-перше, ефективність підприємства розглядається не вузько, як просто економічна ефективність, а ширше, через ефективність, що досліджується в цілому як загальна економічна категорія, тобто економічна категорія «ефективність підприємства» відображає в загальному виді всі економічні (господарські, господарсько-виробничі, фінансові, фінансово-економічні тощо) аспекти діяльності підприємства.

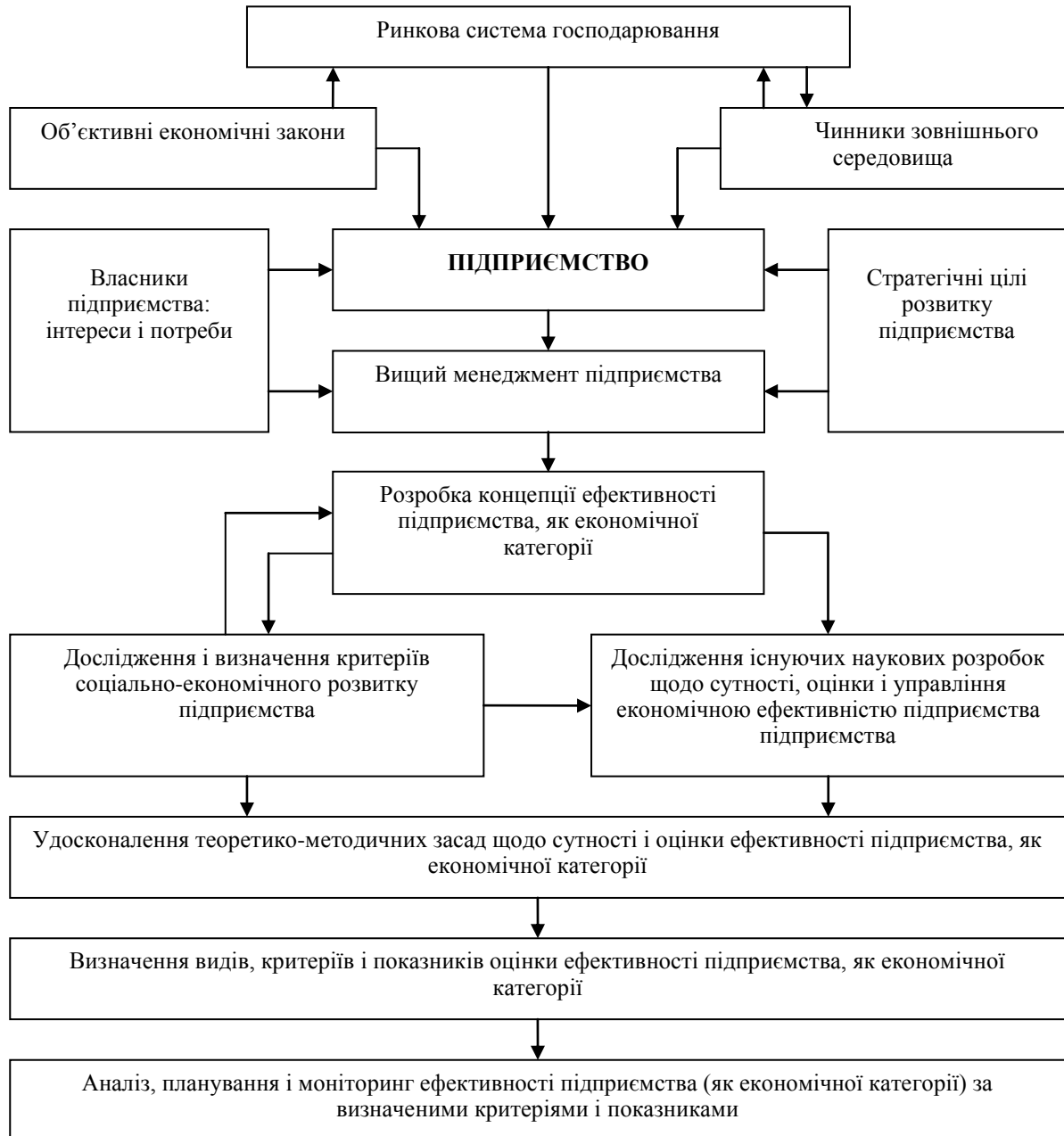

Рис. 2. Концептуальні засади щодо визначення, оцінки і планування ефективності підприємства, як економічної категорії

По-друге, саме такий підхід щодо дослідження сутності ефективності підприємства, як економічної категорії дозволяє нам запропонувати нову класифікацію видів ефективності підприємства, які всі разом представляють концептуальну систему основних видів ефективності підприємства, як економічної категорії: економічна ефективність діяльності підприємства (або просто економічна ефективність підприємства), фінансова ефективність діяльності підприємства (фінансова ефективність підприємства), фінансово-економічна ефективність діяльності підприємства (фінансово-економічна діяльність підприємства), ринкова ефективність діяльності підприємства (ринкова ефективність підприємства).

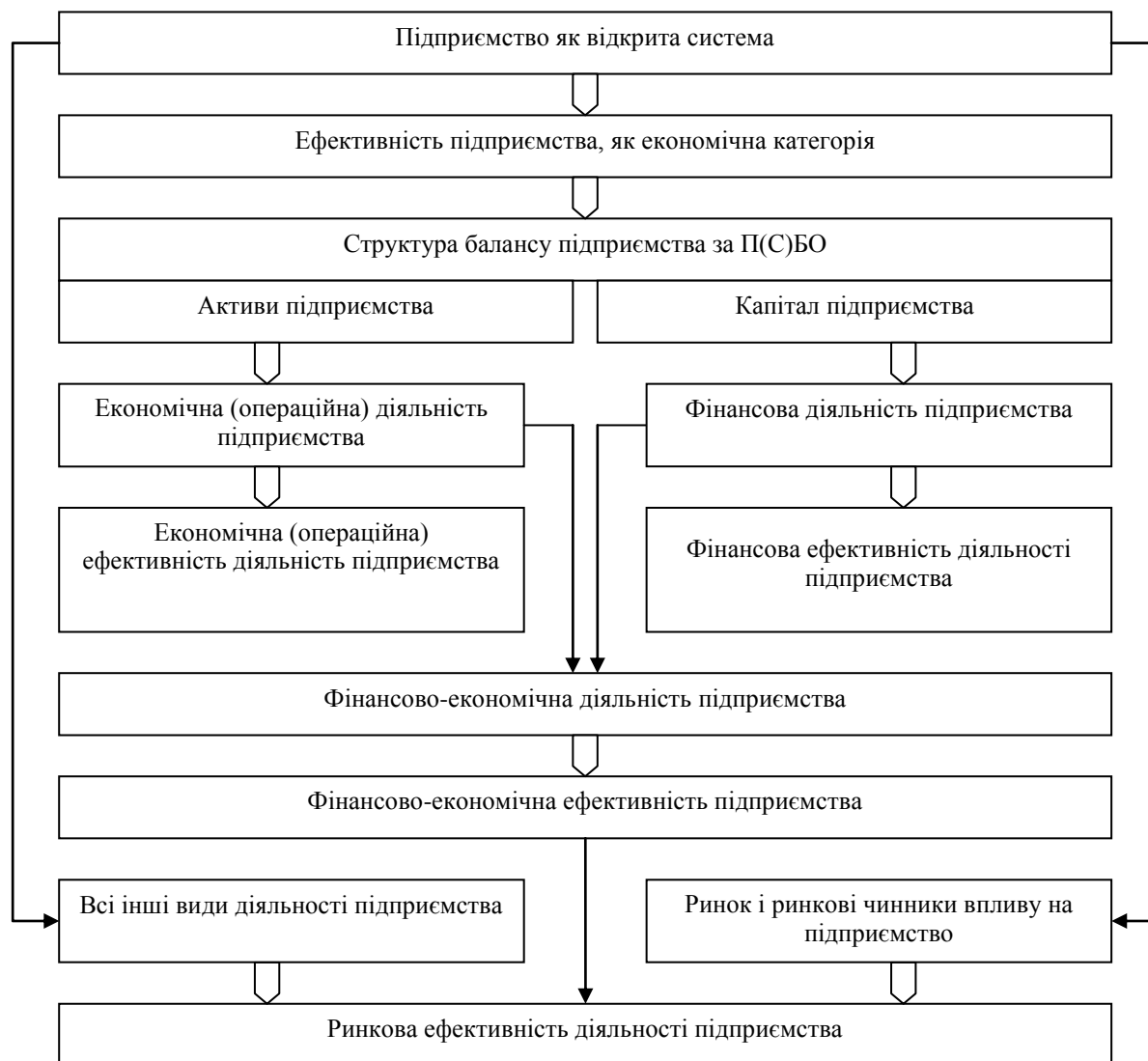

Рис. 3. Теоретико-методичні підходи щодо удосконалення змісту і класифікації основних видів ефективності підприємства, як економічної категорії

По-третє, всі види ефективності підприємства знаходяться в певному взаємозв'язку і підпорядкуванні, що суттєво дозволяє підвищити глибину проробки заходів і рівень системної обґрунтованості щодо управління в цілому процесом підвищення ефективності підприємства.

На рисунку 4 відображено сферу дії певного виду ефективності (як економічної категорії) в системі господарської діяльності підприємства і її стратегічну ціль (у вигляді певного виду оціночного показника). Згідно рис. 4 економічна (операційна) діяльність реалізується в процесі функціонування застосованих ресурсів (активів) підприємства і пов'язана з отриманням прибутку.

Рис. 4. Система ефективності підприємства (як економічної категорії) і основні її види в аспекті забезпечення стратегічних цілей підприємства

Фінансова діяльність, за своїм змістом, пов'язана з пасивами підприємства і її метою є мінімізація вартості всього його капіталу.

Фінансово-економічна діяльність охоплює в собі і фінансову, і економічну діяльність підприємства. Вона є діяльністю більш високого рівня, бо представляє собою складну інтегровану єдність двох видів діяльності.

По відношенню до окремих видів діяльності підприємства, фінансово-економічна діяльність, є більш важливою і пріоритетною в процесі оцінки і управління розвитком підприємства. Фінансово-економічна діяльність через свій вид ефективності враховує і поєднує обидві складові балансу підприємства (за П(С)БО) і їх ключові цілі, тобто інтегрує в собі два види ефективності: економічну і фінансову. Розглянуті аспекти фінансової і фінансово-економічної ефективності знайшли своє відображення в роботі [8].

Ринкова ефективність підприємства є більш глобальною і специфічною за своєю сутністю і методом вимірювання. Вона відображає в собі функціонування всіх видів ресурсів та враховує вплив всіх чинників, що разом формують ринкову вартість підприємства. Тобто, коли мова йде про ресурси, то вони включають в себе всі ресурси, і ті, що обліковуються і ті, що не обліковуються за П(С)БО, але впливають на величину ринкової вартості підприємства.

Далі розглянемо підходи до розрахунку основних видів ефективності, що всі разом формують нову систему видів ефективності підприємства.

Теоретико-методичні засади щодо вимірювання економічної ефективності підприємства найбільш відомі і їх узагальнення на базі аналізу літературних джерел представлено на рисунку 5.

Рис. 5. Теоретико-методичні засади вимірювання економічної ефективності підприємства

Сутність і методи оцінки фінансової і ринково-економічної ефективності ґрунтовно розкрито в роботі [8].

Ринкову ефективність підприємства пропонуємо розрахувати на засадах, представлених на рисунку 6.

Специфіка ринкової ефективності підприємства полягає в тому, що вона повинна відображати всі абсолютно види і аспекти діяльності підприємства (які обліковуються і які не обліковуються системою П(С)БО на підприємстві) і враховувати в собі (в певному показнику) головну мету діяльності підприємства, що визначена його власниками.

Сутність ринкової ефективності підприємства за методологією розрахунку відповідає загально визнаним канонам вимірювання економічної ефективності, коли вона визначається на засадах співвідношення результатів і витрат. Ринкова ефективність підприємства має свої особливості щодо визначення цих ключових

складових в сукупності показників, що її відображають і в значній мірі залежить це від мети (завдання) і предмету дослідження.

Вважаємо, що ключовим методологічним посилом до розрахунку показників ринкової економічної ефективності підприємства є те, що результатом в такій ефективності можуть виступати:

- 1) ринкова вартість підприємства (*PBIT*);
- 2) приріст ринкової вартості підприємства ($\Delta PBIT$) за певний період (як правило за рік);
- 3) надбалансова ринкова вартість підприємства (різниця між ринковою вартістю підприємства і балансовою вартістю його активів).

Рис. 6. Об'єктивна необхідність і теоретико-методичні засади вимірювання ринкової ефективності підприємства.

Відносно витрат при розрахунках ринкової ефективності пропонуємо використовувати в залежності від мети і специфіки дослідження активи підприємства або окремі їх складові (за ПСБО).

Активи підприємства - це той показник, який максимально враховує всі одноразові витрати підприємства, що пов'язані з його діяльністю. Потрібно відмітити, що обґрунтованість розрахунку величини активів підприємства постійно удосконалюється відповідно до того, як розвивається економічна наука, зокрема, бухгалтерський облік.

Саме активи, як витрати, відображають в найбільш повній мірі всі зусилля підприємства по формуванню ринкових результатів і тому можуть бути з ними співставні при розрахунку ринкової ефективності підприємств.

Показники ринкової ефективності підприємства потрібно розділяти на моментні і інтервальні, на інтегральні і локальні.

На рис. 7 наведено класифікацію видів результатів і методологію розрахунку показників ринкової ефективності підприємства.

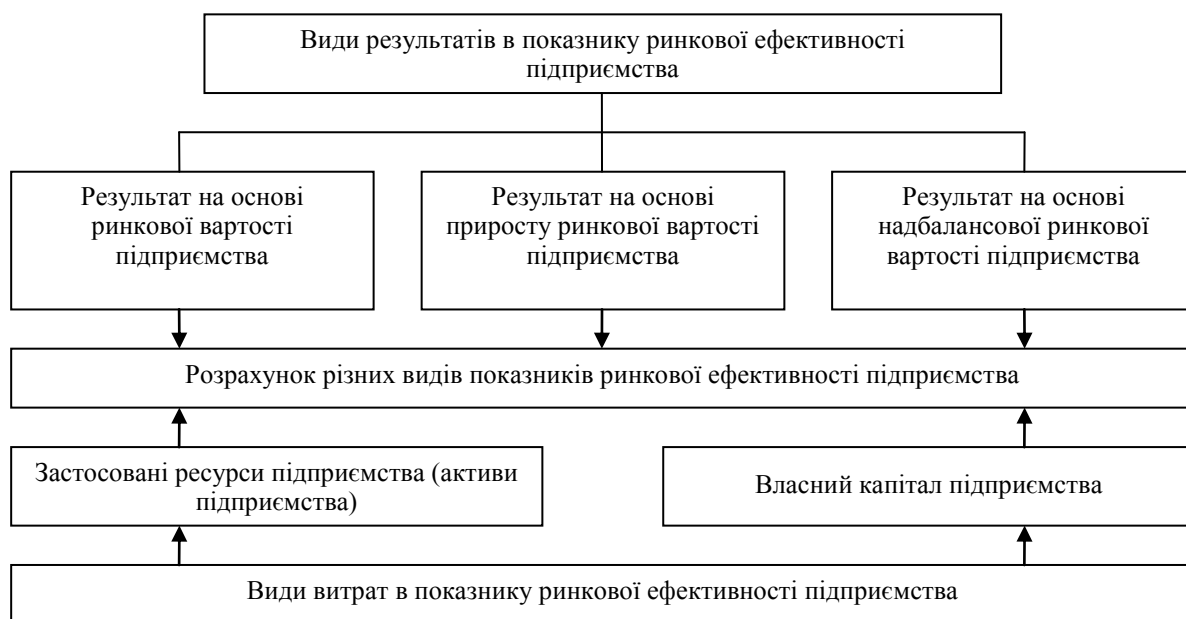

Рис. 7. Види результатів і витрат, що використовуються при розрахунку показників ринкової ефективності підприємства

Нижче представлені окремі основні показники ринкової ефективності підприємства:

$$П_{р.е.ф.м.} = \frac{РВП_{м.т}}{A_{м.т}}, \quad (1)$$

$$П_{р.е.ф.ін.} = \frac{\Delta РВП}{A} = \frac{РВП_{м.т} - РВП_{м.(т-1)}}{A_{ср}}, \quad (2)$$

$$П_{р.е.м.ін.} = \frac{\Delta НРВП}{A} = \frac{НРВП_{м.т} - НРВП_{м.(т-1)}}{A_{ср.}}, \quad (3)$$

$$П_{р.е.ф.м.} = \frac{РВП_{м.т}}{ВК_{м.т}}, \quad (4)$$

$$П_{р.е.ф.ін.} = \frac{\Delta РВП}{ВК} = \frac{РВП_{м.т} - РВП_{м.(т-1)}}{ВК_{ср.}}, \quad (5)$$

$$П_{р.е.ф.м.} = \frac{НРВП_{м.т}}{ВК_{м.т}} = \frac{РВП_{м.т} - БВ_{м.т}}{ВК_{м.т}}, \quad (6)$$

$$П_{р.е.м.ін.} = \frac{\Delta НРВП}{ВК} = \frac{НРВП_{м.т} - НРВП_{м.(т-1)}}{ВК_{ср.}}, \quad (7)$$

де $П_{р.е.ф.м.}$, $П_{р.е.ф.ін.}$ - показники ринкової ефективності підприємства, які визначаються відповідно як моментні і інтервальні; $РВП_{м.т}$ - ринкова вартість підприємства на момент;

$A_{m,t}$ - величина активів на момент; $\Delta РВП$ – приріст ринкової вартості підприємства за певний період (інтервал часу); $РВП_{m,t}$, $РВП_{m,(t-1)}$ – ринкова вартість підприємства, що визначена відповідно на моменти t і $(t-1)$; $НРВП_{m,t}$, $НРВП_{m,(t-1)}$ – надбалансова ринкова вартість підприємства, що визначена відповідно на моменти t і $(t-1)$; $БВ_{m,t}$ – балансова вартість активів підприємства на момент t ; A_{cp} - середня величина активів підприємства, що розрахована для певного періоду (для інтервалу часу від моменту $(t-1)$ до моменту t); $\Delta НРВП$ – приріст надбалансової ринкової вартості підприємства за певний період (інтервал часу); $ВК_{m,t}$ - величина власного капіталу підприємства на момент t ; $ВК_{cp}$ - середня величина власного капіталу підприємства, що розрахована для певного періоду (для інтервалу часу від моменту $(t-1)$ до моменту t).

Показники ринкової ефективності підприємства за номерами (1), (3), (5), (7) є моментними, а за номерами (2), (4), (6), (8) є інтервальними.

Окремі показники ринкової ефективності підприємства можна модифікувати. Наприклад, розглянемо показник (2) наступним чином:

$$P_{p.e.ф.ін.} = \frac{\Delta РВП}{A} = \frac{\Delta БВ + \Delta НРВП}{A} = \frac{\Delta БВ}{A} + \frac{\Delta НРВП}{A} = \frac{\Delta БВ}{A_{cp}} + \frac{\Delta НРВП}{A_{cp}}, \quad (9)$$

Даний показник дозволяє визначити вплив двох складових $\frac{\Delta БВ}{A_{cp}}$ і $\frac{\Delta НРВП}{A_{cp}}$ на загальний рівень ринкової ефективності підприємства.

Висновки. Підсумовуючи розглянутий аспект наукового дослідження можна констатувати, що запропоновано концептуальний підхід до формування нової системи ефективності підприємства, яка об'єднує і інтегрує в собі різні види ефективності, орієнтує їх на єдину стратегічну ціль. Така система ефективності характеризується комплексністю в оцінці та відображає різні аспекти в діяльності підприємства і в цілому забезпечує глибоке і ґрунтовне управління загальною ефективністю підприємства. Удосконалено теоретико-методичний підхід до вимірювання ринкової ефективності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Економіка підприємства: підручник / [за заг. ред. С. Ф. Покропівного. – вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
2. Протопова В. О. Економіка підприємств / В. О. Протопова, А. Н. Полянський. – К.: ЦУЛ, 2003. – 220 с.
3. Экономическая теория. Микроэкономика – 1,2: [учебник / под. общ. ред. Г. П. Журавлевой.]. – М.: Дашков и К°, 2004. – 934 с.
4. Задоя А. А. Основы экономики: Учебное пособие / А. А. Задоя, Ю. Е. Петруня. – К.: Вища школа. – Знання, 1998. – 478 с.
5. Грузинов В. П. Экономика предприятия: учебн. пособие / В. П. Грузинов, В. Д. Грибов. – М.: ИЭП, 1996. – 128 с.
6. Устенко О. А. Экономика предприятия: метод. пособие / О. А. Устенко. – К.: МАУП, 2000. – 44 с.
7. Фінанси підприємств: навч. посібник / [Л. Д. Буряк, Е. В. Вакулєнко, А. П. Куліш та ін.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 165 с.
8. Турило А.М. Теоретико-методичні засади визначення фінансової ефективності на підприємстві / А.М.Турило, О.А. Зінченко // Фінанси України: Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. – 2010. – № 11. – С. 87–92.

Рецензент д.е.н., професор Зінченко О.А.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.77.067.21:338.43

Бурковська А.В. к.е.н., доцент

Куракова К.В.

Миколаївський національний аграрний університет

ОВЕРДРАФТ ЯК ВИД КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти овердрафту як одного з видів кредиту, результатом застосування якого є стабільність фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано доцільність використання овердрафту вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: банківський кредит, сільськогосподарські підприємства, овердрафт, ліміт овердрафту.

Бурковська А.В., Куракова К.В.

ОВЕРДРАФТ КАК ВИД КРЕДИТОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты овердрафта как одного из видов кредита, результатом применения которого является стабильность финансово-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Обоснована целесообразность использования овердрафта отечественными сельскохозяйственными предприятиями.

Ключевые слова: банковский кредит, сельскохозяйственные предприятия, овердрафт, лимит овердрафта.

Burkovska A., Kurakova K.

OVERDRAFT HOW TYPE OF LOAN OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article deals with the theoretical and practical aspects of overdraft as one type of loan, which is the result of applying the stability of financial and business enterprises silskohospodarskyh. The necessity of using overdraft domestic farms.

Keywords: bank loans, agricultural enterprises, overdraft, overdraft limit.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Кардинальні зміни у сфері реформування сільського господарства за останні роки суттєво вплинули на стан вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції. Внаслідок цих змін виникає потреба у вдосконаленні структури та управління кредитними ресурсами, що авансовані в сільськогосподарську галузь національної економіки. Динамічний розвиток ринкової економіки призводить до постійних дискусій як між вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками щодо сутності фінансових механізмів, і механізму кредитування зокрема. Одним серед багатьох фінансових інструментів є овердрафт.

Аналіз останніх наукових досліджень. у яких започатковано вирішення проблеми. Значну увагу аспектам кредитування сільськогосподарських підприємств приділяли такі науковці, як: Алексійчук В. М., Дем'яненко М. Я., Ібатуллин Ш. І., Іванілов О. С., Кручок С. І., Лайко П. А., Полозенко Д. В., Поддєрьогін А. М. та інші.

Різні аспекти банківського кредитування постійно перебувають у полі зору вітчизняної та зарубіжної економічної науки. Проте назріла необхідність кардинального перегляду

підходів до активізації кредитування банками вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Цілі статті. Цілями є дослідження особливостей овердрафту з метою виявлення його переваг і недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З погляду на специфіку сільськогосподарського виробництва, навіть у високорентабельних підприємств виникає потреба у додатковому залученні обігових коштів. Як показує вітчизняний і зарубіжний досвід, одним з основних джерел фінансування виступають позики комерційних банків. За даними Незалежної асоціації банків України [1] загальний обсяг заборгованості сільськогосподарських підприємств за банківськими кредитами станом на 01.12.2013 р. склав 39,3 млрд грн, а це близько 6% від обсягу загального кредитного портфеля юридичних осіб. При цьому рівень простроченої заборгованості сільгоспвиробників є помірним і становить 5,4% (також від загальної кількості).

Є сенс розглянути такі види короткострокового кредитування, які у змозі задовольнити одночасно і сільгоспвиробника і банківську установу. Так, одним з перспективних видів короткострокового кредитування виступає саме овердрафт.

Чинне вітчизняне законодавство, на жаль, не дає визначення поняттю «овердрафт», але при цьому овердрафт добре працює на вітчизняному ринку фінансових послуг. Слід зазначити, що за рахунок відсутності чіткого законодавчого регулювання, виникає досить велика кількість трактувань даного поняття.

Так, овердрафт являє собою короткостроковий кредит, що надається з метою покриття тимчасової нестачі обігових коштів у клієнта шляхом сплати з його поточного рахунку розрахункових документів понад фактичний залишок коштів на рахунку, за рахунок чого з'являється дебетове сальдо на банківському рахунку.

В результаті дослідження нами встановлено, що овердрафт має такі основні ознаки :

- 1) овердрафт має короткостроковий характер;
- 2) наявність високих вимог до позичальників;
- 3) надання овердрафту клієнтам навіть за умов наявності від'ємного сальдо на їх рахунку.

Щодо відсоткової ставки за користування овердрафтом, то вона встановлюється індивідуально, враховуючи ступінь «ризикованості» клієнта, обсяг оборотів і строків овердрафта. Умови надання овердрафту різними банками в Україні станом на січень-лютий 2014 року наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Умови надання овердрафту деякими банками України

Назва бану	Застава/ Бланк	Сума, тис.грн	ЛО, %	% ставка	Термін, міс.	Основні зміни за місяць
ПриватБанк	-/0	від 1 до 500	-	від 0 до 24	від 12	Без змін
Райффайзен Банк Аваль	0/0	від 5 до 3000	від50	від 17 до 23	від 12 до 36	Ставки знижені: 90 дн.: 24 %–23% 30 дн.: 21 %–19%
Credit Agricole	-/0	від 10 до 10000	від 10 до 40	від 20 до 23	від 12	Без змін
ПроКредит Банк	0/0	від 500 до 8000	30	від 20 до22	від 24	2 продукта : «Овердрафт» і «Оптимальний старт»

Джерело: узагальнено автором за даними [6]

Беручи до уваги зручність даного виду короткострокового кредитування в Україні сільськогосподарські підприємства все частіше використовують овердрафт. Динаміка процентних ставок за користування овердрафтом для сільськогосподарських підприємств за січень-жовтень 2014 року в розрізі національної та іноземних валют наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Процентні ставки за користування овердрафтом для сільськогосподарських підприємств за січень-жовтень 2014 року, %

Валюта кредиту	Місяці									
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
у гривнях	26,5	28,0	27,0	27,6	27,9	28,0	28,1	27,2	26,8	26,5
у доларах США	20,4	42,7	28,1	30,1	32,0	25,8	36,8	36,7	40,8	35,5
у євро	33,7	24,3	31,8	24,3	31,8	31,5	30,5	35,7	36,6	32,9

Джерело: за даними [7]

Аналізуючи дані табл. 2 можемо зазначити, що процентні ставки за користування овердрафтом для сільськогосподарських підприємств мають нестійкий характер. Так, процентні ставки за користування овердрафтом в національній валюті з січня по липень зросли на 2,6 в. п., але з липня по жовтень зменшились на цю саму величину і станом на кінець жовтня становили 26,5%. Щодо процентних ставок в іноземній валюті, то вартість овердрафту у доларах США протягом досліджуваного періоду зросла на 15,1 в. п.. Оцінюючи динаміку відсоткових ставок за даними позиками в євро, то можемо відзначити, що вони мали досить нестійкий характер і у жовтні зменшились на 0,8 в. п..

Крім того, вартість позички може збільшити величина комісії, яка пов'язана з резервуванням коштів для забезпечення рахунку клієнта відповідно до укладеного договору. Іноді розмір комісії може перевищити суму економії витрат за відсотками. Тому, досить часто, в Україні багато підприємців відмовляються від автоматичного режиму погашення кредиту овердрафт і самостійно погашають кредитні зобов'язання у встановлений договором термін. Автоматичне списання коштів та погашення заборгованості не скасовує автоматичне надання кредиту у разі виникнення перевитрати на рахунку. Отже, при обранні банку, з яким буде укладено договір овердрафту, підприємство має розрахувати власні витрати за овердрафтом на основі плану руху своїх грошових ресурсів, а також тарифи банку [6].

На думку Синявіної О. М. [3], для визначення особливих рис кожного виду овердрафту, як економічної категорії, слід використати певні класифікаційні ознаки, а саме:

- 1) рівень встановленого ліміту:
 - овердрафт з низьким лімітом (20 – 30%);
 - овердрафт з середнім лімітом (31 – 40 %);
 - овердрафт з високим лімітом (41 – 50 %);
- 2) розмір процентної ставки:
 - овердрафт з низькою процентною ставкою (12 – 18 %);
 - овердрафт з середньою процентною ставкою (19 – 30 %);
 - овердрафт з високою процентною ставкою (31 – 55 %);
- 3) наявність забезпечення:
 - овердрафт із забезпеченням;
 - овердрафт без забезпечення (бланковий овердрафт) .

Щодо ліміту під овердрафт, то формули розрахунку ліміту овердрафта [2] наступні:

- 1) формула розрахунку ліміту бланкового овердрафта (ЛО):

$$ЛО = 0,5 * ЛОз \quad (1)$$

де ЛО – ліміт овердрафта бланковий,
ЛОз – ліміт овердрафта забезпечений.

2) формула розрахунку ліміту забезпеченого овердрафта (ЛОз) :

$$ЛОз = Кс * ВП * П \quad (2)$$

де ЛОз – ліміт овердрафта забезпечений,
ВП – імовірні надходження на поточні рахунки клієнта,
Кс – коефіцієнт зниження надходжень,
П – відсоток ліміту овердрафта.

3) розрахунок імовірних надходжень на поточні рахунки клієнта (ВП):

$$ВП = 0,5 * (П1 + П2) + П3 \quad (3)$$

де ВП – імовірні надходження на поточні рахунки клієнта,
П1 – загальна сума чистих надходжень на рахунки клієнта за останній календарний місяць,

П2 – загальна сума чистих надходжень на рахунки клієнта за передостанній календарний місяць,

П3 – загальна сума чистих надходжень, які клієнт планує перевести з інших банків в банк, овердрафтом якого він користується, протягом того календарного місяця, на який розраховується ліміт овердрафта.

Слід вказати, що ліміт може встановлюватися у розмірі не більше середньомісячного кредитового обороту позичальника або як максимально допустима сума заборгованості, яку може мати позичальник за даним видом кредиту (з урахуванням нарахованих, але не погашених відсотків) протягом строку дії договору. У період дії договору овердрафту ліміт може змінюватися помісячно протягом перших двох днів місяця і здійснюється на основі звітності клієнта на останню звітну дату. Дані беруться з кредитної справи клієнта за наявності діючих кредитів в банку або по запити від клієнта [6].

Ми погоджуємося з думкою Донець О.Б. [6], що частка надходжень на рахунок клієнта залежить від періоду його обслуговування банком. Дана залежність представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Формування ліміту овердрафту

Період обслуговування Клієнта банком	Частка надходжень на рахунок клієнта		
	< 30 %	30 - 70%	> 70 %
> 12-ти місяців	40 %	45 %	60 %
6÷12 місяців	35 %	40 %	45 %
2÷6 місяців	30 %	35 %	40 %
< 2-х місяців	25 %		

Джерело: за даними [6].

Кожен банк обирає свою кредитну політику у питаннях щодо певного порядку надання овердрафту. Але жоден банк не зацікавлений у виникненні такого виду овердрафту, як недозволений. Такий вид овердрафту може виникати в результаті [4] :

— надходження операції, за якою платіжна система попередньо не надіслала банку платіжне повідомлення;

— здійснення транзакцій у валюті, відмінній від валюти рахунку, внаслідок курсових різниць;

— помилкового списання через збій процесінгового центру або використання коштів за помилково встановленими лімітами на картку.

Для попередження таких подій банки використовують такі найпростіші сервіси, як SMS-сповіщення та Інтернет - банкінг, котрі дозволяють клієнтам отримувати детальну інформацію про стан рахунків.

Як і будь-якій економічній категорії, овердрафту притаманні як переваги, так і недоліки (рис. 1):

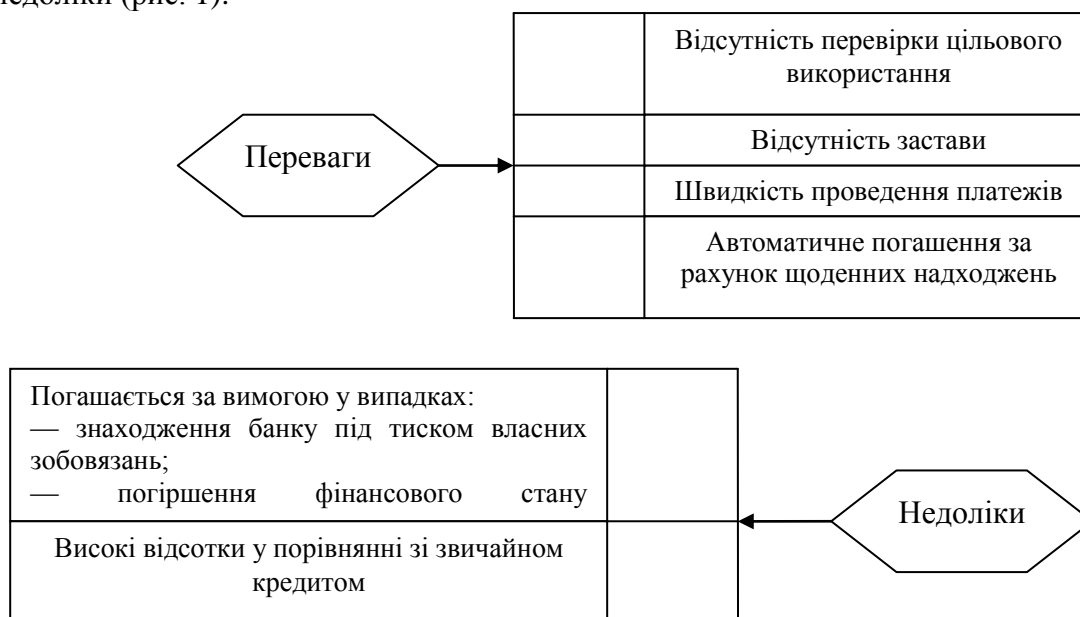

Рис. 1. Переваги та недоліки овердрафту

Джерело: розроблено автором за даними [5]

Ми вважаємо, що зазначені переваги застосування овердрафту мають вагоме значення для сільськогосподарських підприємств. Хоча і процентні ставки за даним видом кредиту є досить високими, але зручність залучення позикових коштів є важливою умовою кредитування для підприємств даної галузі.

Висновки. Незважаючи на легкість і зручність механізму застосування, овердрафт – досить потужний інструмент поточного фінансування господарської діяльності. Він дає можливість сільськогосподарським підприємствам залучити додаткові кошти на розвиток, закуповувати більше товару та надавати відстрочку своїм контрагентам, надає запас ліквідності, який можна використовувати, коли немає можливості вилучати кошти з обороту.

Доведено, що процентні ставки за користування овердрафтом для сільськогосподарських підприємств мають нестійкий характер та присутня тенденція до їх збільшення в розрізі даних позик як в національній, так і в деяких іноземних валютах. Але ми вважаємо, що ряд переваг, притаманних овердрафту, можуть значно спростити процес кредитування виробників сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Новини незалежної асоціації банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nabu.com.ua/ukr/press_centr/news/94047/
2. Дебет – Кредит – Овердрафт – особливості застосування й обліку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/1cid02780.html>
3. Сутність та класифікація овердрафту [Електронний ресурс] / О. М. Синявіна // Управління розвитком .– 2014. – № 7. – С. 130 – 133. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_7_52.pdf
4. Фінансовий портал Мінфін – Дельтабанк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/company/delta-bank/hotline/11278/>

5. Овердрафт як інструмент для розвитку бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / А. М. Осипенко // Управління розвитком. – 2013. – № 15. – С. 7–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2013_15_5.pdf
6. Овердрафт як інструмент кредитування банками малого та середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / О. Б. Донець // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 169–178. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2014_26_23.pdf
7. Національний Банк України — Статистичний випуск. Процентні ставки. Жовтень 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66237>

Рецензент д.е.н., професор Сіренко Н.М.

УДК 336.221.4

Волковець Т.В.

Сумський державний університет

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ

У статті проаналізовано різні наукові підходи до визначення переліку складових елементів податкового механізму. На основі отриманих результатів авторами статті розроблено власний варіант структури податкового механізму. Також визначено місце податкового механізму в процесі управління соціально-економічними відносинами.

Ключові слова: податковий механізм, структура податкового механізму, податкова система, податкова політика.

Волковець Т.В.

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЭЛЕМЕНТОВ НАЛОГОВОГО МЕХАНИЗМА

В статье проанализированы разные научные подходы к определению перечня составляющих элементов налогового механизма. На основании полученных результатов авторами статьи разработан собственный вариант структуры налогового механизма. Также определено место налогового механизма в процессе управления социально-экономическими отношениями.

Ключевые слова: налоговый механизм, структура налогового механизма, налоговая система, налоговая политика.

Volkovets T.

SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE CONSTITUENT ELEMENTS OF TAX MECHANISM

In the article different scientific approaches to determining the list of tax mechanism constituent elements were analyzed. Based on the results authors developed an alternative structure of tax mechanism. Also the role of tax mechanism in the process of managing socio-economic relations was defined.

Keywords: tax mechanism, structure of tax mechanism, tax system, tax policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Податки є не лише основним джерелом доходів держави, а й важливим інструментом державного управління економікою. Зміна умов оподаткування призводить до змін в поведінці платників податків. Тому, переслідуючи фіскальні цілі, державі необхідно враховувати також регулюючий ефект податків, оскільки він є невід'ємним від фіскального. Важливою умовою ефективного використання податкового механізму є забезпечення злагодженого функціонування його елементів, чого неможливо досягти без визначення структури податкового механізму.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Визначенню структури податкового механізму присвячені праці таких науковців, як Карпінського Б.А., Юткіної Т.Ф., Преснякової О.А., Дмитрієвої Н.Г., Феоктісової Т.В., Жидкової О.Ю., Качура О.В., Гербіченка І.А., Кучерявенка М.П., Чернявської Л.В., Сербини О.Г., Кузнецової В.В. і Панскова В.Г. Окремі питання, пов'язані з функціонуванням податкового механізму, знайшли відображення в працях Тюпакової Н.М., Дюрядіна В.П., Леміша А.Н., Васильєвої М.В., Мігунової М.І., Тиновського Д.В. та інших. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених з'ясуванню складових елементів податкового механізму, єдиний підхід до визначення його структури все ще відсутній, а більшість запропонованих варіантів містить недоліки та суперечності.

Цілі статті. Суперечливість варіантів визначення структури податкового механізму обумовила вибір цілі дослідження – на основі аналізу та узагальнення теоретичних підходів сформулювати перелік складових елементів податкового механізму, а також визначити місце податкового механізму в процесі управління соціо-еколого-економічними відносинами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У даному дослідженні розглядається податковий механізм держави. Спираючись на результати аналізу варіантів визначення таких понять, як «податкова система» та «податкова політика», зроблено висновок, що податковий механізм використовується для реалізації податкової політики, основною ціллю якої є побудова податкової системи.

Даний висновок, а також аналіз численних варіантів тлумачення податкового механізму дозволили сформулювати власне визначення досліджуваного поняття: податковий механізм – це сукупність важелів, інструментів та методів регулювання податкових відносин, які використовуються для реалізації податкової політики, найважливішою ціллю якої є побудова такої податкової системи, яка здатна забезпечити виконання податками покладених на них функцій при узгодженні інтересів держави з інтересами платників податків [4].

За результатами дослідження підходи до визначення структури податкового механізму було умовно об'єднано у три групи:

– науковий підхід, представники якого виділяють основні і додаткові елементи (Кучерявенко М.П. [16], Гербіченко І.А. [5]);

– науковий підхід, який передбачає зведення структури податкового механізму до трьох підсистем (у формулюванні деяких науковців – трьох елементів) (Карпінський Б.А. [13], Юткіна Т.Ф. [29], Преснякова О.А. [21], Дмитрієва Н.Г., Дмитрієв Д.Б. [8], Феоктістова Т.В. [25], Жидкова О.Ю. [11], Качур О.В. [14]);

– науковий підхід, усі представники якого в числі інших елементів податкового механізму виділяють інструменти та методи (Чернявська Л.В. [27], Сербина О.Г. [22], Кузнецова В.В. [15], Пансков В.Г. [19], Тюпакова Н.М. [24]).

Основні і додаткові елементи, які представники першого підходу виділяють в якості складових податкового механізму, фактично є елементами податку (суб'єкт, об'єкт, ставка податку, база оподаткування, одиниця оподаткування, джерело сплати податку, податкова квота, податкові пільги, порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку). Однак у разі, якщо уся структура податкового механізму складала б лише елементи податку, податковий механізм був би тотожним податку.

Ясність у розуміння взаємозв'язку елементів податку та елементів податкового механізму вносить Пансков В.Г., який зауважує, що елементи податку часто характеризуються як інструменти податкового механізму [19]. Більшість представників третього підходу також розглядають елементи податків в якості інструментів податкового механізму [15; 24; 27].

Представники другого підходу зводять структуру податкового механізму до трьох підсистем, які уособлюють планування, регулювання та контроль. Необхідно зауважити, що виключно податкове планування, регулювання та контроль не можуть складати усієї сукупності елементів податкового механізму. Такі представники третього підходу такі, як Чернявська Л.В., Кузнєцова В.В. і Тюпакова Н.М., переконані, що вони є лише частиною структури податкового механізму, а саме його методами [15; 24; 27].

Яким би не був конкретний перелік елементів податкового механізму, усі вони використовуються податковою політикою з ціллю забезпечення податкового планування, регулювання і контролю. Тому податкове планування, регулювання і контроль повинні бути визначені в якості функцій податкового механізму, а не його методів. Такої ж думки дотримуються Дюрядін В.П., Леміш А.Н. [9]. При цьому виконувані функції є важливою характеристикою податкового механізму, однак вони не є його складовим елементом.

Разом з тим, для виконання податковим механізмом функцій податкового планування, регулювання і контролю використовуються певні методи, тобто методи податкового планування, методи податкового регулювання і методи податкового контролю.

За результатами аналізу різних наукових підходів [2; 3; 7] до методів податкового планування доцільно відносити наступні:

- факторний та кластерний аналізи;
- методи кореляції та регресії;
- імітаційне моделювання;
- оптимізаційні методи.

Погляди науковців стосовно виділення методів податкового регулювання подекуди сильно відрізняються. Аналіз та узагальнення частини з них [6; 12; 17] дозволили виділити наступні методи податкового регулювання:

- реструктуризація податкової заборгованості (відстрочка або розстрочка сплати податку);
- надання податкового кредиту;
- надання права на податкові канікули;
- легалізація неоподаткованих доходів (податкова амністія);
- зміна й диференціація ставок податків;
- встановлення спеціальних податкових режимів;
- застосування спрощеної системи оподаткування;
- податкові вирахування, які зменшують базу оподаткування;
- взаємозалік бюджетно-податкових боргів;
- укладення міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування.

Ефективність заходів податкового планування та регулювання не може бути забезпечена без здійснення податкового контролю. Аналіз позицій вчених з цього питання [10; 20; 23] дозволив виділити наступні методи податкового контролю:

- 1) методи документального податкового контролю:
 - формальна, логічна і арифметична перевірка документів;
 - юридична оцінка господарських операцій, відображених в документах;
 - зустрічна перевірка та метод взаємного контролю;
 - метод зворотної калькуляції, хронологічний і порівняльний аналіз;
 - економічний аналіз;
- 2) методи фактичного податкового контролю:
 - облік платників податків;
 - отримання пояснень (допит свідків);
 - огляд приміщень (територій) і предметів;
 - інвентаризація;

- експертиза;
- контрольні операції: контрольна закупка, контрольний обмір, контрольний запуск сировини й матеріалів у виробництво;
- хронометраж.

Такі представники третього підходу, як Пансков В.Г., Кузнєцова В.В., в структурі податкового механізму виділяють принципи. Принцип – це основне правило, установка для будь-якої діяльності [18]. На наш погляд, податковий механізм не може мати власних принципів, оскільки він являє собою інструмент, а не процес діяльності. Разом з тим, податковий механізм обмежений принципами податкової політики, тобто принципами тієї діяльності, для виконання якої він використовується.

Варіант структури податкового механізму Чернявської Л.В. містить важливу деталь, яка відсутня у варіантах інших авторів: виділення важелів як одного із засобів впливу податкового механізму. Податкові важелі, – пільги та санкції, – є напрямками дії податкових інструментів [27].

Отже, узагальнення результатів проведеного аналізу дозволяє зробити висновок, що податковий механізм складається з інструментів, методів, важелів, обмежений принципами податкової політики і виконує функції податкового планування, регулювання і контролю.

Оскільки податковий механізм є частиною фінансового механізму, вважаємо за необхідне з'ясувати структуру останнього з метою визначення тих складових, які є невід'ємними елементами обох механізмів.

Більшість науковців, у тому числі Поддєрьогін А.М., Волков О.І., Балабанов А.І. і Балабанов І.Т., до складу фінансового механізму відносять фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення [1; 26; 28].

На нашу думку, правове, нормативне та інформаційне забезпечення є невід'ємними елементами і податкового механізму: податкове законодавство складає його правове забезпечення, нормативи щодо форм та порядку подання податкової звітності – нормативне забезпечення, а дані про обсяги сплати податків, про фінансово-господарські операції платників є частиною його інформаційного забезпечення. Без цих елементів структура податкового механізму є не повною.

Результати аналізу підходів до розуміння сутності податкового механізму та визначення його структури дозволили зробити й інші важливі висновки, які забезпечили можливість визначити місце податкового механізму в процесі управління соціо-еколого-економічними відносинами (рис. 1):

1) як інструмент реалізації податкової політики, податковий механізм обмежений її принципами і цілями;

2) податковий механізм виконує функції податкового планування, регулювання і контролю;

3) головною ціллю податкової політики є побудова такої податкової системи, яка здатна забезпечити виконання податками покладених на них функцій;

4) податки виконують не лише фіскальну, а й регулюючу функції, відповідно, наслідком оподаткування є не лише поповнення бюджету, а й зміна економічної, екологічної та соціальної поведінки платників податків;

5) структура податкової системи і розмір загального податкового тягаря відображають рівень збалансованості інтересів суб'єктів податкових відносин.

З'ясування місця податкового механізму в процесі управління соціо-еколого-економічними відносинами, а також переліку його складових елементів є основою для забезпечення високого рівня ефективності використання податкового механізму для виконання завдань і досягнення цілей державного управління.

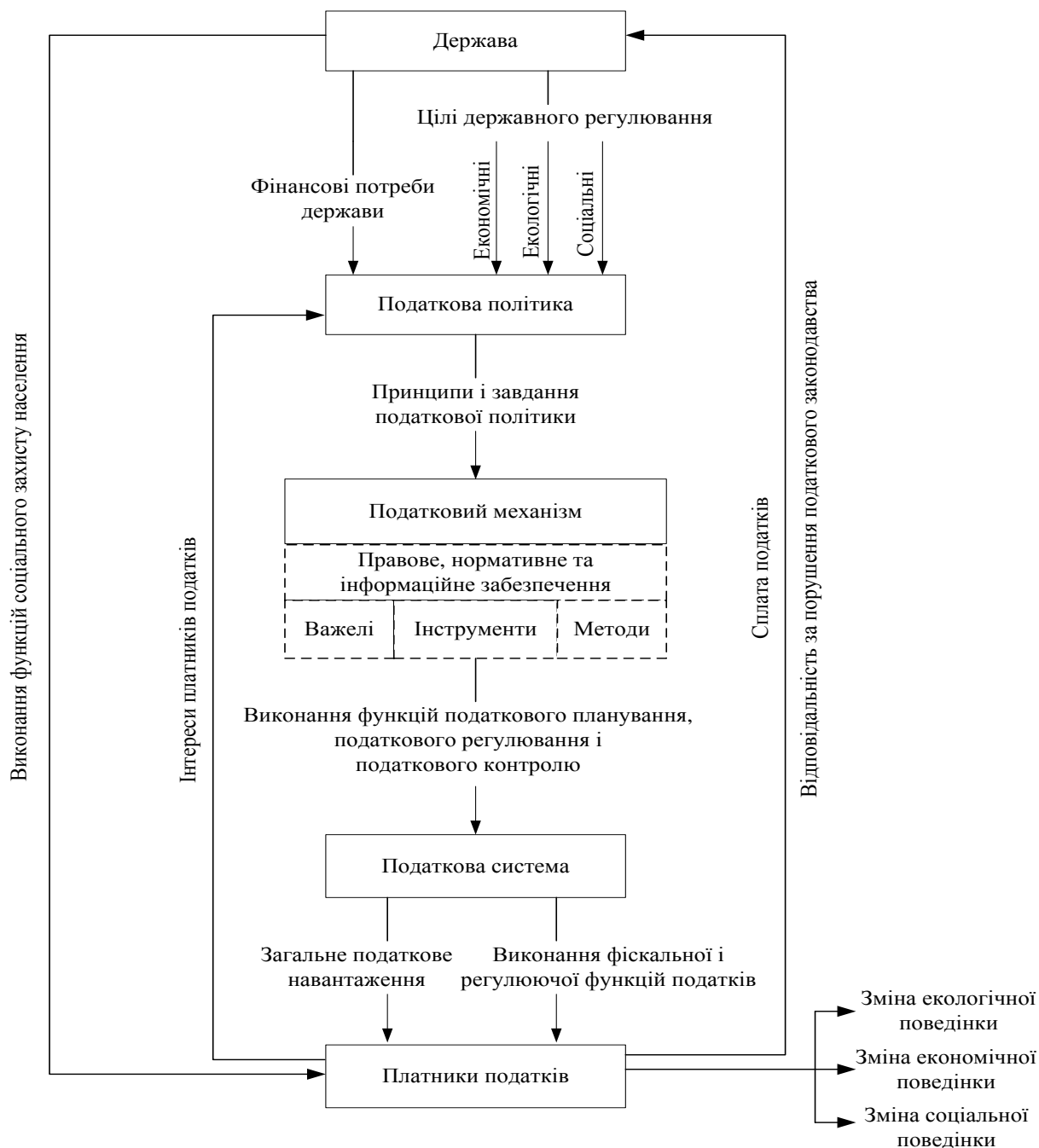

Рис. 1. Місце податкового механізму в процесі управління соціо-еколого-економічними відносинами

Висновки. Аналіз та узагальнення різних варіантів структури податкового механізму забезпечили можливість сформулювати власний перелік його складових елементів. Встановлено, що інструменти податкового механізму складаються з елементів податку. До методів податкового механізму відносяться методи податкового планування, регулювання і контролю. Важелями податкового механізму виступають пільги та санкції, які визначають напрям регулюючого впливу держави на платників податків.

Крім того, структура податкового механізму є не повною без таких елементів, як правове, нормативне та інформаційне забезпечення, які не були виділені в жодному з розглянутих варіантів структури податкового механізму.

Висновки, зроблені у результаті проведеного дослідження, дозволили схематично відобразити місце податкового механізму в процесі управління соціо-еколого-економічними відносинами.

В подальшому планується дослідити механізм екологічного оподаткування як особливу форму податкового механізму. Інтерес до даного питання обумовлений складним характером відносин, що виникають при здійсненні екологічного оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Балабанов А. И., Балабанов И. Т. Финансы / А. И. Балабанов, И. Т. Балабанов. – СПб.: Питер. 2000. – 192 с.
2. Вардересян Л. В. Налоговое планирование и прогнозирование в системе налогообложения Российской Федерации : дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 / Л. В. Вардересян. - Ростов-на-Дону, 2008. – 175 с.
3. Васильева М. В. Система налогового прогнозирования и планирования на основе интеграции учетных и аналитических процедур макро и микроуровня : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.10, 08.00.12 / М. В. Васильева. – Орел, 2010. – 48 с.
4. Волковець Т. В. Сутність податкового механізму та його зв'язок з податковою політикою і податковою системою / Т. В. Волковець // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник / Черніг. держ. технол. ун-т. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – №2(66). – С. 325-330
5. Гербіченко І. А. Критерії формування податкового механізму ринкового типу [Електронний ресурс] / І. А. Гербіченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/15_5/236_Gerbiczenko_15_5.pdf
6. Гланц В. Н. Инструментарій податкового регулювання: теоретичні та практичні аспекти [Електронний ресурс] / В. Н. Гланц. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2011_33/11_33_33.pdf
7. Гончарова Л. І. Економічний аналіз у сфері оподаткування як підгрунтя планування та прогнозування податкових надходжень / Л. І. Гончарова // Актуальні проблеми економіки. – № 9 (99). – 2009. – С. 219-226.
8. Дмитриева Н. Г., Налоги и налогообложение в Российской Федерации / Н. Г. Дмитриева, Д. Б. Дмитриев. – Ростов н/Д.: Феникс, 2004. – 512 с.
9. Дюрядин В. П., Лемиш А. Н. Налоговый механизм финансового оздоровления предприятий: теоретические аспекты / В. П. Дюрядин, А. Н. Лемиш // Экономика Крыма №12, 2004 – С.25-28
10. Єгарміна В. Д. Податковий контроль: теоретичні засади і практика застосування / В. Д. Єгарміна // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України, № 1, 2011. – С. 166-176
11. Жидкова Е. Ю. Налоги и налогообложение: учеб. пособие / Е. Ю. Жидкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. – 480 с.
12. Иванов Ю. Б. Проблемы развития податковой политики та оподаткування: монографія / Ю. Б. Иванов. – Х : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 448 с.
13. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації: оцінювання податкової домінанти / Б. А. Карпінський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.3. – С. 374-383.
14. Качур О. В. Налоги и налогообложение: учеб. пособие / О. В. Качур – М.: КНОРУС, 2007. – 304 с.
15. Кузнецова В. В. Влияние налогового механизма на формирование регионального бюджета : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 / В. В. Кузнецова. – Москва, 2007.
16. Кучерявенко Н. П. Налоговое право: Учебник / Н. П. Кучерявенко – Харьков: Консум, 1998. – 448 с.
17. Максимова Н. О. Развитие податкового регулювання в аграрній сфері / Н. О. Максимова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит», 2012. №1. – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/VSnau/2012_1/12Maksimova.pdf
18. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка / С. А. Кузнецов. – СПб.: «Норинт», 2000. – 1536 с.
19. Пансков В. Г. Налоги и налогообложение в Российской Федерации: Учебник для вузов – 7-е изд., доп. и перераб. / В. Г. Пансков. – М.: МЦФЭР, 2006. – 592 с.
20. Поролло Е. В. Налоговый контроль: принципы и методы проведения / Е. В. Поролло. – М. : Гардарики, 1996. – 280 с.
21. Преснякова Е. А. Налоговый механизм формирования доходов бюджета и его совершенствование : дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 / Е. А. Преснякова. – Москва, 2002. – 151 с.
22. Сербина О. Г. Суть та структура податкового механізму регулювання банківської діяльності / О. Г. Сербина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – вип. 18.3. – С. 251-257.
23. Тиновський Д. В. Методи податкового контролю, що застосовуються в рамках виїзних податкових перевірок [Електронний ресурс] / Д. В. Тиновський. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12tdvvp.pdf>
24. Тюпакова Н. Н. Особенности функционирования налогового механизма в транзитивной экономике / Н. Н. Тюпакова, О. Ф. Бочарова // Научный журнал КубГАУ. – 2011. – № 66. – С. 11-23.
25. Феоктистова Т. В. Налоговый механизм стимулирования инвестиций в Курской области / Т. В. Феоктистова. – БИЗНЕСИНФОРМ № 4(2), 2009. – с.80-83
26. Фінанси підприємств: Підручник / Під ред. А. М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
27. Чернявська Л. В. Сутність і структура податкового механізму управління економікою / Л. В. Чернявська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 2 (5). – С. 53-55.
28. Экономика предприятия: Учебник для вузов / Под ред. О. И. Волкова – М.: ИНФРА-М, 1997. – 416 с.
29. Юткина Т. Ф. Налоги и налогообложение: Учебник / Т. Ф. Юткина. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 429 с.

Рецензент д.е.н., професор Кузьменко С.М.

UDC: 336.76

Dorosh V., Ph.D. (Econ.),
Lutsk National Technical University
Koretsky N., Ph.D. (Econ.),
Lutsk National Technical University

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF THE RANGE OF PROBLEMS CONNECTED WITH THE INTERBUDGETARY RELATIONS REGULATION

Theoretical principles of classification of problems connected with financial relations in the interbudgetary sphere are revealed, a number of principles and criteria for their rational systematization is offered. It will allow to activate the process of the effective regulation of interbudgetary relations in Ukraine.

Key words: budget, budget resources, budget system, local budgets, inter-budget relations, financial mechanism.

Дорош В.Ю., Корецька Н.А

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОБЛЕМАТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Висвітлено теоретичні засади класифікації проблем фінансових відносин у міжбюджетній сфері, запропоновано низку принципів та критеріїв для доцільної їх систематизації, що в подальшому дозволить активізувати процес ефективного регулювання міжбюджетних відносин в Україні.

Ключові слова: бюджет, бюджетні ресурси, бюджетна система, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, фінансовий механізм.

Дорош В.Ю., Корецкая Н.А

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ПРОБЛЕМАТИКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Освещены теоретические основы классификации проблем финансовых отношений в межбюджетных сфере, предложен ряд принципов и критериев для целесообразной их систематизации, что в дальнейшем позволит активизировать процесс эффективного регулирования межбюджетных отношений в Украине.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные ресурсы, бюджетная система, местные бюджеты, межбюджетные отношения, финансовый механизм.

Formulation of the problem in general and its connectivity to important scientific and practical tasks. Nowadays the process of the effective regulation of interbudgetary relations is an important component of accelerated development of economy of Ukraine on the whole. This process is impossible without the classification solution of one of the most actual applied problems being the effective instrument of economic management and important basis for the financial support of plenary powers of public and local authorities in the process of constitutional obligations discharge. Presently the choice of principles and criteria is the key question of classification of the problems concerning mutual relations in the interbudgetary sphere. The problems can be systematized according to them. The solution of this task will enable to activate the process of the effective regulation of interbudgetary relations in the market management.

Analysis of recent studies that explore the problem. Theoretical and practical bases of interbudgetary relations are investigated by Ukrainian scientists, namely O.D. Vasylyk, E.I. Boyko, V.D. Bazylevych, M.Sh. Goryn, O.S. Drozdovs'ka, E.V. Zhemerenko, O.P. Kyrylenko, S.Yu. Colodij, V.I. Kravchenko, M.I. Kul'chytskiy, Ts.G.Ogon', A.N. Shvetsov. However, it is necessary to notice that optimal principles and approaches to the classification and diagnostics of the problems existing in the interbudgetary sphere are not completely

developed presently that would meet the requirements of the times and enable to enrich functioning groundwork.

The main material of research with complete justification of scientific results. The purpose of our research is to reveal and classify the basic financial- budgetary problems, related to the processes of interbudgetary relations reformation in Ukraine. In order to prepare efficient and adequate regulatory mechanisms of interbudgetary relations in Ukraine the problem of their optimal provision in the current market conditions are studied. The classification is suggested to systematize these problems.

Classification of problems providing the effective mechanism of interbudgetary relations regulation:

1. According to the content:

- 1) political (problems related to the unstable political situation in the country);
- 2) legal (problems related to the lack or imperfection of legislative and regulatory framework);
- 3) economic (problems related to the level of economic development of country regions);
- 4) social (problems related to the level and quality of population life);
- 5) program-information (problems related to the insufficient level of the program-information support of regions);
- 6) methodical (problems related to the poor methodology of calculation of transfers volumes).

2. According to the character of influence:

- 1) direct influence (problems which have direct influence on providing the effective mechanism of interbudgetary relations regulation);
- 2) indirect influence (problems which have indirect influence on providing the effective mechanism of interbudgetary relations regulation).

3. According to the level of influence:

- 1) external (problems related to the external factors, e.g. political situation in a country, imperfection of legislative base);
- 2) internal (problems related to the specificity of a certain region).

4. According to the character of detection:

- 1) conceptual character (problems which appear in a theoretical plane on the stage of the formation of strategy, mechanism and instruments for providing the optimal regulation of interbudgetary relations);
- 2) practical character (problems which appear on the stage of the realization of financial mechanism of interbudgetary relations regulation).

5. According to the breadth and scale of impact:

- 1) state (the problems of federal character (functioning of forms and methods of the budgetary regulation inherited by Ukraine from the USSR));
- 2) interregional (problems which appear in the sphere of interregional relations);
- 3) regional (problems which appear in a regional plane and are related to the individual features of region).

6. According to the sources of origin:

- 1) problems-reasons (problems which encourage the reformation of interbudgetary sphere);
- 2) problems-consequences (problems which will arise in the course of realization of interbudgetary relations reformation).

In order to define priorities as to the degree of their influence on the development of interbudgetary relations in Ukraine, in our opinion, it is worth drawing the problem tree (by their structuring on problems–reasons and problems–consequences) which encourage their optimal solution.

To the problems-reasons one should refer: functioning of forms and methods of the budgetary regulation inherited by Ukraine from the USSR; imperfection of mechanism

delimitating the profits among the different levels of the budgetary system; absence of competition among the local authorities; imperfection of balancing mechanism of plenary powers on different management levels aimed at the prevention of their interference with market relations; reduction of efficiency of the obtained funds, the development of «consumer» moods on the part of local authorities; the lack of powerful legislative base; restriction of local authorities to impose their own taxes and to set tax rates independently; underestimation of existing revenue sources and increasing of spending needs by local authorities.

Problems-consequences include: dependence of budgetary decentralization potential on the historically formed features and specificity of its development; lack of material and financial basis for reforming; the impossibility of the state to create the conditions necessary for the population mobility and capital increase aimed at strengthening of interregional competition mechanisms; possible corruption influence on the efficiency of functioning of economic public sector; excessive centralization in the financial resources usage created on certain territory; the existence of negative external factors like «bureaucratic red tape»; the possibility of hard competition to appear because of conflict of interests of some regions; less equipped regions will not be able in full to refuse from the financial help from center, powerful regions will strive for greater autonomy instead.

It's important to note that the above-mentioned problems-reasons reflect the most acute problems which require immediate intervening in the interbudgetary relations system that exists nowadays. However, problems-consequences show the most probable problems which local authorities will be confronted with in the making of basic principles of financial decentralization. Consequently, the development of the above-mentioned problems classification will enable to minimize their negative influence on the processes that affect the independence of local budgets in the future.

At the same time the problems under consideration one should divide into three spheres in relation to the effectiveness of implementation of the budgetary programs.

Problems which appear in the process of co-operation of elements of the system «territorial society – region» are referred to the first sphere. Presently the situation exists connected with disproportionate and inefficient distribution of public benefits and services which is differentiated as to the territorial sign. These divergences, in their turn, cause different availability of equipment of regions and, therefore, territorial societies, with common good. These divergences must be small enough not to cause extremely appreciable differences in citizens' possibilities in the sense of the development of their personality and living chances. It means that Anthony Downs' principle must be stuck to. It says that “public good is good that provides indivisible benefits, and because of its existence everyone can use it regardless of how many people benefit from it”. Every individual notwithstanding the place of living must have nearly equal possibilities of development and living conditions, due to transport situation, quality of collective and public services and the level of social infrastructure development etc [2].

The problems of relations between the state and regions belong to the second sphere. In the first place it's due to the considerable centralization of budgetary sphere left to us since Soviet times. Such state of affairs causes the formation of stable financial dependence of local authorities on money injections from center and does not provide sufficient motivation in expansion of their profitable base. Local authorities are not interested enough in the increase of inputs to their budgets.

The formation of local budgets provides for considerable centralization. It encourages the employees of local authorities to inactivity. This problem is rather weighty in Ukraine. It was noted not once that local organs of different power levels have little stimuli to increase the professional level of activity.

The improvement of the system of activity indicators has already risen the level of accountability and responsibility in lots of power organs. These data stimulate the citizens to demand the responsibility of power organs for the insufficient level of services, at the same

time the organs of power also need financial and other stimuli for providing the leading role in the process of reformation.

Obviously, such situation appeared due to substantial defects in a domestic budgetary sphere. The imperfection of a legislative base in conditions of its own budgetary system making, search of optimal mechanisms of its balancing, regulation of interbudgetary relations mechanism, caused undesirable effect. As a result, we got the unsettled income list of every budget type. The instability of profitable base of local budgets made the process of the effective budgetary planning and the determination of policy of local authorities in a prospect impossible.

Besides, an important condition is not fulfilled, namely local taxes and fees must become the basis of income. The present structure of local budgets filling can not be considered perfect because the part of local taxes and fees is small [3].

The third sphere lies in an interregional plane and is expressed in lack of competition among the local authorities.

Classification of problems according to the spheres of activity does not mean that they are separated from each other. Borders among the spheres often have conditional character, and certain interbudgetary problems are caused by the processes which serve like the regulator of co-operation between the territorial society and region, of relationship among regions and the state and regions as well.

Conclusions. The clear differentiation of interbudgetary problems will enable in the future to develop a set of instruments, methods and influence facilities for their decision. In its turn it will allow to establish and activate the effective process of interbudgetary relations regulation in Ukraine. The establishment of such approach to the determination of the interbudgetary transfers will favor the increase of transparency and objectivity of budgetary process. Following an adoption of the new approaches to the differentiating of profitable sources between the state and local budgets, determination of charges on the realization of plenary powers and interbudgetary transfers, bringing calculations for budget formation separately to every city of regional value, district and regional soviet local budgets will become more independent, stable and predictable in the decision of current problems.

Reference:

1. A. Ye. Buryachenko, M. P. Paliy. The Improvement of the Financial Mechanism of Local Budgets // Finances of Ukraine. - 2003. - №8. - pp.13-18.
2. I. V. Zyatkovskiy. The Financial Equipment of Budgetary Institutions in the Conditions of Production Sphere Reorganization of Public Goods // Finances of Ukraine.-2006. - №1. - pp.13-23.
3. M. I. Krupka , V. Yu. Dorosh. The Innovative Equipment of Budgetary Process in Ukraine // LNU Bulletin. Issue 35. Economic Series, 2006. - pp. 399-406.
4. M. I. Kul'chitskiy. Problems of Budgetary Reformation in Ukraine // Finances of Ukraine. - 2002. - №7. - pp.25-29.
5. Ts. G. Ogon'. Local Budgets Profits and Directions of Their Restructuring // Finances of Ukraine. - 2006.-№1.- pp. 3-12

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 332.12(477)

Забедюк М.С., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглянуто характерні особливості становлення та функціонування фінансових систем зарубіжних країн. Зокрема, розглянуто специфіку побудови фінансових систем США, Німеччини, Франції, Великобританії та Японії. Виділено особливості функціонування фінансової системи Європейського Союзу.

Ключові слова: фінансова система, державний бюджет, місцеві фінанси.

Zabedyuk M.

FEATURES OF FORMATION AND OPERATION OF FINANCIAL SYSTEMS OF FOREIGN COUNTRIES

In the article the characteristics of the formation and functioning of the financial systems of foreign countries are explored. In particular, the specificity of building financial systems of USA, Germany, France, Great Britain and Japan is reviewed. Peculiarities of the financial system of the European Union are highlighted.

Keywords: financial system, state budget, local finances.

Забедюк М.С.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ СИСТЕМ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

В статье рассмотрены характерные особенности становления и функционирования финансовых систем зарубежных стран. В частности, рассмотрена специфика построения финансовых систем США, Германии, Франции, Великобритании и Японии. Выделены особенности функционирования финансовой системы Европейского Союза.

Ключевые слова: финансовая система, государственный бюджет, местные финансы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наявність досконалої фінансової системи для будь-якої держави є головною умовою ефективного функціонування її економіки. Фінансова система являє собою надзвичайно складну за внутрішньою будовою фінансову конструкцію, за умови ефективно побудови якої реалізується збалансування інтересів і протиріч фінансової політики та економіки. Разом з тим, процес формування оптимальних фінансових систем є досить трудомістким і складним.

В ході ринкових перетворень фінансова система України постійно зазнає певних реформувань. Слід відмітити, що однією з основних складових фінансової стратегії України є поглиблення її інтеграції в міжнародний фінансовий простір. З огляду на це, постає необхідність у дослідженні процесів формування та розвитку фінансових систем передових країн з метою використання його для подальших удосконалень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженнями принципів побудови та функціонування фінансових систем різних країн присвячені праці таких вчених, як Карлін М.І., Миргородська Л.О., Федоров В.М., Юрій С.І. та інші. Поряд з цим, в умовах неоднозначних глобалізаційних процесів, що зумовлюють трансформацію сучасного фінансового середовища, актуалізується подальше дослідження даної проблеми.

Цілі статті. Цілями статті є дослідження принципів побудови, основних тенденцій становлення та особливостей функціонування сучасних фінансових систем розвинутих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Загалом у країнах із розвинутою економікою фінансова система містить такі ланки:

- державний бюджет
- територіальні фінанси
- державний кредит та кредити місцевих органів влади (у федеративних державах – кредити членів федерації)

- спеціальні фонди
- фінанси суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що структура фінансової системи держави залежить від її державного устрою. Так, в унітарних державах фінансова (бюджетна) система складається з двох ланок, а саме: державний бюджет та місцеві бюджети. Тоді як у федеративних державах бюджетна система включає три ланки: державний (федеральний) бюджет, бюджети членів федерації та місцеві бюджети.

Проте, поряд із загальними ознаками кожна країна має свої особливості побудови фінансової системи, що склалися історично або є вимогами часу. Тому розглянемо детальніше деякі з них.

Фінансова система Сполучених Штатів Америки, федеративної конституційної республіки, складається з таких елементів:

- фінанси федерації, до яких належать федеральний бюджет, бюджет округу Колумбія (столичний), спеціальні фонди федерального рівня, фінанси державних підприємств;

- фінанси 50 штатів, кожен з яких має власний бюджет, спеціальні фонди та фінанси підприємств, що знаходяться у власності штату;

- місцеві фінанси, які включають місцеві бюджети (графств та інших місцевих адміністративних одиниць, а саме – округів, муніципалітетів, міст), фінанси комунального господарства, різноманітні фонди.

Характерною особливістю організації фінансової системи в США є високий рівень автономності, яка полягає у тому, що кожен з рівнів державного управління самостійно проводить бюджетну та податкову політику.

Особливістю формування фінансової системи США є те що вона розвивалась на основі ринкових принципів шляхом створення власних інститутів та відповідних методів їх функціонування. При цьому властивістю фінансової системи США є тенденція до підвищення рівня саморегулювання, що визначається великою кількістю та надійністю фінансових інструментів. В даний час фінансова система США досягла високого ступеню розвитку та стала фундаментальною основою економіки країни, що забезпечує можливість динамічного розвитку та подолання кризових явищ [1].

Фінансова система Німеччини складається з таких елементів:

- фінанси федерації (федеральний бюджет, спеціальні фонди, фінанси державних підприємств);

- фінанси земель у складі відповідного бюджету, спеціальних фондів, фінансів підприємств;

- місцеві фінанси (місцеві бюджети та фінанси комунальних підприємств).

Основні правила функціонування фінансової системи Німеччини закріплені в Конституції країни. Бюджетний устрій базується на сильній децентралізованій федеральній системі, що надає велику владу 16 землям. Такі особливості фінансової системи Німеччини пов'язані з політичним та соціально-економічним становленням держави у минулому. Слід відмітити, що економічна і політична роздробленість території сучасної Німеччини зберігалась аж до середини XIX ст.

Сучасна фінансова система Франції включає: загальний бюджет, спеціальні рахунки казначейства, приєднані бюджети, соціальні фонди, місцеві фінанси і фінанси державних підприємств.

Бюджетна система Франції багатоланкова, але відрізняється високим ступенем централізації. Слід відмітити, що основою фінансової системи Франції є державний

бюджет. На нього припадає половина всіх фінансових ресурсів держави. Характерним є те, що у цілому державний бюджет не затверджується законодавчою владою, а щорічно складається як допоміжний документ, що механічно об'єднує загальний бюджет, численні спеціальні рахунки казначейства і приєднані бюджети.

Однією із найстаріших держав у світі є Велика Британія – країна з ринковою економікою та парламентсько-конституційною політичною системою. Формування її фінансової системи почалося у XI ст., в ході утворення феодалної держави у результаті об'єднання багатьох розрізнених країн.

У 80-ті роки XX ст. відбулися значні зміни у структурі та регулюванні фінансових інститутів Великої Британії, які вплинули на систему банків, систему страхування, будівельні товариства, фондову біржу, а також на ринок споживацьких товарів [2].

Нині у склад фінансової системи Великої Британії входять:

- державний бюджет;
- місцеві бюджети;
- спеціальні позабюджетні фонди;
- фінанси державних підприємств та корпорацій.

Ланки бюджетної системи є незалежними та функціонують автономно. При цьому головну роль у фінансовій системі відіграє державний бюджет Великої Британії, який складається з двох частин, а саме: звичайного бюджету (Консолідованого фонду) та Національного фонду позик [3].

Японії – унітарна держава з конституційною монархією. Розглянемо фінансову систему Японії, яка являє собою унікальну модель розвитку.

До складу фінансової системи Японії (унітарна держава з конституційною монархією) входять:

- бюджет центрального уряду,
- місцеві бюджети,
- спеціальні фонди,
- фінанси підприємств, корпорацій, що належать центральним і місцевим органам влади.

Особливістю державних фінансів Японії є те, що показник частки державних витрат у ВВП є одним із найменших серед відповідних показників розвинених країн. У Японії дворівнева бюджетна система з достатньо високою автономією місцевих органів влади.

Фінансовий устрій Японії характеризується вертикальною інтеграцією фірм, їх групуванням, що пронизують усю систему ділових відносин у країні. Виділяють два типи утворення економічних груп:

- заснований на взаємодії капіталу та особистої унії;
- об'єднання великих компаній із малими та середніми, що базуються на зв'язках різних видів, головним чином – виробничих.

Характерна особливість фінансової моделі Японії полягає в єдності державного апарату і великого капіталу в розв'язанні загальних проблем. При цьому головні цілі та завдання загальнонаціональних планів фінансового розвитку втілюються у внутрішньо-корпоративних планах, які мають директивний характер. Внаслідок утворюється складна, взаємозв'язана система фінансового планування [4].

Загальна характеристика фінансових систем зарубіжних країн наведена у таблиці 1.

Характерні особливості фінансових систем зарубіжних країн

Країна	Елементи фінансової системи	Особливості фінансової системи
США	- федеральний бюджет - фінанси штатів - місцеві фінанси	- високий рівень автономності
Німеччина	- фінанси федерації - фінанси земель у складі відповідного бюджету - місцеві фінанси	- високий рівень децентралізації
Франція	- центральний (державний) бюджет - місцеві бюджети - спеціальні фонди - фінанси державних підприємств	- багатоланкова - високий ступінь централізації - створення та функціонування системи фондів спеціального призначення
Великобританія	- державний бюджет - місцеві бюджети - спеціальні позабюджетні фонди - фінанси державних підприємств та корпорацій	- ланки бюджетної системи є незалежними та функціонують автономно
Японія	- бюджет центрального уряду - місцеві бюджети - спеціальні фонди - фінанси підприємств, корпорацій, що належать центральним і місцевим органам влади	- єдність державного апарату і великого капіталу в розв'язанні загальних проблем

Сьогодні одним з провідних економічних центрів світу, що справляє величезний вплив на економіку як в глобальному масштабі так і на регіональному рівні, є Європейський Союз – союз держав-членів Європейських Спільнот.

Фінансова система Європейського Союзу – багаторівнева. Поряд з цим вона характеризується органічною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових і структурною єдністю її функціональних елементів. Особливістю функціонування фінансової системи Європейського Союзу є те, що на відміну від інших міжнародних економічних організацій ЄС має самостійний бюджет, централізований міждержавний фонд грошових коштів країн-членів – Євробюджет, який об'єднує переважну більшість спільних фінансових фондів. При цьому бюджет ЄС виконує роль головної фінансової бази інтеграційних заходів у рамках Союзу та важливого інструменту наднаціонального регулювання економіки країн-учасниць. Слід відмітити, що створення власної фінансової бази – безпрецедентний випадок в історії створення інтеграційних угруповань [5].

Поряд з цим, необхідно наголосити, що як і кожна суверенна держава, країни – члени ЄС наділені суверенними правами, а саме: здійснювати самостійну економічну та соціальну політику, формувати національний бюджет і податкову систему.

Висновки. Отже, особливості побудови та функціонування фінансових систем розвинутих країн обумовлюються специфікою їх державного, політичного та економічного устрою та історичними етапами розвитку.

Разом з тим, слід зазначити, що в умовах глобалізаційних ризиків та викликів загострюється проблема вироблення нових засад формування та функціонування фінансових систем, які не можуть функціонувати як набір елементів зі своїми локальними цілями розвитку та автономними принципами регулювання.

Так, Європейська Рада визначила чотири основні принципи побудови нової фінансової системи:

- усі фінансові інструменти та ринкові сегменти повинні підлягати регуляторному впливу;

- підвищення вимог до звітності суб'єктів фінансового ринку та надання їй більшої прозорості;
- запобігання кризам шляхом необхідності оцінки ризиків за допомогою координованого моніторингу функціонування багатонаціональних фінансових інститутів;
- закріплення за Міжнародним валютним фондом ключової ролі у системі модернізованої фінансової архітектури шляхом зростання обсягів його ресурсів та розширення можливості надання допомоги країнам, що її потребують.

Список використаних джерел:

- 1.Виноградня В.М. Особливості функціонування фінансових систем в країнах з ринковою економікою / В. М. Виноградня // Екон. вісн. ун-ту. - 2013. - Вип. 20/1. - С. 199- 205.
- 2.Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу: навч. посіб. / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2011. – 639 с.
- 3.Фінанси: Підручник / За ред.С.І. Юрій, В.М. Федосова — К. : Знання, 2008. — 611 с.
- 4.Фінанси: курс для фінансистів: Навч.посіб. За ред. Оспішева. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
- 5.Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підручник. – 5-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 583 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 330.03, 336.02

Карпухно І.О., к.е.н., доцент

Донецький національний університет

**ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО СПЕЦИФІКА В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ**

У статті розглянуто фінансове регулювання як один з головних інструментів державного регулювання економіки. Проаналізовано специфіку та етапи реформування фінансової політики України в умовах трансформації економічних інститутів. Аналіз історичних та економічних аспектів фінансового регулювання та сучасних проблем на кожному етапі відбувається трансформації дав можливість запропонувати механізм поліпшення ефективності фінансового регулювання. Визначено напрями розвитку фінансового регулювання.

Ключові слова: фінансове регулювання, фінансова система, бюджет, бюджетні відносини, податкова політика.

Карпухно І.А.

**ФИСКАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЕГО СПЕЦИФИКА В УСЛОВИЯХ
ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ**

В статье рассмотрено финансовое регулирование как один из главных инструментов государственного регулирования экономики. Проанализирована специфика и этапы реформирования финансовой политики Украины в условиях трансформации экономических институтов. Анализ исторических и экономических аспектов финансового регулирования и современных проблем на каждом этапе происходящей трансформации дал возможность предложить механизм улучшения эффективности финансового регулирования. Определены направления развития финансового регулирования.

Ключевые слова: финансовое регулирование, финансовая система, бюджет, бюджетные отношения, налоговая политика.

Карпухно І.

**FISCAL REGULATION AND ITS SPECIFICITY IN THE TRANSFORMATION OF
THE ECONOMIC INSTITUTIONS**

The fiscal regulation as one of the main instruments of state regulation of the economy is considered. The specificity and stage of the reforming fiscal policy of Ukraine in the transformation of economic institutions are analyzed. The analysis of historical and economic aspects of fiscal regulation and the allocation problems in their development at every stage of ongoing transformation allowed to propose the mechanism for improving the

efficiency of fiscal regulation. The directions of the development of the fiscal adjustment are determined.

Keywords: fiscal regulation, financial system, budget, fiscal relations, tax policy.

Problem statement. In countries which are undergoing some transformations, fiscal regulation ceased to meet the new requirements and needed a radical reform. One of the important problems is the imbalance in fiscal system of Ukraine, which has a negative impact on the financial independence. To find ways improve the mechanism of fiscal regulation is necessary to study periods of the development of fiscal regulation of Ukraine in the process of reforming its tax system. The fiscal regulation belongs to the main tools of state regulatory impact on the economic system. Welfare of the population, financial situation and standard of living in the country depend on sizes and shapes of fiscal activity. The analysis of the role and specificity of the fiscal regulation, especially in the transformation of the economic institutions, is very important.

Analysis of recent researches and publications. The specificity of reforming the state finance and fiscal policy in Ukraine are considered by such Ukrainian scientists: A.Moldovan [1], S. Hasanov, V. Kudryashov, R.Balakin [2], A. Kozyuk [3], B. Sokolovska, L.Rainova [4]. Actual issues and mechanisms of strategies in tax system reforming are considered by R.Myarkovsky [5], T.Iefimenko [6].

Main purpose of the article. The purpose of the article is the analysis of the role and specificity of the fiscal regulation, especially in the transformation of the economic institutions in Ukraine.

Results and discussions. Fiscal regulation is the governmental influence on the economy by means of taxation, the formation of the volume and composition of public spending in order to secure an adequate level of employment, the prevention and control of inflation and the negative influence of cyclical fluctuations. In general, fiscal regulation is a kind of a state regulation mechanism of activity of economic entities. The main instruments of fiscal regulation are taxes and governmental spending. The essence of the fiscal regulation is manifested in the forms and methods of mobilizing financial resources and their use according to the tasks and needs of the state.

The revenue of a budget expresses economic relations, which arise between the government and enterprises, organizations or citizens in the process of formation of the budgetary fund of a country. Different types of payments of the enterprises, organizations and population serve as a form of the manifestation these economic relations in a state budget. They are mobilized in the budgetary fund. The revenues of a budget are the compulsory irrecoverable payments, which go into a budget. The revenues of a budget include tax income, nontax income, income of the operations with a capital, transfers.

The features of fiscal policy of Ukraine are formed in the process of reforming the entire system of public finance. In the development of fiscal regulation of Ukraine we can single out the following stages:

The first stage is till 1990. This is a fairly long and difficult stage of development of Ukraine's financial system in the presence of the state, private autonomy as a part of another country, but the lack of relevant attributes of statehood. Historical analysis of the development of Ukraine's financial system shows that during this period Ukraine depended on another State that didn't facilitate to the development of national public finances. Military facilities were built, but the interests of the country and the structure of the national economy weren't taken into account. It eventually became one of the worsening factors of the financial and economic crisis. Obviously, the prerequisites for the formation of features of Ukraine's fiscal regulation were the strengths and the weaknesses of the financial system of the USSR.

The second stage is 1991-2001. It's becoming stage of the public finances, it's a stage of restoration of Ukrainian statehood and approval of it as a subject of international law. All sectors of the economy had been reformed; new market environment had also been formed. The financial system of Ukraine had remained quite complicated and bureaucratic and hadn't been promoted out of the economic crisis. However, in these conditions, the basic principles

of statehood had been formed and the state functions had been changed. On this basis, the fiscal relations and the principles of building of Ukraine's financial system had been updated. However, major challenges of this phase are the following:

- The development of the public finances and the reforming of the budget process had occurred without a clear vision and strategy;
- The non-settlement of the legal issues on the functioning of the fiscal relations;
- The high level of the centralization of public finances;
- The mismatch between the government spending and the revenues;
- The chaotic development of the intergovernmental relations;
- The prerequisite for the accumulation of debts.

The third Stage is 2001-2010. This stage is the stage of the introduction of new principles of the reforming and development of the national budget system. It was in accordance with the Budget Code of Ukraine [7], which was adopted by the Verkhovna Rada in June 21, 2001, and in accordance with the requirements and standards of the budget legislation of the European Union. At this stage, the budget process had been formed to reflect the new budget forms and methods of the state regulation of the social and economic processes, as well as intergovernmental relations were formed in order to stimulate certain areas and the overall economy. According to Article 95 of the Constitution of Ukraine the budget system should be based on principles of fair and unbiased distribution of social wealth among the citizens and territorial communities.

In accordance with the Code of the simplification of the budget system, the direct intergovernmental relations had been introduced between the state and 686 local budgets, which were formed on common principles. All budgets are independent. The independence of budgets is provided by the availability of their own income source and the law to determine the direction and to use them according to the active legislation. These principles have been put in the basis of budgetary system of Ukraine. They consist of unity of the budgetary system of Ukraine, balance, independence, fullness, efficiency and effectiveness, subsidiarity, targeted use of budgetary funds, justice and impartiality, publicity and transparency.

A budgetary process is regulated by a budgetary legislation process of a drafting, consideration, affirmation and execution of budgets, report of their use, and control of the compliance of a budgetary legislation (article 2 of the Budgetary Code). The law regulation of a budgetary process in Ukraine is carried out with the Constitution of Ukraine, The Budgetary Code, and The Law of the state budget on a certain year.

In 2004 the distribution of powers between branches of the government was changed: there was a transfer of the approval of the Declaration goals and objectives of the budget for the next budget period to the government that created the preconditions for the formation of the fiscal policy for the relevant year in accordance with the Program of the Cabinet of Ministers of Ukraine. However, a formal approach to redistribution of the income between budgets and inter-budgetary relations creates the illusion of the balance and stability of the budget system of Ukraine.

The fourth stage began in 2011 and this stage is associated with the coming into force of the Tax Code of Ukraine. The reforms to changing the structure and principles of the tax system of Ukraine are the means of adapting the national tax legislation with EU legislation for the integration of Ukraine into the European community.

Certain criteria should be used to estimate a tax system. The World Bank and the auditing company «PriceWaterhouseCoopers» annually analyze tax systems of the world, assessing the tax burden and ease of tax administration (burdensome of tax system). According to the data for 2011, the Ukraine ranked 181st out of 183 countries in the overall ranking on the ease of paying taxes [8]. The Ukraine ranked 183 place by the number of tax, because the Ukraine had the largest number of tax payments among other countries. In the ranking of countries based on the total tax rate the Ukraine took 149th in 2011. The total tax rate in Ukraine was 55.5 %, in which 43.3 % was the total tax rate on labour [9].

According to the data for 2013, The World Bank have noted an improvement in business conditions in Ukraine - the country's position in the ranking has improved by 15 points - with 152nd place to 137th [10]. Spheres of significant success of reforms were: "taxation" (position rose from 183 to 165th); "Starting a business" (improvement in ranking from 116th position to 50th); "Registering property" (an increase from 168th place on the 149th). The "taxation" position of Ukraine improved on 18 points from 183 to 165th place in the ranking. The possibility of electronic providing of data and payment for medium and large enterprises in Ukraine has greatly facilitated the procedure of taxation. The time spent on reporting and payment of taxes decreased from 657 hours to 491 hours (2013). Improving the business environment in Ukraine is also due to reduction in the number of tax payments in connection with the entry into force of the Tax Code (from 135 to 28) and a decrease in the total tax burden to 57.1% of net profit to 55.4%.

The analysis of the historical and economic aspects of fiscal regulation of Ukraine and the allocation problems in their development at every stage of ongoing transformation allows us to consider the mechanism for improving the efficiency of fiscal regulation. The use of the fiscal regulation as a state management tool should have address and complex character, and should be functionally justified. To achieve this process it is necessary to reform the fiscal regulation in accordance with a certain algorithm, namely:

- The identification and formulation of the key objectives of the purposes of the socio-economic development and the specification of objectives to current problems.

To solve the main problems which exist in the finance system, the criteria for improving the efficiency of the fiscal regulation must be developed. These criteria should include the indicators that can be compared across countries and over time. Thus, a state with a high level of material well-being is characterized by the following features: large scale redistribution of GDP through the budget system, the social nature of the expenditure side of budgets, financing investment in human capital, i.e. education, health, social compensation, the formation of budget revenues primarily through progressive income taxation of individuals; containment of social stratification at a level ensuring social justice, the increase of budget revenues by permanent reduction in tax rates, budget subsidies for the economy. The criteria of efficiency of fiscal regulation may be: GDP growth, unemployment rate, the degree of compliance with legal and similar acts on the budget, the level of monetization of the budget deficit, the value of foreign exchange reserves used to finance the budget deficit. For analytical purposes, along with the core indicators, other indicators are used to characterize the role of the budget in an economic and social policy. In our opinion, fiscal regulation like any governmental policy should be aimed at creating the conditions primarily to increase the population of the country and to improve the quality of life. The population of Ukraine has declined [11]. A completely different trend, for example, in the U.S., where the population from 2000 to 2010 increased by 10 % [12].

- The selection and training of personnel who will implement the goals. The promotion of the growth of labour productivity by financing activities and investment programs for the implementation of the state innovation policy which is aimed at the accelerating development of the scientific and technological revolution and fundamental science and information technology. In Ukraine, the share of enterprises engaged in innovation decreased. Under conditions of the economic crisis it is necessary to form such a fiscal policy that has stimulated investment in production processes and innovation, which is characterized by the country's transition to a higher level of technological failure with ongoing reorientation of capital to high-tech industries, the development of science and education.

- The development of methods, tools and specific definition of organizational forms that will ensure a target set. The provision of social functions of the state through the optimization programs in the field of pensions and health insurance should be made, the ensuring of the implementation of social guarantees to the population, support for family values should also be considered. The promotion of education and professional development of the workforce

through strengthening financial instruments into economic growth and living standards. We believe that the state should promote a gradual increase in the welfare of all citizens.

The budgetary relations are characterized by manifold features because they represent different directions of distributive process (between spectrums and fields of the economy, spheres of public activity and territory of the countries) and cover all the levels of economy. The budgetary relations are of objective character. They are usually stipulated by situation when a certain part of national income must be concentrated in the state every year. This certain part is necessary to satisfy social needs of the citizens, to defend a country, to pay all the expenses of governmental control. The budgetary relations receive the appropriate material and objective application in the process of functioning.

The indications of State Budget perform a control function, since they can be used to determine how to accumulate in the state financial resources from businesses, and whether the size of these resources is adequate to public needs. The role of a state budget is of great importance in the social development because it is one of the main institutes of economic sovereignty of a country. The essence of a state budget process as an economic category is realized through distributive (redistributive) and control functions. Due to distributive function of a budget the concentration of money in a government takes place, as well as the use of this money to satisfy all the needs of a state. The control function allows to understand if financial resources get into the disposal of a state in time and fully, if there actually exist the proportions in the distribution of budget funds, how they are used, how their size matches central resources of a state for its needs and so on. A state budget has always represented a compromise between basic classes of bearers of socio-economic interest. This compromise is between owners and employees concerning the taxation of owners, their income and salary. Sizes and kinds of social expenses of a budget are also taken into account. The compromise between all general state and local interests, between industrial and agricultural regions concerning distributive taxes and budget subsidies is also important. In this respect the landmarks of a state structural policy among the branches and enterprises concerning tax subsidies, preferential loans and state orders must be also mentioned. These compromises are accompanied by political and electoral battles.

The directions of the development of fiscal regulation should be the following. In our opinion, the development of fiscal regulation of Ukraine should generally enhance the political, business, social and cultural activities of Ukrainian citizens, and economic development of the state. The following measures to improve fiscal regulation can be offered:

- defining a set of strategic and tactical socio-economic indicators and conduction of their monitoring;
- creating the institutional conditions and pursuing an active policy of employment and wage regulation in the public sector;
- improving the system of social protection of disabled people and the social security system of the working population;
- pursuing a policy of smoothing regional disparities;
- improving the mechanism of taxation in accordance with the modern trends of the taxation systems in the world.

Conclusions and further researches directions. Thus, fiscal regulation of Ukraine has a number of significant drawbacks. Despite the improvement of Ukraine's position on the rating of The World Bank, the qualitative changes in the mechanism of fiscal regulation is not enough. Reforming of the system of fiscal regulation in order to harmonize the interests of the state and tax payers remains one of the most important problems. Modernization of the fiscal regulation mechanism should take place in the direction of simplifying the tax system taking into account the current global trends of tax policy. The development of a balanced fiscal policy must be in order to achieve sustainable economic development.

References:

1. Молдован О. О. Новий етап реформи системи державних фінансів України: ключові пріоритети та завдання. - Фінанси України.- 2014. - № 8. - С. 57-69.

2. Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. Л. Напрями формування фіскальної політики в аспекті асоціації України з ЄС. - *Фінанси України.* - 2014. - № 1. - С. 22–38.
3. Козюк В. В. Макрофіскальні фактори глобальної нестабільності. - *Фінанси України.* - 2014. - № 3. - С. 8–22.
4. Соколовська А. М., Райнова Л. Б. Інструменти політики фіскальної консолідації та їх вплив на макроекономічні процеси - *Фінанси України.* - 2014. - № 4. - С. 61–82.
5. Мряковський А. І. Перспективи вдосконалення фінансового регулювання в Україні: глобальні виклики. - *Фінанси України.* - 2014. - № 5. - С. 7–19.
6. Tetjana Iefimenko. Actual issues of modern strategies in reforming tax systems. - *Фінанси України.* - 2014. - № 1. - С. 105–122.
7. The Budgetary Code of Ukraine: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
8. The World Bank: <http://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS>
9. Paying Taxes 2014: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>
10. Doing Business: <http://www.doingbusiness.org/>
11. <http://www.sta.gov.ua>
12. U.S.& World Population Clocks www.census.gov/main/www/popclock.html

Рецензент д.е.н., професор Чаусовский А.М.

УДК: 33.6.77:332.2

Марачевська А.В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ СИСТЕМ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

В статті було надано визначення системи іпотечного кредитування, розглянуто кожний з елементів системи, представлена власна класифікація суб'єктів іпотечного кредитування, а також проаналізовано основні світові системи іпотечного кредитування та визначено, які з них діють в Україні.

Ключові слова: іпотека, іпотечний кредит, система іпотечного кредитування

Marachevska A.

ANALYSIS OF THE CORE OF MORTGAGE

The paper proposed to use the term "system of mortgage lending." The article also discusses some elements of the system of mortgage lending: subject, object and subject of mortgage lending. The author proposed to improve the existing classification of the subjects of mortgage lending. This article subjects the mortgage divided into three categories, rather than two, as most researchers of this issue.

Based on the study subjects mortgage investigate the question of models of mortgage lending. The article deals with information about all the world's model of mortgage lending, studied their particular of functioning: which entities operate in this model, what sources of funds they own, in which countries work systems, etc.

The article also reviewed and types of mortgage lending system, depending on the level. In the world, only two isolated world of mortgage lending: a one-tier system of mortgage lending and the two-tier system of mortgage lending. The author of this article describes features of the functioning each of the systems, disclosures about the countries where each system.

Keywords: mortgages, mortgage loan, mortgage lending system

Marachevskaya A.V.

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ МИРОВЫХ СИСТЕМ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ

В статье было дано определение системы ипотечного кредитования, рассмотрено каждый из элементов системы, предоставлена авторская классификация субъектов ипотечного кредитования, а также проанализированы основные мировые системы ипотечного кредитования и определено, какие из них действуют в Украине.

Ключевые слова: ипотека, ипотечный кредит, система ипотечного кредитования

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими практичними завданнями. Іпотечне кредитування житла в усьому світі є дуже важливою сферою фінансового сектору, оскільки дозволяє не тільки банківським установам за рахунок процентів та комісійних отримувати прибуток, але й вирішувати на рівні держави ряд соціально-психологічних та соціально-демографічних проблем суспільства. В високо розвинутих країнах іпотека є одним із небагатьох фінансових інструментів, який дозволяє населенню самостійно купувати власне житло за прийнятними для них умовами. Але слід розуміти, що іпотека – це не тільки вид кредиту, це певна система, в якій діють свої суб'єкти, свої об'єкти, є специфічний механізм формування відносин між ними і т.п. В світі також не існує єдиної одноманітної системи чи моделі іпотечного кредитування, в одній країні більш ефективно функціонує одна система, в іншій – друга. А тому вивчення всіх існуючих моделей, систем та видів іпотечного кредитування дуже актуально та необхідно, оскільки це дозволяє краще зрозуміти весь механізм функціонування іпотечного кредитування і вже на основі цього визначити та розробити такий, який буде прийнятним саме для України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням іпотечного кредитування в Україні займається велике коло дослідників, оскільки в цій сфері є дуже багато питань та проблем. Серед вчених, хто займається саме вивченням системи іпотечного кредитування можна назвати таких авторів як Бондаревська В.О.[1], Гнатківський Б.[2] та Кущик А.П.[4].

Цілі статті: визначити поняття «системи іпотечного кредитування», розглянути основні світові моделі та системи іпотечного кредитування, а також визначити діючі з них в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчивши визначення поняття «іпотечне кредитування», автор пропонує використовувати поняття «системи іпотечного кредитування», під яким розуміється сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, які діють під впливом певних важелів та на певних принципах з метою досягнення ефективного руху ресурсів при довгостроковому кредитуванні під заставу нерухомого майна.

Сама система іпотечного кредитування являє собою сукупність елементів, а саме: предметів, об'єктів, суб'єктів іпотечного кредитування, інструментів і т.п. А тому для більш детального розуміння сутності цього поняття, автор пропонує розглянути кожний з елементів.

Стосовно визначення предмету іпотеки, то його перелік можна визначити дуже великим: від земельної ділянки до будь-якої будівлі господарського призначення. Якщо ж розглядати предмет іпотечного кредитування на прикладі України, то згідно з Законом України “Про іпотеку” до предмету іпотечного кредитування можна віднести один або декілька об'єктів нерухомого майна та об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього. При цьому нерухоме майно повинно належати іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація; воно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення; нерухоме майно повинно бути зареєстроване у встановленому законом порядку як окремих виділених у натурі об'єкт права власності [5]

Об'єктом іпотечного кредитування є іпотечна нерухомість промислового, аграрного та житлового сектора національної економіки.

Стосовно суб'єктів іпотечного кредитування, то: більшість авторів (Б. Гнатківського, Костюк В.А. , Бондаревська В.О. та інші) розділяють суб'єктів

іпотечного кредитування на дві категорії: на основних (позичальник, кредитор, інвестор, держава) та специфічних, в деяких джерелах - допоміжних (держава в особі органів законодавчої та виконавчої влади, Державна іпотечна установа,).

З метою класифікування суб'єктів іпотечного кредитування для більш детального уявлення про систему іпотечного кредитування автор пропонує навести наступну класифікацію суб'єктів іпотечного кредитування, що приведено на рис. 1.

Рис. 1. Суб'єкти іпотечного кредитування [розроблено автором]

Ця класифікація в подальшому може бути використана як одна з основ удосконалення нормативно-правової бази регулювання іпотеки з розробкою законодавства для кожної окремої групи кредитних відносин в системі іпотечного кредитування.

Наприклад, на даний час існує обмежена кількість нормативних актів, які стосуються сфери іпотечного кредитування, при цьому всі вони одразу регулюють в обмеженому вимірі всі відносини між усіма зазначеними суб'єктами, не регламентуючи розширено права та обов'язки кожного в розрізі свого сегмента ринку саме в сфері іпотеки. Існує багата кількість зловживань, махінацій, шахрайств, особливо зі сторони посередників та кредиторів. Ретельно розроблені закони, положення, інструкції саме в сфері іпотечного кредитування на державному рівні дозволили б зменшити такі показники, звівши ризики позичальників до

Автором було проведено аналіз існуючих систем іпотечного кредитування, результати якого було систематизовано в залежності від суб'єктів та інструментів, які використовуються при функціонуванні системи ІК. Результати проведеного аналізу представлено в табл. 1. .

Таблиця 1

Порівняльна характеристика світових систем іпотечного кредитування

№ п/п	Назва системи	Суб'єкти системи	Джерела формування ресурсів	Країни, в яких діє система
1	Банківська система ІК	Іпотечні банки, ощадні банки, земельні банки, універсальні комерційні банки, страхові компанії.	Депозити фізичних та юридичних осіб, кредити суб'єктів підприємницької діяльності, кошти, отримані шляхом емісії іпотечних облігацій (заставних листів), а також кошти, отримані від продажу іпотечних кредитів шляхом їх рефінансування, початкові внески позичальників, відсотки за користування кредитом, кошти в рахунок погашення кредиту	Німеччина, Великобританія, Франція, Данія, Італія, Бельгія, Ірландія, Люксембург, країни Східної Європи та Україна
2	Відкрита закрита система будівельних заощаджень	Відкрита система		
		Ощадно-будівельні товариства та ощадно-будівельні асоціації	Ресурси формуються за допомогою внесків членів товариства та асоціації, відсотків за користування кредитом, коштів в рахунок погашення кредиту; депозитів осіб, які не отримують іпотечні кредити і не є членами товариства чи асоціації.	Великобританія та США
		Закрита система		
		Ощадно-будівельні каси	Кредитні ресурси формуються за рахунок внесків членів каси, відсотків за користування кредитом, коштів в рахунок повернення кредиту та державної премії учаснику каси.	Німеччина, Франція та Чехія
3	Кооперативна система кредитування	Кредитна спілка	Ресурси спілки, які складаються з внесків членів спілки, депозитів та інших доходів кооперативних банків, відсотків за користування кредитом, коштів в рахунок повернення кредитів	США та країни Європи, в тому числі і в Україні
4	Система кредитування закладами фінансування ліквідності	Оператори вторинного іпотечного ринку, а саме іпотечні асоціації, іпотечні корпорації, іпотечні агентства	Ресурси мобілізовані від реалізації цінних паперів, пов'язаних з іпотекою, емітованих на базі пулів заставних (іпотечних кредитів) шляхом рефінансування іпотечних кредитів.	США, Канада, Франція, Великобританія, Австралія, Іспанія, Швеція, Росія та Україна
5	Небанківська комерційна система ІК	Іпотечні компанії	Ресурси з кредитів фінансово-кредитних інститутів, власного акціонерного капіталу, страхових премій, доходів від інвестиційних операцій, відсотків за користування кредитами, доходів від продажу іпотечних кредитів та іпотечних цінних паперів	США
6	Державна система ІК	Держава	Кошти центральних бюджетів та спеціальних фондів, кошти суб'єктів підприємницької діяльності, відсотки за користування кредитами, кошти в рахунок повернення кредитів	В окремих країнах Африки та Азії, Україні та Росії

На основі проведеного аналізу світових систем ІК в різних країнах світу, автор пропонує виділити дві основні системи іпотечного кредитування: однорівневу та дворівневу систему ІК.

Так однорівнева система кредитування має свої особливості. Схематичне представлення цієї системи зображено на рис.2

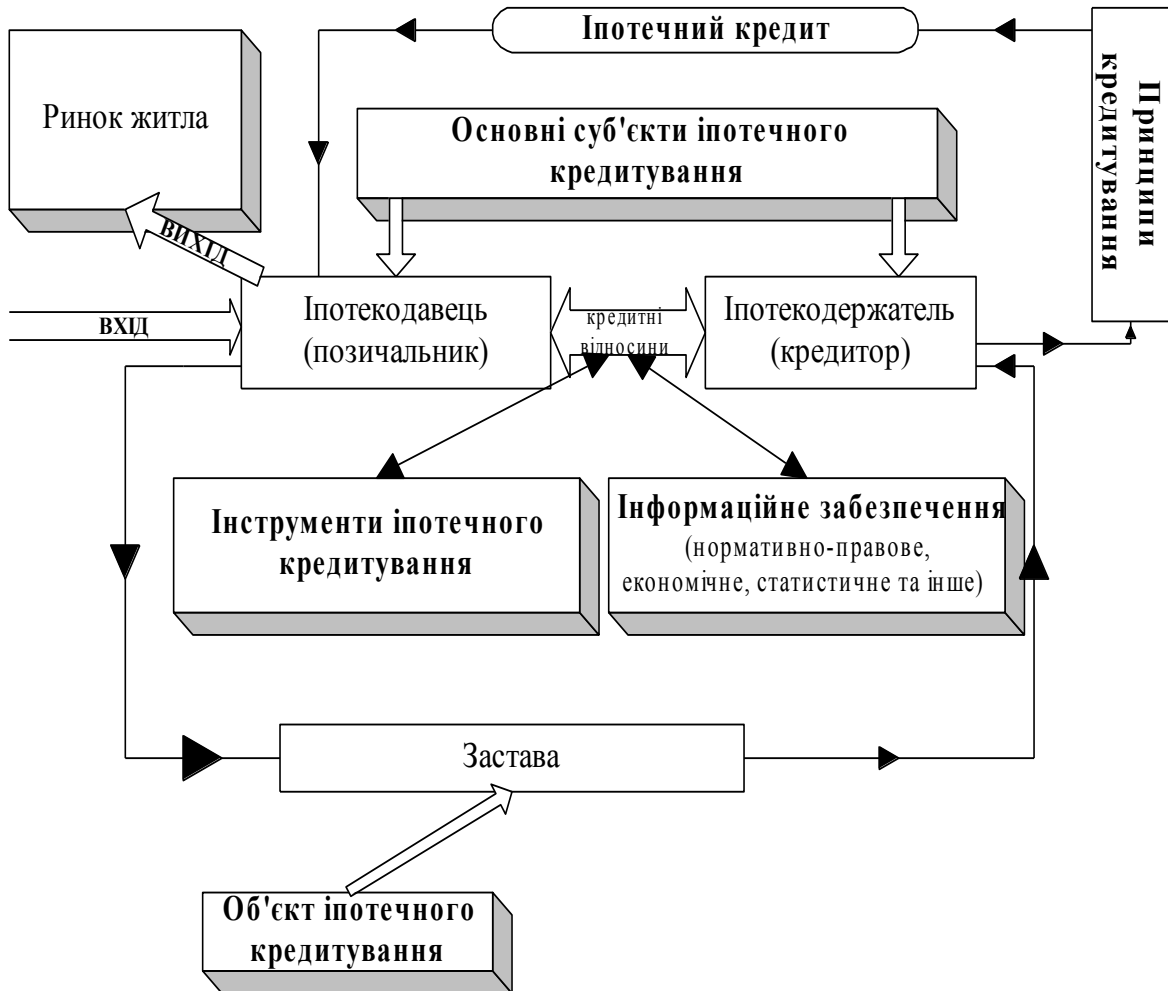

Рис. 2.Однорівнева система іпотечного кредитування (розроблено автором)

Особливостями цієї системи є те, що іпотечний кредит в усіх випадках є власністю кредитора, сам іпотечний кредит формується за рахунок кредитів інших суб'єктів господарювання або за рахунок тимчасово вільних мобілізованих грошових ресурсів. При цьому кредитор (кредитна установа) самостійно забезпечує виконання зобов'язання позичальника щодо погашення іпотечного кредиту, отримуючи в той же час і всі прибутки від такого кредиту: відсотки за користування кредитом, грошові кошти за обслуговування і т.п. Така система кредитування є достатньо простою та здобула свого розвитку в країнах Азії, Африки, Латинської Америки та в деяких країнах Європи.

Стосовно дворівневої системи кредитування, то ця система є більш складнішою та розвиненою в США та Канаді. Схематичне представлення цієї системи зображено на рис.3.

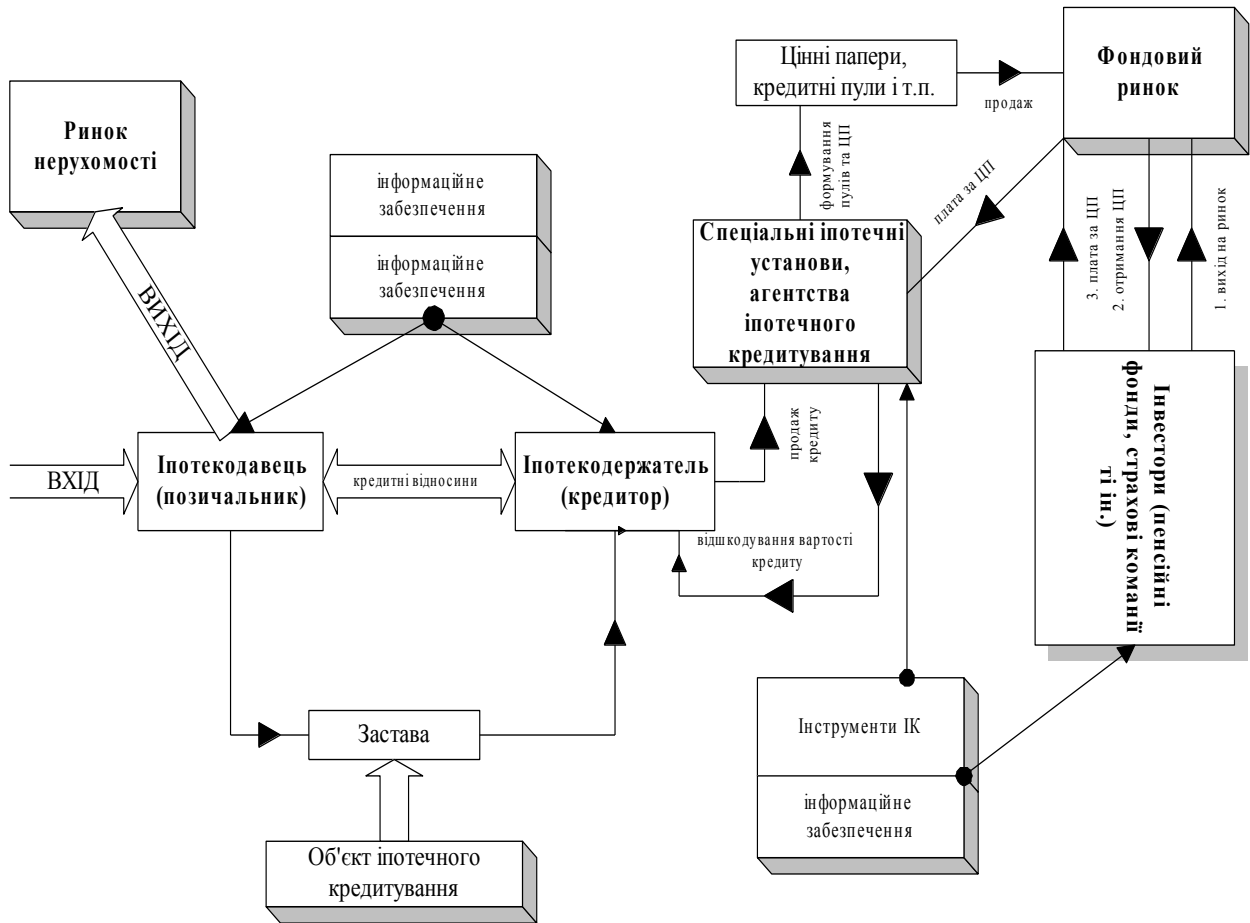

Рис. 3. Дворівнева система іпотечного кредитування (розроблено автором)

Для дворівневої системи, в першу чергу, характерне специфічне залучення коштів для надання кредиту, а саме - крім джерел формування ресурсів, які притаманні однорівневій системі, мобілізуються і кошти з різних діючих на даний момент фінансових ринків. Крім того, при такій системі, іпотекодержатель виступає не лише кредитором, але й і фінансовим посередником, який займається продажем та перепродажем цих кредитів та багато ін.

З зазначених вище систем в Україні діє однорівнева система іпотечного кредитування, особливо це стосується сфери житлового іпотечного кредитування. На жаль в нас не розвинута дворівнева система, що не дає змогу розвиватися цій сфері, оскільки немає певних гарантій з боку держави, як це є в США зі сторони агентств Freddie Mac и Fannie Mae, у випадку дефолтного кредиту компенсувати фінансовій установі вартість наданого позичальнику кредиту; в Україні не функціонує механізм випуску та продажу цінних паперів, забезпечених іпотекою, що не дає змогу фінансовим установам поповнювати обіг вільними грошовими коштами, залучаючи їх за допомогою продажу облігацій, та використовуючи їх знову для надання іпотечного кредиту.

Для того, щоб система іпотечного кредитування розвивалася в Україні необхідно кардинально реформувати існуючу систему, і не лише на рівні законодавства. Автор досліджуючи це питання неодноразово, пропонує створити спеціалізований орган чи розширити функції вже існуючої Державної іпотечної установи, що дозволить їй надавати певні гарантії банківським установам у вигляді іпотечних цінних паперів. Такий механізм діє у більшості світових країн, які досягли успіхів у сфері іпотечного кредитування та розвитку фінансових ринків.

Висновки. В результаті проведеного дослідження, автор пропонує для більш правильного теоретичного осмислення використовувати поняття «системи іпотечного кредитування», під яким слід розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, які діють під впливом певних важелів та на певних принципах з метою досягнення ефективного руху ресурсів при довгостроковому кредитуванні під заставу нерухомого майна.

Проведене дослідження надає змогу стверджувати, що не зважаючи на існуючі види систем іпотечного кредитування, можна виділити дві світові системи іпотечного кредитування, які відрізняються одна від одної механізмом взаємодії між всіма елементами системи (об'єкт, суб'єкт, інструментарій кредитування, фондові ринки і т.п.). Різниця між однорівневою і дворівневою іпотечною системою – це наявність в останній цінних паперів, які за допомогою спеціальних суб'єктів кредитування (в різних країнах функції емітента цінних іпотечних паперів виконують різні органи) постійно знаходяться в обігу на фондовому ринку, забезпечуючи тим самим фінансові інститути як гарантіями, так і вільними коштами, які знов таки можуть використовуватися як джерело надання іпотечного кредиту для купівлі житла.

Список використаних джерел:

1. Бондаревська В.О. Науково-теоретичні підходи до визначення сутності системи іпотечного кредитування // Вісник Університету банківської справи Національного банку України 2009 - № 1 (4)
2. Гнатківський Б. Формування системи ІК в Україні // Формування ринкової економіки в Україні, вип. 19., 2009, с. 179-187
3. Квіт Н.М. Поняття та структура іпотечного кредитування // Фінанси підприємства - 2009 - №1 - с.242-251
4. Кушник А.П. Фінансовий механізм ІК в Україні та шляхи його удосконалення // Вісник ЖДТУ, 2012 № 1(59)
5. Про іпотеку // Закон України від 05.06.2003 № 898-IV (з доповненнями та змінами) – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

Рецензент д.е.н., професор Попов О.Є.

УДК: 368:330.322

Олійник В.М., к.ф-м.н.,

Роєнко В.В., к.е.н.

ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

ТЕСТУВАННЯ ГІПОТЕЗИ «РИЗИК-ДОХІДНІСТЬ» ПРИ ПОБУДОВІ ОПТИМАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Статтю присвячено проблемі вибору оптимального інвестиційного портфеля серед множини доступних. Розглянуто класичну модель портфельного інвестування та проведено її апробацію на діяльності компанії зі страхування життя «Граве Україна».

Ключові слова: страхова компанія, інвестиційний портфель, дохідність, ризик, цінні папери.

Oliyuk V., Roienko V.

TESTING OF A HYPOTHESIS "RISK-RETURN" IN CONSTRUCTING OPTIMAL INVESTMENT PORTFOLIO OF INSURANCE COMPANY

The article deals with the problem of choosing the optimal investment portfolio among plural available. Considered a classic model of portfolio investments and held it for testing of the life insurance company "Grave Ukraine".

Keywords: insurance company, investment portfolio, profitability, risk, securities.

Олейник В.М., Роєнко В.В.

ТЕСТИРОВАНИЕ ГИПОТЕЗЫ «РИСК-ДОХОДНОСТЬ» ПРИ ПОСТРОЕНИИ ОПТИМАЛЬНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОРТФЕЛЯ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Статья посвящена проблеме выбора оптимального инвестиционного портфеля среди множества доступных. Рассмотрена классическая модель портфельного инвестирования и проведена ее апробация на деятельности компании страхования жизни «Граве Украина».

Ключевые слова: страховая компания, инвестиционный портфель, доходность, риск, ценные бумаги.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поряд із захистом майнових інтересів різних суб'єктів економіки від ризиків та зниження рівня їх фінансових втрат, страхові компанії все більше приділяють увагу інвестиційній діяльності, метою якої є трансформація коштів страхових резервів та власних ресурсів в інвестиційний капітал та розміщення їх в прибуткові інвестиційні проекти. Отже, з моменту надходження коштів страхувальників в страхову компанію до моменту виплати відшкодування, дані ресурси залишаються тимчасово вільними, що призводить до необхідності ефективного управління інвестиційною діяльністю, що передбачає наявність відповідної методичної основи для оптимізації формування інвестиційного портфеля, що враховує всі особливості страхової та інвестиційної діяльності. На сьогодні досі залишається відсутньою ґрунтовна науково-методологічна база до оптимізації структури інвестиційного портфелю страхової компанії, що дозволить уникнути прийняття необґрунтованих та помилкових інвестиційних рішень при виборі фінансових інструментів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні й методичні аспекти управління інвестиційним портфелем різних суб'єктів господарювання відображено в численних роботах вітчизняних науковців: І. В. Борщук, А. І. Буреш [2], В. В. Давніс [3], Я. І. Єлейко [4], О. В. Кузьменко, Т. В. Майорової, А. А. Пересади, І. Д. Фартушний [7] та інших. Дослідженням саме інвестиційної діяльності страхових компаній в останні роки в Україні займалися А. О. Бойко, С. В. Волкотруб [1], О. В. Козьменко, Г. В. Кравчук, Т. А. Ротова, О. А. Соловійова, Н. В. Ткаченко та інші.

Цілі статті. Проаналізувати та систематизувати існуючі методи і моделі оптимального управління інвестиційним портфелем, а також розробити науково-методичний підхід та його практичне застосування для діяльності страхової компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективне управління інвестиційною діяльністю страхової компанії створює умови для отримання нею додаткового прибутку, а також дозволяє впливати на конкурентоспроможність компанії на ринку та її ринкову вартість. У процесі управління розміщенням коштів страхових компаній ключова роль належить оптимізації її інвестиційного портфелю, тобто вибору ефективного співвідношення активів з метою досягнення максимальної прибутковості при деякому прийнятному для страховика рівні ризику.

Аналіз існуючих методик, що описують процес формування оптимальної структури інвестиційного портфелю, дозволяє стверджувати, що більшість із них ґрунтуються на використанні постулатів класичної портфельної теорії інвестування.

Класичний підхід до формування інвестиційного портфелю полягає у визначенні такої структури, яка дозволяє інвестору отримати певний рівень дохідності при

мінімальному ризику. Основоположником портфельної теорії інвестування є Г. Марковіц, який виходив з припущення, що більшість інвесторів намагаються уникати ризику, якщо це не компенсується більш високою прибутковістю інвестицій. Для будь-якої заданої очікуваної норми прибутку більшість інвесторів будуть віддавати перевагу тому портфелю, який забезпечить мінімальне відхилення від очікуваного значення. Таким чином, ризик був визначений Марковицем як невизначеність, розрахованого за допомогою стандартного відхилення. Фактично це була перша спроба дати кількісну оцінку ступеня інвестиційного ризику, який використовується при формуванні портфеля.

Ключові параметри цільової функції оптимізації інвестиційного портфеля (дохідність, ризик) визначаються виходячи з історичних даних про фінансовий інструмент та передбачається, що основні тенденції, які притаманні минулим періодам, в певній мірі матимуть відображення і в майбутньому.

У статті запропоновано науково-методичний підхід до оптимізації структури інвестиційного портфеля та його практична апробація з використанням емпіричних даних про діяльність компанії зі страхування життя «Граве Життя». Реалізація даного підходу вирішення наступних ключових задач:

- сформулювати конкретні вимоги до оптимізаційної моделі управління інвестиційним портфелем з визначенням прогнозного рівня доходності та прийнятного рівня ризику;
- визначити напрямки розміщення власних та залучених коштів страхової компанії, а також конкретних об'єктів інвестування з урахуванням законодавчих обмежень;
- визначити методи розрахунку доходності та ризикованості конкретного об'єкта інвестування;
- провести збір та систематизацію статистичної інформації щодо інвестиційних характеристик об'єктів вкладання коштів;
- запропонувати математичну формалізацію процесу оптимізації структури інвестиційного портфеля страхової компанії з урахуванням розподілу її по цільовим напрямкам (максимізація доходності та мінімізація ризиків), а також інвестиційних обмежень;
- перевірити запропоновану модель на адекватність шляхом порівняння відповідності дотримання обмежень з реальними показниками на страховому ринку та інші.

З метою оптимізації структури інвестиційного портфеля нами обрані наступні об'єкти вкладання коштів:

- банківські вклади в національній (x_1) та іноземній валюті (x_2);
- банківські метали: золото (x_3), срібло (x_4), платина (x_5), паладій (x_6);
- нерухоме майно (x_7);
- акції (x_8 - x_{11});
- цінні папери, що емітуються державою (облігації внутрішньої державної позики) (x_{12});
- інвестиційні проекти, пов'язані з будівництвом житла (x_{13});
- кредити страхувальникам-громадянам (x_{14}).

Зауважимо, що з метою дотримання принципу надійності розміщення коштів страхових компаній запропоновано включати лише ліквідні акції («блакитні фішки») з відносно стабільністю в часі та достатньо високою ймовірністю повернення коштів. У рамках дослідження акції представлені підприємствами різних галузей економіки, а

саме: ПАТ Центренерго (x_8) (електроенергетика), ПАТ Єнакіївський металургійний завод (x_9) (металургія), ПАТ Укрнафта (x_{10}) (нафтовидобувна) та ПАТ «Райффайзенбанк «Аваль» (x_{11}) (фінанси).

У якості інформаційної бази для розрахунку дохідності та ризикованості фінансових інструментів України обрано кварталні дані консолідованої фінансової звітності страхових компаній, річні звіти Національного банку України, звітність ПАТ «Фондова біржа ПФТС», аналітичні огляди ТОВ «Український фондовий центр» та щомісячні звіти «Олімп Консалтинг» за період 2009-2013 років.

Рівень дохідності об'єктів інвестування (E_i) визначено на основі загальної ринкової інформації (процентні ставки за депозитами в національній валюті, середньозважена дохідність ОВДП, процентні ставки за кредитами, наданими домогосподарствам та фізичним особам) або математичних розрахунків (банківські вклади в іноземній валюті, банківські метали, нерухомість, акції).

Акцентуємо увагу на розрахунку дохідності деяких об'єктів для інвестування, а саме:

– банківські вклади в іноземній валюті ($E_{2_{грн}}$):

$$E_{2_{грн}} = (E_{2_{дол}} + 1) \times \frac{K_1}{K_0} - 1 \quad (1)$$

де $E_{2_{дол}}$ – процентна ставка за депозитами в доларах США, %;

K_1 – курс долара США до грн. на кінець періоду;

K_0 – курс долара США до грн. на початок періоду.

– банківські метали (E_{3-6}) – золото, срібло, платина, паладій:

$$E_{3-6} = \frac{P_1 - P_0}{P_0} \times 100 \times 12 \quad (2)$$

де P_1 – ціна банківського металу за 1 тройську унцію на кінець періоду, тис. грн.;

P_0 – ціна банківського металу за 1 тройську унцію на початок періоду, тис. грн.

– нерухомість ($E_{7_{грн}}$):

$$E_{7_{грн}} = (E_{7_{дол}} + 1) \times \frac{K_1}{K_0} - 1$$

де $E_{7_{дол}}$ – дохідність об'єктів нерухомості в доларах США;

$$E_{7_{дол}} = \frac{O}{B} \times 100 \times 12 \quad (4)$$

де O – оренда 1 м² в доларах США в рік;

B – вартість нерухомості на вторинному ринку 1 м² в доларах США.

– акції (E_{8-11})

$$E_{8-11} = \frac{P_1 - P_0}{P_0} \times 100 \times 12 \quad (5)$$

де P_1 – вартість акції на кінець періоду, грн.;

P_0 – вартість акції на початок періоду, грн.

Отже, дохідність об'єктів інвестування визначаємо як математичне сподівання, тоді як ризик як середнє квадратичне відхилення. Узагальнені дані щодо очікуваного рівня дохідності та ризику представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Загальні показники річних дохідностей об'єктів інвестування в Україні за 2009-2013рр.

№	Позначення	Об'єкти інвестування	Очікуване значення дохідності, $\bar{E}_i, \%$	Середнє квадратичне відхилення, %
1	x_1	Банківські вклади в національній валюті	11,36	1,55
	x_2	Банківські вклади в іноземній валюті	7,95	1,53
2	x_3	Банківські метали – золото	9,87	65,69
	x_4	Банківські метали – срібло	20,07	135,21
	x_5	Банківські метали – платина	10,20	76,66
	x_6	Банківські метали – паладій	31,56	101,51
3	x_7	Нерухоме майно	12,00	1,52
4	x_8	Акції ПАТ Єнакіївський металургійний завод	16,26	274,66
	x_9	Акції ПАТ «Райффайзенбанк «Аваль»	19,64	302,64
	x_{10}	Акції ПАТ Центренерго	22,66	258,81
	x_{11}	Акції ПАТ Укрнафта	15,70	204,99
5	x_{12}	Цінні папери, що імітуються державою	12,68	3,60
6	x_{13}	Проекти, пов'язані з будівництвом житла	18,44	2,04
7	x_{14}	Кредити страхувальникам-громадянам	27,47	2,37

Економіко-математична модель оптимізації інвестиційного портфеля передбачає вирішення двокритеріальної задачі:

- *задача максимальної дохідності*, тобто знайти максимальний дохід від розміщення резервів зі страхування життя (x_i) при заданому рівні ризику з урахуванням визначених обмежень. Модель оптимізації матиме наступний вигляд:

$$E_p \rightarrow \max$$

$$\begin{cases} \sigma_p \leq \sigma^* \\ \sum_k x_k \leq F_j \\ x_m \leq D_m \\ \sum_{i=1}^n x_i = 1 \\ x_i \geq 0 \end{cases} \quad (6)$$

де E_p – дохідність інвестиційного портфелю;

σ_p – ризикованість інвестиційного портфелю;

F_j та D_m – законодавчі обмеження стосовно контрагента та активів, якими представлені кошти резервів зі страхування життя.

Дохідність інвестиційного портфелю знайдемо за формулою:

$$E_p = \sum_{i=1}^n x_i \bar{E}_i \quad (7)$$

де \bar{E}_i – очікувана дохідність i -го напрямку інвестування.

В якості ризику інвестиційного портфелю використано показник середньоквадратичного відхилення (за Марковіцем), а саме:

$$\sigma_p = \sqrt{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n x_i x_j K_{ij}} \quad (8)$$

де n – кількість інструментів інвестування ($n=14$);

K_{ij} – коваріційна матриця дохідностей;

x_i – частка коштів i -го напрямку інвестування.

- задача мінімального ризику полягає в знаходженні мінімального ризику від розміщення коштів компанії зі страхування життя (x_i) при заданому рівні дохідності портфелю за умови дотримання необхідних обмежень на використання цих коштів, що можна представити наступною системою рівнянь:

$$\sigma_p \rightarrow \min \begin{cases} E_p \leq E^* \\ \sum_k x_k \leq F_j \\ x_m \leq D_m \\ \sum_{i=1}^n x_i = 1 \\ x_i \geq 0 \end{cases} \quad (9)$$

Отже, якісний розподіл оптимальних інвестиційних коштів резерву зі страхування життя для різних типів портфелів наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати обчислень оптимальних інвестиційних портфелів

№	Позначення	Напрямок розміщення	Максимальної дохідності	Мінімального ризику	Заданої дохідності
1	x_1	Банківські вклади в національній валюті	0,000	0,000	0,061
	x_2	Банківські вклади в іноземній валюті	0,000	0,483	0,000
2	x_3	Банківські метали – золото	0,000	0,001	0,000
	x_4	Банківські метали – срібло	0,000	0,000	0,001
	x_5	Банківські метали – платина	0,000	0,000	0,000
	x_6	Банківські метали – паладій	0,150	0,000	0,003
3	x_7	Нерухоме майно	0,000	0,297	0,300
4	x_8	Акції ПАТ Єнакіївський металургійний завод	0,100	0,000	0,000
	x_9	Акції ПАТ «Райффайзенбанк «Аваль»	0,100	0,000	0,000
	x_{10}	Акції ПАТ Центренерго	0,100	0,000	0,000
	x_{11}	Акції ПАТ Укрнафта	0,000	0,000	0,000
5	x_{12}	Цінні папери, що імітуються державою	0,250	0,000	0,335
6	x_{13}	Проекти, пов'язані з будівництвом житла	0,100	0,019	0,100
7	x_{14}	Кредити страхувальникам-громадянам	0,200	0,200	0,200
8	E_p	Дохідність	0,210	0,133	0,160
9	σ_p	Ризик	0,794	0,006	0,014

З аналізу розрахунків (за умови виконання всіх обмежень), бачимо, що портфель мінімального ризику досягається при загальній дохідності портфеля 13,26%, а портфель максимальної дохідності дорівнює 21,09%.

Для вибору найбільш бажаного портфеля використано методи аналізу кривих байдужості (indifference curves), які показують ставлення інвестора до ризику та

дохідності, їх можна зобразити у вигляді функціональної залежності ризику (стандартного відхилення σ_p) та очікуваної дохідності E_p . Отже, на основі даних про залежність між мінімальним ризиком та максимальної дохідності побудовано криву байдужості (рис. 1).

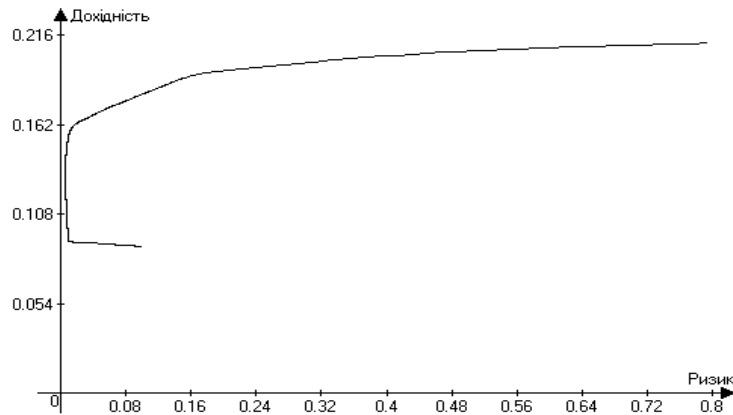

Рис. 1 Крива байдужості «дохідність-ризик»

Аналіз кривої байдужості показує, що загальний ризик оптимального портфеля практично є мінімальним для річних дохідностей від 8% до 16%. За межами цього інтервалу, здійснюється збільшення загального ризику.

Відповідно до даних, представлених в таблиці 3, зроблено розподіл залучених коштів компанії «Граве Україна» у сумі 648873,70 тис. грн.

Таблиця 3

Результати обчислень оптимальних інвестиційних портфелів для компанії зі страхування життя «Граве Україна» станом на 2013 рік, тис. грн.

№	Позначення	Напрямок розміщення	Максимальної дохідності	Мінімального ризику	Заданої дохідності
1	x_1	Банківські вклади в національній валюті	0,00	0,00	39310,25
	x_2	Банківські вклади в іноземній валюті	0,00	313419,62	0,00
2	x_3	Банківські метали – золото	0,00	445,78	0,00
	x_4	Банківські метали – срібло	0,00	0,00	904,66
	x_5	Банківські метали – платина	0,00	0,00	0,00
	x_6	Банківські метали – паладій	97331,06	0,00	1868,22
3	x_7	Нерухоме майно	0,00	192729,76	194662,11
4	x_8	Акції ПАТ Єнакіївський металургійний завод	64887,37	0,00	0,00
	x_9	Акції ПАТ «Райффайзенбанк «Аваль»	64887,37	0,00	0,00
	x_{10}	Акції ПАТ Центренерго	64887,37	0,00	211,48
	x_{11}	Акції ПАТ Укрнафта	0,00	0,00	0,00
5	x_{12}	Цінні папери, що імітуються державою	162218,43	0,00	217254,87
6	x_{13}	Проекти, пов'язані з будівництвом житла	64887,37	12503,80	64887,37
7	x_{14}	Кредити страхувальникам-громадянам	129774,74	129774,74	129774,74
8	E_p	Дохідність	0,210	0,133	0,160
9	σ_p	Ризик	0,794	0,006	0,014

При формуванні оптимального інвестиційного портфеля за рахунок коштів резервів зі страхування життя та власних коштів страхової компанії необхідно знати розподіл цих коштів для різних компаній. Проведений аналіз говорить про те, що процентне співвідношення цих коштів між собою для різних компаній відрізняється та залишається практично незмінним протягом аналізованого періоду інвестування.

При аналізі розподілу власних та залучених коштів компанії при формуванні інвестиційного портфеля мінімального ризику можна досягнувши, інвестувавши в наступні напрямки: банківські вклади в іноземній валюті, золото, нерухомість, проекти, пов'язані з будівництвом житла, кредити страхувальникам-громадянам.

Висновки. Запропонований науково-методичний підхід до оптимізації структури інвестиційного портфелю дозволяє визначити пріоритетні напрямки вкладення коштів страхової компанії з метою отримання максимальної дохідності за умови прийнятної рівня портфельного ризику. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на усунення недоліків класичної моделі Г. Марковіца.

Список використаних джерел:

1. Волкотруб С. В. Пошаговая дискретная модель оптимального управления динамическим балансом страховой компании / С. В. Волкотруб, С. Н. Герасин // Вісник Харківського національного університету. – 2009. – № 863. – С. 54-61.
2. Буреш А. И. Формирование и управление портфелем ценных бумаг / А. И. Буреш // Вестник экономической интеграции. – 2011. – № 6. – С. 15-23.
3. Давнис В. В. Бинарные стратегии управления портфелями с условно ожидаемой доходностью / В. В. Давнис, В. В. Коротких // Современная экономика : проблемы и решения. – № 2 (14). – 2010. – С. 133-142.
4. Єлейко Я. І. Оцінки очікуваної дохідності та ризику портфеля фінансових активів з розподілами дохідностей, відмінних від нормального розподілу / Я. І. Єлейко, Л. В. Рабик // Математичне та комп'ютерне програмування. Серія: Фізико-математичні науки: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т, 2010. – Вип. 4. – С. 86-92.
5. Корчагин Д. М. Модель Блека-Литтермана как основа стратегии управления портфелем пенсионных накоплений / Д. М. Корчагин // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2011. – № 7 (81). – С. 46-49.
6. Огорокова О. А. Инвестиционная деятельность страхового бизнеса / Н. В. Липчич, Л. К. Улыбина, О. А. Огорокова // Труды Кубанского государственного аграрного университета. – 2011. – 2(23).
7. Фартушний І. Д. Економіко-математичне моделювання портфеля комерційного банку / І. Д. Фартушний, О. А. Барсук // Економічний вісник «КП». – № 7. – 2010. – С. 274-277.

Рецензент д.е.н., професор Фролов С.М.

УДК 330.101.541:534.4:563

Полінкевич О.М., к.е.н., доцент

Дужук Л.В.

Луцький національний технічний університет

СКЛАДОВІ МОНІТОРИНГУ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті висвітлено суть моніторингу видатків місцевих бюджетів, запропоновані його складові. Проведений детальний аналіз соціального і економічного розвитку Волинської області, виконання доходів за доходами та видатками. Виділені проблеми оптимізації видатків місцевих бюджетів. Визначені умови покращення формування видатків місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцевий бюджет, видатки, доходи, моніторинг, відхилення, звіт

Polinkevych O., Duzhuk L.

COMPONENTS OF MONITORING LOCAL BUDGET EXPENDITURES

The article highlights the essence of monitoring local spending proposed by his constituents. The detailed analysis of social and economic development of Volyn region, the implementation of revenue income and expenditure. Dedicated optimization problem of local expenditures. Conditions improve the formation of local budgets.

Keywords: local budget expenditures, revenues, monitoring, deviation, report

Полинкевич О.Н., Дужук Л.В.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ МОНИТОРИНГА РАСХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

В статье освещены суть мониторинга расходов местных бюджетов, предложенные его составляющие. Проведен детальный анализ социального и экономического развития Волынской области, выполнение доходов по доходам и расходам. Выделенные проблемы оптимизации расходов местных бюджетов. Определены условия улучшения формирования расходов местных бюджетов.

Ключевые слова: местный бюджет, расходы, доходы, мониторинг, отклонения, отчет

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема оптимізації видатків місцевих бюджетів є надзвичайно актуальною як з огляду на проведення в Україні бюджетної реформи, так і з огляду на значу роль видатків для економічного розвитку України та її регіонів. У сучасних умовах, питання ефективного використання видатків місцевих бюджетів України стає надзвичайно актуальною, адже головне призначення місцевих бюджетів – це задоволення потреб соціально-економічного розвитку територій та регулювання розподілу державних доходів на місцях, тим самим забезпечуючи рівний доступ населення до бюджетних послуг.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання місцевих бюджетів є об'єктом досліджень багатьох провідних вітчизняних науковців, зокрема С. Буковинського, О. Кириленко, В. Кравченка, С. Слухая, І. Лютого, І. Луніної, В. Тропіної, К. Павлюк, А. Єпіфанова, І. Лукінова, Ц. Огонь, Д. Полозенка, С. Юрія та інші.

Цілі статті. Метою роботи є висвітлення складових моніторингу видатків місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Місцевий бюджет відображає систему економічних відносин, які складаються в суспільстві з приводу утворення децентралізованих фондів грошових коштів, їх розподілу та використання для надання суспільних благ на місцевому (локальному) рівні.

Однією з проблем розвитку місцевого самоврядування в Україні є обмежений фінансовий ресурс, який не повною мірою забезпечує виконання повноважень, делегованих державою місцевим органам влади. Окрім необхідності перегляду податкової бази для збільшення власних доходів місцевих бюджетів, існує потреба у підвищенні ефективності та результативності використання тих бюджетних ресурсів, які існують на сьогодні. Зокрема, це стосується фінансування бюджетних установ.

Практика, що склалася у формуванні місцевих бюджетів, залишається багато в чому недосконалою, в ній до теперішнього моменту намітились істотні протиріччя.

Перш за все слід відмітити протиріччя між процесами формування місцевих бюджетів і їх виконанням. Воно зводиться до того, що діюча практика місцевих бюджетів зберегла в своїй основі старі державні функції планового керівництва народним господарством, тоді як виконання місцевих бюджетів здійснюється в реальних умовах ринкової економіки, що розвивається, з властивими їй негативними атрибутами (ростом інфляції і цін, підвищенням рівня безробіття, падінням життєвого рівня населення). В результаті місцеві бюджети різних рівнів перетворені практично в умовні кошториси, в яких постійно спостерігається відмінність дохідної і видаткової частини, що не може сприяти покращенню економічної ситуації і реалізації соціальних програм при переході до ринку.

Дисбаланс між дохідною і видатковою частинами бюджетів пояснюється також і тим, що в сучасних умовах відбуваються два протилежних процеси: перший – це спад виробництва, що призводить до скорочення дохідної частини місцевих бюджетів, при неконтрольованому рості заробітної плати, що негативно впливає на грошово-кредитну систему, посилюється інфляція і зростають ринкові ціни, а другий – необхідність

збільшення видатків на соціальні програми при обмеженості бюджетних асигнувань для їх фінансування.

Таким чином, аналіз проблем функціонування місцевих бюджетів базового рівня бюджетної системи, а також теорії та практики існування бюджетних систем в країнах з ринковою економікою дає змогу зробити висновки щодо здійснення заходів, спрямованих на покращання умов формування місцевих бюджетів.

По-перше, необхідно чітко розподілити компетенції щодо розв'язання конкретних завдань між центральними органами влади і органами регіонального та місцевого самоврядування.

По-друге, необхідно вдосконалити механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання. Одним із головних завдань по вдосконаленню фінансування видатків місцевих бюджетів в Україні є перерозподіл функцій між місцевими і централізованим бюджетом, поступовий перехід до децентралізації державних фінансів, який заключається в тому, що на державному рівні (за рахунок коштів державного бюджету) повинні фінансуватись лише ті видатки, які пов'язані із виконанням загальнодержавних потреб: оборона країни, утримання законодавчої і виконавчої влади, розвиток фундаментальної науки, структурна перебудова економіки. За рахунок централізованих фінансових джерел повинні також фінансуватись видатки по вирівнюванню соціальної забезпеченості регіонів. Фінансові ж проблеми місцевого рівня раціонально вирішувати за рахунок засобів відповідних місцевих бюджетів.

Для реального забезпечення принципів самостійності в складанні і використанні бюджетів всіх рівнів необхідно, щоб кожна ланка бюджетної системи мала чітку, визначену законом дохідну базу, а взаємовідносини між державним і регіональними бюджетами будувались з урахуваннями специфіки та перспектив соціально-економічного розвитку регіонів.

Слід виділити ряд наступних проблем, вирішення яких дозволить здійснити перехід на нові методи формування місцевих бюджетів України. Найбільш актуальні з них:

– назріла необхідність покращення економічного обґрунтування (за допомогою розробки нормативів) і визначення розмірів дохідних джерел місцевих бюджетів. Це відноситься перш за все до таких норм як нормативи питомої ваги податкових надходжень;

– рішення питань розширення економічної самостійності регіонів і в подальшій децентралізації державних фінансів безпосередньо пов'язано з кардинальними змінами структури зведеного бюджету України. Відомо, що частка місцевих бюджетів в зведеному бюджеті становить 30 відсотків, а державного – 70 відсотків. Враховуючи, що в сучасних умовах підвищується небезпека і шкідливість праці, зростає кількість професійних захворювань і загальна хворобливість населення в багатьох регіонах України, зростає роль і значення місцевих бюджетів в розвитку невиробничої сфери і інфраструктури регіонів, і тим самим стабілізації соціальної і економічної обстановки. Очевидно, що зростання видатків на невиробничу сферу диктує необхідність збільшення розмірів місцевих бюджетів. Тому цілком справедливо було б на долю місцевих бюджетів відводити не 30 відсотків , а 50-60 відсотків зведеного бюджету України;

– потребують рішення також питання по раціональному використанню іноземних інвестицій і їх ролі у формуванні бюджету. З одної сторони , законодавство України по іноземних інвестиціях частково зберігає пільги підприємствам з іноземними інвестиціями без урахування ефективності інвестицій, що вносяться, для задоволення соціальних і економічних потреб регіонів і їх прямого впливу на основну діяльність спільних підприємств. З іншої, із-за нестабільності податкових актів. Законодавство не забезпечує гарантій по захисту регіонів зі сторони іноземних інвесторів. В результаті іноземні інвестори, як правило, інвестують невеликі капітали, намагаючись при цьому

одержати максимальний прибуток, використовуючи дешеву робочу силу, промисловий потенціал і природні ресурси регіонів.

Важливою ланкою підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів є моніторинг результативності видатків, який проводиться з метою забезпечення оперативного управління фінансовими ресурсами, підвищення достовірності основних показників, які характеризують поточний фінансовий стан, недопущення фактів неефективного використання грошових коштів, забезпечення своєчасного фінансування видатків, виконання взаємних зобов'язань. Якщо створити взаємопов'язану загальнодержавну систему моніторингу результативності бюджетних видатків на регіональному рівні, то оцінити загальну ситуацію з бюджетним плануванням в країні можливо завдяки об'єднанню даних моніторингу територіальних органів влади [4].

Під моніторингом видатків місцевого бюджету слід розуміти підсистему соціально-економічного управління на регіональному рівні – спеціалізований проблемно-орієнтований систематичний комплекс спостереження, організації, первинної обробки й накопичення даних, аналізу, моделювання і прогнозування фінансового стану регіону, виявлення тенденцій, закономірних змін, можливостей виникнення несприятливих і ризикових ситуацій, а також вироблення механізмів їх попередження з метою інформаційно-аналітичного забезпечення розробки і прийняття управлінських рішень щодо визначення механізмів забезпечення стійкого, пропорційного і збалансованого фінансового стану регіону [3]. Методологічно сутністю моніторингу є процес збору звітної інформації та формування за запитами користувачів інформаційно-аналітичних звітів для проведення порівняльного аналізу за певний період часу планових і фактичних показників доходів і видатків місцевих бюджетів з метою аналізу оцінки прийнятих рішень і результатів їх виконання, а також обґрунтування прогнозних рішень щодо доходів і видатків на наступний бюджетний період. Таким чином, призначенням системи моніторингу доходів і видатків (СМДВ) місцевих бюджетів є забезпечення успішної реалізації фінансової політики держави, процесу формування бюджетів та ефективного використання фінансових ресурсів в усіх ланках фінансової системи [1].

Найчастіше метою моніторингу, у тому числі фінансового стану регіонів, є інформаційно-аналітичне забезпечення розробки і прийняття управлінських рішень (рис. 1).

Рис. 1. Складові моніторингу видатків місцевого бюджету як системи [4]

Система моніторингу видатків місцевих бюджетів забезпечує: оперативну інформацію й підготовку інформаційно-довідкових матеріалів у режимі реального часу щодо видатків місцевих бюджетів; збереження даних в інтегрованій базі даних видатків відповідно до бюджетної класифікації України; надання дружнього інтерфейсу користувачам системи для формування запитів до інтегрованої бази даних у процесі підготовки інформаційно-довідкових звітів; доступ користувачів до системи через

глобальну й локальні мережі (internet). Показники витрат за певний період часу в системі моніторингу в довідкових звітах може бути сформовано: за фондами (загальний або спеціальний); за регіонами України (автономна республіка Крим, області, м. Київ та м. Севастополь). Використання моніторингу фінансового стану регіонів сприятиме визначенню проблем функціонування й розвитку регіонів і допоможе розробці необхідних заходів як на державному, так і регіональному рівнях для їх усунення.

Моніторингу видатків має перебувати детальний аналіз виконання бюджетів за доходами та видатками, а також визначення головних факторів економічного і соціального розвитку. Головними факторами, які впливали на економічний і соціальний розвиток України загалом, так і волинської області зокрема, стали: дерегуляція, створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу, збільшення доходів населення, стабілізація цінової ситуації на споживчому ринку. Аналіз розвитку окремих галузей та сфер діяльності області свідчать про те, що у 2013 році у більшості галузей та сфер діяльності господарського комплексу регіону досягнуто позитивних тенденцій розвитку, реалізовувалися організаційні заходи щодо вирішення актуальних питань та мінімізації їх впливу на економіку, зміцнювався базис інвестиційної діяльності, вирішувалися соціальні питання. Індекс промислової продукції у 2013 році до 2012 року склав 103 відсотки. За 2013 рік обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств області склав 6343,3 млн. гривень. Забезпечено приріст виробництва сільськогосподарської продукції на 2,6 відсотка, в тому числі агроформуваннями – на 6,9 відсотка. Питома вага Волинської області в загальноукраїнському обсязі сільськогосподарської валової продукції складає 2,5 відсотка, за обсягами виробництва на 1 жителя область займає 13 місце в державі. За січень–вересень в економіку області іноземними інвесторами вкладено 2597,8 тис.дол. США прямих інвестицій. З країн ЄС надійшло 2361,3 тис.дол. (90,9% загального обсягу), з країн СНД – 187,4 тис. дол. (7,2%), з інших держав світу – 49,1 тис. дол. (1,9%). У 2013 році в області впроваджено 1120 енергоефективних заходів, на реалізацію яких використано 140 млн. гривень. Розрахунковий економічний ефект становить 54,8 млн. гривень. За 2013 рік загальний обсяг продажу споживчих товарів становив 18,3 млрд. гривень, що більше проти 2012 року у порівняних цінах на 12,1 відсотка. Послугами служби зайнятості в області скористалося 51,9 тис. громадян проти 52,9 тис. громадян за 2012 рік. Активними заходами сприяння зайнятості охоплено 37,3 тис. осіб, в тому числі працевлаштовано на вільні та створені робочі місця 25,6 тис. осіб. За 2013 рік створено 18578 нових робочих місць, що становить 108,8 відсотка до завдання. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників області за 2013 рік становила 2580 гривень і зросла в порівнянні з 2012 року у номінальному вимірі на 10,3 відсотка. До загального фонду консолідованого бюджету області станом на 1 січня 2014 року надійшло 4252,2 млн.грн. платежів, що на 2,6 відсотка менше, ніж за 2012 рік. Зокрема, надходження до державного бюджету зменшились на 4,9 відсотка, місцевих бюджетів – зросли на 5 відсотків. Порівняно з надходженнями 2012 року доходи загального фонду бюджетів усіх рівнів зменшились на 112,4 млн.гривень. Спад надходжень обумовлено збільшенням бюджетного відшкодування податку на додану вартість (ріст в 1,5 рази, відшкодовано на 155,3 млн.грн. більше, ніж за 2012 рік). Виконання місцевих бюджетів за власною доходною базою становить 92,9 відсотка. Місцеві бюджети одержали 1072,1 млн.грн. доходів при затверджених на рік показниках з урахуванням змін в сумі 1154,3 млн.гривень. За підсумками 2013 року забезпечено виконання зведених бюджетів Володимир-Волинського (рівень виконання 109,8 відсотка), Горохівського (102,4 відсотка), Локачинського (103,5 відсотка), Луцького (104,2 відсотка) та Турійського (103,9 відсотка) районів. Не виконані бюджети 4 міст обласного значення та 11 зведених бюджетів районів. Обласний бюджет виконано на 93,6 відсотка. Із 408 бюджетів сільських, селищних та міських міст районного значення рад виконано 341 бюджет, або 83,6 відсотка від їх загальної кількості. Виконані усі бюджети територіальних громад у

Володимир-Волинському, Локачинському, Луцькому, Маневицькому та Турійському районах. Порівняно з 2012 роком надходження до загального фонду місцевих бюджетів зросли на 51,3 млн.грн., або на 5,0 відсотків. З державного бюджету місцевим бюджетам області перераховано в повному обсязі передбачену на 2013 рік дотацію вирівнювання в сумі 2287,3 млн. грн. та 1727,2 млн. грн. цільових субвенцій. Крім того, для забезпечення своєчасних виплат заробітної плати працівникам бюджетної сфери та проведення інших першочергових видатків, у минулому році область отримала з державного бюджету 94,5 млн. грн. додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості. Протягом минулого року з метою забезпечення нормального функціонування бюджетних установ та фінансування першочергових видатків 139 місцевих бюджетів області отримали з єдиного казначейського рахунку 709 млн.грн. короткотермінових позичок, які станом на 1 грудня повернуті в казну. Крім того, у 2013 році для вирішення соціально важливих питань усі міста обласного значення, 10 районів та обласний бюджет отримали безвідсоткові позики загальним обсягом 83,5 млн. гривень. Враховуючи борг попередніх років, який складає 52,3 млн.грн., загальний обсяг середньострокових позичок на звітну дату складає 135,9 млн.грн., з яких 69,7 млн.грн. або 51,3 відсотка рахується за бюджетом міста Луцька. Обсяг надходжень до місцевих бюджетів, отримані дотації та субвенції з державного бюджету, фінансова підтримка з єдиного казначейського рахунку забезпечили належне функціонування установ та закладів соціально-культурної сфери області, що утримується за рахунок місцевих бюджетів, що, в свою чергу, сприяло стабільності соціально-економічної ситуації в регіоні. Фінансування видатків із загального фонду місцевих бюджетів у минулому році проведено на 5034,6 млн. грн. або на 97,5 відсотка до запланованого, що на 373,5 млн.грн. або на 8 відсотків більше, ніж за попередній рік. На фінансування соціально - культурних галузей спрямовано 4778,4 млн.грн., що на 480,0 млн.грн. більше, ніж за відповідний період минулого року. Основні галузі соціально-культурної сфери області профінансовані на 97,8 відсотка до запланованого на рік. Пріоритетними у виконанні видаткової частини місцевих бюджетів у 2013 році, як і в попередні роки, залишалися питання своєчасної виплати заробітної плати у бюджетній сфері, проведення розрахунків за спожиті бюджетними установами енергоносії та комунальні послуги, забезпечення інших виплат соціального спрямування. На виплату заробітної плати з нарахуваннями використано 2592,5 млн.грн., що на 7,9 відсотка більше таких витрат у 2012 році. Протягом минулого року в Волинській області забезпечувалась своєчасна виплата заробітної плати з нарахуваннями працівникам установ та організацій, що фінансуються з місцевих бюджетів, заборгованість з цих виплат не допускалась.

Висновки. Детально проведений аналіз виконання місцевих бюджетів за доходами і видатками, соціального та економічного розвитку території полегшить проведення моніторингу видатків місцевих бюджетів. Моніторинг видатків місцевих бюджетів має включати такі складові, як уточнення базового плану видатків, формування звіту про фактичні видатки і місячного бюджетного звіту, проведення аналізу відхилень, здійснення управлінського обліку, розмежування витрат за видами, розрахунок відношення витрат і обсягів.

Список використаних джерел:

1. Монаєнко А.О. Повноваження органів державної влади щодо здійснення фінансово-бюджетного контролю місцевих бюджетів / А.О. Монаєнко // Економіка та держава. – 2006. – №7. – С. 81–91.
2. Олійник Д.С. Питання вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів / Д.С. Олійник // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 78–81.
3. Плескач В.Л. Концептуальні підходи щодо створення інформаційно-аналітичної системимоніторингу доходів і видатків бюджетів регіонів / В.Л.Плескач// ФінансиУкраїни. – 2009. – №5. – С. 41–55.
4. Цугуня А.М. Основні напрями вдосконалення системи видатків місцевих бюджетів / А.М. Цугуня // Экономика и управление. – 2013. – № 2. – С. 89–95.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.71.025.13

Цицик К.Ю., науковий співробітник відділу фінансів
інституційних секторів економіки НДФІ,
ДННУ «Академія фінансового управління»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРУДЕНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості реалізації пруденційного банківського нагляду в Україні. Проведено розрахунок та аналіз показників діяльності банківського сектору України на основі даних офіційної звітності Національного Банку України, що дозволило визначити індикатори ефективності банківського сектору. Обґрунтовано фактичний рівень ефективності пруденційного банківського нагляду в Україні та запропоновано напрями її підвищення з урахуванням сучасних трендів економічного розвитку в країні.

Ключові слова: банківські ризики, ефективність, пруденційний банківський нагляд, фінансова стійкість банківської системи.

Tsytsyk K.

THE EFFECTIVENESS OF PRUDENTIAL BANKING SUPERVISION IN UKRAINE

The article explores peculiarities of prudential banking supervision in Ukraine. It is conducted calculation and analysis of the banking sector performance based on official reports of the National Bank of Ukraine, that has allowed to determine indicators of the banking sector effectiveness. Thereby an actual level of the prudential banking supervision effectiveness is substantiated and it is offered certain directions of its improvement within current trends of economic development in the country.

Keywords: banking risks, effectiveness, prudential banking supervision, financial sustainability of banking system.

Цыцык К.Ю.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРУДЕНЦИАЛЬНОГО БАНКОВСКОГО НАДЗОРА В УКРАИНЕ

В статье исследованы особенности реализации пруденциального банковского надзора в Украине. Проведен расчет и анализ показателей деятельности банковского сектора Украины на основе данных официальной отчетности Национального Банка Украины, что позволило определить индикаторы эффективности банковского сектора. Обоснован фактический уровень эффективности пруденциального банковского надзора в Украине и предложены направления ее повышения с учетом современных трендов экономического развития в стране.

Ключевые слова: банковские риски, эффективность, пруденциальный банковский надзор, финансовая устойчивость банковской системы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення ефективності пруденційного банківського нагляду в Україні є стратегічним питанням, визначеним в контексті загальноекономічного розвитку країни, зокрема перспективи його розвитку та напрямки вдосконалення головним чином зумовлені тенденціями розвитку банківської системи країни. З урахуванням наслідків глибокої системно-економічної та соціально-політичної кризи в Україні, що зумовила дестабілізацію всіх без виключення сфер фінансової системи, очевидною стала поява ряду диспропорцій у розвитку сучасного банківського сектору, зокрема: непропорційне по відношенню до реального сектору зростання активів банківських установ; домінування спекулятивних складових у структурі фінансових потоків та одночасно з цим короткострокових форм інвестування;

значне ослаблення ліквідності фінансових ринків; ускладнення регулювання за функціонуванням банківських установ. У цьому контексті головним завданням пруденційного банківського нагляду за складних економічних умов постає забезпечення фінансової стійкості банківської системи в межах національної економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема реалізації пруденційного банківського нагляду є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: М. Арнона [1], О. Барановського [2], А. Дворецької [3], С. Джіордано [4], Н. Дінсера [5], Ж. Довгань [6], І. Д'яконової [7], С. Дубкова [8], Б. Ейхенгріна [5], Ф. Мишкіна [9], С. Моїсеєва [10], С. Науменкової [11], І. Соркіна [12], Е. Стівенса [13], А. Яценюка [14] та інших. Проте, значна увага у представленому доробку наукових досліджень зосереджена переважно на природі пруденційного банківського нагляду та основах його організації. В той час як наукового обґрунтування потребує концептуальне визначення ефективності пруденційного банківського нагляду, підходів оцінювання та дослідження напрямів підвищення ефективності, що частково висвітлено в працях Н. Дардака [15], Е. Девіса [16], М. Деліса [17], Н. Куніциної [18], В. Міщенко [19], Ю. Сімановського [20], Н. Швець [21].

Цілі статті. З огляду на викладене вище, метою підготовки публікації ставилось дослідження особливостей реалізації пруденційного банківського нагляду в Україні та визначення його ефективності в контексті сучасних трендів розвитку банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно національного законодавства України пруденційний банківський нагляд являє собою систему банківського нагляду, при якій головна увага органів нагляду зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва банку. Методика пруденційного нагляду вивчає дотримання банком вимог чинного законодавства, нормативних актів Національного банку України, економічних нормативів тощо [22].

Основними факторами, що впливають безпосереднім чином на результативність діяльності органів пруденційного банківського нагляду та є необхідною умовою забезпечення ефективності його реалізації є:

- наявність досконалої законодавчо-нормативної бази щодо здійснення пруденційного банківського нагляду;
- чітко сформульовані цілі здійснення пруденційного банківського нагляду та обов'язки органу нагляду, розподілені між його структурними підрозділами;
- встановлення вимог до мінімального розміру капіталу банківських установ;
- наявність засобів збору та аналізу статистичної інформації та іншої звітності банків;
- наявність механізмів дієвого контролю та оцінки управління ризиками в банківських установах;
- контроль за наявністю в банках діючих систем ризик-менеджменту, внутрішнього контролю та аудиту;
- наділення органу пруденційного нагляду повноваженнями щодо застосування рекомендацій та виправних дій до банківських установ, діяльність яких не відповідає визначеним нормам.

В межах визначених факторів нами проведено аналіз ефективності пруденційного банківського нагляду в Україні.

Так, система пруденційного банківського нагляду в Україні є централізованою, адже функції банківського нагляду, як виїзного, так і безвиїзного (дистанційного), зосереджені в руках одного регулятора. Відтак, Головним органом пруденційного банківського нагляду в Україні є Національний банк України. Зокрема, Генеральний департамент банківського нагляду реалізує головне завдання - здійснення ефективного банківського нагляду за банківськими установами. До того ж Департамент нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду на пряму відповідає за розроблення та вдосконалення методологічної бази з питань регулювання діяльності банків і банківського нагляду, планування розвитку та вдосконалення банківського нагляду, здійснення комплексного аналізу діяльності банківської системи України тощо [23].

Національний банк України здійснює пруденційний банківський нагляд на основі існуючої нормативно-правової бази. Основні рекомендації до організації та практичної реалізації пруденційної банківської наглядової діяльності закріплені у положеннях: Конституції України; Законах України («Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»); Постановах та Розпорядженнях НБУ («Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні», «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»», «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», «Методичні рекомендації щодо порядку здійснення аналізу фінансового стану банку та складання звіту про моніторинг банку – юридичної особи», «Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України», «Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України», «Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS»); та інших нормативно-правових актах України.

Національна законодавча база регулювання пруденційного банківського нагляду доповнюється зарубіжними нормативно-правовими актами, серед яких: Директиви ЄС, нормативні документи і рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду, базовими з яких виступають: Основні принципи ефективного банківського нагляду, 1997 р. та оновлена редакція 2006 р. та 2012 р., Базель I - «Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу», 1988 р. та оновлена редакція 1996 р., Базель II - «Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу: нові підходи», 2004 р., Базель III - 2010 р., 2013 р. тощо. Зокрема, імплементацію вимог Базельського комітету з питань банківського нагляду та Основних принципів ефективного банківського нагляду в Україні розпочато ще на початку 2000-х років, а починаючи з 2008 року НБУ проголосив курс на перехід до нагляду за діяльністю банків на основі оцінки ризиків. Це дозволило Україні максимально наблизитись до міжнародних стандартів ведення пруденційного банківського нагляду та здійснити переорієнтування нагляду з ретроспективного на перспективний.

В розрізі концепції пруденційного банківського нагляду на основі оцінки ризиків, НБУ покликаний визначати сфери банківської діяльності, які в сукупності можуть становити неприйнятний рівень ризику для банківської системи. В цьому контексті Національним банком України виділено дев'ять категорій ризику: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик, стратегічний

ризик тощо. Постанова правління Національного банку України «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»» від 15 березня 2004 р. №104 засвідчує, що оцінка ризику в системі оцінки банківських ризиків має відображати як дійсні, так і потенційні параметри ризику банку. На цій оцінці і базується стратегія та дії служби банківського нагляду [29]. Використовуючи цей підхід, представники служби банківського нагляду НБУ мають визначати, як певні існуючі або потенційні проблеми, на які наражається банк або банківська система, впливають на характер і рівень ризиків у цьому банку, та забезпечують спрямування більшого обсягу наглядових ресурсів у сфері підвищеного ризику. Національний банк України визначив систему для оцінки кожної категорії ризику. Система оцінки ризиків, із застосуванням відповідних методик та критеріїв управління ризиками, дозволяє НБУ, як органу пруденційного банківського нагляду, можливість визначити, яка саме програма наглядових дій має бути розроблена для кожного конкретного банку.

Банківський сектор України має особливості структурної будови, що беззаперечно впливає на специфіку організації пруденційного банківського нагляду. Так, всі банки поділяються на чотири групи за розміром активів. Станом на 1 листопада 2014 року в Україні в цілому зареєстровано 167 банків, що мають банківську ліцензію проти 180 станом на 1 січня 2014 року, з них 1 банк має ліцензію санаційного банку, 1 банк перебуває у стадії реорганізації (ПАТ «Унікредит Банк»), а 37 банків знаходиться на стадії введення тимчасової адміністрації та ліквідації (рис. 1). За даними на 1 січня 2014 року I група банків налічувала 15 установ, II група – 20 банків, III група – 25 банків та IV група – 116 банків відповідно. Так, банками I групи було зосереджено 64,9% загальних банківських активів України, 58,4% капіталу та 65,3% загального обсягу зобов'язань. Даний факт підтверджує наявність тенденцій концентрації в банківській системі України.

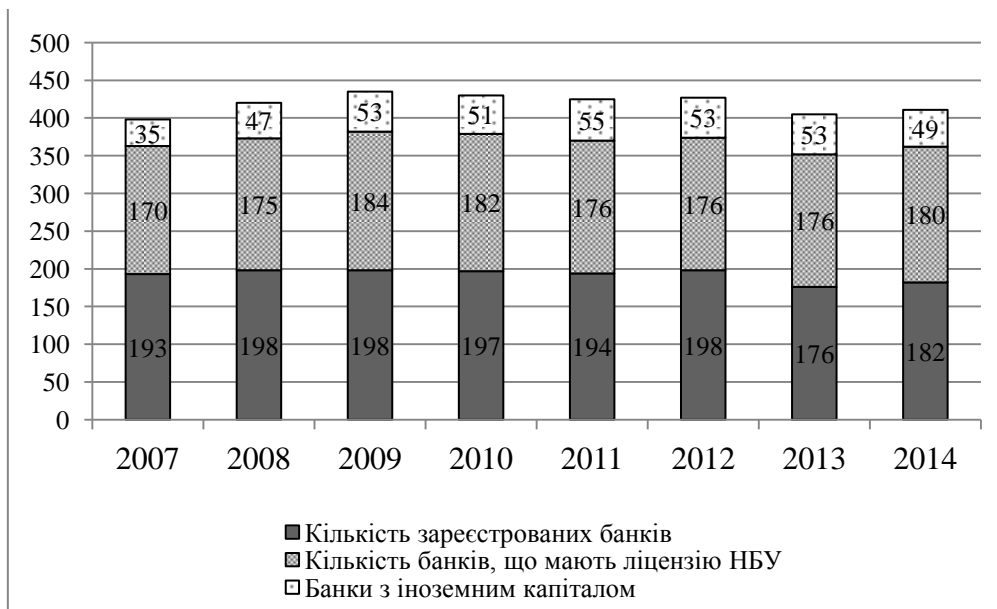

Рис. 1. Динаміка зміни кількості банків та структури банківського сектору України, 2007 – 2013 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Національного банку України.

Примітка: дані вказані станом на 01.01 поточного року за даними НБУ.

На даному етапі в Україні працює 51 банк з іноземним капіталом, в тому числі 19 банків зі 100% іноземним капіталом. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі

банків складала: у 2010 р. – 35,8 %, 2011 р. – 40,6%, 2012 р. – 41,9%, 2013 р. – 39,5%, 2014 р. – 34,0% станом на початок звітнього року (табл. 1). В продовженні визначеної тенденції частка іноземного капіталу у статутному капіталі українських банків з січня по листопад 2014 року знизилась на 1,9 відсоткових пункти, до 32,1% [23]. Дана тенденція пояснюється тим, що банки з іноземним капіталом продовжують згортати діяльність на роздрібному ринку банківських послуг України та переорієнтовуються на корпоративний сегмент. Частина з них продовжують процес виходу з українського банківського ринку у зв'язку з відсутністю у короткостроковій перспективі суттєвих передумов для покращення ділового клімату та сприятливих умов ведення бізнесу в Україні.

Таблиця 1

Показники діяльності банківського сектору України, 2007-2013 рр.

Показник	Роки							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість банків (зареєстрованих)	193	198	198	197	194	198	176	182
Кількість банків, що мають ліцензію НБУ	170	175	184	182	176	176	176	180
Активи банків, млрд. грн.	340,2	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3	1127,2	1278,1
Кредити надані, млрд. грн.	269,3	485,4	792,2	747,3	755,0	825,3	815,3	911,4
Довгострокові кредити, млрд. грн.	157,2	292,0	507,7	441,8	420,1	426,4	394,2	464,2
Відношення довгострокових кредитів до кредитів наданих, %	58,4	60,2	64,1	59,1	55,6	51,7	48,4	50,9
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	4,5	6,4	18,0	69,9	84,9	79,3	72,5	70,6
Пасиви банків, млрд. грн.	340,2	599,4	926,1	880,3	942,1	1054,3	1127,2	1278,1
Власний капітал, млрд. грн.	42,6	69,6	119,3	115,2	137,7	155,5	169,3	192,6
Регулятивний капітал, млрд. грн.	41,1	72,3	123,1	135,8	160,9	178,5	178,9	204,9
Статутний капітал, млрд. грн.	26,3	42,9	82,5	119,2	145,9	171,9	175,2	185,2
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0
Зобов'язання банків, млрд. грн.	297,6	529,8	806,8	765,1	804,4	898,8	957,9	1085,5
Адекватність регулятивного капіталу (H2), %	14,2	13,9	14,0	18,1	20,8	18,9	18,1	18,3
Частка капіталу в пасивах, %	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	15,0	15,1

Джерело: складено автором за даними Національного банку України.

Примітка: дані вказані станом на 01.01 поточного року за даними НБУ.

З початку 2013 року сукупний обсяг активів українських банків збільшився на 5,9%, досягнувши рівня 1194,2 млрд. грн. станом на 1 липня 2013 року. Загальний аналіз ефективності управління активами на основі використання ряду показників та коефіцієнтів представлений у таблиці 2.

Коефіцієнт використання потужностей – відношення чистих кредитних вкладень до розміру сукупних активів. Показує, наскільки ефективно банк використовує наявні в його розпорядженні фінансові ресурси для операцій кредитування. Рекомендоване

значення показника – 0,65-0,7. Як видно з таблиці 2. значення коефіцієнта по банківській системі України підтримується на рівні, нижчому за прийнятний.

Показник питомої ваги дохідних активів у сукупних активах характеризує якість активів, обумовлену їх структурою. Чим вищим є значення показника, тим вища ефективність використання ресурсів та ділова активність. Рекомендоване значення показника – 0,75-0,8. За дими таблиці 2.3. видно, що значення показника знаходиться в допустимих межах.

Коефіцієнт забезпечення резервами кредитних вкладень характеризує якість кредитного портфелю банку та необхідний середній розмір резервів на кожну одиницю виданих кредитів. Позитивною динамікою є зниження показника. Реальна тенденція до зменшення зазначеного показника в Українській банківській системі є результатом очищення кредитних портфелів від проблемної заборгованості.

Таблиця 2

Ефективність банківського сектору України, 2011-2013 рр.

Показник	Роки		
	2011	2012	2013
Ефективність управління активами банківського сектору			
Коефіцієнт використання потужностей українських банків	0,64	0,63	0,62
Питома вага дохідних активів у сукупних активах	0,77	0,78	0,74
Коефіцієнт забезпечення резервами кредитних вкладень, %	19,0	18,2	16,0
Ефективність управління зобов'язаннями банківського сектору			
Коефіцієнт структури зобов'язань	0,58	0,55	0,48
Коефіцієнт структури коштів клієнтів за строковістю	0,63	0,64	0,68
Аналіз показників достатності капіталу та фінансової стійкості			
Коефіцієнт фінансової стійкості, %	15	15	15
Коефіцієнт фінансової незалежності, %	17	17	18
Коефіцієнт захищеності коштів клієнтів власним капіталом	3,34	3,38	3,51
Коефіцієнт захищеності виданих кредитів власним капіталом	4,35	4,28	4,08
Операційна ефективність банківського сектору			
Коефіцієнт безризикового покриття витрат, %	16,8	16,3	16,5
Коефіцієнт операційної ефективності	2,14	2,11	1,95

Джерело: складено автором за даними Національного банку України.

Ефективність управління банками зобов'язаннями вбачається крізь призму двох коефіцієнтів: коефіцієнту структури зобов'язань та коефіцієнту структури коштів клієнтів за строковістю. Коефіцієнт структури зобов'язань характеризує стабільність фінансових ресурсів та визначається як відношення коштів на поточних рахунках до строкових коштів клієнтів. Чим нижче значення, тим менше відносна залежність банків від ліквідних активів, що обумовлено структурою зобов'язань. Рекомендоване значення дорівнює 0,50. Згідно з даними викладеними в таблиці 2 відносно висока частка коштів до запитання дозволяє банкам зменшувати відсоткові витрати, але в той самий час вимагає наявності значних розмірів високоліквідних активів для мінімізації ризику ліквідності.

Коефіцієнт структури коштів клієнтів за строковістю визначається як частка строкових коштів у сукупному обсязі коштів клієнтів. При низьких значеннях коефіцієнта витрати банків на обслуговування строкових та ощадних депозитів є мінімальними, що дає можливість отримання максимального значення спреду. Рекомендоване значення становить не менш ніж 0,67. Динаміка зміни показника свідчить про збереження частки строкових коштів клієнтів на відносно сталому рівні.

Аналіз показників достатності капіталу та фінансової стійкості банківської системи України представлений в розрізі чотирьох показників. Так, коефіцієнт фінансової стійкості показує ступінь забезпеченості ризикових вкладень банків їх власним капіталом. Визначається як відношення власного капіталу до сукупних активів. Рекомендоване значення дорівнює 8-15%. В цілому даний показник станом на початок 2013 року дорівнював 15%, залишаючись в межах рекомендованого значення.

Коефіцієнт фінансової незалежності характеризує ступінь незалежності, стійкості банків до кон'юнктурних ринкових коливань. Визначається як співвідношення власного капіталу до сукупних зобов'язань. Оптимальним є зростання значень показника. Нестабільність свідчить про наявні проблеми з ліквідністю. Оптимальне значення показника – 15-20%.

Коефіцієнт захищеності коштів клієнтів власним капіталом характеризує ступінь захищеності власним капіталом коштів, залучених на рахунки. Позитивною тенденцією є стабільно невисоке значення або незначне зниження. Критичним максимальним значенням показника є 9,0.

Коефіцієнт захищеності виданих кредитів власним капіталом характеризує спроможність банків повернути залучені кошти за умови неповернення кредитів. Позитивною тенденцією є стабільно невисоке значення або незначне зниження. Критичним максимальним значенням показника є 9,0. В цілому, можливо відзначити досить високу забезпеченість кредитних операцій власним капіталом, що свідчить про наявність потенціалу для нарощення кредитного портфелю за збереження достатнього рівня фінансової стійкості банків.

Аналіз відносних показників фінансових результатів проведено із застосуванням коефіцієнту безризикового покриття витрат та коефіцієнту операційної ефективності. Коефіцієнт безризикового покриття витрат показує, наскільки безризиковий дохід покриває витрати діяльності банків. Задими з таблиці 2 станом у 2013 році показник збільшився на 0,2 п.п., проте можна відмітити загалом спадну динаміку зміни коефіцієнту. В підтвердження зазначеного вище, за даними першого півріччя 2013 року у порівнянні з аналогічним показником 2012 року також спостерігається зниження показника.

Коефіцієнт операційної ефективності характеризує рівень покриття операційних доходів операційними витратами. Визначається як відношення процентних і комісійних доходів до процентних і комісійних витрат. На даний момент в Українському банківському секторі спостерігається спадна динаміка зміни даного показника, адже починаючи з 2011 року показник знизився на 0,19 п.п.

Як видно з проведеного аналізу, банківський сектор України перебуває в процесі формування і поки що не має достатньої місткості, виваженої кількості учасників та сформованої правової бази. Тому він є нестійким. Уникнення ризиків банками в межах діяльності є неможливим. Саме тому якість організації систем ризик-менеджменту банків, їх постійний контроль з боку правління банків та відповідний моніторинг і нагляд з боку органу пруденційного банківського нагляду є необхідною умовою підтримання стійкості банківської системи України.

В межах визначених тенденцій, що мали місце у банківській системі України протягом досліджуваного періоду, Національний банк України, як генеральний орган пруденційного банківського нагляду здійснював наглядову діяльність, що знайшла свій прояв у результатах, представлених у таблиці 3.

Результати проведення пруденційної наглядової діяльності Національним банком України, 2009-2013 рр.

Показник	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Проведення інспекційних перевірок, з них:	310	355	356	536	511
- планових	81	105	107	110	119
- позапланових	229	250	249	426	392
Кількість направлених письмових застережень (кількість банків-адресатів)	72 (53)	95 (71)	36 (32)	69 (54)	90 (68)
Кількість укладених письмових угод, спрямованих на поліпшення фінансового стану банку	15	23	19	20	15
Кількість прийнятих рішень щодо обмеження/зупинення окремих видів діяльності (кількість банків-адресатів)	-	12 (10)	10 (7)	8 (6)	11 (7)
Кількість застосованих штрафних санкцій (кількість банків-адресатів)	-	44 (44)	34 (30)	31 (25)	50 (46)
Кількість здійснених адміністративних стягувань (кількість банків-адресатів)	-	56 (56)	65 (30)	80 (52)	89 (61)
Кількість прийнятих рішень про введення тимчасової адміністрації / призначення куратора	19/4	4/1	3/-	1/3	2/-
Кількість рішень про віднесення банку до категорії проблемних / неплатоспроможних	-/-	-/-	-/-	1/2	1/-
Кількість відкликаних банківських ліцензій та ініціювання процедури ліквідації банку	7	8	3	3	2

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [24,25,26,27,28].

На основі представлених даних виокремлюється чітка тенденція з поступового зростання інтенсивності наглядової діяльності протягом періоду 2009-2013 років. Так за п'ять років кількість проведених інспекційних перевірок НБУ збільшилась з 310 до 511, тобто має місце зростання інтенсивності наглядової діяльності на рівні 65 %. Особливо важливим з огляду тематики нашого дослідження є те, що спостерігається зворотньо-пропорційна динаміка зміни кількості відкликаних банківських ліцензій та ініційованих процедур ліквідації банків. Так, зменшення даного показника за весь п'ятирічний період склало 71%, що, на нашу думку, свідчить не лише про інтенсифікацію наглядової діяльності в Україні, а й про підвищення рівня її ефективності. Це забезпечується не лише номінальним підвищенням активності наглядової діяльності, а й проведеними заходами, типом використаних превентивних інструментів впливу, та відзначається, в кінцевому рахунку, на рівні фінансової стійкості банківської системи.

Забезпечення стійкості покладається головним чином на Національний банк України, як головний орган нагляду, через проведення заходів пруденційного банківського нагляду. НБУ, в свою чергу, покликаний впливати на процес управління банківськими ризиками на різних рівнях: на мікрорівні – стимулюючи банківські установи до активного використання і вдосконалення внутрішніх систем ризик-менеджменту, орієнтуючи їх на моніторинг джерел виникнення різних категорій ризиків та поліпшення методів їх мінімізації; та на макрорівні – контролюючи дотримання норм пруденційного банківського нагляду і створюючи сприятливі рамкові умови для застосування сучасних технологій ризик-менеджменту через цілеспрямоване впровадження інструментів управління ризиками.

Висновки. Враховуючи сучасні економічні реалії та тенденції розвитку фінансових ринків, наявними є численні виклики розвитку банківської системи України, зокрема: стабілізація банківського сектору, подолання корупції шляхом більшої автоматизації банківського нагляду з подальшою можливістю підвищення прозорості нагляду, підвищення ефективності фінансового управління тощо. Всі зазначені виклики сигналізують про нагальну необхідність реформування системи банківського нагляду, зокрема й пруденційного.

На даний момент в Україні вже реалізуються послідовно реформи в фінансовій сфері. З одного боку, здійснюються реформи державних фінансів, що передбачають: стабілізацію дефіциту державного бюджету, оптимізацію державного боргу, підвищення ефективності державних видатків, удосконалення управління державними фінансами, посилення фінансової та фіскальної дисципліни, реформу міжбюджетних відносин. З іншого ж боку проводяться реформи фінансового сектору, що спрямовані, зокрема, на утримання низького рівня інфляції, підвищення стабільності та рівня капіталізації фінансової системи, збільшення обсягу надання фінансових послуг, відновлення кредитування економіки з одночасним зниженням рівня ризиків фінансової системи, зростання і розвиток фондового ринку та ринку фінансових послуг. Проте, в реальності має місце ситуація, коли фінансова система, покликана забезпечувати сталий економічний розвиток держави, не здатна повноцінно функціонувати та виконувати покладені на неї функції. Серед таких причин: зменшення обсягів надання фінансових послуг, особливо обсягів кредитування бізнесу й населення; брак довгострокових фінансових ресурсів; низький рівень розвитку й низька прозорість фінансового ринку тощо.

Пруденційний ризик-орієнтований банківський нагляд, за умов його ефективної реалізації, забезпечуватиме стійкість банківської системи до ризиків та здатність управляти ними. З метою досягнення максимального стабілізаційного ефекту, в країні має функціонувати ефективна система пруденційного банківського нагляду, починаючи від локального рівня (нагляд в межах окремого банку) та рухаючись до регіонального (в межах територіальних представництв центральних банків), національного (на рівні центрального банку) та наднаціонального рівнів нагляду. Така організаційна будова забезпечуватиме максимальне покриття внутрішнього та зовнішнього середовища з метою ефективного управління банківськими ризиками. В цілому ж зміцнення ролі НБУ в межах пруденційного нагляду в контексті управління банківськими ризиками може відбуватися за трьома сценаріями: перебирання Національним банком України на себе частини ризиків; використання важелів, стимулюючих орієнтацію банківських установ на менш ризиковані операції, дотримання вимог та нормативів; визнання, що банки здатні самостійно управляти ризиками і підтримання їх самостійності у процесі розвитку ризик-менеджменту.

Список використаних джерел:

1. Arnone M. Banking Supervision: Quality and Governance / M. Arnone, S.M. Darbar, A. Gambini. - International Monetary Fund - Working Paper. - WP/07/82. - April, 2007. - 30 p.
2. Барановський О. Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis? / О. Барановський // Вісник НБУ. - 2010. - №7 (173). - С. 3-10;
3. Дворецкая А.Е. Модификация банковского надзора с учетом мирового кризиса / А.Е. Дворецкая // Деньги и кредит. - 2012. - №5. - С.24-29.
4. Giordano C. Prudential Regulation and Supervision Instruments and Aims: A General Framework / C. Giordano // Bank of Italy. - April 16, 2009. - P.243-251.
5. Dincer, N. Who should supervise? The structure of bank supervision and the performance of the financial system / N. Dincer, B. Eichengreen. - National Bureau of Economic Research. - Working paper. - № 17401. - Cambridge. - 2011. - 14 p.
6. Довгань Ж.М. Банківський нагляд в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи України / Ж.М. Довгань // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - Том 1, №14. - 2013. - С. 252-259.
7. Д'яконова, І. І. Розвиток методичних підходів до оцінювання незалежності органів банківського нагляду / І. І. Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 2 (140). - С. 63-67.
8. Дубков С. Риск-орієнтований банківський надзор как элемент государственного регулирования / С. Дубков // Банковский вестник. - Минск. - 2012. - №16(561). - С.25-29.

9. Prudential Supervision: What Works and What Doesn't / Editor F.S. Mishkin. - University of Chicago Press. National Bureau of Economic Research. - January, 2001. - 288 p. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://papers.nber.org/books/mish01-1>.
10. Моисеев С.Р. Модернизация банковского регулирования и надзора: передовой опыт и отечественные перспективы / С.Р. Моисеев. - Центр экономических исследований МФПА. - М. - 2011. - 19 с.
11. Науменкова С.В. Особливості моделей організації пруденційного банківського нагляду / С.В. Науменкова, К.Ю. Цицик // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансова інфраструктура України: проблеми та напрямки розвитку», 15 листопада 2013р. – 2013. - м. Київ, - С.237-240.
12. Соркін, І. Банківський нагляд: сучасний стан й перспектива / І. Соркін // Вісник НБУ. – 2011. – №10. – С. 34 – 36.
13. Stevens E. Evolution in banking supervision / E. Stevens. - Federal Reserve Bank of Cleveland. - March, 2000. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.clevelandfed.org/research/commentary/2000/0301.pdf>.
14. Яценюк А.П. Організація системи банківського нагляду і регулювання в Україні: дис. к.е.н.: 08.04.01 / Арсеній Петрович Яценюк. – Суми: Б.в., 2004. – 221 с.
15. Dardac, N. Model for the Assessment of the Effectiveness of the Banking Supervision Activity / N. Dardac, E. Georgescu // Theoretical and Applied Economics. Volume XVIII (2011). - № 5(558), 2011. - P. 5-16.
16. Davis E.P. The effectiveness of banking supervision / E.P. Davis, U. Obasi. - Brunel University and NIESR London Brunel University. – 2009. – 35 p.
17. Delis M.D. Supervisory effectiveness and bank risk / M.D. Delis, P.K. Staikouras // Oxford Journals. Review Finance. - № 15 (3). – March, 2011. – P. 511-543.
18. Куницына Н.Н. Повышение эффективности управления системой коммерческих банков в условиях макроэкономической нестабильности / Н.Н. Куницына, В.А. Бондаренко // Финансы и кредит. – 2014. - №22 (598). – С. 2-12.
19. Міщенко В.І. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором України / В.І. Міщенко // Вісник НБУ, - серпень, 2010, - С. 4-9.
20. Симановский Ю.А. К вопросу о повышении эффективности банковского надзора / Ю.А. Симановский // Деньги и кредит. - №9. – 2002. - С.3-7.
21. Швець Н.Р. Найважливіші передумови ефективного банківського нагляду / Н.Р. Швець // Вісник університету Банківської справи Національного банку України. – 2010. - №1. – С. 123-128.
22. Про Національний банк України // Закон України від 20 травня 1999 р. №679-XIV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.
23. Офіційний сайт Національного Банку України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
24. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік // Національний банк України. – 2010. – 205 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>.
25. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік // Національний банк України. – 2011. – 238 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>.
26. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік // Національний банк України. – 2012. – 185 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=121938>.
27. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік // Національний банк України. – 2013. – 191 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>.
28. Річний звіт Національного банку України за 2013 рік // Національний банк України. – 2014. – 185 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030>.
29. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова правління Національного банку України від 15 березня 2004 р., №104. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.

Рецензент д.е.н., професор Леоненко П.М.

УДК 336.71

Чиж Н.М., к.е.н., доцент

Дзямбулич М.І., к.е.н., доцент

Урбан О.А. к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено поняття «капіталізація банку», досліджено завдання та рівень капіталізації банківської системи України, визначено основні джерела нарощування розмірів власного капіталу вітчизняних банків.

Ключові слова: банківські установи, капіталізація, адекватність, достатність капіталу, власний капітал банку, фінансова стабільність.

Chuzh N., Dzyamulych M., Urban O.

CAPITALIZATION NATIONAL COMMERCIAL BANKS AND PROSPECTS

This article explores the concept of "capitalization of the bank" investigated tasks and capitalization of the banking system of Ukraine, the main sources of increasing the size of the equity of domestic banks.

Keywords: banks, capitalization, adequacy, capital adequacy, equity bank, financial stability.

Чиж Н.М., Дзямулич М.И, Урбан О.А.

КАПИТАЛИЗАЦИЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье исследовано понятие «капитализация банка», рассматриваются задачи и уровень капитализации банковской системы Украины, определены основные источники наращивания размеров собственного капитала отечественных банков.

Ключевые слова: банковские учреждения, капитализация, адекватность, достаточность капитала, собственный капитал банка, финансовая стабильность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Капіталізація комерційних банків і банківської системи України в цілому є особливо важливими в умовах глобалізації економіки. Фінансові кризи, що періодично повторюються, роблять необхідним для банків виробляти стратегію управління якістю капіталу і підтримки його на рівні, необхідному для покриття непередбачених втрат. Перспективи розвитку будь-якого банку значною мірою визначаються рівнем його капіталізації. Недостатній її рівень стримує належний розвиток як окремого банку, так і банківського сектору в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У вітчизняній науковій літературі проблеми формування та використання банківського капіталу висвітлювалися такими відомими вченими і практиками, як В.Д.Базилевич, О.Д.Вовчак, А.П.Вожжов, О.В.Дзюблюк, О.І.Кіреєв, А.Я.Кузнецова, Л.В.Кузнецова, І.О.Лютій, С.В.Науменкова, А.М.Мороз, Л.О.Примостка, К.Є.Раєвський, М.І.Савлук, Т.С.Смовженко, В.С.Стельмах, А.В.Шаповалов та іншими. Однак, незважаючи на вагомий внесок вітчизняних науковців у розробку проблем формування та використання банківського капіталу, залишається низка невирішених завдань саме щодо збільшення капіталізації вітчизняних банківських установ.

Цілі статті. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку банківського капіталу та виявлення шляхів збільшення капіталізації, що дасть змогу забезпечити стабільну роботу банківської системи України.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основними зовнішніми джерелами поповнення капіталу є статутний капітал і субординований капітал, внутрішніми – прибуток і створювані з нього фонди. Проблема залучення зовнішніх джерел пов'язана з інвестиційною привабливістю банків. Проблема використання власного прибутку як джерело поповнення капіталу полягає в обмежених можливостях. Ефективність управління джерелами капіталу, полягає в знаходженні банками оптимального співвідношення міри стабільності цих джерел і витрат їх залучення.

Варто відмітити, що існують різні підходи до трактування самого поняття «капіталізація», а саме: капіталізація (capitalization) – це збільшення обсягу капіталу

банку [4]; сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити банк [3]; збільшення вартості банку в зв'язку зі зростанням його ринкової вартості; додатковий випуск акцій з метою збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку [1].

Отже, на сьогодні існують різні підходи до розуміння капіталізації банку. Так, ринкова капіталізація характеризується ринковою вартістю банківської установи. Однак нам поки що важко оперувати подібними показниками, оскільки зараз лише незначна кількість вітчизняних банків має відкриту ринкову оцінку. Часто оперують поняттям капіталізація, розуміючи під ним власні кошти чи власний капітал банків та його достатність для покриття прийнятих ризиків [1, 2]. Цей термін широко використовується у міжнародній практиці, зокрема в Базельських документах щодо нагляду.

На нашу думку, головна мета капіталізації комерційних банків - це забезпечення максимізації прибутку власників банків в поточному та перспективному періоді, раціональне використання ресурсів для створення ринкової вартості, здатної покрити всі витрати, пов'язані з використанням ресурсів, і забезпечити прийнятний рівень доходів на умовах, адекватних ризику вкладників капіталу. Ця мета отримує конкретний вираз в забезпеченні максимізації ринкової вартості кредитної установи, що реалізує кінцеві фінансові інтереси його власників.

Ми вважаємо, що в процесі досягнення мети капіталізації необхідно вирішувати наступні завдання: забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів відповідно з стратегіями розвитку; забезпечення найбільш ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів у розрізі основних напрямків діяльності банку; забезпечення максимізації прибутку банку з найменшим рівнем фінансового ризику; забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику при очікуваному рівні прибутку; забезпечення постійної фінансової рівноваги банку в процесі його розвитку. В процесі капіталізації вітчизняних банків завдання повинні бути оптимізовані між собою для найбільш ефективного реалізації його головної мети.

Варто зазначити, що всі вище зазначені завдання тісно взаємопов'язані між собою, хоча окремі з них і носять різноспрямований характер. В процесі капіталізації вітчизняних банків завдання повинні бути оптимізовані між собою для найбільш ефективного реалізації його головної мети.

Проаналізуємо динаміку основних показників капіталізації українських банків (див. табл.1).

Таблиця 1

Показники капіталізації банківської системи України в 2008-2013 рр

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Власний капітал, млрд. грн	119,3	115,2	137,7	155,5	169,3	192,6
Приріст власного капіталу, %	71,4	-3,43	19,58	12,90	8,90	13,76
Активи, млрд. грн	926,1	880,3	942,0	1054,2	1127,2	1278,1
Приріст активів, %	54,5	-4,94	7,02	11,91	6,92	13,39
ВВП, млрд. грн	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1408,9	1454,9
Приріст ВВП, %	31,6	-3,66	18,53	20,28	7,01	3,27
Частка власного капіталу у ВВП, %	12,58	12,61	12,72	11,94	12,02	13,24

Джерело: складено автором за даними [2].

Як видно з даних табл., протягом 2008-2013 рр. банки активно нарощували як активи, так і власний капітал, при чому збільшення величини активів відбувалося дещо меншими темпами, а ніж нарощення власного капіталу. Така тенденція пояснюється активним розвитком банківського сектору, в процесі якого банки не погналися за

прибутками і не забувають про ризики, які є невід'ємною частиною банківської діяльності в цілому.

Також, ці зміни можна пояснити ще тим, що у 2008 році, по-перше, почалася криза та ні про які кредитні операції мови бути не могло, а по-друге, НБУ почав вживати активні дії задля вирішення проблеми. Так, у 2010 році, регулятор ухвалив Постанову № 273, згідно якої він підвищив мінімальні вимоги до регулятивного капіталу банків – з 75 до 120 млн. 243онс. Через деякий час, НБУ запропонував ще більше збільшити мінімальний розмір регулятивного капіталу для новостворених банків – до 500 млн. 243онс, однак, це означало б, що для потенційних інвесторів дешевше було б купити вже існуючий на ринку банк, а ніж виконати вимоги щодо 500 млн. 243онс. Тож 15 лютого 2011 року пройшла зустріч між представниками НБУ та Асоціації Українських банків, на якій було досягнуто згоди, що НБУ не буде збільшувати вимоги до регулятивного капіталу до 500 млн. 243онс, а залишить їх на рівні 120 млн. 243онс. Тут варто також відзначити, що, наприклад, у Європейському союзі, до якого Україна так прагне, мінімальні вимоги для отримання дозволу на банківську діяльність складають 5 млн. євро, що є значно меншою величиною за 120 млн. 243онс.

Проте слід зазначити, що рівень капіталізації не є однаковим для всіх банків. Перед деякими банками вельми гостро стоїть проблема низького рівня капіталізації. Тому на особливу увагу заслуговує рівень показника власного капіталу банківської системи України. Встановлено, що його значення упродовж 2013 року збільшилося на 23,3 млрд. 243онс, темпи збільшення власного капіталу в 2013 році були вищими, ніж у 2008–2012 рр. У переважній більшості банків нарощування власного капіталу відбувалося насамперед за рахунок збільшення статутного капіталу.

Капітал банків України за 2012 р. збільшився на 8,9 % 13,8 млрд. 243онс., за 2011 р. – на 12,9 %. Статутний капітал за 2012 рік зріс на 1,9 % або 3,3 млрд. 243онс., що значно підвищило капіталізацію банківського сектору. У 2013 р. в порівнянні з 2008 роком власний капітал банків України збільшився на 57,9 млрд. 243онс., а статутний капітал – на 92,8 млрд. 243онс.

Співвідношення капіталу до ВВП збільшилось до 13,24 % у 2013р. Варто зазначити, що власний капітал банківської системи України протягом аналізованого періоду становить приблизно 11-13 % від ВВП. У країнах з перехідною економікою цей показник перевищує 40%, у розвинених – 80%. Отже, в Україні рівень капіталізації банківської системи на сьогодні є недостатнім, а її становлення відбувається досить тривало і повільно.

Одним із способів підвищення рівня капіталізації банківської системи України є саме злиття та поглинання. Загалом з початку 1999 року по 2004 рік відбулось 10 процесів злиття та поглинання. У 2005-2009 роках завершено 32 угоди зі злиття й поглинання. Отже, сьогодні найбільш прийнятним шляхом підвищення рівня капіталізації банківської системи нашої країни, є створення банківських об'єднань, злиття банків або їх реорганізація. Однак, вітчизняні банки не схилиються до такої думки: у 2011 році відбулось лише 2 процедури об'єднання (АКБ «Донгорбанк» і ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк та ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАО «УниКредит Банк»). Протягом останніх років значну роль у зростанні рівня капіталізації вітчизняних банківських установ відіграє субординований борг, що за 2006-2013 роки зріс більше, ніж у 13 разів [2].

Ми вважаємо, що існують наступні можливі шляхи підвищення рівня капіталізації банків, а саме: збільшення капіталу за рахунок розміщення акцій власної емісії;

збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи (злиття, приєднання банків, реорганізація банків, тощо); збільшення капіталу за рахунок субординованого боргу (шляхом випуску депозитних сертифікатів, банківських облигацій та єврооблігацій); збільшення капіталу за рахунок прибутку.

Очевидно, з метою підвищення капіталізації банківського сектору банкіри повинні також проводити політику управління ризиками, адекватну їх капітальній базі. Банкам необхідно стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал. З метою його збільшення за рахунок прибутку пропонуємо звільнити від оподаткування частину прибутку кредитних установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації, стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків. Високий її рівень можна забезпечити лише за умови, якщо рентабельність банківської діяльності буде інвестиційно привабливою, для чого необхідно значно знизити витрати банківських установ. Одна з головних проблем при реалізації будь-якої стратегії капіталотворення банку – це 244онсорціум н інтересів дрібних акціонерів, великих акціонерів та менеджерів банку.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, щоб вирішити проблему щодо підвищення рівня капіталізації, банкам було б доцільно: поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним ризиків, що приймаються банками; стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал шляхом звільнення від оподаткування частини прибутку кредитних установ, спрямовану на підвищення рівня їх капіталізації, стимулювати інвесторів звільненням від податків на прибуток, який спрямовується на капіталізацію банків; збільшувати показник адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (244онсорціум не кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація).

Отже, нарощення капіталізації — це головна передумова участі українських банків у економічному розвитку країни. Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків посилить їх конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і забезпечить стабільність та надійність усієї економіки України на шляху інтеграції у світове господарство

Список використаних джерел:

1. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Ж. Довгань // Вісник НБУ. - №11 . – 2008. – С.10-14.
2. Річний звіт НБУ за 2013 р [Електронний ресурс] / Економічні матеріали. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
3. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія / Т.І. Єфименко. - у 3-х т. – Ін-т світ. Екон. І міжнар. Відносин НАНУ, ДННУ «Акад. Фін. Управління»; — Т. 2. — К., 2010. — С.238.
4. Чурило П.Б. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / П.Б. Чурило // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – №27. – Режим доступу: http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf.

Рецензент д.е.н., професор Різник Н.С.

УДК 336.719

Якимів А.М.

Луцький національний технічний університет

ЦИФРОВИЙ БАНКІНГ: НЕОБХІДНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті визначено сутність цифрового банкінгу та обґрунтовано причини необхідності його впровадження у діяльність вітчизняних банківських установ на регіональному рівні.

Ключові слова: цифровий банкінг, цифровий банк, територіальна організація.

Yakimiv A.

DIGITAL BANKING : THE NEED OF TERRITORIAL ORGANIZATION

The article proves that the bank which growth can be digital banking, which is simple and easy to use and allow customers to receive banking services (including counseling) regardless of the channel it. The reasons that are a prerequisite for the implementation of major changes in the banking sector, namely the integration of banks in the digital space. Analyzed the views of foreign scientists and financiers practitioners on understanding of digital banking and its role in improving banking services. Determined innovative digital model of the bank as a consultant available, vendor coordinator aggregator and provider of banking services. It was established that the use of digital instruments in Ukraine will improve and develop the banking business, keep constant and attract new customers, open access to new sources of profit accumulation. And for that banking institutions need to rethink the strategy of its activities.

Keywords: digital banking, digital bank , territorial organization

Якимив А.М.

ЦИФРОВОЙ БАНКИНГ: НЕОБХОДИМОСТЬ ТЕОРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

В статье определена сущность цифрового банкинга и обоснованы причины и необходимость его внедрения в деятельность отечественных банковских учреждений. Определена роль цифрового банка в обеспечении потребностей клиентов.

Ключевые слова: цифровой банкинг, цифровой банк, территориальная организация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Нині в умовах складної економічної ситуації в Україні банківські установи докладають масу зусиль задля нарощення своїх доходів. А оскільки в результаті опитування клієнтів банків в деяких розвинених країнах було з'ясовано, що більшість з них готова платити вдвічі більше за банківські продукти чи послуги, які будуть для них корисними, наданими на високому рівні та зроблять їх життя більш зручним, то банківські установи повинні враховувати таке нове важливе інноваційне рішення як цифровий банкінг. Його впровадження дозволить банкам як утримати своїх постійних клієнтів і залучити нових, так і забезпечити зростання їх доходів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. З обґрунтованими пропозиціями щодо активного впровадження у діяльність банків цифрових технологій постійно виступають такі зарубіжні фінансові практики як К. Скінер, С. Монаган, Я. Ренчер, Дж. Кенг-Цвиккі, Б. Кінг, Д. Бломструм, С. Балес, Б. Леймер, Н. Крос та інші. Проте, в Україні дослідженню даного інноваційного рішення приділено мало уваги. Запровадження цифрового банкінгу в Україні ускладнюється через існуючі значні нерівномірності у соціальному, технічному, економічному розвитку регіонів держави.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження у вітчизняну банківську практику цифрового банкінгу з врахуванням особливостей його територіальної організації відповідно до потреб споживачів на ринку банківських послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій, банківська справа зазнає значних революційних перетворень. Вже багато банківських установ, особливо за кордоном, пропонує клієнтам цілий спектр технологій,

що дозволяє їм користуватися фінансовими послугами в електронному форматі, включаючи отримання інформації і обслуговування в соціальних мережах або виконання складних фінансових операцій у смартфоні.

Ринок банківських послуг України нарощує свої обсяги дуже повільно внаслідок слабкого в цілому економічного розвитку країни, нерівномірностей регіонального розвитку, уповільнення темпів зростання добробуту населення і сформованої лише у кількох банків значної клієнтської бази. Така ситуація задля зміцнення свого становища вимагає від банків пошуку інших ефективних точок розвитку. І, на нашу думку, цією точкою банківського зростання може стати цифровий банкінг. Саме він є простим та легким у використанні і дозволить клієнту отримати банківські послуги (в тому числі консультаційні) незалежно від використовуваного ним каналу.

Безперечно, цифровий банкінг є важливим локалізатором клієнтської бази, недооціненим джерелом доходу (в першу чергу комісійного) та способом досягнення конкурентної переваги на ринку банківських послуг. І керівництво вітчизняних банківських установ повинно розуміти, що саме якість цифрових банківських послуг та зручність використання банківських сервісів поступово витіснить у свідомості клієнтів такий важливий на сьогодні критерій як ціна.

Для здійснення таких кардинальних змін у банківському секторі, а саме інтеграції банків у цифровий простір існують певні причини. Так, О. Клінс вважає, що для цього [1]:

- першою причиною стало надмірне посилення конкуренції в період світової фінансової кризи. У цей період банківському сектору довелося нести на собі дуже сильний конкурентний тиск, який впливав як на обсяги кредитування, так і на банківські прибутки і понесені банками витрати;

- другою причиною стала необхідність кардинального перетворення відносин з клієнтом (здійснення так званої «клієнт революції»). Банківські установи повинні пам'ятати – клієнт перш за все! А оскільки клієнти нині стали дуже вимогливими, то банки змушені задовольнити їх нові очікування та потреби.

Погоджуємось з наведеними основними причинами О. Клінса інтеграції банків у цифровий простір, однак вважаємо, що для ефективної інтеграції банків у цифровий простір необхідне і врахування основних принципів територіальної організації.

На необхідності цифрової революції у банківському світі наголошує оглядач фінансових ринків К. Скінер. Він стверджує, що вже через кілька років на фінансових ринках можуть зникнути пластикові картки, а успішні банківські установи з продавців послуг перетворяться в інтеграторів фінансових можливостей для клієнтів [2].

Загалом дослідження поглядів зарубіжних науковців та фінансистів-практиків щодо розуміння суті цифрового банкінгу та його ролі у вдосконаленні банківського обслуговування показали, що переважно вони обертаються навколо бажання усунути проблеми та вдосконалити обслуговування клієнтів, а особливо поліпшити його якість. І переважна більшість з них (С. Монаган, Я. Ренчер, Дж. Кенг-Цвиккі, Б. Кінг, Н. Крос) [3] вважає, що в зміст цифрового банкінгу необхідно покласти більше людських складових, ніж банківських. Д. Бломструм наголошує, що впровадження цифрового банкінгу дозволить зекономити час клієнтів, а це, в свою чергу сприятиме охопленню значної їх чисельності [3]. Б. Джонс вважає, що планування цифрових ініціатив вимагає здійснення більших дій, ніж простої автоматизації послуг. Воно потребує врахування в банківській діяльності ще й емоційного аспекту [3]. Погоджуємось, що економія часу, значне залучення клієнтської бази, застосування психологічних та емоційних методів в обслуговуванні повинні стати в центрі цифрового банкінгу.

С. Балес наголошує, що реальна проблема впровадження цифрових банківських технологій полягає не в пошуку цифрових засобів, а у вивченні його значення для

різних верств суспільства – бізнесу, споживачів, працівників, громадян тощо [4]. Вважаємо, що ці суспільні сегменти мають різні поведінкові бажання щодо цифрових банківських реалізацій і ключ до успіху в задоволенні цих потреб полягає в знаходженні відповідей на ці бажання та розробці реальних ідей для цього.

Більш ідеалістичний погляд на цифрові технології в банківській сфері має Б. Леймер, вважаючи, що цифровий банкінг надає більших можливостей та відкритості у банківському обслуговуванні клієнтів. Крім того, він наголошує на обов'язковому використанні цих технологій задля здійснення соціального впливу, а особливо задля отримання більш широкого доступу до освіти та знань [3]. На нашу думку, дійсно впровадження цифрового банкінгу – це безпрецедентна можливість зробити населення країни фінансово грамотними.

Банківська установа (цифровий банк) в якості доступного консультанта, постачальника, координатора, агрегатора та провайдера послуг повинна знати свого клієнта, всі його бажання, потреби та можливості. І для більш повного задоволення цих потреб, банк повинен, в першу чергу думати, про клієнта, а лише після нього про банківський продукт та послугу. Крім того, банк як регіональна установа має підвищувати свою репутацію і вселяти довіру клієнту свого регіону задля формування з ним довгострокових та взаємовигідних відносин. А задля цього він повинен діяти активно й розумно, використовуючи соціальні мережі та спираючись на індивідуальну взаємодію (рис. 1).

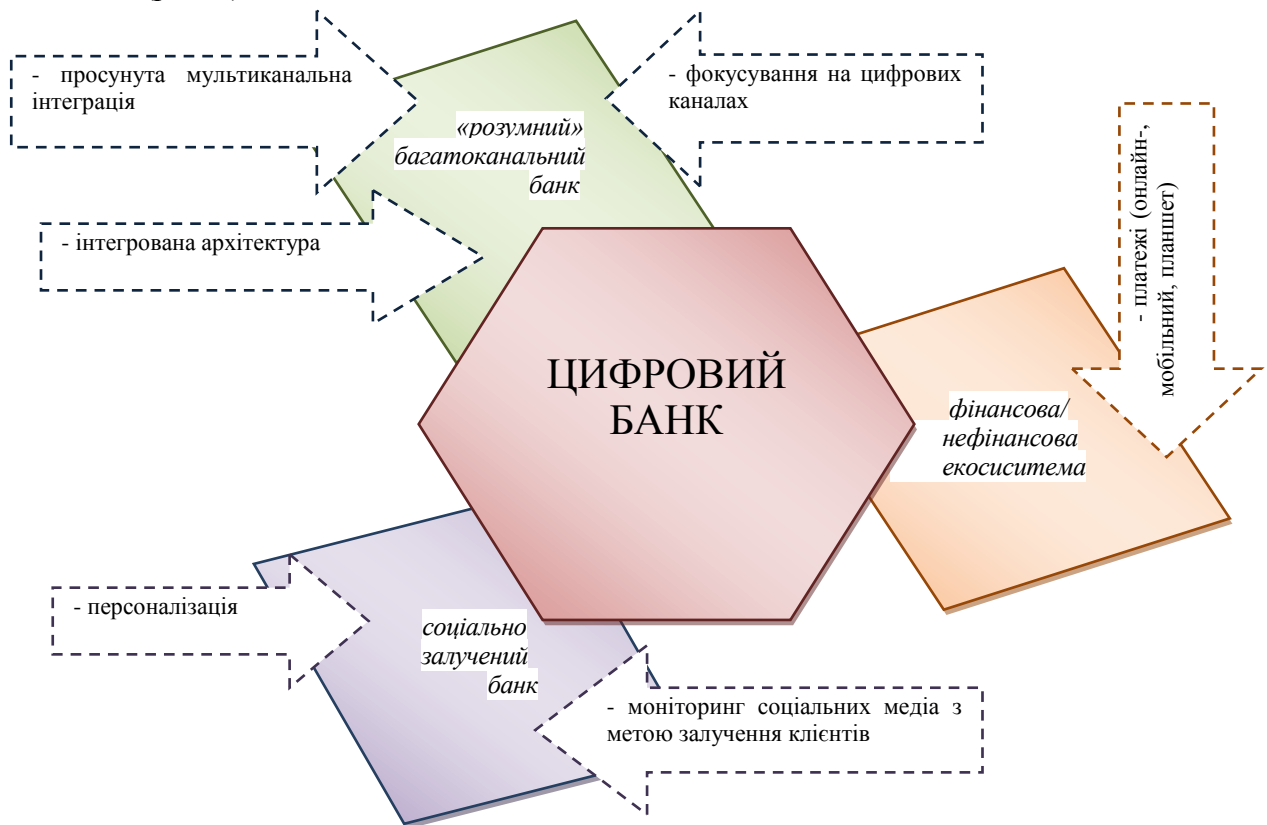

Рис. 1. Інноваційна модель цифрового банку *
* сформовано автором

Безперечно застосування в Україні цифрових важелів дозволить вдосконалити та розвинути банківський бізнес, утримати постійних та залучити нових клієнтів, відкрити доступ до нових джерел нарощення прибутку. А для цього банківським установам необхідно переосмислити стратегію своєї діяльності стати консультантами,

постачальниками, координаторами, агрегаторами та провайдерами в тасуванні і наданні банківських послуг (рис. 2).

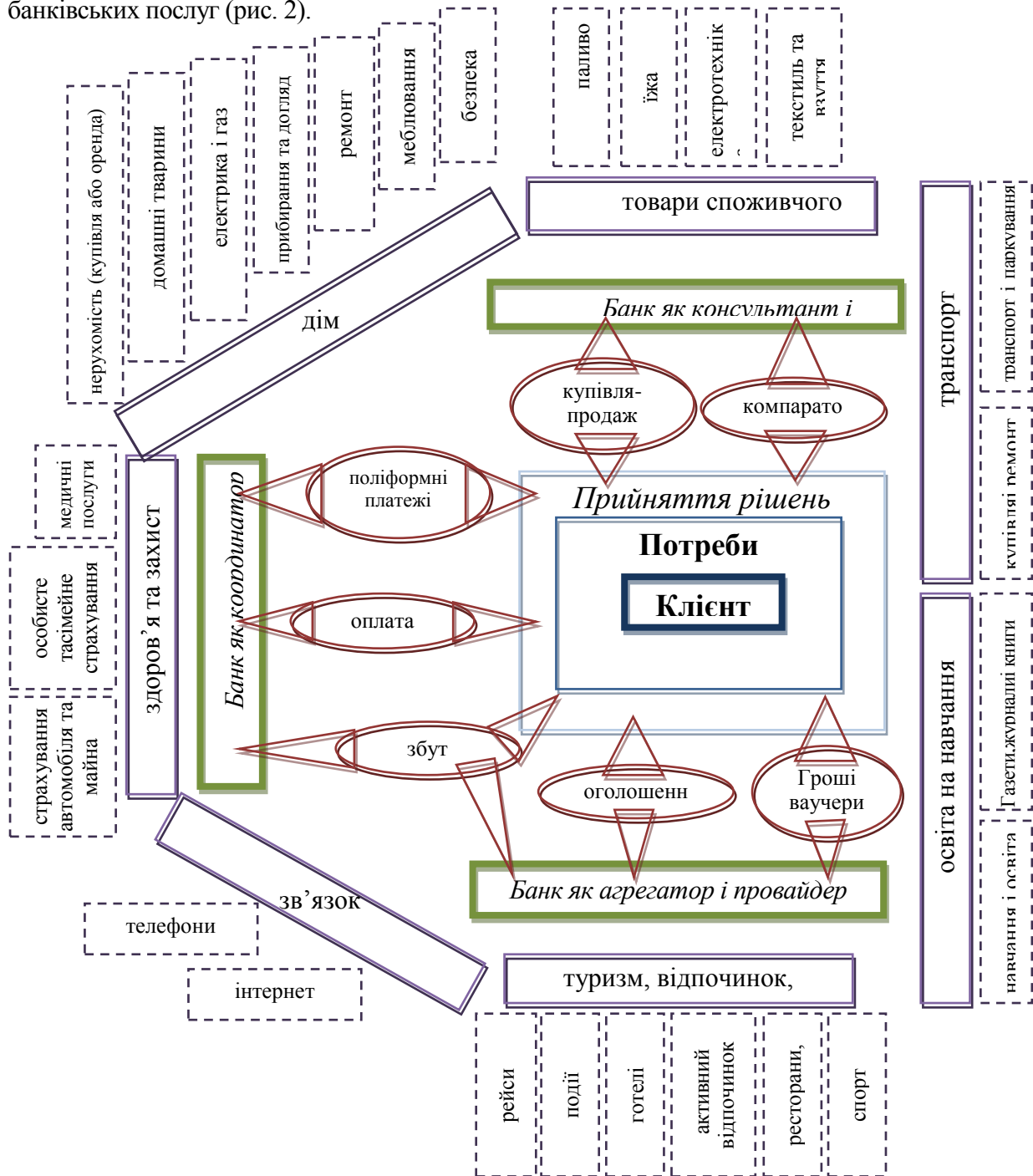

Рис. 1. Схема діяльності цифрового банку у забезпеченні потреб клієнтів *
* сформовано на основі даних джерела: [5, с. 13]

Таким чином, цифровий банкінг – це нова перспективна концепція в сфері електронного банкінгу, мета якої збагатити стандартний онлайн- і мобільний банкінг, інтегрувати цифрові технології з використанням різних платіжних каналів, соціальних медіа, інноваційних платіжних рішень.

Висновки. Вітчизняний банківський сектор зіткнувся з структурними та економічними явищами, які є важливою передумовою до здійснення ретельних, але необхідних перетворень. І, на нашу думку, активне впровадження цифрового банкінгу – це

основна вимога емерджетної інтеграції вітчизняної банківської системи у світову систему цифрового банкінгу.

Запровадження цифрового банкінгу в Україні слід здійснювати з врахуванням рівня розвитку різних ланок національної економіки, нерівномірність розвитку яких зумовлені дією закону зростання потреб суб'єктів господарювання та іншими законами і суперечностями розвитку продуктивних сил, а також особливостями розвитку виробничої, інноваційної, компонентної, територіальної структури.

При розгляді питань формування територіальної організації цифрового банкінгу необхідно спиратись на закон нерівномірності світового економічного розвитку, або закон капіталістичного способу виробництва, який містить обґрунтування важливості врахування внутрішніх зв'язків між сталим розвитком підприємств, галузей, різних сфер економіки окремих країн та регіонів світового господарства, так і нерівномірних рівнів розвитку окремих елементів системи продуктивних сил та відносин суб'єктів власності в межах різних галузей, сфер економіки країн в масштабах світового господарства, його окремих регіонів і країн.

Для пізнання особливостей територіальної організації цифрового банкінгу слід проаналізувати компонентну і територіальну структури.

Компонентна структура територіальної організації цифрового банкінгу – це склад, сукупність його функціональних компонентів (видів економічної діяльності, інтеграцій, агрегацій), які обслуговуються банківськими установами в процесах спеціалізації і комплексоутворення економіки регіону. За функціональним призначенням види економічної діяльності в регіоні поділяються на головні, базові, супутні, додаткові, місцеві і обслуговуючі. Ефективна реалізація компонентної структури передбачає отримання зовнішнього та внутрішнього ефектів. Зовнішній ефект функціонування видів економічної діяльності проявляється в територіальній спеціалізації регіону, а внутрішній ефект функціонування видів економічної діяльності регіону виявляється в рівні його сталого розвитку.

Територіальна структура – це співвідношення і взаємне розміщення різних форм територіального зосередження діяльності людини; такі форми ще називають елементами територіальної структури (зони, райони, вузли, центри, пункти тощо). За своїм змістом ці елементи територіальної структури можуть бути інтегральними, міжгалузевими і галузевими. Елементи територіальної структури можуть бути зональними, регіональними і локальними: зональні (зона, район) поділяють на інтегральні і спеціалізовані, регіональні – це ті що мають державні політико-адміністративні кордони, локальні представлені вузлами, центрами, пунктами, агломераціями тощо.

За композиційною ознакою елементи територіальної структури бувають точковими, лінійними і вузловими утвореннями. Регіонально формується відповідний тип територіальної структури банківського обслуговування (радіально-кільцевий, прямокутно-регулярний, лінійно-вузловий, багатоядерний тощо).

Отже, територіальна організація цифрового банкінгу – це система територіального та віртуального банківського обслуговування функціонуючих структур продуктивних сил з метою забезпечення їх розширеного відтворення в конкретних геопросторово-часових координатах.

Список використаних джерел:

1. Klein's O. Preface for «Digital Banking» / Olivier Klein's // [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oklein.fr/banque/foreword-olivier-klein-digital-banking/>
2. Скиннер К. Цифровой банк. Как создать цифровой банк или статья им / Крис Скиннер. 2014. – 320с.
3. Cross N. What's Your Definition of «Digital» in Banking? / Neal Cross // [Electronic resource]. – Access mode: <http://thefinancialbrand.com/41151/defining-digital-in-banking-nextbank-facebook/>
4. Bales S. Mobile Ready: Connecting With The Untethered Consumer / Scott Bales // Kindle Edition, 2014. – 126 с.
5. A Critical Balancing Act: US Retail Banking in the Digital Era, 2013. – 15с.

Рецензент д.е.н., професор Різник Н.С.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 631.162(477.73)

Баришевська І.В., к.е.н.

Висоцька Ю.В.

Миколаївський національний аграрний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті розглянуто та узагальнено особливості формування та обліку фінансових результатів сільськогосподарських підприємств. Визначено фактори, які впливають на рівень прибутку та позитивний фінансовий результат.

Ключові слова: Фінансовий результат, прибуток, конкурентоспроможність, збиток, рівень рентабельності, прибутковість.

Baryshevska I., Vysotska Y.

**FEATURES AND FORMATION OF ACCOUNTING FINANCIAL RESULTS OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES**

The article reviews and summarizes the features of the formation and registration of financial results of farms. The factors that affect the level of profits and positive financial results.

Keywords: financial result, profit, competitiveness, loss, profitability, return.

Барышевская И.В., Высоцкая Ю.В.

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ
РЕЗУЛЬТАТОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

В статье рассмотрены и обобщены особенности формирования и учета финансовых результатов сельскохозяйственных предприятий. Определены факторы, влияющие на уровень прибыли и положительный финансовый результат.

Ключевые слова: Финансовый результат, прибыль, конкурентоспособность, ущерб, уровень рентабельности, доходность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Головною метою існування будь-якого суб'єкта господарювання є отримання ним позитивного фінансового результату (прибутку) у розмірах, що задовольняє потреби підприємства, його працівників та власників. Управління прибутком пов'язане з основною, операційною діяльністю, тому її аналізом і контролем треба займатися постійно і починати треба з організації інформаційного забезпечення керівників взаємозалежними аналітичними даними про процеси формування прибутків. На сьогоднішній день, підприємства в основному користуються окремими показниками (дані про виручку від реалізації, про обсяги продажів, про ціни реалізації продукції, про балансовий прибуток), однак вони навіть не підозрюють глибину взаємозв'язку між цими показниками й можливості їх використання для прогнозів й прийняття управлінських рішень.

Фінансовий результат є кількісним та якісним критерієм ефективності (неефективності) менеджменту, технологій, продуктивності праці, рівня виробничих затрат на виробництво та ін. Сукупність цих факторів визначають ефективність виробництва і перетворюють позитивний фінансовий результат (прибуток) на основну рушійну силу ринкового механізму господарювання та основне джерело економічного і соціального розвитку підприємства та держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми, пов'язані з процесом формування та обліку фінансових результатів підприємств, постійно знаходились і знаходяться в центрі уваги вчених- економістів. Серед видатних вчених, які здійснили вагомий внесок у висвітлення питань формування та обліку фінансових результатів: Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович, М. Я. Дем'яненко, Г. Г. Кірейцев, М. М. Коцупатрий, В. Г. Лінник, П. Т. Саблук, М. Г. Чумаченко, Л. С. Шатковська та ін. Однак, значна кількість теоретичних і практичних проблем залишаються невирішеними, що і обумовило актуальність зазначеної проблеми.

Цілі статті. Обґрунтування особливостей формування та обліку фінансових результатів сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансовий результат – це не тільки результат успішної (або невдалої, якщо констатуються збитки замість прибутку) роботи підприємства вчора, а й грошовий потік завтра [3]. Фінансовий результат - це прибуток або збиток, який отримує господарюючий суб'єкт внаслідок своєї діяльності.

На фінансовий результат впливають дві групи різноманітних факторів: фактори, що не залежать від діяльності підприємства (зовнішні); фактори, що перебувають у компетенції підприємств (внутрішні).

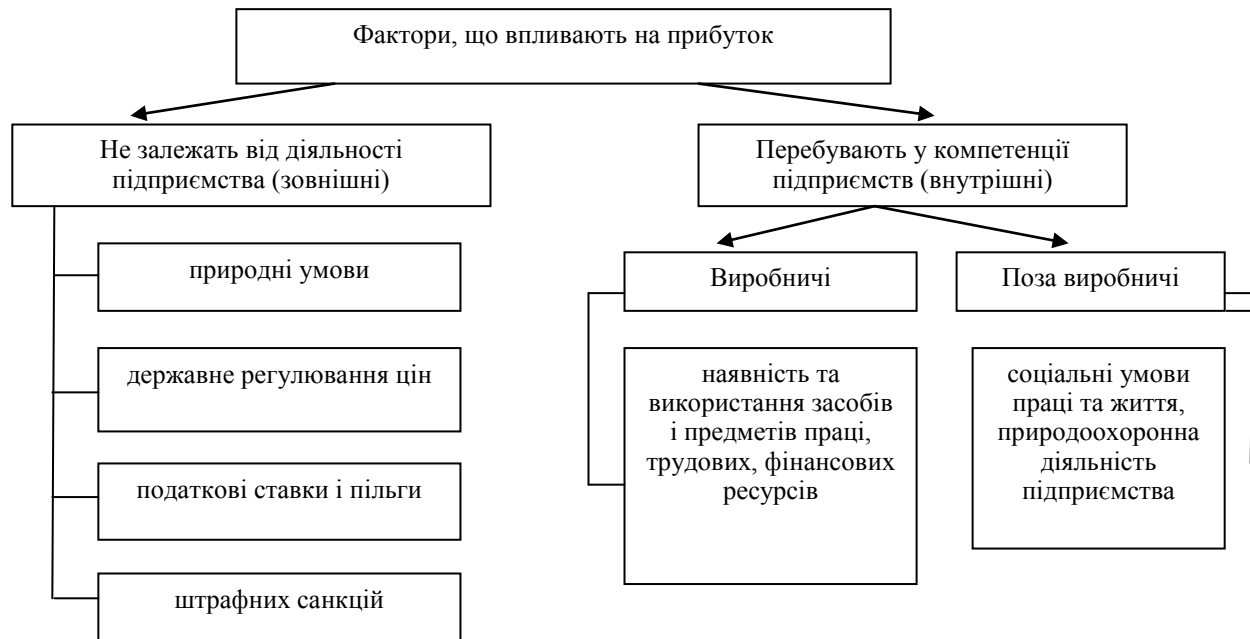

Рис.1. Фактори, що впливають на фінансові результати сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором на основі джерела [1]

Усі вище перераховані фактори перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, і всі впливають на величину прибутку. Аналіз ступеня впливу цих факторів на прибуток дасть змогу знайти та використати резерви зростання прибутку сільськогосподарських підприємств і підвищити рівень їх фінансової безпеки [1].

Процес формування і використання прибутку є досить складним і неоднозначним у зв'язку із специфікою аграрної галузі. Можна виділити такі особливості формування прибутку сільськогосподарських підприємств, які впливають із особливостей їх діяльності:

1. Вища ймовірність неотримання прибутку в результаті обставин, що не залежать від підприємства (епідемія, навала сарани, посуха, ураган).

2. Частину прибутку необхідно спрямовувати на придбання та утримання дорогих основних засобів (процес виробництва здійснюється на великих площах, широко використовуються сільськогосподарські машини).

3. Формування прибутку відбувається залежно від періоду закінчення виробничого процесу, оскільки процес виробництва не збігається з календарним роком.

4. За частиною продукції не формуються фінансові результати, оскільки вона надходить до внутрішнього обороту, тобто спрямовується на внутрішньогосподарське споживання.

5. Застосовується різний порядок формування і розподілу прибутку, оскільки передбачені особливі організаційно-правові форми аграрних підприємств.

6. Значний вплив на процес формування прибутку мають природньо- кліматичні фактори (характерна сезонність виробництва) [2].

Фінансові результати сільськогосподарського підприємства можуть бути оцінені з різним ступенем деталізації залежно від цілей аналізу, існуючої інформації, програмного, технічного та кадрового забезпечення. Найбільш доцільним є виділення процедур експрес-аналізу та поглибленого аналізу фінансових результатів, де розрізняють ряд показників:

- загальні показники характерні для всіх галузей економіки, специфічні - для окремих галузей;
- первинні показники формуються за даними обліку планової інформації, похідні - розраховуються на базі первинних даних;
- синтетичні (інтегральні) показники узагальнюють складні економічні явища та процеси;
- результативний показник - це показник, що є об'єктом дослідження.

У сільськогосподарських підприємствах поглиблений аналіз складу, структури та динаміки доходів, виробничої й повної собівартості, прибутків (збитків) від реалізації окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг) та в галузях рослинництва і тваринництва проводиться з використанням інформації форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». Дана статистична звітність дає можливість визначити прибутковість продукції, як у абсолютних, так і відносних величинах, що в свою чергу дозволяє визначити основні складові, які забезпечують позитивний фінансовий результат (прибуток) та запропонувати конкретні заходи щодо його збільшення.

На прикладі приватно- орендного підприємства «Лан» Новобузького району розглянемо відображення в обліку фінансових результатів (Табл.1).

Особливість відображення у бухгалтерському обліку фінансових результатів господарсько-фінансової діяльності ПОП «Лан» у тому, що протягом року фінансовий результат визначається оперативно у Звіті про фінансові результати, а у бухгалтерському обліку він відображається заключними записами по підсумку за звітний рік.

Таблиця 1

Формування фінансових результатів від операційної діяльності у ПОП «Лан»
Новобузького району за 2013 рік

Показники	Кореспонденція		Сума, тис.грн
	Дт	Кт	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	701	79	10626,0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	79	901	7072,0
Інші операційні доходи	71	79	1490,0
Адміністративні витрати	79	92	1197,0
Інші операційні витрати	79	94	204,0
Інші доходи	74	79	404,0
Чистий фінансовий результат прибуток	443	79	4047,0

Джерело: побудовано за даними фінансової звітності ПОП «Лан» Новобузького району

Протягом року на рахунках класів 7 «Доходи і результати діяльності» та 9 «Витрати діяльності» відображаються і накопичуються відповідно доходи та витрати, що дає можливість скласти проміжну звітність про фінансові результати (квартальну, піврічну). В кінці року рахунки доходів і витрат закриваються перенесенням сальдо з цих рахунків на рахунок 79 «Фінансові результати». Підприємство використовує такі рахунки 7 класу: 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний дохід», 74 «Інші доходи».

У ПОП «Лан» собівартість випущеної готової продукції, незавершеного виробництва та реалізованої продукції визначаються за виробничою собівартістю. Загальногосподарські та інші витрати до собівартості продукції не включаються і відображаються на окремих рахунках: 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші операційні витрати».

Вони списуються безпосередньо на дебет субрахунку 791 «Результати операційної діяльності» в установленому порядку в кінці року.

Під час аналізу показників прибутку виділяють наступні етапи дослідження. На першому етапі дають оцінку виконання плану з прибутку в цілому по підприємству та в розрізі окремих видів діяльності. Зокрема виділяють прибутковість окремих структурних підрозділів, інвестиційних проектів, договорів. В умовах аграрного виробництва – прибутковість окремих культур чи продукції. На другому етапі проводять порівняльний аналіз прибутку цього підприємства з середньогалузевими значеннями та показниками прибутковості підприємств конкурентів. На третьому етапі виконують факторний аналіз прибутку за видами діяльності, дають оцінку внутрішніх і зовнішніх резервів. На четвертому етапі проводять аналіз розподілу і використання чистого прибутку підприємства [4].

Фінансові результати підприємства можуть бути оцінені з різним ступенем деталізації залежно від цілей аналізу, існуючої інформації, програмного, технічного та кадрового забезпечення. Найбільш доцільним є виділення процедур експрес-аналізу та поглибленого аналізу фінансових результатів, де розрізняють ряд показників, а саме загальні показники, первинні показники, синтетичні показники та результативні показники.

При аналізі фінансових результатів за формою №2 «Звіт про фінансові результати» сільськогосподарських підприємств необхідно пам'ятати, що у випадку сплати підприємством фіксованого податку прибуток від звичайної діяльності до оподаткування співпадатиме з прибутком після оподаткування.

Одним із напрямів аналізу фінансових результатів є оцінювання якості прибутку за такими критеріями, як достовірність звітності, частота зміни облікової політики та її вплив на формування фінансових результатів, стабільність основних складових прибутку, діловий імідж підприємства тощо.

Достовірність даних про фінансові результати є одним із основних критеріїв високої якості прибутку. Якщо суб'єкт господарювання щорічно змінює свою облікову політику, то це знижує якість показників прибутку. Для оцінювання якості прибутку використовуються також результати аналізу його динаміки та структури. Якщо протягом тривалого періоду спостерігаються стійкі темпи його зростання, а в складі прибутку від звичайної діяльності переважна частка належить результату основної діяльності, то якість прибутку вважатиметься досить високою. Важливим критерієм якості прибутку є діловий імідж підприємства, що формується на підставі виконання взаємних зобов'язань, партнерських стосунків, особистих контактів, публікацій у пресі тощо. Використання результатів оцінювання якості прибутку зовнішніми суб'єктами аналізу (банками, інвесторами, діловими партнерами) сприяє зниженню фінансового ризику, а також об'єктивному прогнозуванню перспективної платоспроможності [5].

Висновки. Отже, аналіз фінансово-економічних результатів діяльності підприємства є невід'ємною частиною фінансово-економічного аналізу. До основних показників, що характеризують результативність діяльності підприємства є рівень

отриманого прибутку (збитку) і рентабельність (збитковість). Прибуток – це кінцевий фінансовий результат від здійснення підприємством підприємницької діяльності, який є приростом усього фінансового потенціалу суб'єкта господарювання. Прибуток, зокрема, є видом фінансових ресурсів підприємства. На формування прибутку впливають різні фактори, тому діяльність вітчизняних підприємств спрямована на його зростання. Оскільки за рахунок прибутку підприємств відбувається формування бюджетних ресурсів держави.

Аналіз фінансових результатів здійснюють за даними фінансової та статистичної (особливо в умовах сільськогосподарських підприємств) звітності. Якість аналізу фінансових фінансової звітності, а також від компетенції керівника, який приймає управлінське рішення. Від того, наскільки якісно проведено аналіз фінансових результатів, визначено основні чинники, що його забезпечують залежить подальша результативність діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Мазурок П.П. Дослідження ролі та стану наукових поглядів на трактування категорії «прибуток» підприємств / П.П. Мазурок // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. — 2009. — №4. — С. 117—120.
2. Приказок О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / О.В. Приказок // Банківська справа. — 2009. — №2. — С.82-88.
3. Суть фінансових результатів, їх облік: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/105.pdf>. — Назва з екрану.
4. Дорогань Л.О., Дорошенко А.П. Основні напрями оцінки фінансових результатів аграрних підприємств / Л.О. Дорогань, А.П. Дорошенко // Фінанси України. – 2011. - № 2.
5. Тютюнник Ю.М. Формування та факторний аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств / Ю.М. Тютюнник // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. - № 1.

Рецензент д.е.н., професор Сіренко Н.М.

УДК 336.225.674:004

Бенько М.М., д.е.н., професор

Сопко В.В., д.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО І ЗОВНІШНЬОГО АУДИТУ

Стаття присвячена питанням теоретичного обґрунтування розуміння інформаційних технологій як фактору, який, разом з іншими факторами, зумовлює та сприяє інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту, як процесу, у досягненні мети.

Ключові слова: інтеграція, інформаційні технології, внутрішній аудит, зовнішній аудит.

Бенько Н.Н., Сопко В.В.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР ИНТЕГРАЦИИ ВНУТРЕННЕГО И ВНЕШНЕГО АУДИТА

Статья посвящена вопросам теоретического обоснования понимания информационных технологий как фактора, который, совместно с другими факторами, предопределяет и содействует интеграции внутреннего и внешнего аудита, как процесса, в достижении цели.

Ключевые слова: интеграция, информационные технологии, внутренний аудит, внешний аудит.

Benko M., Sopko V.

INFORMATION TECHNOLOGY AS A FACTOR OF INTEGRATION OF INTERNAL AND EXTERNAL AUDIT

Based on the study of the national economy, the rapid reaction of the subjects to changes of external and internal impacts, as well as information technologies (IT) in management, revealed a number of internal problems, which include above all a lack of confidence in the accounting information, which is necessary to make solutions, which, in the absence of effective control can be significantly distorted. It is proved that under such conditions necessary adjustment system approach in the management and implementation of effective internal control, internal and external audit as an integrated system is necessary. Based on the investigation of the content of the system revealed that its implementation requires not only the automation of business processes and the use of computer information accounting systems, but also the automation of the control procedures and widespread use of IT as an integrating factor in the external and internal audit. Article is devoted to understanding the theoretical foundation informational technologies as a factor which, together with other factors, determines and promotes the integration of internal and external audit as a process in achieving the goal.

Keywords: integration, information technology, internal audit, external audit.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Для сучасного стану розвитку національної економіки є характерним підвищення оперативності реагування її суб'єктів на зміни зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, а також широким застосуванням інформаційних технологій (ІТ) в управлінні. Кризові явища виступили певним каталізатором перебудови національної економіки, який сприяв виявленню низки внутрішніх проблем в управлінні, до яких разом із неефективним використанням ресурсів належить перед усім брак довіри до облікової інформації, необхідної для прийняття рішень, яка, за відсутності дієвого контролю, може бути суттєво перекручена. За таких умов важливим є налагодження системного підходу в управлінні і ефективне здійснення внутрішньогосподарського контролю, внутрішнього і зовнішнього аудиту, як цілісної системи.

Виконання цих завдань потребує не лише автоматизації бізнес-процесів, використання комп'ютерних інформаційних облікових систем для їх контролю, а й автоматизації контрольних процедур та широкого застосування ІТ, як інтегруючого фактору, у зовнішньому та внутрішньому аудиті.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Процес вироблення нових наукових знань у царині розвитку ІТ, їх застосування в управлінні, обліку, контролі, аналізі, аудиті; удосконалення контролю, аналізу, аудиту, знайшов своє відображення у працях Бардаша С.В. [2], Бенька М.М. [3], Брадула О.М. [5], Мельниченко С.В. [9], Мниха Є.В. [7], Івахненкова С.В. [8], та інших вчених. Разом з цим відсутність комплексних досліджень застосування ІТ у зовнішньому і внутрішньому аудиті, як цілісній системі, вимагає розробки теоретико-методологічних та практичних положень побудови таких систем в середовищі ІТ та вирішення контрольно-аналітичних задач.

Цілі статті. Доступність ІТ, їх можливості, об'єктивно призвели до широкого їх застосування в аудиті. Аудит, на відміну бухгалтерського обліку, є менш стандартизованою системою, а отже виникають дискусії щодо ефективності застосування ІТ у аудиті. Особливо у процедурно-процесуальному аспекті. Теоретико-методологічним положенням здійснення аудиту у середовищі ІТ приділяється мало уваги. У зв'язку з цим, розробка таких положень, в даному контексті, є надзвичайно актуальною. На основі дослідження змісту ІТ, методики та організації внутрішнього і зовнішнього аудиту, визначити сутність та розуміння ІТ як фактору, який, разом з іншими факторами, зумовлює та сприяє інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту, як процесу, у досягненні мети.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стосовно інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту, як видів контролю, вважаємо доречним згадати, що основними функціями управління, як відомо, є планування, координація, облік, контроль. Планування

забезпечує прямий зв'язок із керованим об'єктом. Координація передбачає узгодження дій між керівним і керованим об'єктом. Облік застосовується для спостереження за об'єктом. Контроль забезпечує зворотний зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління. Якщо вилучити один із компонентів то відбудеться розрив управлінського циклу і це призведе до втрати керованості. До того ж у разі відсутності контролю, навіть за наявності функції планування, система управління за короткий період часу втратила б можливість розвитку. У свою чергу, контроль без обліку був би неможливий, а без координації – марний.

Варто зауважити, що досвід господарювання підтверджує важливість і необхідність здійснення контролю – одного з важелів управління підприємствами і установами. Ми підтримуємо точку зору Ткаченко А.М., що сутність контролю, його місце в системі управління багато в чому визначається характером виробничих відносин у суспільстві. Розвиток контролю в Україні виявив багато проблем теоретичного і практичного характеру, вирішення яких багато в чому залежить від перетворення всієї системи політичних і економічних відносин у країні. Крім того, сутність і зміст контролю не можуть бути докладно розкриті поза сферою управлінської діяльності, яку він обслуговує. Контроль як функція управління виступає засобом зворотного зв'язку між об'єктом управління й системою управління, інформуючи про справжній стан керованого об'єкта, фактичне виконання управлінського рішення[12].

В контексті даного дослідження вважаємо за необхідне нагадати яке визначення контролю дається з позиції його автоматизації, – що контроль – це система, функціонування якої передбачає наявність входу, виходу, механізму, який систему приводить в дію, управління, тобто середовища, де діє механізм, та безпосередньо процесу обробки, завдяки якому відбувається перетворення вхідної інформації у вихідну[6, с. 26; 1, с. 14]. Поняття «система» слід розуміти як об'єкт, що має певну архітектуру і метод збору, накопичення, обробки, узагальнення, надання інформації.

Звернімо увагу, що важлива роль в удосконаленні управління, посиленні орієнтації на досягнення високих кінцевих результатів належить внутрішньому контролю, зокрема внутрішньому аудиту – основній інформаційній базі управління, знаряддю контролю за станом об'єктів управління, способу об'єктивної оцінки результатів господарювання. Потреба у внутрішньому аудиті виникає у зв'язку з тим, що верхня ланка керівництва не займається повсякденним контролем за діяльністю підприємства чи установи та працівників нижчої управлінської ланки. Внутрішній аудит надає інформацію про таку діяльність і підтверджує достовірність звітності, в т.ч. управлінської.

Звернімо увагу на те, що поряд із внутрішнім аудитом значного поширення набув зовнішній аудит, який здійснюють аудиторські організації (фірми), а також окремі незалежні аудитори відповідно до укладених угод. Зовнішній аудит є методом здійснення позавідомчого контролю, який не замінює й не підмінює державний контроль за господарською та фінансовою діяльністю економічних суб'єктів, що здійснюють відповідні державні органи, а насамперед надає інформацію вищій ланці керівництва підприємства, установи про фінансово-господарську діяльність, сприяє створенню високоефективної системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, перешкоджає виникненню порушень і підтверджує вірогідність звітів відокремлених структурних підрозділів. Незважаючи на те, що діяльність зовнішніх аудиторів може бути спрямована на усі економічні суб'єкти незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, основними об'єктами аудиту є підприємницькі структури.

Варто зауважити, що більшість аудиторських фірм надають послуги, які дають можливість їх клієнтам вести бізнес ще ефективніше. Діапазон цих послуг – від простих пропозицій щодо поліпшення організації бухгалтерської системи і методики бухгалтерського обліку до допомоги в розробці маркетингової стратегії, запровадженні прогресивних ІТ, постановці задач бухгалтерського обліку і контролю, консультацій з актуальних питань. Проведені дослідження свідчать, що у сучасних умовах розвитку економіки України близько третини послуг аудиторських фірм – це супутні послуги, зокрема консультування з питань економіко-правового забезпечення господарської діяльності (облік і оподаткування) в т.ч. побудови ефективної інформаційної системи обліку і контролю.

Не є секретом, що стратегія аудиторського контролю будується на виборі найбільш доцільних шляхів досягнення мети. І характер контролю залежить зокрема від досвіду і кваліфікації внутрішнього аудитора, від тривалості роботи аудитора на підприємстві, тобто від рівня знання особливостей діяльності, характеру завдань, що вирішуються в аудиті, та інших факторів. На наше переконання внутрішній аудит, здійснюючи функцію управління, досліджує процес розширеного відтворення суспільно необхідного продукту згідно з законодавством і нормативно-правовими актами, які забезпечують раціональне господарювання в умовах ринкової економіки. Одна з найважливіших функцій внутрішнього аудиту полягає в тому, щоб своєчасно виявити негативні явища в фінансово-господарській діяльності і сприяти їх коригуванню до того, як ці проблеми переростуть у кризу.

Тому в практиці внутрішніх аудиторів виникає необхідність використання різних форм здійснення в часі та просторі контролю з метою своєчасного вироблення для керівництва напрямів управління фінансами і способів використання ресурсів. Теорія контролю свідчить, що внутрішній аудит – це складова процесу зниження рівня інформаційного ризику. У цьому процесі внутрішній аудитор використовує різноманітні технологічні прийоми й методи, які в цілому складають методологію контролю.

Проведені дослідження свідчать, що досить часто у процесі внутрішнього аудиту виникають проблеми, які вимагають відповідних спеціальних знань, і в таких випадках не можливо провести кваліфіковану перевірку або дати оцінку певних обставин і сторін фінансово-господарської діяльності. Через такі чинники серйозні проблеми та суттєві помилки можуть залишитись нерозкритими й невиявленими. Тому внутрішнім аудиторам у разі необхідності варто пропонувати керівництву залучити до аудиторської перевірки зовнішній аудит.

Отже, явно проглядається єдина мета і об'єктивні передумови інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту у досягненні мети. Метою в даному випадку є досягнення економічної і соціальної ефективності системи корпоративного та державного управління, високого рівня відповідальності керівних органів суб'єктів господарювання та державної влади за виконання власних повноважень. Досягти мети можна лише за умови розробки і впровадження єдиної концепції розвитку аудиту з чітким розмежуванням внутрішнього і зовнішнього аудиту в т.ч. державного.

В даному контексті звернімо увагу, що МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів» регулює взаємовідносини між підрозділами внутрішнього аудиту та зовнішнім аудитором, визначає доцільність та обсяги використання роботи внутрішніх аудиторів, визначає цілі підрозділу внутрішнього аудиту [10].

В контексті дослідження ІТ аудиту звернімо увагу на думки окремих науковців.

Як зазначає Белокоз О.І. підвищення ефективності аудиторської роботи можливе за рахунок використання комп'ютерних технологій. Проте враховуючи тенденції розвитку застосування ІТ при проведенні аудиту виникають деякі проблеми:

- специфіка аудиторської діяльності (щодо неможливості повністю формалізувати процес аудиту, щодо формування професійного висновку);
- застосування підприємством, на якому проводиться аудит, різноманітного програмного забезпечення та із використанням численних своїх внутрішніх аналітичних реєстрів накопичення інформації;
- аудитори змушені виїжджати на підприємства для проведення аудиту;
- різноманітна галузева спеціалізація клієнтів аудиторських фірм.

З урахуванням цього створюються негативні передумови щодо детального налагодження комп'ютеризованих систем на усі можливі випадки, їх необхідно постійно коригувати на програмному рівні, що призводить до збільшення капіталовкладення у спеціалізовані аудиторські програми [4].

На проблеми ефективності аудиту, як процесу, у зв'язку із неналежним застосуванням ІТ, вказує Яровенко Г.М. Це пояснюється, на його думку, складністю і трудомісткістю контрольних процедур, а також тим, що на багатьох підприємствах система внутрішнього контролю слабо організована або зовсім відсутня. Аналіз діючої практики обліку і господарського (фінансового) контролю показує, що якщо на службу обробки облікової інформації поставлена комп'ютерна техніка, то при здійсненні контрольних функцій на підприємствах при поточному спостереженні, вивченні і перевірці інформації майже ніякі технічні засоби не використовуються [13].

Вважаємо доречним згадати, як впливають на застосування ІТ у внутрішньому аудиті міжнародні стандарти професійної етики внутрішнього аудиту (МСПЕВА) (табл. 1)[11].

Таблиця 1

Система положень застосування ІТ міжнародними стандартами професійної етики внутрішнього аудиту

МСПЕВА	Положення
1210.A3	Внутрішні аудитори повинні мати достатні знання про ключові ризики та контроль в ІТ
1220.A2	Внутрішні аудитори повинні розглядати можливість застосування автоматизованих методів аудиту та аналізу даних на основі ІТ
2110.A2	Внутрішній аудит повинен оцінити, чи відповідає система управління ІТ стратегії і цілям організації
2120.A1	Функція внутрішнього аудиту повинна оцінити вплив ризику в сфері корпоративного управління, операційної діяльності та ІС
2330.A2	Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити завдання, вимоги до збереження документів, незалежно від носія, на якому вони зберігаються

У даному контексті терміни застосовуються у такому значенні:

Контроль в інформаційних технологіях (Information Technology Controls) - заходи, які підтримують операційну діяльність та управління організацією, а також забезпечують загальний і спеціальний контроль щодо елементів інформаційно-технологічної інфраструктури, таких як програмні додатки, масиви інформації, інфраструктура і персонал.

Система управління інформаційними технологіями (Information Technology Governance) - включає в себе керівників, організаційні структури і процеси, які забезпечують те, що інформаційні технології організації підтримують стратегії і цілі організації.

Автоматизовані методи аудиту (Technology-based Audit Techniques) - будь-які автоматизовані методи аудиту, такі як загальне програмне забезпечення, що відноситься до аудиту, генератори тестових даних, комп'ютерні програми для аудиту, спеціальні програмні додатки для аудиту та комп'ютеризовані аудиторські процедури.

Отже, не зважаючи на проблематику застосування ІТ під час проведення аудиту - використання ІТ та систем є не тільки актуальним завданням і найважливішим фактором успішної роботи аудитора, а й необхідною умовою її виконання для якісного аудиту.

Вважаємо доречним згадати, що міжнародні освітні стандарти для професійних бухгалтерів передбачають оволодіння внутрішніми аудиторами таких дисциплін як «Основи інформаційних технологій», «Інформаційні технології», «Інформаційні технології контролю професійних знань», «Інформаційні технології контролю професійної компетентності», «Інформаційні технології контролю компетентності фахівців як користувачів бухгалтерської інформації». Участь і роль окремих груп фахівців у розробці ІТ.

В контексті даного дослідження вважаємо доречним згадати точку зору Івахненкова С.В. Вчений наголошує, що комп'ютеризація принципово не змінює методологію бухгалтерського обліку. Натомість методика аудиту фінансової звітності підприємств, на яких використовуються інформаційні системи управління підприємств (ІСУП) та інформаційні системи бухгалтерського обліку (ІСБО) зазнає значних і суттєвих змін, хоча, звичайно, загальна мета аудиту не змінюється. В аудиторських фірмах персональні комп'ютери можуть використовуватися та активно застосовуються як для проведення аудиту економічних суб'єктів, так і для автоматизації управлінських робіт самої аудиторської фірми. При цьому використання комп'ютерів в аудиті навіть без використання спеціалізованого програмного забезпечення може охоплювати такі види робіт як виконання нескладних розрахунків, друк типових форм аудиторських документів, анкет, тестів тощо; використання нормативно-правової довідкової бази в електронному вигляді; виконання запитів до електронної бази даних сформованої в ІСБО; перевірка окремих розрахунків, виконуваних на різних ділянках обліку ІСБО; формування реєстрів бухгалтерського обліку й альтернативного балансу з використанням електронної бази даних клієнта; проведення комплексного аналізу фінансового стану економічного суб'єкта[8].

У зв'язку з широким застосуванням обчислювальної техніки, комп'ютерних інформаційних мереж та систем у бізнесі та бухгалтерському обліку перед аудиторами постало завдання пристосування технології своєї роботи або навіть значної її зміни з використанням спеціальних методів і комп'ютерних програм при проведенні аудиту фінансової звітності підприємств, які застосовують автоматизовані системи.

Вважаємо доречним згадати, як впливають на застосування ІТ у зовнішньому аудиті Положення міжнародних стандартів аудиту (МСА). МСА, що містили положення щодо застосування ІТ в аудиті: 401 «Аудит у середовищі комп'ютерних інформаційних систем», 1001 «Середовище ІТ: автономні персональні комп'ютери», 1002 «Середовище ІТ: он-лайнні комп'ютерні системи», 1003 «Середовище ІТ: системи баз даних», 1008 «Оцінювання ризиків та внутрішній контроль - характеристики та особливості в КІС», 1009 «Комп'ютеризовані методи аудиту» втратили чинність. Звернімо увагу, що пряме відношення до ІТ має зокрема положення з міжнародної практики аудиту 1013 «Електронна комерція: вплив на аудит фінансової звітності». Це положення надає рекомендації щодо МСА, якщо суб'єкт господарювання використовує загальнодоступну мережу, наприклад Інтернет, для електронної комерції.

У положенні відзначено, що для виконання аудиту у підприємствах електронної комерції аудитор повинен мати відповідні знання з інформаційних технологій (ІТ) та Інтернет-бізнесу з метою виявлення їх впливу на бізнес суб'єкта господарювання, оцінки навичок і знань ІТ персоналом суб'єкта господарювання, ризиків, пов'язаних із застосуванням електронної комерції, визначення характеру, часу та обсягу аудиторських процедур, оцінки аудиторських доказів.

Проведені дослідження й аналіз змісту чинних МСА, вказує на те, що тепер, фактично, аудит як діяльність, як професія, як функція, є за замовчуванням комп'ютерним [10]. Використання ІТ в аудиті є суцільним і безперервним. Це обумовлено наявністю у кожного суб'єкта господарювання, установи, - ІСБО, інформаційної системи управління, єдиного інформаційного простору. А суцільна інформатизація і комп'ютеризація визначає ІТ як один із інтегруючих факторів внутрішнього і зовнішнього аудиту (табл. 2).

Таблиця 2

Елементи інтеграції внутрішнього і зовнішнього аудиту

ІТ аудиту як інтегруючий фактор		
Внутрішній аудит		Зовнішній аудит
ФАКТОРИ ІНТЕГРАЦІЇ		
Внутрішня інтеграція		Внутрішня інтеграція
<i>Елементи :</i>		<i>Елементи :</i>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>об'єкти ІС внутрішнього аудиту</i> 	Елементи інформаційно-технологічної інфраструктури, Стратегії і цілі організації, Загальне програмне забезпечення, Генератори тестових даних, Комп'ютерні програми для аудиту, Спеціальні програмні додатки для аудиту, Комп'ютеризовані аудиторські процедури	<ul style="list-style-type: none"> • <i>об'єкти ІС зовнішнього аудиту</i>
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Персонал внутрішнього аудиту</i> 		<ul style="list-style-type: none"> • <i>Персонал зовнішнього аудиту</i>
Зовнішня інтеграція	РОБОЧІ ПРОЦЕСИ	Зовнішня інтеграція

Комп'ютерний аудит означає використання комп'ютерів і сучасних ІТ для організації аудиторської діяльності, включаючи аудиторські перевірки фінансової звітності та підготовку аудиторського висновку, а також надання супутніх аудиту послуг.

Звернімо увагу на три основні напрямки застосування ІТ у аудиті:

- 1) використання ІС аудиту та ІТ аудиту для організації роботи суб'єкта аудиту;
- 2) перевірка та оцінка комп'ютерних ІС;
- 3) використання ІС аудиту та ІТ аудиту як специфічних інструментів для проведення аудиту.

Наведене свідчить, що ІТ застосовуються для організації аудиторської діяльності, включаючи аудиторські перевірки фінансової звітності й підготовку аудиторського висновку; у наданні супутніх аудиту послуг; у плануванні, контролі та документуванні аудиторської роботи.

Висновки. Отже, на нашу думку ІТ, як інтегруючий фактор, забезпечують внутрішню інтеграцію суб'єктів і об'єктів внутрішнього (зовнішнього) аудиту, та зовнішню інтеграцію внутрішнього і зовнішнього аудиту як підсистем, в єдину інформаційну систему.

Внутрішня інтеграція забезпечує тісну інтеграцію системи внутрішнього (зовнішнього) аудиту та системи персоналу між собою. Зовнішня інтеграція забезпечує тісну інтеграцію робочих процесів внутрішнього і зовнішнього аудиту. На основі застосування ІТ, робота цих двох підсистем може бути паралельною і тісно інтегрованою.

Список використаних джерел:

1. Абдикеев Н.М. Проектирование интеллектуальных систем в экономике: Учебник / Под ред. Н.П. Тихомирова. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 528 с.
2. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід : монографія / С.В.Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.
3. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку : монографія / М. М. Бенько. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 336 с.
4. Белокоз О.І. Вплив інформаційних технологій на аудит дебіторів і кредиторів. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/golden/doc.html?id=18085>
5. Брадул О. М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій / Брадул О. М. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 356 с.
6. Бурцев В. Характеристика системы внутреннего (финансового) контроля коммерческой организации // Финансовый бизнес. – 2000. – № 8. – С. 24-27.
7. Державний фінансовий аудит: методологія і організація : монографія / [С.В. Мних, М.О. Никоневич, Н.С. Барабаш та ін]; за ред. С.В. Мниха. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 319 с.
8. Івахненко С. В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньо-господарського контролю в контексті світової інтеграції : монографія / С. В. Івахненко. — Житомир : Рута, 2010. — 432 с.
9. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Мельниченко. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. — 493 с.
10. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, частина 1 / Пер. з англ.: Ольховікова О.Л., Селезньов О.В., Зеніна О.О., Гик О.В., Біндер С.Г. Київ. Вид-во «Фенікс», 2011, 846 с.
11. Міжнародні стандарти професійної етики внутрішнього аудиту (стандарти). [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://iia.org.ua/ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-...>
12. Ткаченко Алла Михайлівна. Організація контролінгу та внутрішнього аудиту в системі управління промисловим підприємством : дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / НАН України; Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 2005.
13. Яровенко, Г. М. Аспекти автоматизації фінансового контролю підприємств [Текст] / Г. М. Яровенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 2 (17). – С. 89-96.

УДК 339.3

Потриваєва Н.В., д.е.н., професор

Боєнко М.В.

Миколаївський національний аграрний університет

ЗНАЧЕННЯ ДЕБИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

У статті розглянуто трактування дебіторської заборгованості і визначено причини, що спричиняють до виникнення її на сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано шляхи запобігання виникненню дебіторської заборгованості, а також запропоновано методи стягнення існуючої заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, зобов'язання, розрахунки, активи підприємства, боргові вимоги, аутсорсинг, управління.

Potrivaeva N., Boenko M.

THE VALUE OF RECEIVABLES AS A COMPONENT OF FINANCIAL ASSETS

The article deals with the interpretation of the receivables and the causes of the emergence of agricultural enterprises. Analyzed the ways to prevent the occurrence of receivables, as well as methods enforcement of existing debt.

Keywords: accounts receivable, liabilities, settlements, assets, debt requirements, outsourcing management.

Potrivaeva N., Boenko M.

ЗНАЧЕНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ

В статье рассмотрена трактовка дебиторской задолженности и определены причины, вызывающие возникновение ее на сельскохозяйственных предприятиях. Проанализированы пути предотвращения возникновения дебиторской задолженности, а также предложены методы взыскания существующей задолженности.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, обязательства, расчеты, активы предприятия, долговые требования, аутсорсинг, управление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економіки звичайним явищем є наявність занадто великих обсягів дебіторської заборгованості. На сьогодні більшість українських підприємств перебувають на межі фінансової кризи.

Вітчизняні підприємства майже не мають можливості нормального функціонування у зв'язку з наявністю дебіторської заборгованості, що призводить до зменшення коштів в обороті. У таких умовах особливо зростає роль ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів. Для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно вивчити її економічну сутність, застосовуючи методи фінансового управління з метою досягнення результату. Повертання дебіторської заборгованості в щонайменші терміни та недопущення в подальшому її збільшення — дійсна можливість подолати або зменшити дефіцит оборотних коштів.

Тому питання дебіторської заборгованості є досить актуальним, адже фінансовий стан підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні теоретичні та методичні аспекти проблеми формування дебіторської заборгованості висвітлювалися у працях багатьох науковців, які займалися аналізом основних проблем та розробкою шляхів щодо запобігання виникненню дебіторської заборгованості. Зокрема, вони висвітлені у працях І. Бланка, М. Білика, Ф. Бутинця, С. Голова, Л. Горецької, А. Карбовника, Г. Кірейцева, В. Костюченка, М. Кужельного, О. Лищенко, В. Лінника, Д. Стоуна, К. Хітчинга, Л. Чижевської та ін. Однак залишаються невирішені питання щодо повернення дебіторської заборгованості підприємству.

Цілі статті. Метою статті є визначення існуючих підходів щодо трактування дебіторської заборгованості та розроблення шляхів повернення підприємству-кредитору заборгованих грошових коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалізація управлінських функцій підприємством щодо дебіторської заборгованості зумовлює необхідність вирішення таких завдань, як дослідження економічної сутності дебіторської заборгованості та її виникнення у сучасних умовах господарювання. Публікації вчених, які займалися проблемами визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість», свідчать про складність досліджуваної категорії (табл. 1).

Дебіторська заборгованість є одним із різновидів активів підприємства, який може бути реалізований, переданий, обмінаний на майно, продукцію, результати виконання робіт або надання послуг. У залежності від розміру дебіторської заборгованості, термінів її погашення, а також від того, яка ймовірність непогашення заборгованості, можна зробити висновок про стан оборотних коштів підприємства та тенденції його розвитку [20].

З метою всеосяжного розвитку та безперервного функціонування всіх сфер економіки підприємцям необхідно, для прийняття рішень, отримувати правдиву, неупереджену та достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства, особливо про стан дебіторської заборгованості.

З економічної точки зору дебіторська заборгованість розглядається як складова частина оборотних активів підприємства [7].

Для здійснення будь-якої господарської операції підприємство повинно здійснити розрахунки з іншим підприємством. З метою забезпечення зростання прибутку суб'єкти господарювання використовують різноманітні механізми розширення клієнтської бази і збільшення обсягів реалізації, що у свою чергу призводить до зростання розміру дебіторської заборгованості. Із зростанням розміру дебіторської заборгованості виникає потреба управління нею.

Наведені визначення свідчать, що автори по-різному дають визначення дебіторської заборгованості, але при цьому суть залишається незмінною. Дебіторська заборгованість здебільшого визначається як сума боргу підприємству від інших дебіторів, яка утворюється у процесі господарської діяльності. Таким чином, однотипного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях вчених не існує.

Підходи щодо трактування дебіторської заборгованості

Автор	Сутність визначення
Бутинець Ф.Ф.	сума заборгованостей підприємств на певну дату
Голов С.Ф.	фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Лищенко О.Г.	фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства
Белозерцев В.С.	грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив
Кірейцев Г.Г.	складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг
Попов А.З.	«борг на користь підприємства» та «частина господарських засобів підприємства, що вибула зі складу даного підприємства і знаходяться у фактичному розпорядженні іншого підприємства і, виконують там роль капіталу»
Стоун Д. Хітчинг К.	сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи і що виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними, а сама дебіторська заборгованість має назву «рахунки до отримання»
Боді З. Мертон Р.К.	заборгованість як рахунки до отримання, зазначаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити підприємству
П(С)БО 10	сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату (найбільшу частину, як правило, займає дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – тобто заборгованість покупців або замовників)

Джерело: побудовано автором за матеріалами [17,21].

Розуміння сутності дебіторської заборгованості сприяє ефективному контролю за її розмірами і термінами погашення на підприємстві, а також за своєчасним здійсненням розрахунків з дебіторами.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним. На відміну від українських П(С)БО, МСФЗ не передбачають єдиного стандарту, що регулює порядок обліку і відображення у звітності дебіторської заборгованості. Питання щодо обліку дебіторської заборгованості регулюються кількома міжнародними стандартами, серед яких: МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів.

Порівняння особливостей оцінки дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці представлено у табл. 2.

Згідно з П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість є фінансовим активом призначеним для перепродажу [17].

Оцінка дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній системі обліку

Оцінка поточної дебіторської заборгованості				
Вітчизняний досвід		Зарубіжний досвід		
На дату виникнення	На дату складання балансу	На дату виникнення	На дату складання балансу	На дату погашення
За первісною вартістю	- за первісною вартістю - за чистою вартістю реалізації (сума поточної дебіторської заборгованості мінус резерв сумнівних боргів)	Валовий метод		
		За сумою виставленого рахунку	За сумою скоригованою на знижку	З урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки)
		Чистий метод		
		За зменшеною на величину знижки сумою	За скоригованою на знижку сумою	- з урахуванням знижки (за умови оплати в період дії знижки) - знижка, не отримана покупцем, трактується як «штраф» (за умови оплати пізніше періоду дії знижки)

Джерело: Побудовано автором з використанням [12,13,14,16,17]

Визначення, наведене в П(С)БО 10, є ширшим, оскільки охоплює усю заборгованість підприємству, у тому числі й ту, яка по суті є фінансовими інвестиціями.

Також у П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» надається визначення дебіторської заборгованості, що непризначена для продажу, — «дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу» [17]. Дане тлумачення точніше розкриває сутність поняття «дебіторська заборгованість».

Визнання дебіторської заборгованості:

— згідно з П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг [16];

— згідно з МСФЗ 39 підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності [14].

Існування невеликого обсягу дебіторської заборгованості на підприємствах в ринковій економіці вважається об'єктивним явищем в господарському процесі, якщо контрагенти підприємства-кредитора виконують свої фінансові зобов'язання згідно з умовами, визначеними договірними відносинами.

Головною причиною зростання дебіторської заборгованості є відсутність коштів на рахунках підприємств. З метою запобігання втрат і визнання підприємства неспроможним, кожен господарюючий суб'єкт повинен прагнути до якнайбільшого скорочення дебіторської заборгованості. Але якщо з боку дебіторів починається уникання виконання своїх фінансових зобов'язань в повному обсязі та у встановлені терміни, це призводить до порушення розрахунково-платіжної дисципліни, сприяє уповільненню кругообігу грошових коштів, погіршенню фінансового стану

підприємства-кредитора та неспроможності останнього відповідати за своїми фінансовими зобов'язаннями.

Для визначення напрямків вирішення проблеми зростання дебіторської заборгованості підприємства необхідно виокремити фактори, які призвели до погіршенню фінансового стану:

- зовнішні, або загальноекономічні фактори (стан економіки в країні, загальний стан розрахунків, рівень інфляції);
- галузеві фактори (місткість ринку галузі, ступінь його насиченості);
- внутрішні, або фактори, що керовані адміністрацією підприємства (можливі терміни надання кредиту, кредитна політика підприємства) [1].

Особливу увагу в процесі ефективного управління дебіторською заборгованістю слід приділяти попереджувальним діям, які спрямовані на недопущення виникнення безнадійної заборгованості, яка загрожувала б фінансовому стану суб'єкта господарювання.

Проблема стягнення дебіторської заборгованості вже стала звичною у соціальній та юридичній сфері, і, судячи з нестабільного економічного стану в економіці, питання стягнення боргів з плином часу буде тільки збільшуватися і ставати все більш актуальним [9]. Тому в умовах, що склалися, зростає необхідність теоретичної розробки ефективних процедур стягнення дебіторської заборгованості та майбутнє застосування їх на практиці.

Сучасна практика пропонує два основні способи управління дебіторською заборгованістю на підприємстві: самостійне управління заборгованістю, тобто процедура стягнення заборгованості починається підприємством-кредитором самостійно, власними силами і методами, і передання управління заборгованістю на аутсорсинг. При самостійному управлінні заборгованістю використовуються виключно ресурси підприємства (трудові, фінансові, технічні). Для цього в організації можуть створюватися спеціалізовані служби: кредитні контролери, служби безпеки тощо.

Аутсорсинг (зовнішнє управління) дозволяє доручити роботу із заборгованістю організації, яка спеціалізується саме на такій діяльності. Головною перевагою аутсорсингу є те, що він дає можливість підприємству ефективно вирішувати ті завдання, якими самостійно займатися або дорого, або неможливо через нестачу ресурсів. Головною запорукою успіху таких компаній є мінімізація строку повернення найбільшої частки боргів.

Найбільш розповсюдженими етапами стягнення дебіторської заборгованості є:

- 1) досудове врегулювання і повернення заборгованості;

Методи досудового врегулювання, якими найчастіше користуються сучасні підприємства-кредитори, можна класифікувати таким чином:

— психологічні (постійне нагадування по телефону, факсу, пошті, боржник повинен знати, що затримка платежу непокоїть кредитора, поширення інформації про затримку оплати серед суміжних постачальників та інших зацікавлених осіб). Психологічний вплив виявляється ефективним, якщо використовується для роботи з добросовісними дебіторами;

- економічні (фінансові санкції та заставні відносини);

- 2) направлення справи до суду [11].

У непростих умовах світової економічної кризи кількість проблемних контрагентів, які несвоєчасно погашають заборгованість, постійно росте. У той же час своєчасне обслуговування позичальником його боргу дуже важливе для успішного розвитку і стабільної діяльності підприємства-кредитора.

Висновки. Фінансовий стан нинішніх підприємств характеризується зростанням розміру дебіторської заборгованості в структурі їх активів, що призводить до уповільнення платіжного обігу. При цьому є ймовірність, що дебіторська заборгованість виступить засобом стимулювання попиту.

Облік дебіторської заборгованості в Україні регулюється П(С)БО. У МСБО зазначені лише загальні правила класифікації, оцінки та визнання дебіторської заборгованості, проте не відображена конкретизація цих аспектів. Загалом же в Україні оцінка дебіторської заборгованості відбувається за первісною вартістю, у зарубіжних країнах — за справедливою. Також в Україні величина резерву сумнівних боргів визначається із розрахунку абсолютної суми сумнівної заборгованості або з використанням коефіцієнта сумнівності. У міжнародній практиці, крім того — ще й у відсотковому відношенні від виручки при можливому розподілі дебіторів на кілька груп. Для гармонізації обліку на сучасному етапі глобалізації актуальним є приведення цих протиріч у відповідність.

Зі зростанням обсягу дебіторської заборгованості виникає потреба управління дебіторською заборгованістю. У сучасних умовах господарювання розробка ефективної методики управління дебіторською заборгованістю є однією із головних проблем у вирішенні завдань підприємства з позиції забезпечення фінансової безпеки та досягнення позитивних результатів у фінансовій санації.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю має великий вплив на ліквідність сільськогосподарського підприємства, а, отже, і на зміцнення фінансового становища в цілому. Запропоновані способи повернення дебіторської заборгованості сприятимуть ефективному поверненню заборгованостей та вивільненню грошових сум. Саме тому ефективне управління дебіторською заборгованістю відноситься до необхідних умов успішної діяльності, оскільки воно створює передумови для швидкого зростання бізнесу і збільшення фінансових можливостей підприємства.

Список використаних джерел:

1. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М. Д. Білик. — К.: Фінанси України, 2011. — 69 с.
2. Бланк И.А. Управление активами / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. — 702 с.
3. Брігхем С. Основи фінансового менеджменту: пер. з англ. / С. Брігхем — К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. Ф. Ф. Бутинець. — 6-е вид., перероб. і доп. — Житомир: ПП «Рута», 2005. — 756 с.
5. Велш Глен А., Шорт Деніел Г. Основи фінансового обліку / Пер. з англ. О.Мілін, О.Ткач — К.: Основи, 1999. — 943 с.
6. Голов С.Ф. Фінансовий облік: підручн. / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко. — К.: Лібра, 2005. — 974 с.
7. Економічна енциклопедія: Утрюх томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864с.
8. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник Загородній А. Г., Сліпушко О. М., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. К.: Вид-во «Аконіт», 2000. — 608 с.
9. Карбовник А. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю та їх вплив на джерела формування оборотних активів / А. М. Карбовник. — К.: Фінанси України, 2010. — 197 с.
10. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. — Житомир: ЖІПІ, 2009. — 332 с.
11. Лищенко О. Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О. Г. Лищенко, Г. М. Бескоста. — К.: Держава та регіони, 2009. — 117 с.
12. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
13. Міжнародний стандарт бухгалтерської звітності 32 «Фінансові інструменти: подання»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
14. Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»: Міжнародний документ від 01.01.2012 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
15. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств й організацій: затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www/zakon.rada.gov.ua>.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затверджений наказом Міністерства фінансів України №237 від 08.10.1999 (із змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. № 559 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www/zakon.rada.gov.ua>
18. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: фінансовий та внутрішньогосподарський / В.В.Сопко, О.В. Бойко, М.І. Кучер. — К.: Фенікс, 2003. — 468 с.
19. Стоун Д. Бухгалтерський облік та фінансовий аналіз / Стоун Д., Хітчінг К. — М.: Сирин, 1998. — 302 с.

20. Чорнобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та при чини виникнення / М. М. Чорнобривець. // – Європейські перспективи. – 2013. – №10
21. Шевченко Б.О. Теоретичні аспекти поняття «дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73594.doc.htm
22. Шип В.Ю. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В.Ю. Шип // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Економіка. — Вип. 29, Ч. 2. – 2010. — С. 96-99.

УДК 657.331

Садовська І.Б., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті висвітлено питання облікового забезпечення стратегічного управління трудовим потенціалом аграрних підприємств. Підтверджено вагомість трудового потенціалу у формуванні доданої вартості. Систематизовано принципи та структурні елементи трудового потенціалу з урахуванням специфіки діяльності аграрних підприємств. Визначено основні складові для обліку і оцінки трудового потенціалу в умовах глобалізованої економіки.

Виділено етапи формування системи обліково-інформаційного забезпечення управління трудовим потенціалом аграрного підприємства. Доведено потребу у формуванні управлінських звітів з не фінансовими показниками, які могли б представляти інформацію про потенційні можливості ринку трудових ресурсів для аграрного підприємства, враховуючи його стратегію розвитку та потенційні можливості дотримання соціальних стандартів.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік, стратегічне управління, трудовий потенціал, цінність

Садовская И.Б.

УЧЕТНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье освещены вопросы учётного обеспечения стратегического управления трудовым потенциалом аграрных предприятий. Подтверждена значимость трудового потенциала в формировании добавленной стоимости. Систематизированы принципы и структурные элементы трудового потенциала с учётом специфики деятельности аграрных предприятий. Определены основные составляющие для учета и оценки трудового потенциала в условиях глобализации экономики.

Выделены этапы формирования системы учётно-информационного обеспечения управления трудовым потенциалом аграрного предприятия. Доказана потребность в формировании управленческих отчётов с нефинансовыми показателями, которые могли бы представлять информацию о потенциальных возможностях рынка трудовых ресурсов для аграрного предприятия, учитывая его стратегию развития и потенциальные возможности соблюдения социальных стандартов.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет, стратегическое управление, трудовой потенциал, ценность

Sadovska I.

ACCOUNTING ENSURING IN THE STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES EMPLOYMENT POTENTIAL

The article highlights issues of accounting support of strategic labor management at agricultural enterprises. The significance of labor potential for added value creation is confirmed. The principles and structural elements of labor potential are systematized taking into account the specific features of agricultural enterprise activity. The main components for recording and evaluation of labor potential in the globalized economy are defined.

The stages to creating a system of records and information support for labor potential management of the agricultural enterprises are allocated. It is proved that there is a need in management reports with non-financial

indicators. The reports that might provide information about potential labor market for the agricultural enterprise, taking into consideration the strategy and potential adherence to social standards.

Keywords: strategic management accounting, strategic management, employment potential, value

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вектор сталого розвитку вітчизняної економіки стимулює безперервні зміни організаційно-економічних умов господарювання аграрних підприємств, що вимагає розробки нових підходів до формування, використання і стабілізації трудового потенціалу. Економічна і політична ситуація, що склалася внаслідок певних подій, диктує свої правила поведінки на ринку стосовно вимог відповідності якості сільськогосподарської продукції міжнародним стандартам.

У цій ситуації зростає актуальність проблеми забезпечення стратегічної конкурентоспроможності аграрних підприємств в ринковому середовищі, одним з головних джерел підвищення якої є розвиток трудового потенціалу, як ключового чинника, що визначає ефективність використання усіх інших ресурсів, наявних у їх розпорядженні. Проте, на жаль, існуючі на сьогодні в галузі підходи до оплати праці не чинять належної стимулюючої дії на працівників до підвищення рівня їх професіоналізму і не можуть в достатній мірі зорієнтувати мотиваційними механізмами висококваліфікованих спеціалістів на трудову діяльність у сфері аграрного бізнесу.

Трудовий потенціал підприємства відіграє провідну роль у вирішенні науково-технічних, організаційних і економічних завдань господарювання. Ступінь забезпечення підприємства робочою силою та раціональне її використання суттєво визначають організаційно-технічний рівень виробництва, характеризують ступінь використання техніки та технології, предметів праці, створюють умови високої конкурентоспроможності та фінансової стабільності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розвиток бізнесу в умовах змін вимагає від науковців інноваційних досліджень та сміливих кроків щодо наукових розробок. Виникає потреба в нестандартних пропозиціях та креативному мисленні. Креативність – новий інструмент, котрий допомагає знаходити ресурси і потенціал, в той час як стандартний підхід вичерпує свої можливості. Питання формування, розвитку і оцінки трудового потенціалу підприємств знайшли відображення в наукових роботах наступних авторів: Ю.М. Барського [1], Т.В. Білорус [3], Н.І. Верхоглядової [4], А.С. Головка [5], С.С. Гринкевич [6], В.М. Гриньової [7-9], Ю.М. Мельник [12], І.П. Потапюк [14], А.М. Турило [17; 18] та ін. Серед зарубіжних учених, роботи яких присвячені управлінню трудовим потенціалом, мотивації і оплаті праці, слід зазначити С. Адамса, В. Врума, Ф. Герцберга, Е. Локка, Дж. Кларка, Т. Мальтуса, Д. Милля, К. Маркса, А. Маршалла, У. Петті, А. Сміта, Ф. Тейлора та ін. Не можна не відмітити внесок у розвиток теоретичних і методологічних положень з досліджуваної проблематики таких учених-аграріїв, як Дем'яненко М.Я., Жука В.М., Маліка М.Й., Правдюк Н.Л., Саблука П.Т.

Наукові дослідження з питань облікового забезпечення в системі стратегічного управління трудовим потенціалом, зокрема, процесом його формування, використання та відтворення, висвітлено в наукових працях Н. М. Батіщевої, Ю.В. Безверхньої [2], Т.В. Давидюк [10], Н. М. Головай, Н. М. Королюк, С. Ф. Легенчука, М. Ю. Медведєва, В.В. Покин'ячереда [13], Н. В. Починок [16], Я. В. Соколова, К. В. Шаманської та інших вчених. Віддаючи належне науковим розробкам вчених, на сучасному етапі економічних перетворень потребують поглибленого вивчення питання облікового забезпечення стратегічного управління трудовим потенціалом аграрних підприємств. Багато аспектів позначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими і розробленими стосовно сучасних умов глобалізації, потребують систематизації та

удосконалення, що в підсумку визначає актуальність обраної теми дослідження.

Цілі статті. Метою статті є дослідження питань облікового забезпечення стратегічного управління трудовим потенціалом аграрних підприємств, систематизації принципів та структурних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трудовий потенціал – єдиний елемент, здатний формувати додану вартість. Решта всіх елементів економічного потенціалу бізнесу – необоротні засоби, матеріали, енергія, фінанси, агентські відносини – вважаються лише інертними потенціалами. За своєю природою вони нічого не додають і не можуть додати, поки людина, від працівника до керівника, використовуючи свої професійні навички і компетенції, змусить їх працювати.

Родоначальником венеціанської облікової школи Фабіо Беста (1845-1923) було визначено облік як засіб господарського контролю, який вивчає рух цінностей, пов'язаний із діями людей по управлінню ними. Таким чином, було підкреслено управлінське спрямування обліку і ядром такого управління визнано людину з її трудовим потенціалом. На сучасному етапі вченими [5-9] також підкреслюється, що ядром людського капіталу підприємства є працівник – освічений, творчий, кваліфікований та ініціативний, що володіє високим рівнем професіоналізму.

Аналізуючи сучасні наукові праці з питань облікового забезпечення управління трудовим потенціалом [1; 4-9], можна констатувати відсутність єдиних підходів до визначення принципів формування і розвитку системи трудового потенціалу підприємства. Вченими [5; 7; 11; 16] сформовано науковий підхід стосовно сутності та послідовності розміщення ряду категорій, таких як: трудові ресурси, людські ресурси, кадровий потенціал, трудовий потенціал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал. Означені категорії є ключовими факторами економічного процесу, доповнюють одна-одну і мають свої специфічні особливості і призначення в господарському кругообороті капіталів.

Трудовий потенціал підприємства відіграє провідну роль у розв'язанні науково-технічних, організаційних і економічних завдань господарювання. Ефективна діяльність підприємства залежить не тільки від високого рівня конкурентоспроможності, достатнього економічного потенціалу, але й від компетенції персоналу. У зв'язку з цим великого значення набуває питання розробки нових систем підбору і просування кадрів, наукового обґрунтування планування персоналу, їх об'єктивної підготовки, перепідготовки, безперервного самовдосконалення та підвищення кваліфікації. В той же час, удосконалюючи технології розвитку трудового потенціалу, керівники повинні пам'ятати, що найбільшу цінність має не кількісний ріст, а якісна зміна роботи з персоналом. Якщо підприємство націлене на довгострокову перспективу, то його головним стратегічним ресурсом будуть виступати співробітники, які мають можливість креативно проявляти себе в роботі.

Критеріями оптимізації трудових відносин стають не лише економічні, а й соціальні параметри. Економічні та соціальні гарантії праці, з одного боку, і жорсткі умови трудової діяльності, з іншого – формують сферу глибоких аналітичних досліджень трудового потенціалу підприємства.

Стратегічне управління трудовим потенціалом базується на даних моніторингу його наявності та можливості використання на заданому підприємстві. Облік і оцінка трудового потенціалу аграрного підприємства передбачає наступні складові:

- трудовий потенціал керівників підприємства та його підрозділів, колективів та окремих працівників;
- ступінь відповідності загальноосвітнього та кваліфікаційного складу кадрів і їх структури сучасним викликам глобалізованої економіки, інноваційним перетворенням,

науково-технічному рівню виробництва та його організації;

- потенційні можливості забезпеченості підприємства трудовим потенціалом на відповідній географічній території;
- ступінь обґрунтованості завдань з підвищення продуктивності праці та зниження трудомісткості продукції, враховуючи технології вирощування сільськогосподарських культур, відтворення природного земельного потенціалу та збереження природних умов.

Трудовий потенціал характеризується можливостями персоналу підприємства, їх здатністю до генерування ідей, створення нової продукції, величиною його освітнього, кваліфікаційного рівня, психофізіологічними характеристиками і мотиваційними спрямуваннями. Структура трудового потенціалу аграрного підприємства представлена, з однієї сторони, трудовим потенціалом системи управління, з іншої, трудовим потенціалом організації праці (рис. 1). Ієрархічні рівні структури представлені наступними елементами: керівник підприємства, галузеві спеціалісти (рослинництва, тваринництва, механізації сільського господарства), керівники середньої ланки, колективи (бригади, ферми), окремі працівники.

Моніторинг трудового потенціалу підприємства проводиться за такими кількісними та якісними показниками: а) кількісні показники: чисельність працівників; професійно-кваліфікаційний склад кадрів; статевий склад; середній вік працівників; стаж роботи на підприємстві в цілому і на певній посаді; укомплектованість підприємства кадрами (рівень заміщення посад); б) якісні показники: індивідуально-кваліфікаційний потенціал кожного працівника (професійні характеристики); індивідуальні професійні характеристики (професійний досвід, соціально-психологічні особистості, конкурентоспроможність працівника); соціально-психологічні й організаційні параметри групової динаміки: групова згуртованість, соціально-психологічний клімат, організаційна культура та цінності підприємства.

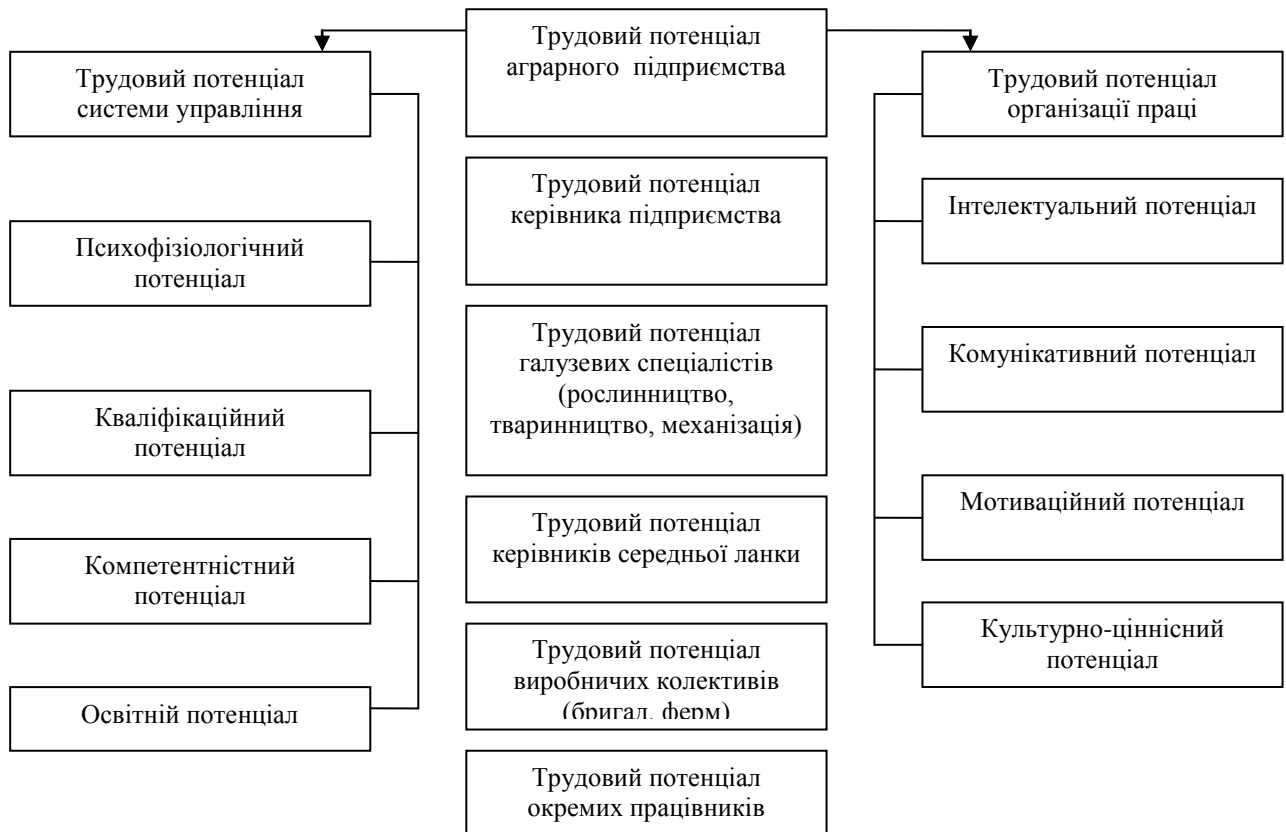

Рис. 1. Структурні елементи трудового потенціалу аграрного підприємства

Трудовий потенціал не має вартості, він має цінність. Вартісний вимір має праця, оцінена завжди суб'єктивно. Таким чином, в бухгалтерській обліковій системі відображається суб'єктивна величина трудового потенціалу через суму заробітної плати та інших виплат персоналу та опосередкованих витрат на його соціальний захист і розвиток в межах підприємства. Управлінська облікова система передбачає вираження величини трудового потенціалу через категорію цінності. Людина – найцінніша цінність. Цей постулат є вічним і не підлягає спростуванню.

В аграрному бізнесі на сучасному етапі його розвитку дещо нівелюється окреслений постулат щодо цінності людського потенціалу. Як наслідок, маємо спустошені українські села. На полях господарює іноземна техніка, одиниця якої обслуговує десятки тисяч гектарів. Тваринництво, як суміжна рослинництву галузь, вичерпала свої пріоритети. Відповідно, такий «інноваційний» підхід аграрного бізнесу змінив якісне наповнення його трудового потенціалу. На жаль, в наукових дослідженнях цьому феномену не приділяється належної уваги. Причина проста: великі корпорації не допускають науковців до належного їм на правах приватної власності інформаційного ресурсу, середніх є дуже мало (приблизно 10-15 %), а малі фермерські і приватні індивідуальні селянські господарства використовують сімейну працю, яка залишається поки-що поза увагою науки.

Дослідження, пов'язані з розробкою концептуальної основи стратегічного управлінського обліку в системі формування трудового потенціалу аграрного підприємства, повинні враховувати два основні принципи: по-перше, головна місія підприємства полягає у створенні цінності для споживачів своєї продукції, а по-друге, найцінніший актив – наші працівники, орієнтовані на результат, який досягається в залежності від обраної власником чи керівником стратегії (рис. 2). Розглядаються три можливі варіанти стратегій в аграрних підприємствах: мінімізації витрат, максимізації обсягів виробництва, орієнтації на якість. Залежно від обраної стратегії, на підставі показників стратегічного аналізу економічного і трудового потенціалу, розробляються стратегічні бюджети формування, використання і розвитку трудового потенціалу на перспективу. При цьому враховуються внутрішні можливості і зовнішні фактори впливу через попередній стратегічний управлінський контроль за реалізацією стратегії. Важливим є також постійний моніторинг трудового потенціалу через обліковий вимір результатів реалізації стратегії та інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо оцінки реалізації стратегії та координації відповідно до місії підприємства.

Стратегічне управління трудовим потенціалом – це процес, спрямований на його вимірювання, оцінку ефективності, можливості розвитку, оптимізацію штатних посад, функціональних обов'язків та сфер відповідальності, реалізацію визначених перспективних заходів стосовно самоосвіти, соціального захисту в певній організації. Удосконалення управління трудовим потенціалом можливе через посилення мотиваційного механізму стимулювання персоналу щодо вирішення завдань підвищення продуктивності праці та оптимізації витрат [8, с. 384].

Верхоглядова Н.І., Гриньова В. М. [4; 9, с. 109] розглядають відокремлено управління формуванням і використанням трудового потенціалу. Інформаційним забезпеченням процесу управління використанням трудового потенціалу є система бухгалтерського обліку фактичної праці і її оплати. Для цього використовується розроблена методологія, яка передбачає обліковий вимір, контроль і аналіз ключових показників оплати праці, рівня її продуктивності та відповідності прийнятим галузевим нормативам. На стадії обліку і управління використанням трудового потенціалу виділяють два шляхи його реалізації: інтенсивний та екстенсивний. Специфіка аграрних підприємств, яка полягає в залежності від географічного їх розміщення, обмежує застосування інтенсивного шляху, і, відповідно, зобов'язує вивчати

можливості залучення трудового потенціалу через освоєння нових знань, компетенцій, суміщення професій. Виникає потреба у формуванні управлінських звітів з не фінансовими показниками, але які могли б представляти інформацію про потенційні можливості ринку трудових ресурсів для аграрного підприємства, враховуючи його стратегію розвитку та потенційні можливості дотримання соціальних стандартів.

Сутність обліково-інформаційного забезпечення стратегічного управління трудовим потенціалом розглядається на основі його двоїстої природи: з одного боку – це реалізовані здібності в певних умовах, з другого – це не виявлені здібності. Виникає потреба у двох підходах до управління трудовим потенціалом і його облікового виміру [7, с.10]: 1) оперативне управління реалізованою частиною здібностей персоналу; 2) управління процесом виявлення нереалізованих здібностей трудового потенціалу через пошук шляхів забезпечення поєднання трудових можливостей, стратегії розвитку і місії аграрного підприємства.

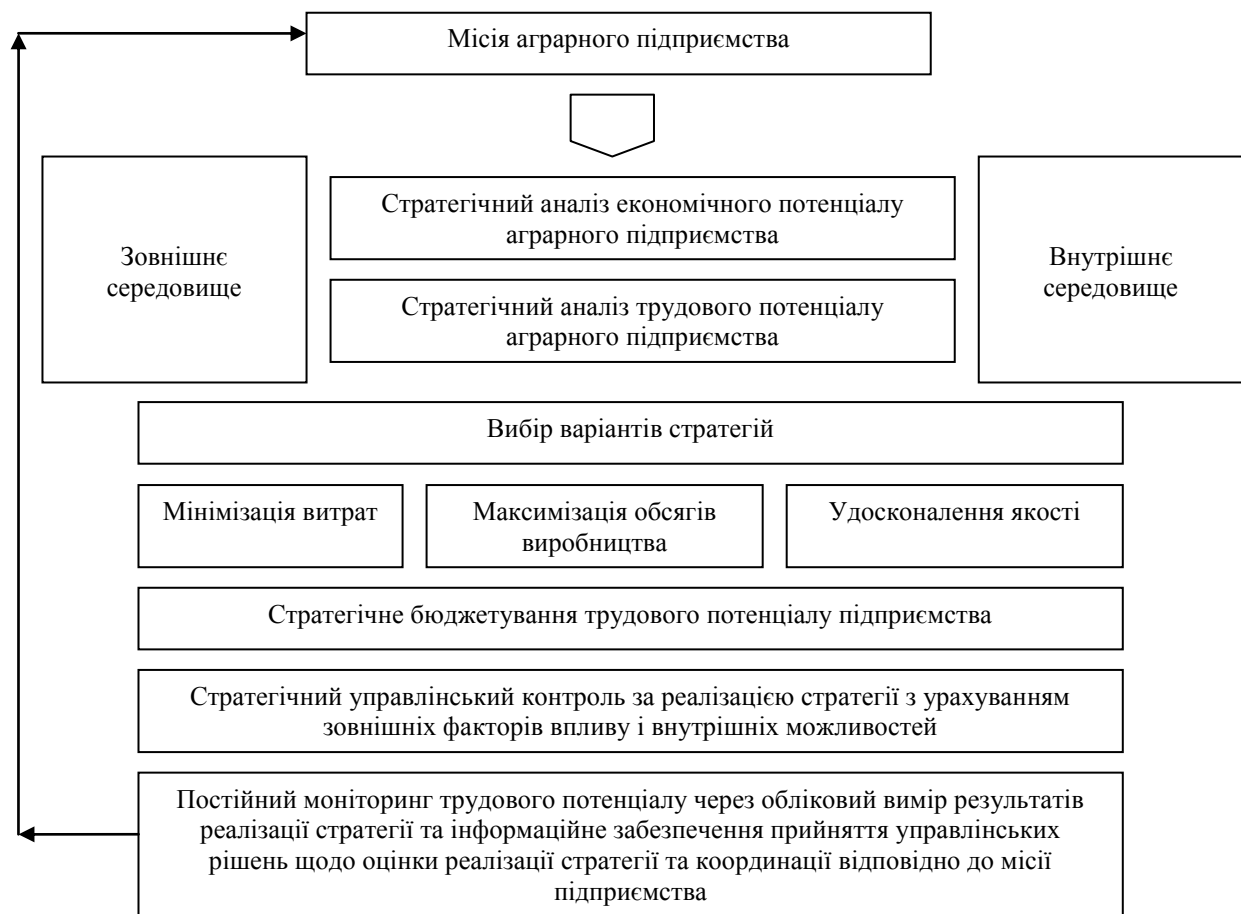

Рис. 2. Концептуальна основа стратегічного управлінського обліку в системі формування трудового потенціалу аграрного підприємства

Ядром людського капіталу підприємства є працівник – освічений, творчий, кваліфікований та ініціативний, що володіє високим рівнем професіоналізму [7, с. 210].

Основою формування людського капіталу підприємства, як первинної ланки економічної системи держави, є людський капітал працівника. Як окрему економічну категорію «людський капітал працівника підприємства» запропоновано визначати через якісні і кількісні ознаки, які характеризують природні і набуті здібності конкретного працівника. При цьому необхідно враховувати, що: 1) людський капітал працівника підприємства (частковий людський капітал) є складовою людського

капіталу підприємства; 2) його використання в економічній діяльності сприяє отриманню певного економічного ефекту (додаткового доходу, економічної вигоди).

Облікове забезпечення в системі стратегічного управління трудовим потенціалом базується на певних правилах його формування, використання і можливостей розвитку. Наше бачення визначення принципів формування трудового потенціалу підприємства полягає у наступному (рис. 3): 1) у ціннісному підході до трудових ресурсів, які наділені певними специфічними якісними характеристиками, здатні до самовдосконалення, тобто, постійного і сталого підвищення якості; 2) у визнанні людини носієм культурного феномену, з властивою йому корпоративною культурою, цінностями, етичними нормами та мораллю; 3) у безперервному професійному навчанні на виклики інформаційного суспільства і економіки знань; 4) у системі стимулювання праці через розвиток довгострокових відносин, взаємний опортунізм; 5) у інтелектуалізації праці, тобто залученні працівників до управління на всіх рівнях.

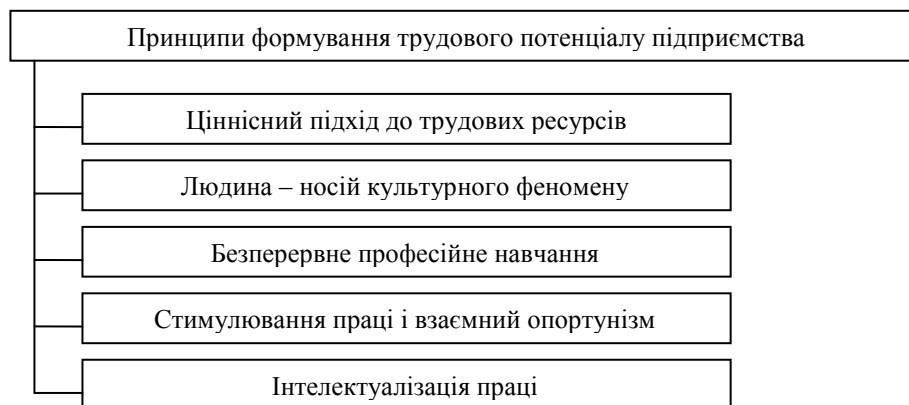

Рис. 3. Принципи формування трудового потенціалу підприємства

Перші два принципи набирають вагомості на сучасному етапі глобалізованої економіки знань та інформатизації соціуму. Культура бізнесу та обліку організації як система управління не може діяти механічно, як, скажімо, система грошового стимулювання. Важливо оцінити різні аспекти людини – як цінності і як носія культури, враховуючи риси національної ментальності і потребу визнання особистості через самоствердження. Рівень розвитку корпоративної культури визначається через витрати на адаптацію працівників, витрати на організацію відпочинку та корпоративів, цінності, соціальні установки, що панують на підприємстві, моральні принципи й ділову етику, стиль керівництва, способи прийняття рішень, комунікації [1, с. 92].

Етапи формування системи обліково-інформаційного забезпечення управління трудовим потенціалом аграрного підприємства можна представити у вигляді послідовних дій: 1) вивчення особливостей внутрішньої організаційно-технологічної структури аграрного підприємства під кутом потреби оптимального забезпечення трудовим потенціалом; 2) моніторинг зовнішнього середовища під кутом наявних можливостей забезпечення трудовим потенціалом конкретного аграрного підприємства на заданій географічній території; 3) сукупний стратегічний аналіз внутрішніх потреб і зовнішніх можливостей у забезпеченні трудовим потенціалом конкретного аграрного підприємства; 4) розробка управлінських рішень щодо вибору кадрової стратегії; 5) розробка системи управління трудовим потенціалом аграрного підприємства з урахуванням формальних і неформальних інституціональних обмежень; 6) розробка облікової політики стосовно впровадження системи обліково-інформаційного забезпечення управління трудовим потенціалом з урахуванням контрольних і аналітичних процедур узгодженості з місією і стратегічними цілями аграрного

підприємства.

Управлінський облік – це лише спосіб виявлення помилок з наступним оцінюванням їх величини та винних відповідальних осіб. Стратегічний управлінський облік – це спосіб передбачення можливих помилок, з попереднім оцінюванням їх величини та винних відповідальних осіб. При цьому розробляються варіанти попередження можливих помилок з урахуванням наявного економічного і трудового потенціалу та зовнішніх інституціональних обмежень.

Система бухгалтерського обліку є основною інформаційною системою підприємства. Вона призначена для періодичного представлення внутрішніх звітів, цілей періодичного планування, контролю й оцінки. Управлінський облік фокусує увагу на майбутньому, він несе основне навантаження по забезпеченню прийняття управлінських рішень, і ним займаються професіонали високого класу, які в свою чергу також є трудовим потенціалом підприємства.

Висновки. Трудовий потенціал є інтегральною соціально-економічною категорією, що динамічно змінюється під впливом глобалізаційних процесів, характеризує креативний потенціал особистості, кількісну і якісну сторони сукупних компетентностей та здібностей до праці, що реалізуються при співпаданні бажань і можливостей працівника і роботодавця.

В бухгалтерській обліковій системі відображається суб'єктивна величина трудового потенціалу через суму заробітної плати та інших виплат персоналу та опосередкованих витрат на його соціальний захист і розвиток в межах підприємства. Управлінська облікова система передбачає вираження величини трудового потенціалу через категорію цінності.

Стратегічний управлінський облік трудового потенціалу підприємства є інформаційною системою управління, що: 1) складається з однієї, всеосяжної бази даних про трудовий потенціал внутрішній і зовнішній; 2) виконує функцію інформаційного забезпечення в режимі реального часу даних; 3) передбачає наявність відповідної прогностичної інформації для користувачів організації де це найбільш необхідно.

Список використаних джерел:

1. Барський Ю.М., Саган М.В. Формування сучасної системи трудових показників / Ю.М. Барський, М.В. Саган // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 87-93.
2. Безверхня Ю.В. Приведення управлінського обліку до міжнародних стандартів / Ю.В. Безверхня // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 397-401.
3. Білорус Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства: монографія / Т. В. Білорус – Ірпінь: національна академія ДПС України. – 2007. – 185 с.
4. Верхоглядова Н.І., Іванникова Н.А., Лаврінченко О.В. Управління трудовим потенціалом підприємств: монографія / Н.І. Верхоглядова, Н.А. Іванникова, О.В. Лаврінченко – Дніпропетровськ: Пороги, 2007. – 284 с.
5. Головка А.С. Теоретико-методичний зміст категорій «трудовий потенціал», «кадровий потенціал» та «трудові ресурси» / А.С. Головка. // Вісник Хмельницького національного університету: наук. журнал. – Сер.: Економічні науки. – Хмельницький: вид-во ХНУ. – 2010. – № 3. – С. 120-128.
6. Гринкевич С.С. Дослідження взаємозв'язку трудового та кадрового потенціалів / С.С. Гринкевич, Н.Р. Гураль // Економічний форум. – 2011. – №3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_3/54.pdf
7. Гриньова В. М. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія / В.М. Гриньова, Г.І. Писаревська – Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. – 228 с.
8. Гриньова В. М. Оцінка рівня функціональної повноти виконання управлінських завдань у системі планування операційної діяльності / Гриньова В. М. // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2014. – № 5. – С. 380-384.
9. Гриньова В. М. Взаємозв'язок трудового потенціалу підприємства та компетентностей персоналу / Гриньова В. М., Сідоренко В.В. // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 108-114.
10. Давидюк Т. В. Розвиток бухгалтерського обліку людського капіталу: теорія і методологія: монографія / Т.В. Давидюк. - Житомир: ЖДТУ, 2011. – 508 с.
11. Зборовська О. М., Галан О. Є. Функціонально-вартісний аналіз трудового потенціалу підприємства / О.М. Зборовська, О. Є. Галан // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 199 – 203.
12. Мельник Ю.М. Пріоритети розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу / Ю.М. Мельник // Економічний трудових ресурсів: проблеми та шляхи їх вирішення / В. В. Покин'череда // Агросвіт. - 2014. - № 18. - С. 66-72.

13. Покин'ючерда В. В. Облік трудових ресурсів: проблеми та шляхи їх вирішення / В. В. Покин'ючерда // Агросвіт. - 2014. - № 18. - С. 66-72.
14. Потапюк І.П., Сідаш М.О. Стратегія управління персоналом підприємства, що здійснює зовнішньоекономічну діяльність / І.П. Потапюк, М.О. Сідаш // Економічний форум. - 2014. - № 4. - С. 46-50.
15. Потриваєва Н.В., Савченко І.В. Стан та перспектива обліку розрахунків з оплати праці: теоретичний аспект / Н.В. Потриваєва, І.В. Савченко // Економічний форум. - 2014. - № 1. - С. 243-249.
16. Починюк Н. В. Методика формування обліково-аналітичної інформації про витрати на персонал на основі інвестиційного та витратного підходів / Н. В. Починюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. - 2011. - Випуск 6/2. - С. 167-172.
17. Турило А.М., Короленко Р.В. Основи формування стратегії управління людським капіталом працівника підприємства / А.М. Турило, Р.В. Короленко // Економічний форум. - 2014. - № 3. - С. 208-214.
18. Турило А. М., Адаменко М. В. Класифікація інноваційного потенціалу персоналу підприємства / А.М. Турило, М. В. Адаменко // Проблеми економіки. - 2013. - № 2. - С. 138 -144.

УДК 657

Штимер Л.Т., к.е.н.

Тернопільський національний економічний університет

ОБЛІКОВА СИСТЕМА УСТАНОВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто проблемні аспекти облікової системи установ державного сектору економіки. Окреслено труднощі, що виникають при адаптації вітчизняного облікового законодавства до міжнародних вимог. Розглянуто тенденції розвитку облікової системи в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: облікова система, бухгалтерський облік, державний сектор економіки, бюджетні установи.

Shtimer L.

ACCOUNTING SYSTEM INSTITUTIONS PUBLIC SECTOR: PROBLEMS AND PROSPECTS OF

Annotation. The article deals with the problematic aspects of the accounting system of the public sector institutions. Outlined the difficulties arising from the adaptation of national legislation with international accounting requirements. Tendencies of the accounting system in Ukraine today.

Keywords: accounting system, accounting, public sector, public institutions.

Штимер Л.Т.

УЧЕТНАЯ СИСТЕМА УЧРЕЖДЕНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены проблемные аспекты учетной системы учреждений государственного сектора экономики. Определены трудности, возникающие при адаптации отечественного учетной законодательства с международными требованиями. Рассмотрены тенденции развития учетной системы в Украине на современном этапе.

Ключевые слова: учетная система, бухгалтерский учет, государственный сектор экономики, бюджетные учреждения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Процеси глобалізації економіки, формування єдиного економічного простору, інтернаціоналізація економічних, фінансових, політичних і суспільних відносин зумовлюють виникнення нових підходів до побудови бухгалтерського обліку, зокрема обліку бюджетних установ. Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, завжди потребують перегляду основних

положень побудови вітчизняної облікової системи. Як завжди ми вивчаємо досвід економічно розвинених країн, де облік є одним із головних важелів в управлінні господарським суб'єктом.

В Україні триває процес реформування облікової системи відповідно до міжнародних стандартів. Реформування системи обліку і звітності в приватному секторі суттєво випереджає аналогічні процеси у бюджетній сфері.

В державній сфері економіки процеси модернізації облікової системи і звітності відбуваються значно повільнішими темпами. Облікова система в бюджетній сфері не відповідає сучасним потребам щодо прозорості інформації про державні фінанси для зовнішніх користувачів, не забезпечує в достатній мірі процеси прийняття рішень у системі державного управління та місцевого самоврядування, не є придатною для оцінювання ефективності діяльності в бюджетній сфері.

Облікова система в установах державного сектору економіки на сучасному етапі розвитку не є досконалою. Стандартизація всіх сфер діяльності національної економіки, розвиток міжнародних зв'язків, глобалізація призводять до необхідності модернізації законодавства у відповідності до міжнародних норм у бюджетному секторі. Однак бухгалтерському обліку в державному секторі економіки України не приділяється належної уваги.

Зі збільшенням теоретичних досліджень спостерігається поступова трансформація бухгалтерського обліку на всіх рівнях. Однак для повної гармонізації бухгалтерського обліку в Україні, побудованого на нових засадах ринкової економіки, необхідно зробити ще дуже багато як у теоретичній, так і в практичній площинах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питаннями удосконалення облікової системи державного сектору економіки, зокрема щодо ефективності впровадження міжнародного досвіду, займалися такі видатні вчені-економісти, як: Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Голов С.Ф., Джога Р.Т., Дрошенко О.О., Єфіменко Т.І., Зубілевич С. Я., Канєва Т.В., Корецький Л.Я., Кузьмінський А.Н., Лиско Н.А., Ловінська Л.Г., Лучко М.Р., Пушкар М.С., Свірко С.В., Сушко Н.І., Фаріон А.І., Фаріон І.Д., Чечуліна О.О., Хорунжак Н.М. та інші.

Не зважаючи на значну кількість навчально-методичних та консультаційних матеріалів, наукових праць і розробок, залишаються певні суперечливі питання щодо перспектив розвитку облікової системи установ державного сектору економіки.

Цілі статті. Мета статті полягає в дослідженні проблемних аспектів облікової системи установ державного сектору економіки та розгляд заходів щодо перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі інтеграції України у світовий економічний простір посилилась увага до проблеми уніфікації бухгалтерського обліку і контролю, а отже, відповідності бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів.

Необхідність підвищення якості і достовірного обліку і контролю, прозорості державних фінансів та повного відображення даних у звітності, створення умов для аналізу є головною метою реформування бухгалтерського обліку в установах державного сектору економіки.

Діяльність бюджетних установ є дуже різноманітною: соціальна сфера, управління державою та місцеве самоврядування, незалежне судочинство тощо.

Особливістю діяльності бюджетних установ є те, що метою їх діяльності не є створення прибутку, метою їх діяльності є досягнення передбачених планами та кошторисами показників, виконання поставлених в статуті або ж передбачених програмою фінансування завдань і функцій.

Модернізація облікової системи в Україні розпочалось ще в 90-х роках з банківської системи. Тоді почались вводити нові форми документообігу та звітності, було затверджено план рахунків банків, господарських підприємств та бюджетних установ. Проте на шляху подальшого розвитку обліку у бюджетній сфері, як і кожного безперервного процесу, відмітимо стрибки значного прискорення, що пояснюється економічним зростанням, та падіння.

Слід відмітити, що все ж таки існує низка недопрацювань нормативно-законодавчої бази, що регулює ведення бухгалтерського обліку у державному секторі економіки. А тому необхідність проведення реформ в обліку бюджетній сфері, вже ні в кого не викликає питань.

Загальнодержавна програма пристосування нормативних актів та документів України до вимог законодавства Європейського Союзу включає адаптацію діючого законодавства в сегменті бухгалтерського обліку, в тому числі і для бюджетників.

Реалізація функцій і завдань бухгалтерського обліку в бюджетних установах, вимагає модернізації обліку в установах бюджетної сфери, у зв'язку з низкою об'єктивних причин. По-перше, це розвиток міжнародних зв'язків і необхідність впровадження міжнародних стандартів в державному секторі. По-друге, проведені дослідження свідчать, що необхідна розробка інтегрованого плану рахунків бюджетного обліку. По-третє, розвиток бюджетної системи і розширення сфер діяльності бюджетних установ вимагає відповідного удосконалення вітчизняної облікової термінології [1].

Завданнями бухгалтерської служби установ державного сектору економіки, на сучасному етапі, виступають:

- організація облікової системи відповідно до діючих нормативних документів;
- впровадження сучасних форм і методів облікової роботи та обробки бухгалтерських документів з використанням автоматизованих систем обробки облікової інформації;
- здійснення попереднього контролю за своєчасним, правильним оформленням документів і законністю, доцільністю здійснюваних операцій;
- контроль правильності, раціональності, економності витрачання коштів відповідно до визначених обсягів фінансування та їх цільового призначення;
- суворий контроль за раціональним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, боротьба з безгосподарністю;
- забезпечення обліку доходів і видатків за спеціальними та іншими позабюджетними коштами;
- своєчасне виявлення негативних явищ в господарській і фінансовій діяльності, виявлення та мобілізація внутрішньогосподарських резервів покращення використання ресурсів і фінансування;
- формування і своєчасне подання необхідної інформації для внутрішньогосподарського управління та для зовнішніх користувачів;
- своєчасне нарахування і видача зарплати, стипендій, допомоги, пенсій;
- облік і контроль стану розрахунків з різними дебіторами і кредиторами;
- участь у проведенні інвентаризації та своєчасне оформлення її результатів;
- періодичні інструктажі матеріально відповідальних осіб з питань обліку і забезпечення збереження товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, що знаходяться на їхньому відповідальному зберіганні;
- складання достовірної звітності і подання її відповідним органам в установлені терміни;
- дотримання встановленого порядку зберігання бухгалтерських документів, облікових реєстрів, кошторисів і розрахунків до них [2, с. 199-200].

План рахунків установ державного сектору економіки не зовсім досконалий, про що свідчать, об'єднані рахунки як для обліку виконання кошторису доходів і видатків за загальним фондом, так і рахунки з обліку надходження та використання коштів спеціального фонду. Окремі рахунки можна використовувати для обліку коштів як загального, так і спеціального фондів.

Більшість рахунків установ бюджетної сфери — уніфіковані, тобто, призначені для поточного обліку різних галузей невиробничої сфери. Але є й мають місце такі рахунки, застосування яких зумовлено особливостями основної діяльності або фінансування окремих груп установ та організацій.

Бухгалтерський облік в установах державного сектору економіки ведеться методом подвійного запису за певною формою. Основними, найбільш поширеними формами бухгалтерського обліку в державних установах є журнал-головна, журнально-ордерна і машинно-орієнтовані (комп'ютерні) форми обліку.

Основними недоліками, які виникли в обліковій системі установ бюджетної сфери є:

- існування двох методів ведення бухгалтерського обліку – касового при виконанні бюджетів і методу нарахувань з певними особливостями, при виконанні кошторисів розпорядників бюджетних коштів;

- відсутність єдиної методики відображення в бухгалтерському обліку операцій державних цільових фондів (використання різних планів рахунків бухгалтерського обліку);

- звітність про виконання бюджетів консолідується по вертикалі Держказначейства і вертикалі головних розпорядників бюджетних коштів паралельно (інформація дублюється, звітні дані можуть містити неоднакову інформацію, додаткові витрати);

- не всі розпорядники коштів знаходяться на казначейському обслуговуванні, а отже, Держказначейство складає звітність про використання бюджетних коштів шляхом консолідації інформації за касовими операціями і на підставі звітності організацій, що знаходяться поза казначейським обслуговуванням. Як наслідок, відсутня оперативна і достовірна інформація про стан виконання бюджету;

- виконання бюджетів за видатками здійснюється шляхом виділення асигнувань замість погашення зобов'язань. Існує формальний облік зобов'язань розпорядників бюджетних коштів, що не відповідає стану їх розрахунків;

- затверджені окремі нормативні документи з бухгалтерського обліку і звітності Держказначейством, що не відповідають вимогам міжнародних стандартів;

- відсутність єдиного програмного забезпечення автоматизації облікових операцій у державному секторі і як наслідок, неможлива консолідація єдиної достовірної облікової інформації про використання бюджетних коштів [3].

На сьогодні держава сприяючи реформуванню та модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі винесла на перший план питання розробки та застосування такої методології бухгалтерського обліку, яка відповідала б міжнародним стандартам та створила б більш сприятливі умови для іноземних інвесторів.

На теперішній час облікова система бюджетних установ знаходиться у перехідному стані. Слід відмітити, що здійснено при цьому чи мало проблем у системі бухгалтерського обліку та звітності установ державного сектору економіки, які визначили потрібність проведення реформи системи бухгалтерського обліку.

Для продовження реалізації реформ в обліку бюджетних установ, наближенні його до міжнародної практики необхідно провести:

- розроблення методичних рекомендацій щодо запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в бюджетній сфері;
- перегляд нормативно-правового та методологічного забезпечення щодо здійснення операцій з виконання бюджетів з урахуванням змін в системі бухгалтерського обліку бюджетних установ;
- затвердження інструкції із застосування нового плану рахунків бухгалтерського обліку для бюджетників;
- забезпечення співпраці з Міжнародною федерацією бухгалтерів щодо перекладу міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для бюджетних установ та їх оприлюднення;
- інформаційна підтримка щодо застосування стандартів (організація навчання з питань застосування стандартів, проведення конференцій, практичних семінарів для фахівців бухгалтерських служб) [4, 5].

Також заслуговують на окрему увагу існуючі наукові концепції в аспекті реформування на сучасному етапі розвитку української економіки, найпоширенішими з яких є:

- стратегічний (прогнозний) облік;
- соціальний (екологічний) облік;
- електронна система обліку;
- інтегрована система обліку;
- актуарний облік;
- креативний облік;
- динамічний облік.

Роблячи висновок з отриманих результатів, що обґрунтованим напрямом синергетичного розвитку бухгалтерського обліку в процесі формування облікової інформації є врахування специфіки запропонованих концепцій як окремих ознак, що мають бути характерні обліковій системі.

Необхідно відмітити, що процес удосконалення стосується також технології обліку й опрацювання економічної інформації. Найбільш сучасними є автоматизовані інформаційні технології, здатні активно впливати на інтенсифікацію використання наявних ресурсів бюджетної сфери. У зв'язку з цим дослідження автоматизації процесів обліку, контролю та аналізу є особливо актуальними. Однак слід визнати, що ця ділянка залишається недостатньо дослідженою і на сьогоднішній день. Підтвердженням цьому є той факт, що більшість невеликих бюджетних установ (особливо в сільській місцевості) продовжують використовувати традиційну ручну, або частково автоматизовану, форму ведення бухгалтерського обліку. Хоча найбільш чітко і злагоджено ведеться облік в установах з комплексною автоматизацією бухгалтерської роботи. Часткова автоматизація не дозволяє систематизувати дані обліку та відображати їх синхронно в одній базі даних, а, отже, і приймати оперативні рішення, використовуючи всю сукупність інформації, вивчивши всі фактори, що вплинули на певну ситуацію [6, с.159].

В кінцевому результаті, відсутність системності та комплексності в реформуванні організації облікової роботи державних установ породжує проблеми впровадження затверджених реформ. Різноманітність реорганізації при її не узгодженості приводить до виникнення великої кількості протиріч на практиці. На сьогодні, законодавча база в сфері бюджетного обліку перенасичена кількістю прийнятих нормативно-правових актів та відповідних змін до них. Саме, тому необхідно зуміти систематизувати сукупність нововведень, враховуючи при цьому особливості економіки нашої країни та зарубіжний досвід організації бухгалтерського обліку в державному секторі.

Висновки. Сучасні умови функціонування бюджетної системи України характеризуються наявністю ряду проблемних питань в організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах та потребують проведення ґрунтовного реформування.

За умов прогресивного розвитку інтеграційних процесів та подальшої глобалізації економіки необхідність стандартизації та уніфікації бухгалтерського обліку в бюджетних установах до міжнародних стандартів є важливою передумовою для ефективного функціонування та визнання України на міжнародному рівні.

Гармонізація та стандартизація організації бухгалтерського обліку в бюджетних установах, через складний шлях реформування, відкриє на перспективну тверду основу міжнародного співробітництва та спрощення системи обліку в цілому

Список використаних джерел:

1. Марценяк Н.О. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ: проблеми та перспективи / Н.О. Марценяк // Науковий вісник БДФА.-2010.-№4.-С. 346-351.
2. Писаренко Т.М. Особливості організації обліку у бюджетних установах / Т. М. Писаренко // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(2). - С. 193-202.
3. Шидловська, І.В. Проблеми та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в бюджетних установах. / І.В. Шидловська // Зимові читання, присвячені видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку, аналізу і контролю: збірник тез Одинадцятій Всеукраїнській науковій Internet-конференції ЖДТУ, С. 114-115.
4. Постанова КМУ від 16.01.2007р. №34 “Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007 –2015 роки” [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP070034.html.
5. Розпорядження КМУ від 01.08.2013 №774-р “Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами” [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/774-2013p>.
6. Кладницька Т.А. Основні напрямки реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності у бюджетній сфері // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2009. - №6. - Т1. - С. 156-159.

Рецензент д.е.н., професор Лучко М.Р.

УДК 331.101.3

Кіріченко О.В.

Кіровоградський національний технічний університет

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «МОТИВАЦІЯ»

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «мотивація» з позицій різних суспільних та економічних наук. Запропоновано розглядати зазначену категорію за структурним та процесним підходом.

Ключові слова: мотивація, трудова діяльність, трудова мотивація, мотиви, стимули.

Kirichenko O.

THEORETICAL ASPECTS OF THE TERM "MOTIVATION" WITH A MODERN TWIST

Scientific approaches to the definition of the term "motivation" with the theoretical positions of different social sciences are analyzed in the article. The basic criteria of work motivation from an economic point of view are defined. Classification of existing definitions in two directions is proposed. The first direction defines motivation as a set of factors or motives. The second direction defines motivation as a process. The definition that combines the two directions, presents.

Key words: motivation, work, employment, production, labor motivation, motives, incentives.

Кириченко О.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРМИНА «МОТИВАЦИЯ» В СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

В статье проанализированы научные подходы к определению термина «мотивация» с теоретических позиций разных общественных наук. Определены основные критерии мотивации трудовой деятельности с экономической точки зрения.

Ключевые слова: мотивация, труд, трудовая деятельность, производство, трудовая мотивация, мотивы, стимулы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У постіндустріальному етапі розвитку людської цивілізації праця відбувається в умовах широкої автоматизації та інформатизації виробництва, характеризується зростанням соціальних очікувань працівників, підвищенням вимог до рівня їх освіти. Суспільство стає все більш людиноцентристським, а індивідуальний розвиток особистості – головною передумовою подальшого розвитку суспільства.

За таких умов від працівника вимагається все більший особистий вклад – не тільки використання знань, умінь та навичок, а й творче, інноваційне ставлення до праці, ефективна міжособистісна взаємодія, володіння комунікаційними технологіями роботи в колективі. Результати трудової діяльності формуються в процесі її здійснення, що поєднує як професіоналізм, так і поведінку, ставлення людини, що визначається особливостями особистості. Все це зумовлює використання персоналізованого підходу до мотивації трудової діяльності, який обумовлює професійний розвиток людини, розвиток його трудового потенціалу, формування людини як висококультурної особистості, що в свою чергу забезпечує зростання ефективності функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Різні аспекти мотивації та її сутності висвітлено в роботах таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як С. Адамс, Ф. Герцберг, Е. Кирхлер, А. Маслоу, Е. Мейо, К. Родлер, П.І. Белінський, В.К. Вілюнас, Є.Г. Жуліна, Т.С. Кабаченко, М.Ш. Магомед-Емінов, А.Г. Маклаков, Р.С. Немов, К.К. Платонов та ін.

Проте, поряд з наявною актуальністю та численністю досліджень з проблем мотивації на різних рівнях – психологічному, соціологічному та управлінському – в сучасній науковій літературі не склалося єдиного понятійного апарату, має місце його суперечливість та неузгодженість. Тому питання сучасної інтерпретації поняття мотивації є актуальним.

Цілі статті. Провести ґрунтовний аналіз підходів до визначення поняття «мотивація» з різних теоретичних позицій та обґрунтувати власні пропозиції щодо сучасного трактування терміну.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трудова діяльність є предметом вивчення кількох суспільних наук. Так, з точки зору економічної науки трудова діяльність розглядається як жорстко фіксований у часі і просторі доцільний ряд операцій і функцій, що здійснюються людьми, об'єднаними в трудові організації [1, с. 63]. Економіка вивчає працю як один з факторів виробництва, досліджує механізм дії економічних законів у сфері праці, трудові витрати на всіх стадіях виробничого циклу, співвідношення оплати праці з його результатами.

Психологія вивчає закономірності прояву і формування в процесі праці різних психологічних механізмів, досліджує психічні явища в процесі роботи, розглядає психологічні закономірності формування конкретних форм трудової діяльності та ставлення працівника до праці [2, с. 117].

Соціологія праці вивчає трудову діяльність як соціальний процес, як необхідну умову життєдіяльності людини і суспільства, а також розглядає соціальні чинники підвищення ефективності праці, вплив науково-технічних і соціальних умов на ставлення людей до неї [3, с. 138].

У філософії праця вивчається переважно з онтологічних і аксіологічних позицій: специфіка й зміст праці, природа праці, її зміст і значення для людини. Для філософії важливо визначити, як в цьому процесі проявляється людина, яка реалізує себе у праці.

У галузі права вивчаються проблеми, пов'язані з правовим статусом працівників, юридичним оформленням трудових відносин між працівниками та працедавцями, трудовою дисципліною, охороною праці тощо.

Науки, що вивчають працю, а отже й трудову діяльність, в багатьох випадках тісно пов'язані, перехрещуються. Всебічне знання про трудову діяльність можуть дати тільки її комплексні дослідження.

Отож, трудова діяльність стає основною потребою людини в його розвитку, зміцненні його фізичного і психічного здоров'я, забезпеченні багатства матеріального і духовного життя.

Дослідження трудової мотивації – комплексне завдання, яке потрібно розглядати з різних теоретичних позицій. В його вирішенні беруть участь цілий ряд наук, кожна з яких розглядає аспекти мотивації специфічними методами і засобами.

Трудова мотивація привертала увагу з моменту виникнення організації і появи необхідності підпорядковувати дії найманих працівників її цілям і завданням. Проте, лише з початку ХХ століття перед науковцями та практиками постало завдання пошуку ефективних методів мотивації поза рамками методів економічного примусу. Невід'ємним напрямом дослідження трудової мотивації стають гуманізація трудових відносин, узгодження цілей працівників і організації.

Дослідження мотивації трудової діяльності з психологічної, соціологічної, економічної чи управлінської точок зору характеризується певними особливостями та потребою конкретизації.

У теорії психології дослідженню підлягають психологічні механізми мобілізації особистості, де мотив або система мотивів виступають як найважливіший фактор актуалізації та набуття певної спрямованості поведінки індивіда в конкретній ситуації.

Мотиваційна система особистості вивчається як прояв таких якостей, як спрямованість, ціннісні установки, очікування, інтереси, прагнення, емоції. Проте, трактування поняття «мотивація» у психології є неоднозначним і відрізняється різноманітністю. Так, Платонов К.К. характеризує мотивацію як сукупність мотивів [4, с. 92], Магомед-Емінов М.Ш. – як процес психічної регуляції конкретної діяльності [5, с. 286], Вілюнас В.К. – як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання і діяльність [6, с. 37].

Професор Маклаков А.Г. зазначає, що поняття «мотивація» використовується в сучасній психології в двоякому сенсі: як позначення системи факторів, що детермінують поведінку, і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні [7, с. 513].

Академік Немов Р.С. мотивацію в психології визначає як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, його початок, спрямованість і активність [8, с. 463].

Предметом соціології виступають статистично значущі, зафіксовані в емпіричних вимірах, типологічно згруповані мотиви поведінки різних соціальних груп (професійних, функціональних, демографічних), а також об'єктивні умови і механізми регуляції поведінки. Аналіз мотивації у сфері праці полягає у виявленні та структуруванні її змістовних компонентів, форм переходу «мотивуючого фактора» в «фактор поведінковий» [9, с. 62].

Економічна наука досліджує трудову мотивацію з позицій використання її для підвищення ефективності праці, досягнення оптимального співвідношення результатів та витрат праці, зростання економічної ефективності виробничої діяльності підприємств.

Ми пропонуємо розглядати мотивацію в контексті управління трудовою діяльністю персоналу підприємства в умовах модернізації виробництва для досягнення поставлених цілей, узгодження цілей, потреб та інтересів працівників і організації, як інструмент підвищення загальної ефективності управління працівниками та спрямування їх поведінки на організаційний розвиток.

Проведений нами аналіз наукових джерел довів, що всі визначення мотивації можна звести до двох основних груп. Першою групою визначень мотивація розглядається як сукупність факторів або мотивів. Типовим за цього підходу є визначення мотивації як сукупності внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації [10, с. 112].

Другий напрямок розглядає мотивацію як процес. Наприклад, Белінський П.І. пропонує розглядати мотивацію як динамічний процес створення умов, що впливають на поведінку людини і дозволяють спрямувати її у потрібну для організації сторону, зацікавити її в активній та добросовісній роботі при виконанні покладених на неї завдань [11, с. 497]. Однак типовим визначенням мотивації за другого підходу є таке: це внутрішній процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників [12, с. 485].

Дослідивши визначення мотивації різних науковців, Е. Кирхлер та К. Родлер встановили, що більшість визначень спирається на такі компоненти мотивації, як активація, напрямок і цілеспрямоване управління поведінкою. Активація розуміється як спонукання до дії. Напрямок визначається як особисте рішення про вибір мети.

Управління поведінкою пов'язано з тими чинниками, які сприяють реалізації поведінки аж до досягнення мети [13, с. 14].

Т.С. Кабаченко вважає, що будь-який акт управлінської взаємодії так чи інакше є або дією на інтенсивність і динамічні характеристики активності людей, або на її зміст. Це встановлює взаємини між членами колективу, спонукаючи їх виконувати необхідну, з погляду керівника, роботу [14, с. 197].

Так, вважаємо дещо спрощеним підхід окремих науковців до тлумачення поняття «мотивація», які розглядають його як сукупність внутрішніх рушійних сил, обумовлене психікою людини, які спонукають її до активної діяльності та задають межі і форми цієї діяльності, додають спрямованість яка необхідна для досягнення певних цілей [15, с. 266]; або як процес спонукання кожного працівника та всіх членів колективу до активної діяльності для задоволення власних потреб та досягнення цілей організації [16, с. 4]; як внутрішній стан людини, обумовлений зовнішнім або внутрішнім впливом, пов'язаний з його потребами, який активізує, стимулює та спрямовує її дії до встановленої цілі [17].

На наш погляд, класифікація визначень мотивації як сукупність факторів або мотивів та за процесним підходом взаємно доповнюють один одного та відображають різнобічність явища мотивації. Вважаємо за доцільне розглядати мотивацію як свідомий вибір людиною певного типу поведінки, обумовлений системою потреб, інтересів, цінностей, цілей, що виявляється у формуванні її мотиваційних настанов, під впливом комплексу факторів зовнішнього та внутрішнього характеру.

Висновки.

Отже, нами було проаналізовано основні наукові підходи до тлумачення поняття «мотивація» з точки зору різних наук. Більшість історичних та сучасних концепцій трудової мотивації не є взаємовиключними, вони розглядають різні її аспекти та доповнюють одна одну.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження інтерпретації поняття «мотивація» в сучасній науковій літературі запропоновано класифікувати за двома підходами. За першим підходом мотивація розглядається як сукупність факторів або мотивів; за другим – як процес. На погляд автора, сучасна інтерпретація поняття «мотивація» має узагальнювати обидва зазначені підходи.

Список використаних джерел:

1. Жулина Е. Г. Экономика и 285зд285285логи285 труда. / Е.Г. Жулина, Н.А. Иванова. – М.: Экзамен, 2009. – 97 с.
2. Щербатых Ю.В. Психология труда и кадрового менеджмента в схемах и 285зд285285лог: Учебно-справочное пособие. / Ю.В. Щербатых. – М.: Кнорус, 2011. – 248 с.
3. Дворецька Г. В. Соціологія праці: Навч. Посібник. / Г.В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с.
4. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов – М.: Изд. Наука, 1986. – 176 с.
5. Магомед-Эминов М.Ш. Трансформация личности / М.Ш. Магомед-Эминов – М.: Психоаналитическая ассоциация, 1998. – 496 с.
6. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. / В.К. Вилюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
7. Маклаков А. Г. Общая психология: Учебник для вузов. / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2008. – 583 с.
8. Немов Р.С. Психология: Учеб. Для студ. высш. 285зд285. Учеб. Заведений: [В 3 кн. – 4-е 285зд.] Кн. 1: Общие основы 285зд285285логи. / Р.С. Немов. – М.: Гуманит. 285зд. Центр ВЛАДОС, 2003. – 688 с.
9. Демидов Н. М. Основы социологии и политологии: Учеб. Пособие для студентов сред. Проф. учеб. Заведений. / Н.М. Демидов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 208 с.
10. Колот А. М. Мотивация персонала: Підручник. / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
11. Белінський П.І. Менеджмент виробництва та операцій: Підручник. / П.І. Белінський. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
12. Управление персоналом организации. Учебник [Под 285зд285. А.Я. Кибанова]. – 3-е изд., доп. И перераб. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 638 с.
13. Кирхлер Э. Психологические теории организации. Психология труда и организационная психология: [пер. С нем.] / Э. Кирхлер, К. Майер-Пести, Е Хофманн. – Х.: Гуманитарный центр, 2005. – Т.5. – 312 с.
14. Кабаченко Т.С. Психология управления: учебное пособие / Т.С. Кабаченко. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 384 с.
15. Баранцева С.М. Теоретичне обґрунтування сутності понять «мотивація» та «стимулювання» / С.М. Баранцева, В.В. Моспан. // Сталій розвиток економіки, 2012. – №03 (13), – с. 265-268.
16. Асанович Н. Г. Мотивация и стимулирование персонала. Пособие. / Н.Г. Асанович. – Минск: 2007. – 53 с.
17. Городничева Н. А. Сущность и методы мотивации персонала. [Электронный ресурс]: Н. А. Городничева, А. В. Ерастова. // Системное управление. Электронное научное периодическое издание. – 2011. – №1 (11). Режим доступа до журн.: <http://sisupr.mrsu.ru/2011-1/PDF/Gorodnicheva.pdf>.

Рецензент д.е.н., професор Семікіна М.В.

УДК 005.35

Кужель В.В., к.е.н.

Відокремлений структурний підрозділ Агротехнічний коледж УНУС

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Стаття присвячена розгляду значення соціальної орієнтації діяльності суб'єктів господарювання в агропродовольчій сфері; розглянуто пріоритетні напрями реалізації соціальної політики в агропродовольчій сфері, удосконалено класифікацію соціальних інвестицій за ознаками: за сферами спрямування соціальних інвестицій та джерелами їх фінансування, автором розроблено механізм впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси агропродовольчої сфери. В статті автор звертає увагу на проблеми активізації соціальної відповідальності у сфері агробізнесу.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні інвестиції, агропродовольча сфера, аграрні підприємства, соціальна відповідальність бізнесу.

Kuzhel V.

SOCIAL POLICY AND SOCIAL INVESTMENT COMPANIES AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR

The article is devoted to the social value orientation of business entities in the agri-food sector; considered priority areas of implementation of social policy in the agri-food sector, improved classification of social investment on the grounds: the spheres of charity investments and sources of funding, the author of the mechanism of the influence of social investment in economic and social processes of the agro-food sector. In this article the author draws attention to the problems of intensification of social responsibility in agribusiness.

Keywords: social policy, social investment, agro area farms, corporate social responsibility.

Кужель В.В.

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА И СОЦИАЛЬНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ КОМПАНИЙ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ

Статья посвящена рассмотрению значения социальной ориентации деятельности субъектов хозяйствования в агропродовольственной сфере; рассмотрены приоритетные направления реализации социальной политики в агропродовольственной сфере, усовершенствована классификация социальных инвестиций по признакам: по сферам направления социальных инвестиций и источниками их финансирования, автором разработан механизм влияния социальных инвестиций на экономические и социальные процессы агропродовольственной сферы. В статье автор обращает внимание на проблемы активизации социальной ответственности в сфере агробизнеса.

Ключевые слова: социальная политика, социальные инвестиции, агропродовольственная сфера, аграрные предприятия, социальная ответственность бизнеса.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі суспільно-економічного розвитку успішна діяльність підприємств агропродовольчої сфери залежить від високої результативності, спільної працівників співробітників, від рівня їх кваліфікації, професійної та освітньої підготовки, від відповідності умов праці і побуту, задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб. Напрямок соціального розвитку підприємства повинен: урізноманітнити та збагатити зміст праці; більш повно використовувати інтелектуальний і творчий потенціал співробітників; підвищити їх відповідальність та дисципліну; створити належні умови для їх творчої діяльності, відпочинку.

Основний об'єкт дії соціальної політики – соціальна сфера, яка безпосередньо пов'язана з наданням матеріальних і духовних благ, задоволенням необхідних потреб

людини, її рівнем життя, умовами праці, побуту і відпочинку. Вона включає різноманітні відношення між соціальними прошарками та групами, а також особистостями, в тому вигляді, в якому вони формуються на даний історичний момент, включає галузі економіки та елементи соціальної інфраструктури (заклади освіти, охорони здоров'я, житлові умови, тощо).

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми соціальної політики та ефективності соціальних інвестицій висвітлено в працях провідних вітчизняних фахівців:

Андрійчука В.Г., Саблука П.Т., Маліка М.Й., Лупенка Ю.О., Гришовой І.Ю., Шабатури Т.С., Крюковой І.О., Митяй О.В., Чирви О.Г., Наумова О.Б., Топіхи І.Н., Лагодієнка В.В., Борисовой В.А., Чупіса А.В., Русана В.М., Яневич Н.Я., Стоянова-Коваль С.С., Бондаренко А.В. Шибаєва Н.А Катан Л. І [1-13]

Проте, класифікація соціальних інвестицій потребує подальшого удосконалення з метою практичного використання в процесі аналізу ефективності соціальної політики України, також не розробленим залишається механізм впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси агропродовольчої сфери.

Цілі статті. Є дослідження основних пріоритетних напрямів соціальної політики України в контексті соціальних інвестицій підприємства агропродовольчої сфери та розробка механізму впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси агропродовольчої сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зміст і завдання соціальної політики – економічний зріст та підпорядкування виробництва інтересам споживача, активізація мотивації праці, забезпечення гарантій відповідного рівня та соціального захисту населення, створення раціональних умов функціонування та вдосконалення соціальних зв'язків, реалізація соціальної справедливості.

Соціальний захист, соціальна справедливість забезпечуються в результаті державної регулятивної політики в економіці, перерозподілі податкових виплат, правовому аспекті. Таким чином, держава направляє вектор ринкової економіки на задоволення інтересів громадян та надає їй соціально-орієнтований характер. В багатьох зарубіжних країнах держава жертвує економічною ефективністю задля соціального захисту та забезпечення соціальної справедливості.

Досвід Німеччини, Швеції, Японії та багатьох інших країн з соціально-розвинутою ринковою економікою переконує, що рішення соціальних проблем є таким же важливим як і досягнення економічного зросту та отримання прибутків. Основними орієнтирами для ведення такого ринкового бізнесу є: дотримання прав людини, надання рівних можливостей для реалізації своїх можливостей та ініціативи; підвищення рівня добробуту та соціального захисту; відповідне страхування від ризику втрати умов життєдіяльності.

Перевага соціального захисту та соціальної справедливості над економічною прибутковістю здійснюється з метою соціальної стабільності в суспільстві і забезпечується реалізацією державної соціальної політики.

Аналіз наукових досліджень різного формату та рівня [1-10] показує зацікавленість держави в активній участі підприємств в рішенні основних суспільних, соціальних проблем та реалізації різноманітних форм та методів соціальної взаємодії з бізнесом.

Взаємодія політичних, соціальних та економічних суб'єктів, яка ґрунтується на принципах соціального партнерства, дозволяє забезпечувати стабільне зростання економіки держави. І, чим більше, будуть набирати значення нефінансові фактори стійкого розвитку, як, наприклад, соціальна стабільність, екологічна та продовольча

безпека, будуть активізуватися практичні і теоретичні аспекти соціальної відповідальності.

Перехід до інноваційного типу розвитку агропродовольчої сфери може здійснюватися тільки із реалізацією соціальної політики в декількох напрямках. З точки зору реалізації названих стратегічних напрямків соціальної політики можна виділити наступні пріоритети(рис.1)

Рис. 1. Пріоритетні напрямки реалізації стратегії соціальної політики в агропродовольчій сфері.

Джерело: розробка автора

Та увага, яка приділяється реалізації цих напрямків доводить необхідність проведення успішної соціальної політики та на її зв'язок з рішенням основних економічних проблем.

В сфері відносин держави і бізнесу реалізуються партнерські відносини які передбачають вирішення цілого ряду проблем:

- Отримання і використання трудових і сировинних ресурсів;
- Вдосконалення податкової системи;
- Реалізація державного замовлення;
- Вдосконалення стандартизації, сертифікації та контролю;
- Реалізація заходів по охороні праці та навколишнього середовища;
- Здійснення правової регулятивної політики;
- Цільове направлення капіталовкладень з метою стимулювання капіталовкладень в агропродовольчу сферу.

Мета такої взаємодії – досягнення високого соціально-економічного розвитку, належної якості життя населення. З боку підприємств ця мета досягається через: створення робочих місць, забезпечення відповідного рівня заробітної плати, підвищення податкових відрахування до державного бюджету та пенсійного фонду, реалізація програм по розвитку кадрового потенціалу, збереження природних ресурсів, тощо.

Соціальна відповідальність проявляється у виконанні зобов'язань підприємств агропродовольчої сфери. Розробка соціальної політики, соціальних програм повинна відповідати нормам і принципам законодавства.

В економічно-розвинених країнах все більше світових компаній вводять в практику поняття «соціальна відповідальність». Їх спонукають до цього різноманітні фактори сучасного бізнесового світу: все більш вимогливі вимоги до екологічної обстановки та охорони навколишнього середовища, інноваційні перегони, конкуренція на світових та внутрішніх ринках, суспільна думка, тощо.

Однією з основних рис соціальної відповідальності є прийняття збалансованих рішень, виходячи із забезпечення інтересів всіх зацікавлених сторін підприємств агропродовольчої сфери:

1. виробництво якісної та органічної сільськогосподарської продукції;
2. інвестування людського потенціалу;
3. дотримання законодавства: податкового, екологічного, тощо;
4. ведення підприємницької діяльності орієнтованої на додаткову економічну вартість та збільшення прибутку акціонерів;
5. дотримання етичних норм ведення бізнесу;
6. реалізація партнерських програм і проектів розвитку місцевої громади;

Більшість напрямків діяльності підприємств агропродовольчої сфери вміщують економічні принципи діяльності, етичні і юридичні нормативи. Соціальна складова в цьому аспекті виражена через інвестиції в розвиток людського потенціалу та внеску у формування суспільства. Тому, суспільство розглядає функціонування підприємств не тільки через призму виробничих і фінансових показників але і як воно веде свій бізнес в етичних рамках, чи опікується працівниками, чи відповідає його діяльність інтересам партнерів, місцевої громади, а також суспільства в цілому. Переважають ті підприємства які гарантують якість і прозорість діяльності, проявляють опіку по відношенню до суспільства.

Вкладення в нематеріальні активи - необхідність у веденні сучасної підприємницької діяльності. Практикою доведено, що соціальні програми безпосередньо впливають і на капіталізацію підприємств. Соціально-етичне ведення бізнесу безпосередньо впливає на підвищення інвестиційної привабливості підприємств, внаслідок чого відкриває більш вільний доступ до капіталу, стає важливою конкурентною перевагою.

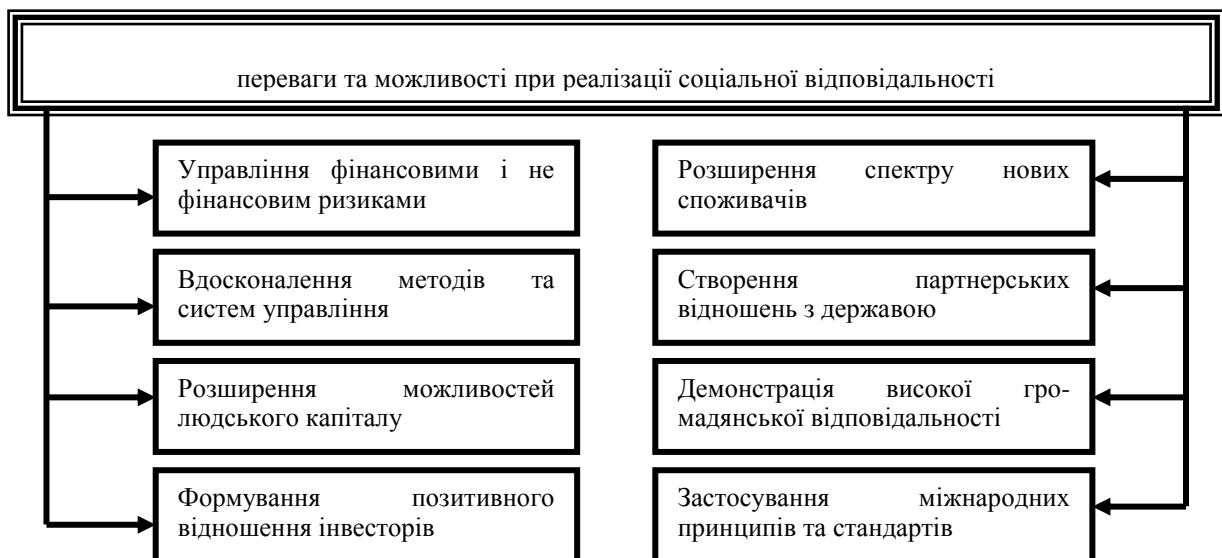

Рис 2. Конкурентні переваги та можливості при реалізації соціальної відповідальності підприємств агропродовольчої сфери

Джерело: розробка автора

Досягнення цих переваг безпосередньо залежить від рівня використання відповідних ресурсів, в тому числі, організаційних. Успішний розвиток соціальної

відповідальності бізнесу вимагає інтеграції її в систему управління та організаційного забезпечення процесу соціального сприйняття та також оцінки відповідних результатів.

Як ефективно здійснювати соціальні інвестиції – актуальне питання для будь-якого підприємства. Приймаючи рішення в межах соціальної політики, підприємствам необхідно вибрати між багатьма варіантами вкладання фінансів.

Соціальна відповідальність на сьогодні повинна бути невід'ємною частиною стратегії розвитку підприємницької діяльності, від реалізації якої можна отримати цілий ряд конкурентних переваг.

Ріст інтенсивності виробництва, продуктивності праці і рівня соціальної відповідальності вимагають підвищення відповідальності перед суспільством і підприємця, і працівника. В процесі формування взаємної відповідальності бере участь держава, суспільство, підприємець і працівник.

Соціальне середовище підприємства складають ті матеріальні, суспільні і духовні умови, в яких працівники живуть і працюють і в яких проходить розподіл і споживання, утворюються реальні зв'язки між суб'єктами, виражаються їх морально-етичні цінності. Це середовище складають: сам персонал підприємства, соціальна інфраструктура, складові якості життя працівників.

Соціальні фактори по відношенню до підприємства виражають зміст змін в соціальному середовищі. Основні фактори безпосереднього соціального середовища підприємства: соціальна інфраструктура, мови роботи та охорона праці, соціальна захищеність працівників, матеріальна винагорода, позаробочий час і проведення відпочинку, соціально-психологічний клімат тощо.

Соціальна інфраструктура – це комплекс об'єктів для забезпечення життєдіяльності працівників, задоволення соціально-побутових, культурних та інтелектуальних потреб (житловий фонд та об'єкти комунального господарства, медичні заклади, заклади освіти і культури, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, спортивні споруди та колективні дачні господарства, та садово-городні товариства).

Опіка про соціальну інфраструктуру являється найважливішою вимогою до управління соціальним розвитком.

Умови та охорона праці включають фактори які пов'язані з технічним рівнем виробництва, організаційними формами трудового процесу та якістю робочої сили, а також ті, які діють на психо-фізіологічні самопочуття працівників, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань (рівень механізації та автоматизації робіт, застосування інноваційних технологій, скорочення шкідливих для здоров'я робіт, дотримання санітарно-гігієнічних норм, тощо). Затрати на виробничу естетику, обладнання робітничого побуту, створення комфортних умов для відпочинку в перервах під час трудового дня повертаються підвищенням продуктивності праці і якості роботи.

Соціальний захист працівників складають заходи з соціального страхування та дотримання соціальних гарантій встановлених державою та іншими правовими актами (забезпечення мінімального розміру оплати праці, нормальну тривалість робочого часу, відшкодування шкоди здоров'ю, відрахування в пенсійний та інші позабюджетні фонди, виплата різного роду дотацій).

Соціально-психологічний клімат – це сумарний ефект від взаємодії багатьох факторів які впливають на персонал. Він проявляється в трудовій мотивації, спілкуванні працівників, їх зв'язках. В структурі соціально-психологічного клімату можна виділити три основних компоненти: психологічна сумісність працівників, їх соціальний оптимізм та моральне виховання.

Матеріальна винагорода праці виступає одним із пунктів соціального розвитку підприємства де стикаються основні витрати на робочу силу, компенсацію затрат праці працівників, їх суспільний статус. Оплата праці повинна базуватися на соціальному мінімумі.

До загальних факторів соціального розвитку відноситься соціально-економічний і духовний стан суспільства, а також соціальна політика держави.

Розширення сфери соціальної відповідальності підприємства неминує, так як і розширення впливу. Бізнес діє під тиском і підходи соціальної відповідальності дають підприємствам можливість не тільки відповідати на тиск влади і суспільства, але і активно впливати на соціально-економічне оточення для досягнення своїх цілей. Народжується нова парадигма соціальної відповідальності. Крім соціального партнерства яке ми розглянули до основних її елементів відносяться соціальні інвестиції, які розширяють поняття соціальної відповідальності бізнесу. Перехід від благодійності до зфокусованих соціальних інвестицій підприємств агропродовольчої сфери направлених на рішення самих актуальних проблем в галузі зайнятості, боротьби з бідністю, освіти, житла, безпеки, охорони здоров'я та навколишнього середовища.

Під соціальними інвестиціями потрібно розуміти інвестиції які направляються державою, комерційними організаціями, фізичними особами для рішення соціальних проблем і, в першу чергу, це інвестиції на покращення якості життя та розвитку людського капіталу. Можна рахувати тотожними такі поняття як «інвестиції в людський капітал», «інвестиції на покращення життя» і «соціальні інвестиції». Різниця між ними, що «соціальні інвестиції» є більш широким поняттям.

Значення соціальних інвестицій на сучасному етапі життя пояснюється багатьма причинами.

По-перше, за роки радянської влади соціальним інвестиціям не приділялась належна увага, тому населення України за рівнем та якістю життя набагато відстають від населення економічно розвинутих країн.

По-друге, необхідність переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку потребує значного збільшення соціальних інвестицій в розвиток людського капіталу.

По-третє, в країні високий рівень корупції, наркоманії, злочинності та алкоголізму, що вимагає суттєвого збільшення соціальних інвестицій з метою боротьби з цими негативними явищами. Практично всі інвестиції які направлені на розвиток економіки є соціальними.

У сфері соціального інвестування можна визначити два аспекти розуміння соціальних інвестицій [13]:

1. Соціальні інвестиції в контексті соціальної відповідальності, під якою розуміють соціальну діяльність підприємства спрямовану на зовнішнє середовище з метою створення сприятливого іміджу в очах громадянського суспільства та надання соціальних благ працівникам підприємства.

2. Інвестиції у людський капітал, що сприяють підвищенню професійної кваліфікації та покращенню продуктивних здібностей людини і, тим самим, збільшують продуктивність праці. До інвестицій в людський капітал відносять витрати на освіту протягом життя, охорону здоров'я, виховання гуманітарних складових людського капіталу, посилення мотивації працівників, пошук економічно важливої інформації.

Класифікація соціальних інвестицій

Класифікаційна ознака	Види інвестицій
1. За суб'єктами інвестиційної діяльності:	- особисті; - інвестиції домашніх господарств; - інвестиції суб'єкта підприємницької діяльності; - внески неприбуткових організацій; - асигнування з місцевого бюджету; - асигнування з державного бюджету.
2. За метою:	- вимушені; - інвестиції для підвищення ефективності праці; - ринкові; - анти затратні; - дохідні.
3. За об'єктами вкладень:	- матеріальні; - фінансові; - нематеріальні.
4. За характером участі в інвестуванні:	- прямі; - непрямі.
5. За регіональною ознакою:	- внутрішні; - зовнішні.
6. За державною приналежністю суб'єкта інвестування:	- державні; - іноземні.
7. За періодом інвестування:	- короткострокові; - середньострокові; - довгострокові.
8. За взаємозв'язком між вкладенням ресурсів та отриманням соціально-економічного ефекту:	- послідовні; - паралельні; - інтервальні.
9. За сумісністю здійснення:	- незалежні; - взаємозалежні; - взаємовиключні.
10. За очікуваним результатом:	- інвестиції з прямим соціальним ефектом; - інвестиції з розсіяним соціальним ефектом; - інвестиції з непрямим соціальним ефектом; - інвестиції з опосередкованим соціальним ефектом;

Джерело: [13]

На нашу думку, з метою практичного використання в процесі оцінки соціальної політики України, можна розширити класифікацію соціальних інвестицій за направленням їх вкладу (на покращення житлових умов, розвиток фізичної культури і спорту, покращення системи медичного обслуговування та системи освіти, тощо), а також за джерелами їх фінансування (державне, комерційними організаціями, фізичними особами, та різних джерел).

Отже, розвиток національної економіки неможливий без соціальних інвестицій, зокрема в агропродовольчій сфері. Для забезпечення функціонування національної аграрної економіки повинна бути збалансованість між соціальними інвестиціями та інвестиціями, які направлені на розвиток економіки країни.

Для розробки соціальної політики потрібно враховувати механізм впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси. Тому, національна економіка повинна бути ефективною за своєю природою, тобто соціально-орієнтованою і вирішувати сьогоденні проблеми суспільства. Для того, щоб знати конкретні результати від інвестиційних проектів для підприємств агропродовольчої сфери необхідно знати механізм впливу соціальних інвестицій на економічні і соціальні процеси (рис.3).

Даний механізм позитивно впливає на розвиток національної економіки за рахунок:

- створення нової продукції і послуг;

- забезпечення необхідної якості і конкурентоздатності вітчизняної продукції;
- прискорення НТП;
- підвищення продуктивності праці;
- зниження затрат на одиницю продукції.

Реалізація механізму впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси агропродовольчої сфери повинно привести до підвищення ефективності і конкурентоздатності вітчизняної аграрної економіки. Ефективність соціальних інвестицій в агропродовольчій сфері, як результат інвестиційного проекту (програми) і її різноманітні форми, по суті, є виразом певних інтересів учасників інвестиційного проекту або суспільства в цілому. Основна складність оцінки соціальних інвестицій полягає у визначенні суспільної вигоди отриманої в результаті здійснення певної інвестиційної програми, яка часто не піддається не тільки грошовій, а і просто кількісній оцінці.

Рис. 1. Механізм впливу соціальних інвестицій на економічні та соціальні процеси агропродовольчої сфери
Джерело: розробка автора

Висновки: Одним із векторів реалізації соціально-орієнтованого бізнесу є добровільний внесок підприємницького сектора в розвиток суспільства за допомогою використання механізму соціальних інвестицій. Але спотвореність суспільних уявлень про справедливість через слабкі механізми суспільного інформування та громадського визнання соціальної роботи компаній стають головною причиною виникнення найгостріших проблем подальшої ефективної інтеграції соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Це зумовлює на сучасному етапі суспільного розвитку посилену увагу до спрямованого вкладання ресурсів через соціальне інвестування підприємницького сектору в розвиток соціальної сфери з ціллю отримання в перспективі корисного суспільного ефекту.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А.В. Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави / А.В. Бондаренко, Л.О. Омелянович // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. - 2009. - № 5(79). - с.201-203.
2. Кужель В.В. Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3. – С. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
3. Гришова І.Ю. Імплементція принципів соціально-орієнтованого бізнесу в площину економічного розвитку потенціалу харчових підприємств/ І.Ю. Гришова, Т.С.Шабатура// Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 3. – С. 13-22. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
4. Гришова І.Ю. Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков/ И.Ю. Гришова// Азимут научных исследований: экономика и управление.- Россия. - 2012.- № 1. - С.22-24.
5. Непочатенко В.О. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 47-51. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
6. Шибаева Н.А. Методы оценки эффективности социальных инвестиций // Проблемы управления. - 2008. - № 3. - С. 64-68.
7. Чирва О. Г. Становлення конкурентного середовища у регіональних соціально-економічних системах держави / О. Г. Чирва // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»: науковий збірник / Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2011. – № 197. – С. 29 – 34.
8. Митяй О. В. Основні напрямки оцінки потенційних можливостей аграрних підприємств / О. В. Митяй // Весник науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 4 (22). – С. 48-58. (0,5 д.а.)
9. Зверева Т. В. Социальная ответственность как способ гармонизации интересов бизнеса и власти / Т. В. Зверева // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2011. – № 4. – С. 86–93.
10. Катан Л. І. Напрями розвитку управління агропродовольчою системою України : еколого-економічний аспект [Електронний ресурс] / Л. І. Катан. – Режим доступу : http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_8/stati/Katan.pdf.
11. Стоянова-Коваль С.С. Інвестиційні потоки як фактор нарощення інноваційного потенціалу підприємств / С.С. Стоянова-Коваль, Т.С. Шабатура, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – №3, 2013. - с.160-165
12. Лібанова Е.М. Соціальна орієнтація ринкової економіки як передумова консолідації суспільства // Вісник НАН України. – 2010. – № 8. – С.3–14.
13. Яневич Н.Я. Соціальні інвестиції: сутність і класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2010_690/26.pdf

Рецензент д.е.н., професор Крюкова І.О.

УДК 658.012

Скриль В.В., к.е.н., доцент

Галайда Т.О.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

**ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В СИТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Стаття присвячена дослідженню сутності та складових мотиваційного механізму, проведенню аналізу його впливу на діяльність працівників та визначенню методів оцінки ефективності мотивації праці в системі управління персоналом на підприємстві. Запропоновані рекомендації щодо формування

завдань, визначення методів та вдосконалення системи мотивації для підвищення ефективності використання персоналу підприємства в сучасних умовах.

Ключові слова: мотивація праці, мотиваційний механізм, методи мотивації, ефективність, стимулювання, трудова діяльність, винагорода.

Skril V., Galayda T.

EFFECTIVE USE OF THE MOTIVATIONAL MECHANISM IN THE SYSTEM OF PERSONNEL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

The article explores the nature and the components of the motivational mechanism, analysis of its influence on the activities of employees and on the methods of evaluation of effectiveness of the motivation in the personnel management system at the enterprise. The guidelines for the formation of a tasks, determining methods and improvement of motivation system for increasing the efficiency of staff of the enterprise in modern conditions were proposed.

Keywords: work motivation, motivational mechanism, methods of motivation, efficiency, stimulation, employment, remuneration.

Скрыль В.В., Галайда Т.А.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОТИВАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Статья посвящена исследованию сущности и составляющих мотивационного механизма, проведению анализа его влияния на деятельность работников и определению методов оценки эффективности мотивации труда в системе управления персоналом на предприятии. Предложены рекомендации по формированию задач, определению методов и усовершенствованию системы мотивации для повышения эффективности использования персонала предприятия в современных условиях.

Ключевые слова: мотивация труда, мотивационный механизм, методы мотивации, эффективность, стимулирование, трудовая деятельность, вознаграждение.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток науки управління персоналом та економіки праці пов'язаний із появою нових підходів до побудови та застосування дієвих механізмів використання трудового потенціалу працівників на основі партнерських відносин й узгодженості взаємодії керівництва підприємства та персоналу. Реалізація цього здійснюється за допомогою як традиційних, так і нових методів, які дозволяють досягти балансу між організаційною та мотиваційною складовими в управлінні.

Актуальним питанням залишається систематизація та класифікація методів мотивації праці, визначення інструментів мотивації праці та використання складових мотиваційного механізму в системі управління персоналом підприємства та управління ефективністю його діяльності в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Мотивацію досліджували багато відомих науковців: А. Маслоу, А. Шопенгауер, Д. Аткинсон, М. Туган-Барановський, К. Альдерфер, Ф. Герцберг, Д. Мак-Клеланд, В. Врум, Дж. Адамс, Л. Портер, Е. Лоулер та багато інших. Значних досягнень у дослідженні теорії мотивації праці здобули такі вітчизняні вчені: А. Колот, С. Бандур, А. Андрєєва, А. Мельник, В Соколенко, О. Мороз, Л. Нікіфорова та багато інших. У працях зазначених учених з різних точок зору досліджено важливі теоретичні, методологічні й практичні питання в контексті основних тенденцій ефективного управління персоналом.

Проте в сьогоденних ринкових умовах на багатьох вітчизняних підприємствах залишаються недостатньо вирішеними питання ефективної мотивації працівників, що

передбачає розроблення, формування та практичне застосування мотиваційного механізму з урахуванням зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Цілі статті. Основною метою є дослідження складових мотиваційного механізму та методів його оцінки в системі управління персоналом на підприємстві й розроблення рекомендацій щодо його ефективного використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації. Мотивація персоналу включає цілу низку складових, а саме: мотивацію трудової діяльності, тобто спонукання персоналу до ефективної трудової діяльності, що забезпечує необхідні винагороди і задовольняє наявні потреби; мотивацію стабільної та продуктивної зайнятості; мотивацію розвитку конкурентоспроможності працівника; мотивацію володіння засобами виробництва; мотивацію вибору нового місця роботи тощо. Мотивацію персоналу як галузь практичної діяльності, що безпосередньо пов'язана з реалізацією інтересів суб'єктів господарювання, взаємодією роботодавців і найманих працівників, урахуванням механізмів посилення трудової активності, правомірно розглядати як одну з провідних складових соціально-трудова відносин [1, с.15].

При управлінні мотивацією на підприємствах необхідно враховувати, що люди з більшим ступенем мотивації працюють продуктивніше не залежно від рівня їх здібностей чи навичок [2, с.362].

Мотиваційний механізм більшість авторів визначають як комплекс організаційно-економічних матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і методів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики [3, с. 259].

Мотиваційний механізм забезпечує перетворення набору факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій, сподівань, поведінкових реакцій з лінійного дискретного стану у замкнутий, постійно повторювальний процес. У структурному відношенні мотиваційний механізм включає фінансово-економічні методи і важелі, певну структуру відповідальних працівників, норми і правила стимулювання, періодичність проведення оцінки здійснюваних заходів тощо [1, с. 173].

Мотиваційний механізм повинен будуватися з урахуванням особливостей персоналу, які включають потреби, інтереси, установки і ціннісні орієнтації працівників та враховувати існуючу структуру управління персоналом, чинники, що впливають на установу всередині і ззовні, а також традиції, що склалися та історичний досвід роботи [3, с. 263].

Існує дуже багато способів впливу на мотивацію конкретної людини, кількість яких лише поповнюється. Важливим є те, що способи забезпечення ефективного впливу на мотивацію трудової діяльності людини не є сталими. До того ж один і той самий чинник, що на сьогодні мотивує конкретну людину до ефективного виконання своїх обов'язків і продуктивної діяльності, вже завтра може сприяти зниженню цих мотиваційних настанов. Тому це лише підтверджує необхідність та важливість вивчення потреб конкретної людини, її настанов, бажань, пріоритетів для розроблення дієвих заходів впливу на поведінку кожного працівника. Необхідно звернути увагу, що більшість методів впливу на працівників закладені у культурі тієї країни, де вони застосовуються [4, с 56].

Розгляд зарубіжного досвіду підтверджує, що ефективним є сполучення матеріальної винагороди з різноманітними системами соціальних виплат та пільг, що здійснюються на рівні підприємств та формують спеціальні соціальні фонди. Такі виплати спонукають до покращення становища працівника, підтримують його працездатність, підвищення кваліфікації, зниження плинності робочої сили [5, с. 25].

Ефективність та результативність праці конкретного працівника зумовлена насамперед індивідуальними можливостями та особистою зацікавленістю, а також його усвідомленням власної ролі в колективних зусиллях. Обсяг витрат праці залежить від самооцінки працівника достатності рівня винагороди й упевненості в її отриманні [6, с. 85].

Власники українських підприємств найпоширенішим механізмом мотивації найчастіше вважають заохочення грошовими винагородами, преміями, підвищення оплати праці тощо. Тобто, дані елементи є найголовнішим і повинні задовольняти потреби працівника у мотивації. Але, для сучасних менеджерів, крім заробітної плати, важливими є й інші чинники, зокрема зміст праці, умови, за яких вони можуть цілковито проявити свої здібності, уміння та навички, чітка орієнтація кар'єрного зростання, можливість проявити особисті творчі здібності у вирішенні поставлених завдань. Використання вміло налагодженого мотиваційного механізму значною мірою впливає на ефективність управління виробничо-господарською діяльністю підприємств. Враховуючи світовий досвід мотивації праці, можна стверджувати, що теоретична платформа для створення такого механізму існує, але потребує удосконалення з урахуванням результатів мотиваційного моніторингу і прилаштуванням до своєрідної трудової ментальності українців, економічної ситуації в країні [6, с 86].

Персонал є основним джерелом продуктивності та ефективності праці підприємства. Саме люди визначають та реалізують стратегії компанії. Вони є найголовнішим ресурсом в корпоративному управлінні організації. Головною функцією менеджменту є мотивація персоналу, яка забезпечує ефективну діяльність організації. Мотивований персонал – це застава успішної роботи й поступального руху організації в напрямку реалізації стратегії й зміцненні її положення на ринку [7, с. 48].

Мотивований працівник має прагнення до самоствердження та самореалізації, спонукає розвивати у собі трудовий потенціал та самостійно покращувати результати своєї роботи [8, с. 248].

Основними методами мотивації працівників є матеріальні та нематеріальні. Матеріальна мотивація спрямована переважно на задоволення фізіологічних потреб. До неї відносять заробітну плату, премії, бонуси та надбавки. Проте гроші – це не єдиний і часто не найефективніший спосіб мотивації працівників. Вважається, що нематеріальна винагорода часом може вплинути помітно та ефективно. Нематеріальна мотивація спрямована на задоволення психологічних та соціальних потреб людини. Ефективно дана мотивація впливатиме лише на тих людей, які вже задовольнили свої базові потреби і впевнені в тому, що зможуть їх забезпечувати, та наступним етапом для них є самореалізація [9].

Універсальними методи нематеріальної мотивації рекомендованими ефективними методами, які підійдуть як для великих підприємств, так і для середнього бізнесу, є:

- 1) покращення робочого місця;
- 2) позитивне ставлення керівництва до підлеглих;
- 3) підвищення по службі;
- 4) гнучкий графік;
- 5) безкоштовне навчання;
- 6) зайнятість працюючих в робочий час;
- 7) зворотній зв'язок [10, с. 31].

Отже, система мотивації не буде достатньо ефективною, якщо вона базуватиметься лише на фінансових стимулах і не включатиме нематеріальні складові. Зрозуміло, що для кожного працівника існує індивідуальна схема, адже на різних людей діють різні стимули і для цього потрібно враховувати безліч аспектів, починаючи з особливостей характеру працівників і закінчуючи їх прагненням професійного самовираження, та використання нематеріальних методів мотивації

працівникам дасть змогу не лише підвищити ефективність їх роботи, але й зведе до мінімуму матеріальну складову мотивування.

Збільшення на підприємстві мотивованих працівників надає більше можливостей керівництву щодо його ефективного використання. Тому керівникам важливо зосередитись не лише на збалансованості системи стимулювання персоналу, а й на пошуку індивідуальних важелів впливу на підлеглих. Неможливо постійно досягати високих результатів без поваги до особистості кожного працівника.

В свою чергу у працівників повинна бути мотивація:

- гарантоване робоче місце, у тому числі його збереження;
- можливість професійного зростання;
- задоволеність винагородою;
- наявність системи заохочень.

З метою оцінки ефективності мотиваційного механізму на підприємстві можна запропонувати систему показників, що є складовими методологічної бази проведення діагностики системи мотивації праці:

1) Економічні та трудові показники, що визначають ефективність використання робочого часу, трудового потенціалу працівників, заробітної плати та загальних витрат на персонал, та його розвиток, результативність праці тощо.

2) Показники руху персоналу.

3) Показники кадрового потенціалу (освітньо-кваліфікаційного рівня, демографічної структури персоналу).

4) Показники соціально-економічної, інноваційної та трудової активності персоналу.

5) Показники, що характеризують стан організації та умов праці.

6) Показники, що характеризують соціально-психологічний клімат на підприємстві (в трудових колективах), рівень задоволеності працівників роботою, згуртованості, лояльності до підприємства тощо.

Фахівці в галузі HR-менеджменту застерігають, що повної, універсальної, готової до використання, і такої, що гарантує стовідсотковий успіх, програми мотивації персоналу не існує. Така система розробляється для кожної компанії індивідуально і залежить від багатьох чинників: від виду діяльності чисельності, структури персоналу, корпоративних цінностей, власників, акціонерів, засновників підприємства, особливостей регіону, прибутковості тощо. Також важливим є врахування стадії життєвого циклу підприємства [11]. Врахування ж загальних рекомендацій по використанню дієвого мотиваційного механізму на підприємстві може стати запорукою створення ефективної системою управління персоналом.

Для формування ефективних мотиваційних систем керівнику необхідно не лише правильно і чітко поставити мету і завдання, а й сформулювати довгострокові та короткострокові плани мотивації, стимулювати конкретні групи або конкретних співробітників, орієнтуючись на зовнішні та внутрішні чинники мотивації, вибираючи певні методи стимулювання; виробити вміння правильно налаштовувати і виховувати співробітників, уникати управлінських помилок, тобто самому постійно навчатись і вдосконалювати знання з теорії моделей, видів і методів мотивації та практики застосування мотиваційних складових в управлінні персоналом.

Висновки. Мотивація персоналу на сучасному підприємстві виступає інструментом підвищення результативності та якості трудової діяльності працівників. Система мотивації включає комплекс заходів, що покликані забезпечувати більш якісну та результативну працю, та водночас витримувати і заохочувати кваліфікованих працівників.

Впровадження та застосування системи мотивації повинно вирішувати наступні завдання:

- покращення якості праці за рахунок залучення співробітників до вирішення поставлених завдань та розкриття їхнього потенціалу;

– «втримування» кращих фахівців на підприємстві;
– залучення кращих співробітників, перемагаючи в конкурентній боротьбі з іншими підприємства (компаніями).

Основними видами (методами) мотивації на підприємстві можуть виступати:

- 1) Матеріальна мотивація (оплата праці, преміювання, бонуси тощо).
- 2) Нематеріальна мотивація (кар'єрне зростання, зручні режими роботи, подяки, корпоративні заходи, тренінги, подарунки тощо).
- 3) Індивідуальна мотивація (стимулювання) на основі виявлення потреб і мотивів (особливий підхід до кожного співробітника в залежності від їхньої особистої мотивації до роботи).

Здійснювати перегляд системи мотивації персоналу на підприємстві необхідно у випадках:

- низької якості та результативності праці;
- високої плинності кадрів;
- зниження рівня лояльності співробітників до підприємства (компанії);
- перевищення темпів зростання загальних витрат на оплату праці порівняно з темпами динаміки продуктивності праці;
- перевищення витрат на персонал порівняно з доходами від його використання.

Основні методи покращення мотивації працівників можуть бути наступні:

- 1) Навчання керівників оволодінню методикою мотивації персоналу та побудови ефективної команди.
- 2) Розроблення системи винагород, що передбачає мотивацію за результат.
- 3) Запровадження системи оцінки ефективності праці співробітників, виявлення їх потенціалу та можливостей у сфері праці.
- 4) Створення прозорих і зрозумілих алгоритмів кар'єрного зростання (системи управління кар'єрою персоналу).
- 5) Створення кадрового резерву.

Для адекватного реагування на зміну стану мотивації праці на підприємстві та відповідного коригування елементів кадрової політики та системи управління персоналом, необхідно застосовувати систему показників комплексної оцінки ефективності мотиваційного механізму.

Таким чином, не варто недооцінювати значення сили та можливості мотивації праці, оскільки правильно підібраний комплекс мотиваторів та демотиваторів є запорукою позитивного впливу на результативність і якість праці персоналу підприємства. Керівництво має можливість досягти значних результатів при незмінних витратах на персонал за умови постійного вдосконалення мотиваційного механізму. На мотивацію працівника впливає велика кількість стимулів, і раціональне їх поєднання повинно сприяти підвищенню ефективності механізму мотивації персоналу в кожний конкретний період часу на конкретному підприємстві.

Запропоновані рекомендації щодо використання мотиваційного механізму на підприємстві можуть бути вдосконалені в подальших дослідженнях з метою пошуку оптимальних управлінських рішень на підприємствах з урахуванням сучасних умов господарювання.

Список використаних джерел:

1. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 2002. – 337 с.
2. Музиченко-Козловський А.В. Основні елементи механізму мотивування працівників / А.В. Музиченко-Козловський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 361–367.
3. Андреева Т.В. Мотиваційний механізм як засіб підвищення ефективності праці в банківській сфері / Андреева Т.С., Терещенко Д.А., Величко В.А. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 42. – 2013. – С. 259–263.
4. Мельник Л.Г. Удосконалення методів мотивації працівників на підприємствах України з урахуванням міжнародного досвіду / Л.Г. Мельник, О.Н. Волк, Н.М. Гайтина, М.В. Рибалка // Вісник СумДУ. Серія: Економіка. – 2012. – №4. – С. 55–63.
5. Бандур С.И. Организация мониторинга социально-трудовой сферы в системе ее государственного регулирования / С.И. Бандур // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Социально-трудовые отношения в

- современных экономических условиях: сб. науч., тр. Т. 1 / НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти. — Донецк, 2001 — С. 24 — 29.
6. Соколенко В.А. Механізм впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці / В.А. Соколенко, А.С. Клиженко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. — Харків: НТУ «ХП», 2013. — № 69(1042). — С. 83-87.
7. Мороз О.В. Соціально-психологічні чинники мотивування працівників приладобудівних підприємств: монографія / О.В. Мороз, Л.О. Нікіфорова, А.А. Шиян. — Вінниця: ВНТУ, 2011. — 275 с.
8. Нікіфорова Л.О. Первісні витoki мотивації людини / Л.О. Нікіфорова // Вісник львівської державної фінансової академії. — 2007. — № 12. — С. 244–250.
9. Універсальні методи нематеріальної мотивації співробітників [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.jobs.km.ua/news/view_useful.php?id=101
10. Нікіфорова Л.О. Тімблдинг як основа ефективного розвитку колективу / Л.О. Нікіфорова, Я.В. Білоконь // Економічний простір. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. — № 2. — С. 24 — 31.
11. Новікова А. Вся правда о мотивации / А. Новікова // HR-Лига [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=808>.

Рецензент д.е.н., професор Кузняк Б.Я.